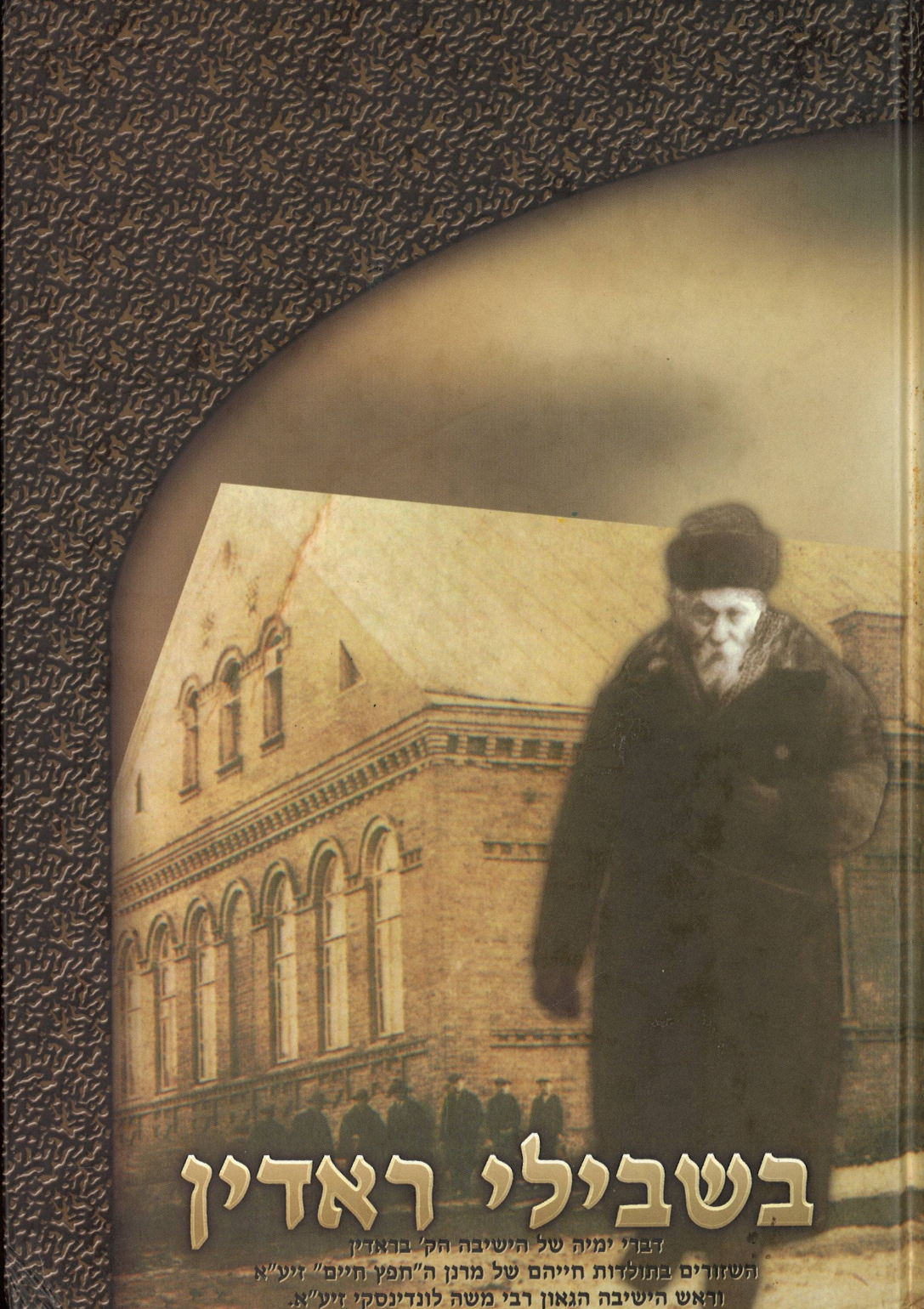

בשבילי ראדין

זברי ימיה של הישיבה הק' בראדין

השזורים בתולדות חייהם של מרנן ה"חפץ חיים" זיע"א

וראש הישיבה הגאון רבי משה לונדינסקי זיע"א.

ספר
בשבילי ראדין

דברי ימיה של הישיבה הק' "חפץ חיים" בראדין
משולבים בסיפור תולדות חייו
של מרן הגאון רבי **משה לונדינסקי** זיע"א,
ראש הישיבה במשך עשרות שנים,
ומקורבו ואיש סודו של ה"חפץ חיים" זיע"א

נלקט ונאסף ממקורות מהימנים
ובהם תלמידי הישיבה בראדין
על ידי
מנחם מנדל פלאטו

יוצא לאור בסייעתא דשמיא ע"י
מכון "בשבילי הישיבות"
שנת השמיטה ה'תשס"א

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2022

©

כל הזכויות שמורות

בספר זה הושקעה עבודה רבה ודמים מרובים ולכן הננו
אוסרים על פי דין תוה"ק ולהבדיל על פי חוק הזכויות
הבינלאומי להעתיק או לצלם כל חלק שהוא בשום צורה
שהיא כולל תירגום, צילום או איכסון במאגרי מידע או בכל
מדיה אחרת ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור

הכתובת לכל עניני הספר:

מכון "בשבילי הישיבות"

ת.ד. 108 פתח תקוה 49100

הפצה ראשית:

D.A. שיווק והפצה:

054-462047 / 052-862040

סריקות עיצוב ועימוד:

א.ב.-בבי הפקות

בני ברק

נדפס בארץ ישראל

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2022

בשבילי ראדין

מכתב ברכה

מהגה"צ רבי חיים וואלקין שליט"א

מנהל רוחני בישיבת "עטרת ישראל" ירושלים

הרב חיים וואלקין
רח' קאסוטו 7
בית וגן ירושלים
96433

Rabbi Chaim Walkin
7 Kassuto St.
Jerusalem Israel

בס"ד

אייר תשס"א

מה נכבד היום להיזכות לגלות, סלע תולעת האדם הפדות לעניים
אשת חיל מי ימצא, ראש ישיבת לא"ל, ר' משה פרנקל שליט"א,
משאון רבי משה כץ, מפקד הגדוד של הישיבה הקדושה,
ואשר מרגע ובלבד אלף חיוך ציצא חיוכו והעידו עד אחד
היה איש סודו ועצתו. ולצד הקליק אליו ביומך, והשפעתו עמו בכל החלטה
הנישאה עליהם, אין לחיצוך הדבר בכלל, היה מעלווה עמו בשטחים, ובווע"ד
ואתם לא תגע ידו מידו.
תיתי לך כבד בנו, היקאון הפדות רבי מרדכי צבי שילכטר, הרב הצאון רבי
יוסף פרידמן, בני משלחה ועדיפה תלמידו ובידו חיבור נפלא בידך.
שיהיה לזכות חלק מאוצרם פאותם הפדות והנאצלת ושם שיתחד חלק
החיבור הקדוש הזה, שיהיה פנימה, ולהאור הצאנים, לרבים ולאומה הזה בידיה
ולמשפ השבא הקדושא אשר אחת שאלתי, אשר אחת אבקש שבת תורה והלכה חסד
ואהבת ישראל לאמתו, לכל העולם כולו, שפדות אלך הוא הנא.
"שר חזון לאומיות, וכמובן שפדות בידך, ותפקיד הנשיאות הנא
פלא תורה בכה ובקדושה הפדות ותפקיד הנשיאות הנא
אליו.

חיים וואלקין

בידידות ואהבה

מכתב ברכה

מהגאון האדיר רבי ברוך שמעון סלומון שליט"א

הרב הראשי וראב"ד דפ"ת וראש ישיבת "נחלת דוד"

Rabbi BARUCH SHIMON SALOMON
Chief Rabbi of Petach-Tikva
Rosh Yeshivah – Yeshivath NACHALAT DAVID
11, Harav Reines Street, Petach-Tikva, Israel
Tel. 916495

הרב **ברוך שמעון סלומון**
הרב הראשי וראב"ד פתח־תקוה
ראש ישיבת „נחלת דוד"
רחוב הרב ריינס 11, פתח־תקוה, ישראל
טלפון 916495

ב"ה, יום .....

כתב הרמב"ם בהקדמה לסדר טהרות "ואפ' קראת אותה אלף פעמים ולא תדעהו על פה בלתי מספיק לך עד שיהיה רגיל בלשונך כמו קריאת שמע וכו'" עכ"ל.

אא"ז הגאון מוה"ר רבי משה זצללה"ה ראש הישיבה הק' בראדין היה בקי עצום בכל מכמני התורה בתרי התלמודין ודכירנא שסיפר אאמו"ר זצ"ל איך בהיותו עול ימים למד עם זקנו הגר"מ זצוק"ל מס' חגיגה בפ' חומר בקדש שכידוע מלא וגדוש בביאורי רש"י בסוגיות והיתה להם גמ' אחת בלבד, אמר אא"ז לאבי קח את הגמ' ואמור מתוך הגמ' ואני אומר דברי רש"י בע"פ וכ"ז כדי לחבב עליו את התורה כי עניו גדול היה.

ועתה הגדיל לעשות נינו ונכדו ש"ב הרה"ג ר' מנחם פלאטו שליט"א ממצויני האברכים בישיבה הק' נחלת דוד, מחבר הספר מנחת מחשבת על עניני הפסח, להעלות במגילת ספר קורות חייו אשר בתוכם קשורים ושזורים דברי ימי אותה תקופה סוערת בחיי כלל ישראל בכלל ועולמה של תורה בפרט איך קברניטי הדור מרנא ורבנא זצוק"ל ובראשם עטרת תפארת ישראל הסבא קדישא החפץ חיים זיע"א. עמו ובמחיצתו היה ענוב בעבותות אהבה נווטו את ספינת כרם בית ישראל המטורפת בגלי הים לגדור גדר ולעמוד בפרץ להעביר רוע הגזירה ועם זאת לשמור את היכלי התורה בקדושה וטהרה כנתינתן מסיני.

על כן אמינא לפועלו של ש"ב הרב שליט"א יישר כחו וחילו ומתוך קריאה ועיון בספר יבינו שנות דור ודור וידעו כמה מסרו קמאי נפשיהו על קידוש שמו יתברך בנסוע הארון באורך הגלות ונזכה לראות בעיננו בשוב ה' שכינתו בהר מרום הרים בבנין אריאל בב"א.

הכופל ברכה בעז ידידות
בימי בין המצרים יזרח אור לישרים
ערש"ק מטות מסעי – חנ"ק ער"ח מנחם אב תשס"א

ברוך שמעון סלומון

ברכת אב

ד' תמוז תשס"א

לכבוד בני היקר הר"ר מנחם שליט"א.

שמח ליבי לשמוע כי עבודתך הגדולה ועמלך הרב מגיע לידי סיום, והספר "בשבילי ראדין" עומד לראות אור עולם בעז"ה.

הספר "בשבילי ראדין" עוסק במסכת חייהם של הני גאוני קמאי מרנא החפץ חיים זיע"א ומרן הגאון ר' משה זיע"א אשר במשך כארבעים ושתים שנים ניהלו והנהיגו את הישיבה הקדושה בראדין, כשבד בבד ידידות מופלאה ורבת הוד שררה בינהם, בכל אותן שנים הם צעדו יחדיו כשהח"ח מתיעץ עם ר' משה בכל ענין ומגלה כלפיו הערכה מופלגה ונדירה, ועד כמה היו דעותיהם ומבטם אחיד אפשר לשמע מתוך מה שאמר ר' משה בהספדו על הח"ח "ארבעים ושתים שנים היינו יחדיו ומעולם לא נחלקנו בינינו", למבין בעומק דברי חכמים הדברים מבטאים את מבטם, אשר היה מבט התורה הצרופה שבו ראו עין בעין את הדברים בעיניני הישיבה ובכל עניני הכלל.

כשאנו ניגשים לעסוק בסיפור חייהם של הני תרי גדולי עולם עלינו לדעת שבנוסף על היותם גדולי דור דעה שאנו רחוקים מהשגה בו, וכפי שמעתי מהגה"צ רבי שלמה וולבה שליט"א שהמרחק בין דורנו לדור שלפני השואה הינו מרחק של חמש מאות שנים... הרי כי רחוקים אנו עד למאד מהשגה בגדלותו של אותו דור, אך בנוסף לכך אפילו ביחס לאותו דור עולה ומאירה דמותם של הח"ח זיע"א ור' משה זיע"א, כפי שסיפר לי ר' משה דרבנער זצ"ל [לימים ראב"ד דנתניה] שלמד חברותא עם ר' משה ונתקשו בעניין מסוים אמר ר' משה "בא נלך לשאול את האלטער [כוונותו לח"ח] שהוא ציור של גאון קדמון"... כך הסתכל ר' משה על הח"ח כגאון קדמון,

וגם ביחס לר' משה אמר הגאון ר"א קוטלר זצ"ל כששמע על התמדתו המופלאה כי זה מזכיר מעשיות השייכות לקדמונים, כך שהעיסוק בתולדות חייהם של החפץ חיים ור' משה הינו עיסוק בתולדותם של קדמונים, וכמובן

שאנו רחוקים מרחק שמיים וארץ מהם ומדרכם ומי יתן ונזכה להתרומם ולהשיג שמץ מאותה גדלות מופלאה.

שמעתי מכמה מתלמידי ראדין שהתבטאו בזה הלשון "ר' משה היה ראדין" היינו בר' משה היה הביטוי הנעלה והשלם של כל המעלות והשלמויות שביטא המושג "ראדין", גדלותו העצומה התמדתו, בקיאותו המדהימה בצד פשטותו המופלאה הביאוהו לדרגות שקשה לנו להשיגן, רק גדולי עולם כהח"ח בכוחם היה להבין ולהקיף גדלות מעין זו אשר היתה גדלותו של ר' משה, שהיה בו את גדלותה של ראדין.

זכורני את האש הבוערת בלבבו של מו"ח הגאון ר' מרדכי זצ"ל אשר עמלנו יחד להקים את ישיבת ראדין בנתניה, כבנו של הגאון ר' משה זיע"א וכבן ראדין הוא חש כי את אותה אווירת גדלות מיוחדת אשר שרתה בראדין חובה לנסות לשמר ולהקימה מחדש, ולמרות החורבן וריחוקינו מאותו דור דעה עלינו לשאוף לעלות ולנסות להשיג משהו מאותה רוממות גדלות ושלמות שהיתה באותו דור דעה,

הספר "בשבילי ראדין" נותן לקורא מבט חדש על אותה תקופה, הקורא יכול לנשום בין דפיו ניחוח מאוירת הגדלות שהיתה בין שביליה של ראדין, יתן ה' והקריאה בספר תיתן לקורא שאיפה להשגת אותה גדלות ששרתה בראדין, והקריאה על גדלות תיטע שאיפות ורצון להידמות במשהו לאותן גדולים שהיו בראדין,

הנני לברך את בני היקר הר"ר מנחם שליט"א כי הספר אכן ישיג את ייעודו לקרב את בני דורינו במשהו לאותו דור דעה ושזכות ההתעוררות שתבא בעקבות הקריאה תעמוד לו ולזרעו לאורך ימים ושנים, ויזכה לראות כל צאצאיו שתולים בבית ה' לתפארת ישראל.

באהבת אב

חיים יונה פלאטו

תוכן העניינים

"בשבילי ראדין" - פתיחה *3*

פרק א - וזרח השמש *9*

עשה לך רב / ענבי הגפן בענבי הגפן / במחיצתו של ר' מאיר שמחה / ריחיים על צווארו.

פרק ב - ישיבת עץ חיים וואלוזין *18*

הנצי"ב – תקופה חדשה בוואלוזין / יחס גדולי הדור לנצי"ב / הנצי"ב – ספר מוסר חי.

פרק ג - כולל ברודסקי בוואלוזין *30*

הוי גולה למקום תורה / הבא ליטהר מסייעין בידו / יעודך איננו לרבנות אלא להרבצת תורה / שקידה במושגים של קדמונים / עשה לך רב / בצילו של הגר"ח סאלוויצ'יק.

פרק ד - על משמר חומות הישיבה *45*

להבות בהיכל הישיבה / ימי דמדומים ושקיעה / סגירת הישיבה בואלוזין / כולל ברודסקי אבן פינה לחידוש הישיבה / פטירת הנצי"ב.

פרק ה - ראדין *59*

ר' צבי הירש לוינסון ראש הישיבה בראדין.

פרק ו - ריש מתיבתא דראדין ***67***

ארון ספרים מהלך / הנה הבקי מראדין.

פרק ז - התמדה חסרת גבולות ***75***

ובתורתו יהגה יומם ולילה.

פרק ח - עמוד החסד ***83***

נושא בעול עם חבירו.

פרק ט - גלות למען קיום התורה ***91***

עם הח"ח למען קיום התורה / לזכות את העשירים / חיזוק הדת קודם לקיום הישיבה.

פרק י - שיחות הח"ח ***103***

"אני מלא צער על כל שיחה שהפסדתי" / "אבל כלל ישראל זקוק למשיח".

פרק יא - גאונות במעטה פשטות ***113***

יהודי פשוט מפלך ווילנא / "לא ראוי להידורים במצוות" / גדלות וגאונות בפשטות.

פרק יב - בנתיבי הישרות ***123***

עם הח"ח בכתיבת המשנה ברורה / "והיה לנו לעזר רב גדול ומפורסם" / התבטלותו לח"ח / שיכנוע הח"ח לשנות מן האמת.

פרק יג - ר' נפתלי טרופ ראש הישיבה ***137***

"כמה גדלות במידות מונחת בסיפור זה".

פרק יד - ימי עקבתא דמשיחא ***145***

לימוד קדשים כדרך לקירוב הגאולה / "מי שלומד קודשים אהוב אצלי ביותר" / רעיון הקמת כולל קדשים.

פרק טו - ר' משה ראש כולל קדשים 153

בחור בכולל קדשים / כולל שיעמיד גדולי ישראל / דאגתו לאברכים גם לאחר עזיבתם / יחס הח"ח לאברכי הכולל.

פרק טז - המשגיח רבינו ירוחם ליבוביץ בראדי 165

"אין רוח חכמים נוחה הימנו" / העיקר שכבוד שמים יתרבה / אם נוסעים סימן שיש למה לנסוע.

פרק יז - ועידת פטרבורג 173

ר' משה נציג הח"ח בועידה / מיהו הראוי לפעול לביטול גזרות / הסכמה לדבר הרע במיעוטו / שעת השמד שאני / "התורה אומרת אל תדאגו עבורי" / הח"ח מגיע לועידת פטרבורג / דעת הח"ח מתקבלת / ישב בדד וידום / מדוע הוזכר רבי מאיר שמחה במשנה ברורה.

פרק יח - יסודה של אגודת ישראל 195

החוששים מהאירגון החדש / אנחנו ליד הח"ח מושפעים ולא משפיעים / אש היראה בוערת.

פרק יט - "ויחץ את העם לשתי מחנות" 203

חילול ה' דוחה פיקוח נפש / פטירתו של רצ"ה לוינסון / יש קמח יש תורה.

פרק כ - הישיבה חוזרת לראדין 213

תורה חוזרת לאכסניתה / בב"ד עם ר' חיים עוזר.

פרק כא - מלחמה כנגד הבולשוויקים 223

החרם כנגד טרוצקי / עלינו לקום ולעשות מלחמה.

פרק כב - על משמר חומות היהדות 233

הצלה ע"י זכות השבת / מסירות נפש למען קיום התורה / מן השמים מוליכים את הח"ח.

פרק כג - ברכותיו מתקיימות ***243***

ברכה כהכרת הטוב / ניסים הם כמו מסמרים.

פרק כד - מרדכי תפילותיך התקבלו ***249***

ר' מנדל זקס ראש הישיבה / פטירתו של ר' נפתלי / רבי מאיר שפירא בראדין.

פרק כה - אל נשיא פולין ***257***

ביקור נשיא פולין בראדין / כינוס הרבנים בראדין / "חוסו עלי והביאוני לוורשה" / לעשות למען כבוד ה' בלבד / פגישתו עם ראש הממשלה / הכל היה כדאי כדי לעודד יהודי זה / בחשאי לריישא.

פרק כו - על משמר הטהרה ***273***

דרשת הח"ח לפני נשות ווילנא.

פרק כז - "הרגשותיו" של הח"ח ***279***

"ר' משה מגיע".

פרק כח - זמני מצוקה בראדין ***285***

"ראוי שגם אני אהיה עימכם" / נסיעתו של ר' משה לאנגליה / כולנו בני איש אחד נחנו.

פרק כט - רוח סערה מתקרבת ***295***

"ובהר ציון תהיה פליטה".

פרק ל - הימים הנוראים האחרונים ***299***

"עצוב יהיה לילדים בלי אבא" / הבלן שהציל את הח"ח / ובא השמש / הלוייתו של הח"ח.

פרק לא - רכבת ללא קטר ***315***

"כאן שווה ליצה"ר לעשות מחלוקת / ובא השמש / מה זרעו בחיים אף הוא בחיים.

פרק סיום ***325***

תולדות בניו וחתניו של ר' משה

הרב ישראל משה סלומון - הרב מחרקוב ***331***
תקופת ראדין / הרב מחרקוב / בעיר הקדש ירושלים / בצילו של הגרי"ז.

הרב זלמן פליטניק - רבה של ליברפול, אנגליה ***340***
ענבי הגפן בענבי הגפן / מרביץ תורה באנגליה / רבה של ליברפול.

הרב נחמן דוד לונדינסקי - מקים וראש ישיבת גייטסד ***347***
ענבי הגפן בענבי הגפן / מקים עולה של תורה / "כל בחור הוא חלק מהחיים שלי".

הרב מרדכי לונדיסקי ***354***
ברכות האב והאם / נס ההצלה / מקים עולה של תורה.

רבי אברהם סאחרוב - רבה של טראב ***363***
רבה של טראב / "אני מאוד רוצה את השידוך הזה" / "רב לא עוזב את קהילתו".

טוב עין הוא יבורך

הוצאת הספר "בשבילי ראדין" התאפשרה הודות לתרומתו
ונדבת ליבו של ידידנו ושארנו, איש רב פעלים לתורה וחסד,
אוהב תורה ולומדיה

הרב **יעקב דוד פליטניק** הי"ו
נכדו של מרן הגאון רבי **משה לונדינסקי** זיע"א

לזכר נשמת הוריו היקרים
הגאון רבי **זלמן פליטניק** זצ"ל רבה של ליברפול, אנגליה
ורעיתו הרבנית מרת **פרידא** ע"ה

יברכו ה' ויזכהו להמשיך במעשיו המופלאים להקמת תורה
וחסד מתוך בריות דגופא ונהורא מעליא, וזכות אבותיו
הגדולים תעמוד לו לאורך ימים ושנים טובות.

דברים אחדים

בשבח והודיה להשי"ת עומדים אנו נרגשים בפתחו של הספר "בשבילי ראדין", ספר המספר את תולדותיה של הישיבה הקדושה בראדין, השזורים עם תולדות חייו של ראש ישיבתה במשך יותר מארבעים שנה הגאון ר' משה לונדינסקי זיע"א.

עמל רב הושקע על ליקוט כל המופיע בספר זה באשר שנים רבות חלפו מעת שהלך לעולמו הגאון ר' משה, שנים רבות עברו מאז עלה הכורת על הישיבה הקדושה בראדין, ורק שרידים בודדים שרדו מתקופה זו אשר מהם יכולנו לדלות ולשמוע על תקופה רבת הוד זו.

ואכן בגישתנו אל המלאכה המשימה היתה נראית כמעט בלתי אפשרית, קושי כפול ומכופל היה לנו בגישתנו לכתוב על ר' משה האיש שעמל כל ימיו להסתיר את עצמו ולהסוות את גדלותו בהסתר אחר הסתר, אך למרות זאת ככל שעמלנו בדבר ראינו סייעתא דשמיא, וכך לוקט סיפור ועוד סיפור, עד כי הצטרפו הסיפורים לכדי ספר שלם הוא הספר "בשבילי ראדין".

עם סיום הספר ברצוני להודות לכל אלו שסייעו בידי ואשר עזרתם ועידודם הביאו לכך שהספר יראה אור עולם, בראש ובראשונה ברצוני להודות להורי היקרים אאמו"ר הגאון רח"י פלאטו שליט"א ואימי מורתי הצדקנית מרת רחל תחי' אשר אוירתה של ראדין הנושבת בין כותלי ביתם היא שהיוותה את הבסיס לרצון לכתוב ספר זה, יברכם ה' במילוי כל משאלות ליבם לטובה, ויה"ר כי יזכו לראות כל צאצאיהם ממשיכים בדרך המפוארה דרכה של ראדין ושל הסב הגדול הגאון ר' משה זיע"א.

כן ברצוני להודות לחמי הרה"ג ר"מ רובינשטיין שליט"א וחמותי מרת מרים תחי' אשר סייעו עודדו והמריצו למען יראה הספר אור.

אזכור בגעגועים את סבי הגאון רבי מרדכי לונדינסקי זצ"ל ורעייתו סבתי מרת מלכה לאה ע"ה אשר חיו כל חייהם באוירתה של ראדין, הימצאותנו במחיצתם הביאתנו כל פעם מחדש לנשום את אויר פסגותיה של ראדין, ולמרות שרוב שנותם חיו מחוץ לראדין הרי למעשה כל חייהם המשיכו לחיות ולהיות בני ראדין.

ברגשות הומים אזכיר את סבי הרה"צ רבי פסח פלאטו זצ"ל וסבתי מרת חאשע ע"ה, סבי אשר בנעוריו למד בישיבות ראדין קלצק ומיר המשיך כל חייו בדרך שקיבל בנעוריו, ועד סוף ימיו נשאר תלמיד ישיבה שקדנותו ועמלו בתורה ובעבודת ה' היו לנו לנס ולמופת.

הנני אסיר תודה לכל אותן שרידי ראדין אשר הואילו להקדיש מזמנם היקר למעננו, ואשר סיפוריהם היוו את הבסיס לספר זה, ובהם, הגה"צ ר"מ צוקרמן שליט"א, הגאון רש"מ מילר שליט"א, רבי שלום שורפין שליט"א, ארה"ב, רבי חנא קלצקין שליט"א, ליקווד ארה"ב, רבי ניסלבאום שליט"א ארה"ב, הרב פורטנוי זצ"ל ארה"ב, רבי זונדל גולדברונד שליט"א, ארה"ב, הרב לוי, צירין שוויץ, שהביא עובדות ששמע מהרב יוסף כהנמן זצ"ל גאב"ד פונביז בעת ששהה בביתו, הגאון ר"ז דרורי שליט"א, רבי שלמה אפשטיין שליט"א אשר גם נתן לנו תמונות נדירות מאוצרו, הרב ישראל בעלסקי שליט"א ארה"ב, הגאון רבי אלעזר שמחה ווסרמן זצ"ל, והגאון רבי לייב גרוסנס זצ"ל.

כמו כן ברצוני להודות להגה"צ רבי חיים וואלקין שליט"א מנהל רוחני בישיבת עטרת ישראל ירושלים. ולמורנו הגאון הגדול מגדולי ראשי הישיבות הגאון רבי ברוך שמעון סלומון שליט"א, אשר עודדונו בעבודתנו.

תודה מיוחדת להרה"ג ר"א וואלקין שליט"א ארה"ב, אשר טרח ויגע לסייע לנו בעובדות ובמסמכים,

כמו כן ברצוני להודות במיוחד לרבנית אסתר שלומוביץ תחי' ארה"ב בתו של ר' זלמן פליטניק זצ"ל, אשר מסרה לנו תמונת ומסמכים נדירים ובהם צילומי מכתבים של הח"ח ור' משה.

ברצוני להודות להרב ר' יוסף ישר שליט"א בנו של רבי משה ישר זצ"ל מו"ל הספרים החשובים "ח"ח חייו ופועליו". אשר נתן לנו צילומי מכתבים ששלח ר' משה לאביו ובהם חומר רב אשר סייע רבות.

ברכת יישר כוח לאחי היקרים הרב רבי מאיר שליט"א והרב רבי יעקב אריה שליט"א אשר סייעו רבות להוצאת ספר זה, כמו"כ ברצוני להודות לגיסי הרב שלמה מרינגר שליט"א אשר הגיה את הספר תוך מסירות וחריצות מיוחדים.

ברצוני להודות להרה"ג ר"א דרילמן שליט"א אשר שיפר ושיכלל את הספר כיד ה' הטובה עליו, ואשר בעין בוחנת ובלב מבין הביא את הספר לשלמותו הנוכחית.

הנני להודות לגיסי היקר רבי דוב ברוק שליט"א ורעייתו היקרה אשת חיל מרת חנה תחי' אשר מסייעים לנו רבות, ישלח ה' פועלם ויתן חפץ ליבם לטובה.

ברכה מיוחדת מעומקא דליבא ברצוני לשגר לידיד נפשי ואהובי הרה"ג ר' דוד צינמון שליט"א ר"מ ישיבת קמניץ ארה"ב, ורעייתו אשת חיל מרת רחל תחי' אשר סייעו בידי רבות, וללא עזרתם סיועם והתעניינותם ספר זה לא היה יוצא לאור, ברכה מיוחדת ברצוני להוסיף לבנם בכורם יניק וחכים כמר נפתלי נ"ו, יברכם ה' במילוי כל משאלות ליבם לטובה.

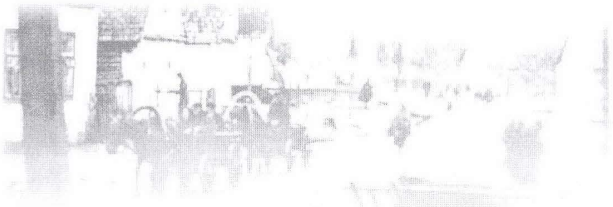
ברצוני להודות מכל הלב לשאר בשרנו היקר והמופלא רודף צדקה וחסד אציל הנפש הרב יעקב דוד פליטניק שליט"א נכד רבינו הגאון ר' משה זיע"א, אשר נטל ע"ע את החלק הנכבד של הוצאת ספר זה, יברכהו ה' ויזכה להמשיך בדרכו המופלאה של הרחבת תורה וחסד לאורך ימים ושנים טובות.

אחרון חביב ברצוני להודות לרעייתי היקרה אשת חיל עטרת תפארת, אשר נטלה ע"ע את כל עול הבית ואיפשרה לי לשבת באהלה של תורה, ומתוך מסירותה התאפשר לי לכתוב ספר זה בזמנים של לא יום ולא לילה, אהבת התורה היוקדת בלבבה ומסירותה המיוחדת הם שהביאו לכך שספר זה יצא לאור, יזכנו ה' לראות כל צאצאינו שתולים בבית ה' וממשיכים את השרשרת של דורות הקודמים גדולי עולם להוד ותפארה.

לפני סיום ברצוני להוסיף הערה חשובה, בספר זה לא כתבנו תוארים לגדולי העולם המוזכרים בו אלא העדפנו להשמיט התוארים, הדבר נעשה אחר

התייעצות עם גדולי ת"ח שליט"א אשר סברו כי בעוסקנו בגדולי עולם אין בכח קולמוסנו לחלק תוארים ולהגדירם ומי אנו שננסה בכלל להגדיר גדול זה בתואר זה וגדול זה בתואר זה, לכן זו הסיבה להשמטת תוארי הכבוד לגדולי העולם המובאים בספר זה, זכר כולם לברכה. ויהי רצון כי נזכה ללכת בשבילים אשר סללו לנו ואור תורתם ויראתם יאיר לנו את הדרך בה נלך אמן.

מ.מ. פלאטו.

בשבילי ראדין

... בפינה נדחת בצידי דרכים בין גרודנה לוילנה שכנה לה עיירה קטנה, תחנת הרכבת הקרובה ביותר שכנה במרחק של כחמש עשרה פרסאות, ההתפתחות שעברה על העיירות הגדולות פסחה לה מעל עיירה נידחת זו, אפילו בזמן בו כבר חוברו עיירות רבות למערכת החשמל, עיירה זו נשארה עדיין כפי שהיתה מאות שנים קודם לכן, בין תושביה יכולת למצוא כאלו שכל ימי חייהם לא ראו רכבת..., זר כי היה נקלע לעירה זו היה נרתע ממראה עיניו, הוא היה רואה לפניו עיירה נחשלת ונדחת, מאתיים וחמישים משפחות תושביה חיו בעוני ובבערות, רבים מבתיה גגותיהם היו מקורי תבן.

אפילו הנוף הסובב את אותה עיירה היה נראה כמתאים לה, היה זה נוף משמים, ושרידי הביצות שסביבה הישרו על המתבונן אוירת נכאים ודכדוך, תכונותיה של אותה עיירה הן מראה החיצוני והן אופיים הפשוט של תושביה היה מוביל את המתבונן בה למסקנה יחידה כי גורלה של עיירה זו בין דפי ההיסטוריה של העם היהודי יהיה כגורלם של עיירות וכפרים רבים מעין אלו, אשר שיני הזמן ונידחותם גרמו כי אפילו שמם יהיה עלום בקרב רובו של העם היהודי.

ואכן כל הסיבות מסביב אמורות היו להוביל כי זכרה של אותה עיירה היא העיירה ראדין, לא יזכר אלא בקרב מעטים ובודדים בני אותה העיירה, אך בניגוד גמור למצופה, הפכה אותה עיירה נידחת לשם דבר, השם ראדין הפך משם של עיירה לשם של מושג ששמו "ראדין", מה גרם לכך שאותה עיירה קטנה הפכה להיות מעין עיר הבירה של היהדות, ואשר עצם הזכרת שמה היה נאמר מתוך רגשות וסילודין, מה הביא לכך שאותה עיירה נחשלת הפכה להיות לסמל

ולתפארת ומקור לגאווה להמוני יהודים.

... ואכן עד שנת תרכ"ט העיירה ראדין היתה עוד עיירה כעוד מאות עיירות הדומות לה, אך בשנה זו החליט אחד מתושביה של העיירה לקבץ סביבו מספר בחורים ונערים בני המקום וללמדם תורה, ר' ישראל מאיר גר בעיירה כבר מספר שנים רעייתו פתחה חנות וכך יכל הוא לשקוד על תורתו בהשקט ובשלווה, לבושו הפשוט ומגפיו אשר נעל לרגליו לא הסגירו את האישיות הגדולה המסתתרת מאחריהן, אמנם בהנהגותיו חשו רבים כי הינו בן עליה, ואף בעסקי החנות חשו כי אין כאן עוד סוחר מן המנין... אך עדיין הערכתם אותו לא היתה הערכה לאדם שעתיד להיות למנהיג הדור, ואשר לשמו וקדושתו יצא מוניטין בעולם כולו, כך ששנים אחדות יכל ר' ישראל מאיר לעלות במעלות התורה כשהסובבים אותו לא שמים לב לגדלות העצומה הטמונה באותו אברך צעיר, למרות שקידתו על התורה וגדילתו בה, ליבו הגדול של ר' ישראל מאיר חש את מצבו של העם היהודי, ולכך כשראה כי הדור הצעיר זקוק לו, לא נותר הוא על מקומו, אלא החל להרביץ תורה על מנת שכלל ישראל והדור הצעיר יוציא מתוכו עוד יהודים יראים ושלמים, שיהוו המשך לשלשלת הדורות והמסורה, וכך בשנת תרכ"ט קיבץ ר' ישראל מאיר קבוצה מבחורי המקום והחל להרביץ תורה, לא רבים ולמעשה אף אחד לא יכל לנחש כי במעשה זה שהחל בו ר' ישראל מאיר, יש בזה את הזריעה והנטיעה ממנה לבסוף תפרח ותעלה הישיבה של ראדין, שתהיה אחת ממבצרי התורה הגדולים ביותר, ואשר ממנה יצמחו ויעמידו מאות ואלפי תלמידים אשר הם ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם יאירו וינהיגו את כלל ישראל בכל ארצות פזוריו.

כך נוסדה הישיבה בראדין, ואט אט החלו עוד ועוד תלמידים להקבץ סביב ר' ישראל מאיר, התלמידים נמשכו אל אישיותו הגדולה כפרפרים אל האור, למרות נסיונותיו ועמלו להסתיר את גדלותו, הרי כי תלמידיו ראו את גדלותו ושמו החל אט אט להתפרסם, ומספר התלמידים בישיבה רק הלך וגדל, הישיבה כבר מנתה עשרות בחורים, כעבור שנים בשנת תרמ"ג הגיע לישיבה בחור פרוש מוואלוזין בשם צבי הירש לוינסון, לפני בואו לראדין הוא היה מחשובי הבחורים של וואלוזין, כשהגיע צבי הירש לראדין שם הח"ח את עיניו על אותו בחור מופלא ואף קבע עמו לימוד בחברותא, שנתיים אחר כך לקחו הח"ח אחר כבוד כחתן לביתו, ר' צבי הירש המשיך בלימודיו המופלאים, ובד בבד החל לסייע

לחותנו בניהול הישיבה, הח"ח העמיד בראשות הישיבה את ר' צבי הירש, והישיבה בראשותו של ר' צבי הירש הגיע להשגים בכמות ואיכות שלהם לא הגיעה עד אז.

עם גדילתה של הישיבה בראדין החל שמה של העיירה הנידחת להתפרסם, וככל שהתפרסמה הישיבה כן גרם הדבר לגידול במספר הרוצים להסתופף בצילה, ובצל ראשיה הגדולים החפץ חיים ור' צבי הירש, כשראה הח"ח כי הישיבה גדלה וכי זקוקה היא לראש ישיבה בעל שיעור קומה אשר יביאנה לפסגות חדשות, ואחר התייעצות עם ר' חיים סאלוויציק נפל הפור ועטרת ראשות הישיבה הוטלה על ר' משה לונדינסקי, בשנת תרנ"ז החל ר' משה לכהן בראשות הישיבה שבראדין במשך ארבעים ושתים שנים, שנים אלו היו השנים היפות והמפוארות של הישיבה, למעשה עם בואו של ר' משה החלה הפריחה הגדולה של הישיבה, ואותן ארבעים ושתים שנים שעמד בראשות הישיבה היו השנים היפות של הישיבה, במשך השנים הביא הח"ח לישיבה לכהן בה כראש ישיבה את ר' נפתלי טרופ, ר' נפתלי היה אחד מהגדולים שבראשי הישיבות שבאותו הדור, עמידתו בראשות הישיבה הביאה את הישיבה לשיאים ופסגות חדשות.

כך נהפכה ראדין לשם דבר בזכות הישיבה שבה, ובזכות החפץ חיים מנהיגו של הדור ולוחם מלחמות ה' ללא חת וללא פשרות, למרות הגדלות העצומה של ראשי הישיבה בראדין, ולמרות שנחשבו הם לגדולים שבדור, למרות כל זה הם המשיכו בהנהגתם כמימים ימימה, החפץ חיים נשאר עם אותו הלבוש ואם אותן הנהגות פשטות כפי שהיה בהיותו אברך צעיר, הלבוש הפשוט וההנהגות הצנועות היוו מסווה ומעטה לגדלות העצומה שמאחוריהן, כך גם היו הנהגותיהם של הח"ח ר' צבי הירש, וכך גם היו הנהגותיו של ר' משה, אותם הנהגות של פשטות אשר נהגו בהם גרמו לכך שהשם "ראדין" הפך לשם נרדף לפשטות ולענווה, כשהשם ראדין נאמר עולה מיד בזכרון ובדמיון הח"ח עם כובע המצחיה שלו, ומיד צפות ועולות הזכרונות על אותם גדולים אשר כלל לא ידעו שהם גדולים, ואשר בגדלותם ידעו להסתיר היטב את אותה הגדלות במעטה עבה ורחב של פשטות, דרכם היתה מעין הכתוב בפסוק "בים דרכך ושבילך במים רבים ועקבותיך לא נודעו" [תהלים ע"ז כ'] למרות שליטתם בים התלמוד, למרות גדלותם המופלאה, למרות כל זאת "ועקבותיך לא נודעו",

עליהם ועל הנהגותיהם החיצוניות לא נראה כלום מאותם דברים אשר השיגו, ושמע מכל אותן גדלויות לא נראו עליהם, "ועקבותיך לא נודעו"...

...וכך בין שבילי של ראדין, בין שביליה ודרכיה הלא סלולות, צעדו להם גדולי עולם כשהם ממשיכים במסע אין סופי חסר פשרות בים התורה, כשהם חותרים וחותרים עומלים ויגיעים ומגיעים כל פעם לפיסגה חדשה, וכל פיסגה מהווה גורם הדוחף לעבר פיסגה חדשה, כך הם עמלו כך הם גדלו, כשבשביליה של ראדין זוכים שעליהם יצעדו אותם גדולי ישראל, ובתי העץ המטים לנפול זוכים לספוג מהוד הקדומים והגדלות אשר הביאוהו לסמטאותיה של ראדין הגדולים אשר בקרבה, קירות העץ הטחובים יכלו לשמוע את הכהן הגדול הח"ח מדבר אל קונו כדבר איש אל רעהו, עצי היער יכלו לשומעו מתבודד עם עצמו ועושה את חשבון נפשו, קירות הבתים יכלו לשמוע את ר' משה המהלך בסמטאות כשפיו אינו פוסק מלמלמל עוד דף גמרא ועוד משנה, עמודי התאורה יכלו לראות את ר' משה נתקל בהם ואינו מבחין מפאת שקיעותו בלימוד התורה, כך זכו בתיה וסמטאותיה של ראדין לספוג את אויר הפסגות של גדוליה, ובכך זכתה ראדין למה שלא זכו עיירות גדולות וחשובות ממנה, כך הפכה ראדין מעיירה קטנה ונחשלת לעיר גדולה לאלוקים ולהיותה פלטרין של מלך, עיר הבירה של התורה...

...וכך הפכו סימטאותיה הצרות של ראדין למקום הילוכם של ענקים, ענקי התורה ששכנו בה והפכוה לסמל ולשם דבר בעולם היהודי, למרות נסיונותיהם המרובים של גדוליה להסתיר את עצמם, האור העצום שבקע מהם האיר וגילה טפח מאישיותם הגדולה, וכך למרות רצונם זכה העם היהודי לטעום ולדעת משהו על גדלותם, כך למרות עמלו התפרסם הח"ח כמנהיג הדור וכקדוש ישראל, כך גם למרות עמלו להסתיר את עצמו זכה ר' נפתלי להחשב כגדול ראשי הישיבות של הדור האחרון, היחיד כמעט מגדוליה של ראדין אשר עמלו להסתיר את עצמו עלה בידו היה ראש הישיבה ר' משה, למרות עמידתו בראשות הישיבה במשך עשרות בשנים, ולמרות עמידתו בראשות כולל קודשים, ולמרות כי הח"ח התייעץ עמו בכל אשר עשה, למרות כל זאת, רצונו להסתיר עלה בידו, ר' משה נשאר מוסתר ומוצנע, וכמדומה שר' משה נשאר מהלך בין השבילים כאחד האנשים... למרות שמקומו היה בכותל המזרח של גדולי הדור הוא נשאר לו מהלך בין השבילים כשהוא ממשיך ושוקד על תלמודו... ושביליה

של ראדין שראוהו בעמלו וראוהו בגדלותו השאירו את סודם עמהם... וכך אותו זרקור מאיר ואותה אלומת אור נשארה לה חבויה ונסתרת עד ימים אלו... ובעת אשר חושך יכסה ארץ וערפל לאומים חשבנו כי מן הראוי לנסות להסיר במשהו את המסווה העבה שמכסה את דמותו הגדולה של ר' משה, אולי נזכה גם אנו לטעום במשהו וללקוט שביבים מן האור הגדול שהאיר ר' משה סביבותיו, וכך הלכנו בין השבילים ובמרחק של שנות אור ניסינו כדל ערכנו ללקט מעט אורות משביליה של ראדין, ולנסות לקחתם אלינו, אולי נזכה ומשהו מאותן דרכים ומאותן נגוהות יאירו לנו ויתנו לנו שמץ מאותו הוד קדומים וגדלות אשר היו בין שביליה של ראדין... ולמרות כל העמל והיזע הנמצא מאחרי ספר זה יודעים אנו כי אין זה אלא קצה קצהו של האור הגדול אשר האיר בין סמטאותיה של ראדין... "ושבילך במים רבים ועקבותיך לא נודעו"...

פרק א'

וזרח השמש

הרב משה לונדינסקי נולד בשנת תרכ"ב לאביו הרב דוד בעיירה קינישין הסמוכה לביאליסטוק, קינישין היתה עיירה קטנה שכל תושביה יהודים חרדים לדבר ד', פרנסתם היתה בדוחק ועמל רב נדרש על מנת שיוכלו להביא לחם לטף, אך למרות עמלם בהשגת פרנסתם ציר חייהם ושיא שאיפותיהם היה ללימוד התורה ולקיום מצוותיה, וככל אנשי קינישין גם ר' דוד עמל בדם ויזע כל היום, כשכל זמן פנוי שמצא הקדישו לתורה ולחסד, עוצם שאיפתו וכל עמלו הופנה והושקע בילדיו, להם עמל להחדיר את האהבה לתורה והשאיפה כי כל חייהם יהיו מוקדשים לתורה ולעבודת ד'.

ילדיו של ר' דוד נולדו לתוך אוירתה הטהורה המיוחדת של קינישין[1], ולתוך האוירה הרוחנית המיוחדת ששררה בתוך ביתו של ר' דוד, הם ראו כיצד אביהם אחר יום עמל מפרך לא נח מעמלו, אלא מיד נגש בצמאון ובחשק למשוש חייו לתורה, צורכי הפרנסה שגרמו לר' דוד לעיתים תכופות להתנתק בעל כורחו מן

1. עד כמה היתה העיירה קינישין מיוחדת אפשר להיווכח מהמעשה הבא. בעת מלחמת העולם הגיעו פליטים רבים לעיירה קינישין, היה מקובל שמאכסנים את הפליטים בבתי הכנסת ובשאר מבני הציבור, אכן בקינישין נהגו אחרת, כל הפליטים שוכנו בבתי התושבים, ולמרות שהזרם גבר והלך, התושבים המשיכו כל אחד ואחד להכניס את הפליטים לביתם, כשהם מתעלמים לחלוטין מהקושי שבדבר בחושבם רק על טובתם של אחיהם הפליטים, אחד הפליטים תלמיד ראדין סיפר כי כשראה את הנהגתם המופלאה של תושבי קינישין הבין על איזה קרקע גדל ר' משה, ואשר מובן מדוע זכתה עיירה זו שיצא ממנה אדם גדול כר' משה. [מפי ר"ח קלצקין תלמיד ראדין].

הגמרא לא החלישו בקרבו את אהבתו לתורה, אלא אדרבה הניתוק ההכרחי הביא לצמאון גדול יותר, כך יכלו לראות את אביהם שב ללימודו וגומע את תלמודו כאדם צמא שלא שתה זמן רב, היה זה צמאון חסר רוויה, וכל סוגיא שלמד הגבירה את צמאונו להמשיך ולגמוע ממימי התורה, דף ועוד דף מסכת ועוד מסכת, וגם בעת עסקו בעניני העולם הזה, כל דקה ושעה פנויה שמצא ניצלה ללימוד התורה, לא היה זה לימוד שטחי בעלמא, באשר ר' דוד היה למדן גדול ולימודו המעמיק היה בד בבד עם הספקו האדיר בלימוד התורה.

רבי משה לונדינסקי ראש ישיבת החפץ חיים בראדין.

בבית זה הספוג בקירותיו אהבת תורה ולומדיה, נולד ילדם משה בשנת תרכ"ב, אוירת הבית חדרה עמוק לתוככי נשמתו וליבו של משה יחד עם חלב אימו, אוירת העיירה ואוירת הבית הכניסו בו כבר מינקות רצון עז ללימוד התורה ולהתעלות בעבודת ד', מוישל'ה הקטן ראה מינקות כיצד התורה הינה תורת חיים, כיצד כל ציר החיים נע סביבה, וכיצד התורה ואביו הופכים לחטיבה אחת. החינוך שספג מילדותו וההמחשה שראה באורחות חיי אביו, היוו אבני איתן באישיותו של מוישל'ה, הדרך שראה את אביו צועד היתה סלולה בפניו, ואכן חינוך ההורים והדוגמא האישית שנתנו, היוו בסיס איתן ומגדלור שכיוון את מוישל'ה הקטן לצעוד במעלה הדרך, במסילה העולה בית קל.

ככל ילדי קינישין בהגיעו לגיל שלוש נשלח למלמד העיירה, כדי להתחיל את

לימוד התורה הקדושה, אביו ר' דוד לא הסתפק במה שלמד מוישל'ה אצל המלמד, ואף הוסיף בעצמו להקדיש מזמנו ללמוד עם בנו, כבר מקטנותו גילה מוישל'ה סימני כשרונות גדולים מאד, כשרונות אלו לא באו על חשבון העמל והיגיעה והתמדה, אלא אדרבה, מוישל'ה הרך השתמש בכשרונות אלו להרבות העמקה, ולהרבות עמל בתורה בהתמדה עצומה, אביו שחזה בכל זה וראה את כשרונותיו הנעלים של בנו חפץ כי מוישל'ה ילמד ברמה גבוהה מהמצוי בחידר המקומי באשר סבר כי כשרונותיו המבורכים דורשים את הסתופפותו בצל מלמד ברמה הראויה לו. וכך אכן עשה ר' דוד בכך ששלח את בנו למלמד בעל שיעור קומה בכדי שילמד את בנו תורה, ובד בבד המשיך ר' דוד לעקוב אחרי התפתחותו של מוישל'ה תוך כדי המרצתו ועידודו להמשיך לעמול ולהתיגע על דברי תורה.

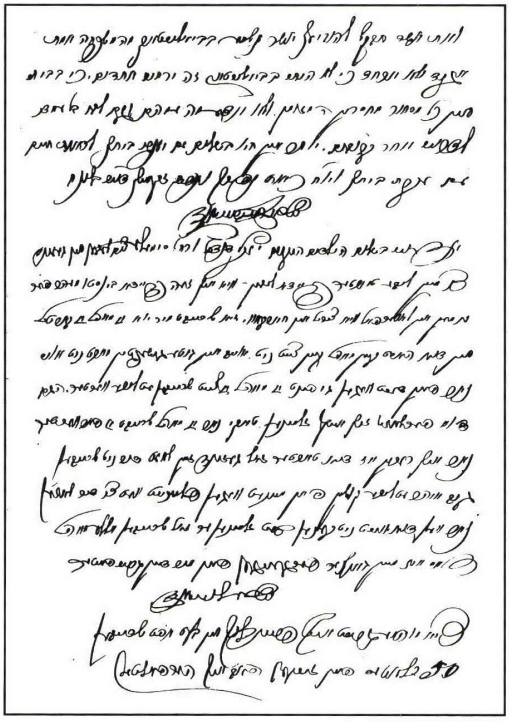
השוחט של עיירת ראדין ר' מרדכי היה לשעבר מתושבי העיירה קינישין, סיפר כי מעשי החסד הגדולים שהיו אצל ר' משה בצורה כה מופלאה לא התחילו בראדין, עוד בצעירותו בהיות ר' משה בקינישין כבר היה לו גמ"ח אשר דרכו סייע לכל נזקק, הוא סיפר כי ר' משה מכר כל אשר לו, וכמעט נשאר ללא בגדים, וכל זאת ע"מ לסייע לכל נזקק, כך עוד מבחרותו נהג ר' משה בהנהגות חסד מופלאות, הנהגות שהמשיך בהם ביתר שאת ועוז בשנים מאוחרות יותר[2].

"עשה לך רב"

כעבור תקופה בה עלה ונתעלה החליט ר' דוד כי אין כאן בעיירה קינישין מספיק בכדי למלאות את כשרונותיו המעולים של בנו, וזקוק הוא למקום תורה רחב יותר, וגדול יותר, בו יוכל להשקיע יותר את כוחו ומרצו, ולהגיע רחוק כפי שכשרונותיו מאפשרים לו, לאחר בירור ומחשבה החליט ר' דוד לשולחו ללמוד בעיירה "מאלטש" שם היתה ממוקמת ישיבה גדולה, עם ציבור לומדים גדול, ר' דוד סבר כי המצאותו בחברת ציבור זה תתן דחיפה נוספת במסלול העליה של ר' משה, וכך זכה משה קינישנער לקנות עוד חכמה בתורה ולהגיע לדרגות

2. עדות שמיעה מפי ר"ח קלצקין תלמיד הישיבה בראדין.

נשגבות בתורה, כאשר בד בבד עם התפתחותו הגדולה בלימוד התורה, המשיך לעלות ולהתעלות בלומדו בהתמדה יומם ולילה, כך עמל בתורה וגמע מסכת אחר מסכת, סוגיא אחר סוגיא, כשהכל נשאר חקוק בזכרונו המופלא, וכל סוגיא שנוספה במוחו היתה לנדבך נוסף בבנין קומתו הרוחנית, כך נבנתה וגבהה קומתו הרוחנית, וכך החלו לבצבץ ניצוצות ראשונים של בנין רוחני מפואר של תורה ויראת שמים טהורה.

מכתב מאת אביו של ר' משה ר' דוד, לנכדו ר' זלמן פליטניק.

נפשו הגדולה של ר' משה לא ידעה שובע וכשחש כי בישיבה אשר במאלטש מוצתה התעלותו הרוחנית, החל מבקש מקום חדש בו יוכל ביתר שאת לעלות ולהתעלות, – ר' משה החל לחפש מקום בו ימצא בחברת תלמידי חכמים הראויים לגדלותו העצומה בתורה, שמועה הגיעה לאוזנו כי בצילו של הגאון הנודע ר' שבתי וולך ברוזינוי, מסתופפת קבוצה מובחרת במיוחד של גדולים בתורה, ר' משה לא הסס ושם פעמיו לעבר רוזינוי, היותו במחיצתם של מובחרים וגדולים בתורה הגביהתו לעבר פסגות רוחניות חדשות, שמו הלך לפניו בכל סביבת רוזינוי כבחור למדן עצום וכבקי בכל מכמני הש"ס, אך לר' משה עצמו הדבר כאילו לא נגע, המשיך לעמול בדרכו המיוחדת, תוך כדי שהוא שואב מלא חופניים תורה ודעת מרבו רבי שבתי וולך, ר' משה יצק מים על ידיו כתלמיד מובהק והירבה לקבל ממנו מדרכה של תורה ודרכי קנינה, קירבתו של ר' משה לאותו גדול הגביהה את קומתו הרוחנית והטביעה בו את חותמה לאורך זמן רב. ככל שהמשיך לגדול ולעמול כך שמו גדל כשרבים משיחים בעלם המופלא העמל

בתורה יומם וליל כאחד הגדולים אשר בארץ בתורה ויראה תוך כדי התקרבות לר' שבתי, יצק מים על ידו ממש כתלמיד מובהק על כל המשתמע מכך, כך עמל ויגע לקבל מר' שבתי דרכה של תורה וגדולה.

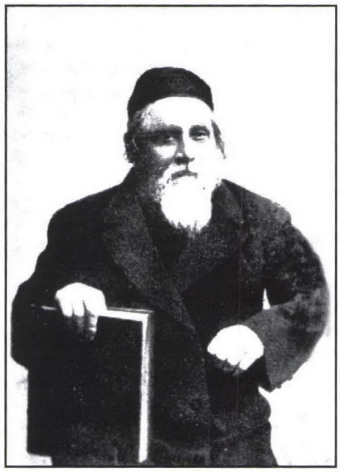
"ענבי הגפן בענבי הגפן"

שמועות אלו אודות גדלותו המופלאה של משה לונדינסקי עשתה לה כנפים, והגיעה גם לעיירתו שלו "קינישין", בני העיירה סחו בגאוה בלתי נסתרת על היותו של בן עירתם כה גדול העולה ומתעלה, ועתידו לגדול ולהיות מגדולי הדור, גם לאחד מנכבדי העיירה ר' ישראל ניימן הגיעה שמועה זו על בן העיירה המופלא, וללא היסוס שם פעמיו אל ביתו של ר' דוד והצעה בפיו כי ר' משה יהיה חתן לביתו רחל, תוך הבטחה כי יוכל בשקט ובשלוה להמשיך ולצמוח בתורה ויראה וכל מחסוריו יהיו על צוארו, כך יוכל ר' משה להמשיך ולגדול ולמצות את כוחותיו הגדולים. ר' ישראל ניימן מלבד מה שהיה אדם אמיד ובעל אמצעים ורחים רבנן, היה ת"ח בעצמו ומחשובי אנשיה ונכבדיה של העיירה קינישין, עובדה זו הוותה את בסיס הסכמתו של ר' דוד לשידוך זה, ואכן יצאה מחשבה זו מן הכח אל הפועל ור' משה לונדינסקי התארס עם מרת רחל בתו של ר' ישראל ניימן, ובשנת תרמ"ד בהיות ר' משה אך בן כ"ב שנה התקיימה החתונה בעיירה קינישין בהשתתפותם של כל בני העיירה אשר שמחו בשמחתם של משפחת לונדינסקי, ובלב כולם פעמה התקוה כי אכן יגדל בית זה בתורה יראה וחסד.

לאחר נישואיו חזר ר' משה לשכון דרך קבע בעיירת הולדתו "קינישין" כשהוא סמוך על שולחן חותנו, וללא כל דאגה על ראשו, וכך יכל ר' משה להמשיך ולשקוד על דלתות התורה בעמל רב כשאיפתו, וכדרכו מימים ימימה, היה שקוע כולו בד' אמות של הגמרא ושל הסוגיא אותה למד, ואף בעת הליכתו ברחובות העיירה יכלו בני העיירה לראותו, כשהוא ממלמל לעצמו את תוכן הסוגיא בה עסק, לא ראו אצלו צורה של הפסקה בתורה, מושג ידוע היה בקינישין כי ר' משה הוא חלק מהתורה, והתורה היא חלק ממנו, כל כולו שקוע בה, ובאהבתה ישגה תמיד.

במחיצתו של ר' מאיר שמחה

נפשו של ר' משה לא ידעה שובעה, ומלבד היותו קשור ללימוד התורה והוגה בה יומם ולילה, לא חדל לחפש ולבקש כיצד יוכל לעלות ולהתעלות יותר, וכל שמועה ששמע על מקום בו ישנה אפשרות לעליה בתורה, הלך לשם על מנת לעלות ולהתעלות עוד. ביום מן הימים הגיעה שמועה לאזניו של ר' משה, כי בעיירה הסמוכה ביאליסטוק נמצא אדם גדול גאון מופלג ושמו ר' מאיר שמחה לימים רבה של דווינסק ובעל ה"אור שמח", ששהה שם בבית חותנו והיה סמוך על שולחנו, השמועה אודות גדלותו העצומה בתורה הגיעה לאזני ר' משה, אשר מיד שם פעמיו אל אותו גדול, כדי לדלות מהבאר הגדולה מים חיים של תורה להרוות את נפשו הצמאה, ר' מאיר שמחה למרות היותו צעיר לימים, היה גדול בתורה בצורה מופלאה, יגע בתורה ובקי בכל מכמניה, ואכן בתוך זמן קצר הגשים ר' משה את משאלתו והגיע לביאלסטוק להפגש עם ר' מאיר שמחה, פגישה זו נתנה לר' משה מימד נוסף גדול יותר על התורה וגדלותה, וכך באופן תדיר נפגש ר' משה עם ר' מאיר שמחה ודולה מתורתו, פרש בפניו את חידושיו שנתחדשו לו, חפץ היה כי חידושיו יעברו את כור המבחן של ר' מאיר שמחה, ור' מאיר שמחה גילה מהר את האוצר הגדול ששמו ר' משה, האיר לו פנים ופתח בפניו את חדרי אוצרות התורה, בהכירו את גדולתו של ר' משה שמח ר' מאיר שמחה להשתעשע עמו בתורה ולשוט עמו במרחבי ים התלמוד.

רבי מאיר שמחה הכהן
בעל ה"אור שמח".

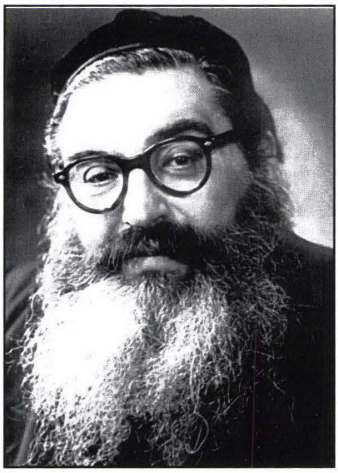
בקיאותו של ר' משה בכל מכמני התורה וידענותו המופלגת היוותה מקור של קורת רוח מרובה לר' מאיר שמחה, באשר ר' מאיר שמחה עצמו היה בקי מופלג, והוא שמח מאד על המצאותו של ר' משה במחיצתו, אשר כמוהו היה שליט בכל מרחבי ים התלמוד. פעמים אף היו משתעשעים זה עם זה במבחני בקיאות, כשהאחד מצטט דברי גמ' פלונית ועל חבירו היה לומר היכן מקורה, או לשון זה של גמ' כמה פעמים מוזכרת בכל הש"ס כולו וכהנה וכהנה, הערכה

רבה מאד העריך ר' משה את ר' מאיר שמחה, עד כי בפעם אחת קרה כי נשמט מזכרונו של ר' מאיר שמחה דבר קטן וכבר היה ר' משה תמה מאד, כיצד נעלם דבר זה מר' מאיר שמחה, המעשה היה כשבאחד הפעמים שאל ר' משה את ר' מאיר שמחה, היכן הם המקומות בש"ס בהן מוזכר המושג "תפשיה בדיקניה" ר' מאיר שמחה ציטט מיד ששה מקומות בהן מוזכר ענין זה, אולם מזכרונו של ר' מאיר שמחה נשמט מקום אחד (בבא בתרא נ"ח ע"א), וכל ימיו התפלא ר' משה על ענין זה, הכיצד ר' מאיר שמחה לא זכר את אותו המקום... זה הראה עד כמה העריך ר' משה את ר' מאיר שמחה, עד כי בחסרון פרט אחד וגמרא אחת שנשמטה מזכרונו גרמה תמיהה לר' משה. קשר זה בין ר' משה לר' מאיר שמחה הלך והתהדק מזמן לזמן והמשיך לאורך שנים, ואף לאחר שר' משה הפך לראש ישיבה המשיך הקשר שנרקם ביניהם בעודם אברכים צעירים.

רבי יצחק יעקב רבינוביץ המפורסם בשם ר' איצלה פונביז'ר.

היותו של ר' משה "מבקש" גרמה לו גם להתקרב אל ר' איצלה פונביז'ר שכבר אז נחשב היה לאחד מן הגדולים, ר' משה היה נוסע אליו לעיתים קרובות מאד, על מנת לשאוב ממימי תורתו תורת מים חיים, ר' איצלה התפרסם גם בגדלותו בעבודה בדרכי ד', ר' משה שנוכח לראות גדלות זו, עקב אחר הנהגותיו הנפלאות של ר' איצלה ולמד הרבה מדרכיו, הרבה מן הדברים שראה בהנהגותיו של ר' איצלה הועילו לו בעתיד, כאשר שימש ר' משה כראש ישיבת ראדין, וכאשר השתתף בדיונים בעניני הכלל עם החפץ חיים. גדלותו של ר' משה בעצמו גרמה לכך שיוכל להבין וללמוד מכל פרט בהנהגותיו של ר' איצלה, והדבר היה מפורסם כי ר' משה הוא תלמידו המובהק ובקיא בדרכיו ובהנהגותיו של ר' איצלה, מסופר כי בהיות ר' יצחק הוטנר צעיר, ומעונין היה לפגוש באדם אשר יוכל להעביר לו בשלמות את דרכו הרוחנית של ר' איצלה, הרחיק לכת עד לראדין בכדי לשהות במחיצתו של ר' משה. ר' יצחק הוטנר שהה בראדין שלשה ימים, ובהם שהה בצילו של ר' משה ושאב ממנו עובדות ודרכי הנהגה של ר' איצלה פונביז'ר, וכל ימיו היה מזכיר ר' יצחק הוטנר

רבי יצחק הוטנר בעל ה"פחד יצחק", וראש ישיבת חיים ברלין בארה"ב.

לטובה את ר' משה על שהיוה לו מגדלור לדרכו הרוחנית של ר' איצלה פונביז'ר[3].

ריחיים על צווארו

כך המשיך ר' משה לעלות בתורת ד', עיקר מושבו בעיירה קינישין כשהוא סמוך על שולחן חותנו, ובד בבד היה נע ונד אצל גדולי ישראל לדלות מהם תורה, לאחר מספר שנים ראה חותנו של ר' משה ר' ישראל ניימן כי חתנו עולה ומתעלה, ומן הראוי כי יטול על כתפו את עול הרבנות, באחד הימים פנה ר' ישראל לר' משה ואמר לו: כי לדעתו כדאי שיטול על עצמו משרת רבנות של עיר חשובה, אותה ינהיג ברמה כגדלותו העצומה, אולם ר' משה לא סבר כן, ואמר לחותנו כי קבלת משרה תורנית ורבנית עלולה להפריע בהמשך עלייתו, סבור היה ר' משה כי העול העצום והקשיים שיש בהנהגת עיר יטרידוהו, ולא יוכל להמשיך לעלות ולהתעלות כחפצו העז, ומשום כך לא היה מוכן בשום אופן לקבל על עצמו משרה מעין זו[4].

ר' ישראל נענה לחתנו ולא הוסיף לדבר עימו בענין זה, וכך חלפו להם השנים כשר' משה עולה ומתעלה כל הזמן, עד אשר תם הזמן בו אמור היה ר' ישראל להחזיק את ר' משה על שולחנו, וכיון שראה ר' ישראל כי ר' משה נחוש בדעתו שלא לקבל על עצמו משרה כל שהיא, פנה אליו מיוזמתו בהצעה כי יצטרף אליו

---

3. מפי תלמידו של רבי יצחק הוטנר ר' הלל דויד ששמע את הדברים מפי ר"י הוטנר.

4. השקפתו זו של ר' משה נגד מינוי לכהונת רבנות תואמת לדעתו של הח"ח שאמר כי עדיף לקחת רבנות בעיר קטנה שאינה מכלה את זמנו של הרב וכך יש לו זמן להמשיך ולעסוק בתורה, ולכן רוב גדולי ישראל גדלו ועלו ברבנות בעיירות קטנות [מע"י ח"א 126] לימים כשסיים הח"ח את ספרו הגדול המשנה ברורה הזמין את תושבי ראדין למסיבה באומרו כי היותו בראדין בעיירה קטנה גרמה שיוכל לפנות זמנו לכתיבת סיפרו וממילא יש לכולם חלק בסיפרו...[עדות ר"ח קלצקין תלמיד ראדין].

בעסקיו וכך יוכל לפרנס את בני ביתו, ר' ישראל סבר כי מוחו הגאוני של ר' משה מתאים מאד למסחרו המסועף בעצים, חותנו סבר כי עם ראש כזה יוכל ר' משה לעשות חיל במסחר, וכך החל ר' משה ליטול שותפות בעסקי חותנו, חלק מעניני המסחר היה לצאת אל היערות לבדוק את העצים מקרוב לראות האם טובים הם, באחת הפעמים שלח ר' ישראל את ר' משה לאחד היערות בכדי לבדוק את טיב העצים, בערב כשחזר ר' משה לביתו ראה חותנו כי מעיל הפרווה היקר של ר' משה קרוע ושסוע לגזרים, כששב ר' משה עם מעילו הקרוע שאלוהו "מה קרה שנקרע מעילך", ענה להם ר' משה, הלכתי ביער והחלתי לחשוב בלימוד על סוגיא מסוימת, ושכחתי היכן אני נמצא ואיבדתי את דרכי, עד ששקעה השמש, אז נזכרתי לצורך מה הלכתי ליער, וכיון שהחל להחשיך החלטתי לחזור הביתה, אך בגלל החושך לא ראיתי את הדרך, ולכן מעילי נקרע לגזרים מענפים שנתקלתי בהם בדרכי", חותנו ששמע את הדבר הבין כי ר' משה כלל לא שייך לעניני העוה"ז ובוודאי לא למסחר, והוא פנה לר' משה ואמר לו "חזור לתלמודך ממך סוחר לעולם לא יצא"...[5] כך חזר ר' משה בשמחה ללימודיו כפי שהיה רגיל מימים ימימה. המשיך ר' משה במסירות נפש לעמול בתורה ולגדול בה, תוך כדי המשך חיפוש מקומות בהם יוכל לקבל ולצמוח, שאיפה עצומה זו היא אשר הביאתהו אל ר' שבתי וולך ובהמשך גם אצל ר' מאיר שמחה, שאיפה זו גם הובילתו ללמוד אצל ר' איצלה, והם אשר גרמו לו להמשיך לעלות ולהתעלות במסילה העולה בית קל.

5. מאת הרב אהרן וואלקין, ארה"ב.

פרק ב'

ישיבת עץ חיים – וואלוזין

באותם הימים ריכזה הישיבה הגדולה ישיבת "עץ חיים" שבואלוזין את מיטב הכשרונות וגדולי הת"ח שבדור, הישיבה הוקמה בשנת תקס"ג ע"י מרנא הגאון רבי חיים מואלוזין זצ"ל בהסכמת רבו אדוננו ורבנו הגר"א מוילנא, במהרה הפכה הישיבה להיות מגדלור ובית היוצר לנשמת האומה ולכל גדולי ת"ח דאז, ר' חיים ראה כי צורך הדור להקים ישיבה לאור המצב הרעוע של כלל ישראל באותו הזמן, וכלשונו במכתבו על יסוד הישיבה "שברבות הימים יהיו אחינו בני ישראל

בנין ישיבת "עץ חיים" בוואלוזין.

ללא מורה ח"ו[6]. ר' חיים בעיניו הגדולות ראה כיצד נחלש לימוד התורה בכלל ישראל, וצורת הלימוד הקיימת אינה מספקת, ומתמעטים והולכים תופשי התורה העתידים לצמוח לגדולי הדור, לכן החליט ר' חיים לפתוח צורת ומסגרת לימוד מחודשת, ולפתוח ישיבה מרכזית בה יצמחו ויגדלו דור חדש של תלמידי חכמים גדולי תורה ומנהיגים לעם, שיהוו את עמוד השדרה לכלל ישראל בדורות הבאים.

רבי נפתלי צבי יהודה ברלין - הנצי"ב.

במדה מסוימת היה זה רעיון חדשני במיוחד, על אף שכבר היו בקרב כלל ישראל ישיבות, וכמאמר חז"ל "מימיהן של אבותינו לא פרשה ישיבה מהם – היו במצרים ישיבה עמהם היו במדבר ישיבה עמהם" (יומא כח:), אך ישיבה כגון זו במתכונת הזו ובמסגרת שבה נבנתה ישיבת ואלוזין לא היתה קיימת, והיה בזה חידוש כלשהו. מחמת חידוש זה חשש ר' חיים לקבל על עצמו החלטה זו של הקמת הישיבה, ורק לאחר הסכמת רבו הגר"א נגש לביצועו ופנה להקמת הישיבה.[7]

ר' חיים היה מודע לכובד המשא ולגודל הרעיון שיזם, ידע כי ישיבה זו שעומד להקים איננה עוד מוסד תורני, אלא ישיבה העתידה להיות אבן פינה לבניה מחודשת של עולם התורה ועולם הישיבות, ולמעשה תהיה המרכז הרוחני ממנו יצאו מנהיגי הדור וכל גדולי ישראל. עם מודעות זו נגש ר' חיים

---

6. צילום המכתב המקורי מופיע בספר אבי הישיבות ח"א עמ' 99.

7. לפי עדות הגרא"מ שך בתחילה כשהעלה הגר"ח את הרעיון בפני הגר"א, לא קיבל תשובה חיובית, הגאון שתק ולא הגיב, ורק כעבור שלש שנים כששב והעלה ר' חיים את הרעיון אז הסכים הגר"א... ר"א ווסרמן הסביר את פשר הדברים בכך שבפעם הראשונה היתה אצל ר' חיים התלהבות יתירה והגר"א חשש שאין זה לש"ש בטהרתו.., כ"ז מהספר אבי הישיבות ח"א עמ' 96. וכן העיד חתנו של הח"ח רצ"ה לוינסון מובא בח"ח חייו ופעליו עמ' רי"ז.

לייסוד ישיבתו בחרדת קודש, ובעת הנחת אבן הפינה מעיד תלמידו של ר' חיים כי יסדה ע"י תפילות ובקשות ובכיות רבות בדמעות שליש ממש עד שזכה לזה, תלמידי ואלוזין שהיו נוכחים במעמד נשגב זה של הנחת אבן הפינה לישיבה, מעידים כי לא היו זקוקים למים כדי לגבל את החומר לאבן הפינה, דמעותיו אלו של ר' חיים היוו את אבן הפינה לישיבה החדשה,[8] חרדת הקודש התפילות והדמעות הרבות ששפך מייסד הישיבה, הם שהביאו את הישיבה לרמתה הגבוהה ושתהיה למרכז התורני הגדול ביותר שיעמוד איתן נגד כל רוחות הזמן וסערות העיתים.

ר' חיים לא הסתפק רק בהנחת אבן הפינה ויסוד הישיבה, ר' חיים קבע את סדרי הישיבה וצביונה, כשעיקר העיקרים אותו העמיד היה ההתמדה בלימוד התורה, דבריו של הגר"ח כי "אם העולם מקצה עד קצה יהיה פנוי רגע אחד מלימוד התורה אזי יחרבו כל העולמות ויהפכו לתוהו חס ושלום" (נפש החיים שער ד' פרק י') היוו את הבסיס העיקרי בישיבה, כנאמן לדברים אלו דאג ר' חיים כי קול התורה בישיבה לא יפסק בכל שעות היממה, מכאן צמחה ההנהגה בואלוזין של לימוד במשמרות, דהיינו שחלק מן הבחורים הולך לישון מוקדם וקם בחצות הלילה, ואז המשמר השני שלמד עד אותה השעה פונה לשינה, כך כל הימים ללא הבדל התחלפו המשמרות משמר יוצא ומשמר נכנס, וקול התורה הדהד בהיכל, יומם ולילה לא ישבותו.[9]

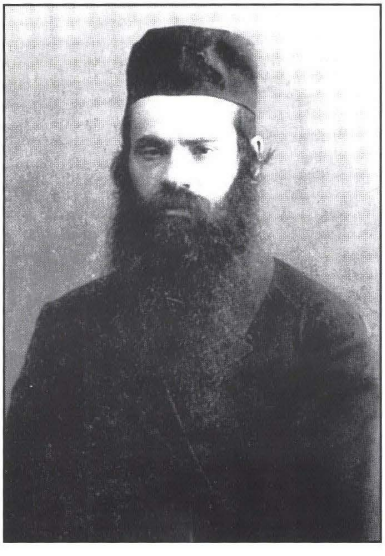
אוירת ההתמדה של ואלוזין היתה לנס ולסמל, לא היה מושג של הפסקה מהלימוד, גם בעת הפסקתם מהלימוד בשביל צרכי הגוף לא היה זה בגדר הפסקה , תוך כדי הליכתם ותוך כדי אכילתם המשיכו להיות שקועים בלימוד, היכל התורה וחוצה לו היה ספוג בתורה, ואוירת המקום כולו אמר תורה,

---

8. פרקי ואלוזין רמ"צ נרי"ה בשם הגרי"ז ששמעו מהגרח"י זילברברג מוורשה. וכן דליות יחזקאל ח"ב תג'.

9. ר' חיים עשה לעצמו מנהג קבוע להסתובב בין הלומדים בבהמ"ד בשעות הלילה המאוחרות ע"מ לוודא ולהשגיח על לימודם ושאכן קול התורה לא פוסק בכל שעות היממה, במוצאי יוהכ"פ שכולם היו תשושים אחר הצום חשש ר' חיים כי קול התורה יפסק ולכן הוא עצמו היה יושב ושוקד על תלמודו עד חצות הלילה כדי שח"ו לא יווצר מצב של הפסק מהלמוד ח"ו...[רוח אליהו – בלוך ליקווד תשי"א עמ' ק"א].

לשאלת אדם את ר' חיים מהן סדרי הישיבה בואלוזין ענהו ר' חיים: "אצלינו בישיבה ישנים ואוכלים ותו לא", לתמיהת השואל – ביאר ר' חיים: "בשאר הזמן לומדים", כן יש סדרים לאכילה ושינה, בקו זה הוביל ר' חיים את הישיבה, וזה אשר גרם לאוירה נפלאה זו בישיבה, אוירה סוחפת של תורה ולימודה עד כלות הנפש וכלות הכוחות.

רבי איסר זלמן מלצר בעל ה"אבן האזל", ובצעירותו מחשובי תלמידי וואלוזין.

גם באוירה זו של התמדה היו דרגות בהתמדה, וכפי שמעיד בנו של הנצי"ב כי היו מתמידים אשר היו לומדים אף שמונה עשרה או עשרים שעות ביממה, עיניהם היו טרוטות מעייפות, אך במסירות נפש התאמצו ובשארית כוחם המשיכו בלימודם ללא הפסקה וללא רפיון.[10]

נוסף על אוירת ההתמדה שהיתה טבועה בואלוזין, העמידה הישיבה בראש מעינה את הדרישה והשאיפה לידיעת כל התורה כולה, סדרי הישיבה היו לימוד גמרא ברצף, התחילו ממסכת ברכות ועד סיום הש"ס במסכת נדה,[11] כשחוק הלימוד הינו דף ליום, אך בחורי הישיבה לא הסתפקו בזה ושאיפתם היתה למעלה מזה, ובכל זמן פנוי הוסיפו לגמוע עוד מים התלמוד להספיק כמה שיותר סוגיות ומסכתות, מעיד רבי איסר זלמן מלצר שהיה בצעירותו מתלמידי ואלוזין, כי בזמן לימודו בואלוזין לא היה מושג בו אפילו בחור צעיר אינו שולט על בוריים בסדר נשים נזיקין, ואחד שלא ידע כדבר הזה לא נכלל בכלל הלומדים אפי' היה כשרוני וחריף ביותר,[12] היסוד בואלוזין להערכת הלומד היתה עד כמה גדולה ידיעתו

10. מואלוזין עד ירושלים עמ' 117. מאיר ברלין מספר שמרוב עייפות, הלימוד היה קשה עליהם ואביו הנצי"ב היה אומר שאחר שילכו לישון יוכלו ללמוד... באשר במצב עייפות כזה ראשם כבד וכיצד יכולים הם ללמוד ולהמשיך התורה...

11. אישים ושיטות עמ' 17 עץ חיים עמ' 236.

12. מואלוזין עד ירושלים עמ' 113, רא"ז העיד ע"ע שלא היה מהמתמידים הגדולים היו

בש"ס, ורק אלו אשר בקיאותם היתה גדולה ראו הערכה גם בחידושי תורתם, בעקבות אוירה זו זכתה ואלוזין להיות למוקד לכל הצמא לדבר ד', ולכל החפץ לגדול בתורה, כל בחור צורב עשה דרכו ואלוזינה, כוחות תורניים מוכשרים ומצויינים זרמו אל ואלוזין, עד שנהפכה לבית היוצר של גדולי הדור וענקי התורה.

ואלוזין היתה לאם לכל הישיבות שנפתחו לאחר מכן ע"י תלמידי ואלוזין, עמדה כאבן פינה לכל הישיבות, ולהתחדשות הבנין הרוחני בקרב כלל ישראל, ישיבת ואלוזין המשיכה ושגשגה עוד עשרות בשנים, ולאחר פטירת ר' חיים נתמנה בנו ר' יצחק לראשות הישיבה כשהישיבה ממשיכה בדרכו של ר' חיים, עמל יגיעה ושאיפה עזה לגדלות, ר' איצלה בנו של ר' חיים מלבד הנהגתו את הישיבה היה אחד ממנהיגי הדור כולו ומדברנא דאומתיה, ביתו היה ממש בבחינת בית תלפיות בית שהכל פונים אליו. רבות מבעיות בני הדור עלו על שולחן ביתו.

בהיותו ראש ישיבת ואלוזין צדו עיניו בחור מופלא מלומדי הישיבה, ר' איצלה קלט את תכונותיו הנעלות והמיוחדות, וראה כי נער זה, בגלל עמלו המופלא בתורה, עתיד להיות ברבות הימים לאחד מענקי הדור, החליט ר' איצלה כי נער זה ראוי להיות חתנו, וכפי הידוע הנער לא היה אחר מאשר ר' נפתלי צבי יהודה ברלין המכונה בפי כל הנצי"ב, וכך בהיות הנצי"ב בגיל ארבע עשרה בלבד נלקח אחר כבוד להיות חתנו של ר' איצלה, "חתנו של ראש הישיבה" גם אחר נישואיו המשיך הנצי"ב בעמלו בתורה יומם ולילה, ובשנת תר"ז מונה למגיד שיעור בישיבת ואלוזין, לאחר שנתיים ימים בשנת תר"ט נפטר ר' איצלה, ולראשות הישיבה נמנה חתנו הבכור של ר' איצלה רא"י פריד והנצי"ב מונה למשנהו,[13] תקופה חדשה החלה בואלוזין בעת שכיהנו בה הנצי"ב והבית הלוי.

גדולים ממנו בהתמדה אך "משמר" אחד בשבוע לפחות היה בל יעבור בואלוזין, אגב רא"ז העיד כי ביום שחש שלא ניצלו כראוי היה עושה אחריו לילה של "משמר" להשלים את שהחסיר [בדרך עץ חיים ח"א 46] , הגרי"ז העיד בשם אביו כי "העילוי" בהא הידיעה היה רא"ז מלצר. [שם 45]

13. בשנת תרי"ג עם פטירת גיסו רא"י מונה הנצי"ב לראשות הישיבה והוא רק בן 36.

שני ענקי תורה אלו תרמו לישיבה כל אחד לפי דרכו ומעלתו וישיבת ואלוזין נסקה לגבהים ולפסגות רוחניות חדשות, דרכם של הנצי"ב ובית הלוי בלימוד היו שונות זו מזו,[14] וכדרכה של תורה היו בישיבה אי אלו מן הבחורים שנטו ללמוד כהבית הלוי, והיו שנטו ללמוד כהנצי"ב וכל אחד הלך אחר רבו, כך היה גם לאחר עזיבת הבית הלוי כשנתמנה בנו ר' חיים במקומו.

הנצי"ב – תקופה חדשה בוואלוזין

הנצי"ב היווה באישיותו היחודית אות ומופת לבחורי הישיבה, סמל להתמדה ולגדלות בתורה, קרובו של הנצי"ב[15] מספר כי בנערותו כשרונותיו לא היו גדולים במיוחד, אך הודות לשקידתו המופלאה והלא יאומנת גדל מעלה, עד הגיעו ממש להיות לאחד מגדולי הדור, אותו קרוב מספר כי הנצי"ב היה עורך מערכות מלחמה ממש בכדי להלחם בקשיים שאפפוהו והפריעוהו מלימודו, אך הנצי"ב נלחם בעקשנות מופלאה ובמסירות נפש ללמוד, כך עלה וצמח רבינו הנצי"ב, עמלו בתורה ומלחמותיו הבלתי פוסקות גדלוהו ורוממהו, עד כדי כך שבזמן שכבר היתה מפורסמת גדלותו, עת שכיהן כראש ישיבה, היה קשה למכריו להאמין כי בנעוריו היה בחור ממוצע בכשרונותיו, ורק מלחמתו ועמלו בתורה הם שגידלוהו ורוממהו והביאוהו למעלות רמות שכאלו.[16]

---

14. תלמיד הישיבה מאותם הימים כותב על ההבדל בין הנצי"ב והגר"ח "שני ראשי הישיבה היו נבדלים איש מרעהו בהרבה דרכים והנהגות אף ששניהם נחשבו לגאוני הדור. הנצי"ב הצטיין בבקיאותו והגר"ח בעמקותו, כשהגר"ח לימד בדרך הפלפול בחריפות ובגאונות בעוד הנצי"ב היה פשטן שפרש דבר דבר על אופניו בהסבר יפה עד שלא נשאר מקום לשום מקשן להתגדר בו ולא היה מקום לשאלות ותירוצים... [מתוך עיתון הצפירה שנת 1911 מובא בעץ חיים עמ' 284].

15. רי"מ אפשטיין בספר מקור ברוך ח"ג פל"ו.

16. חתנו הגדול של הח"ח רצ"ה לוינסון סיפר כי רבו הנצי"ב הגיע לוורשה ופגש שם חבר נעורים מעת לימודם בישיבה ושאז נחשב ככשרון גדול יותר מהנצי"ב ובכ"ז אותו חבר הפך לסוחר והתנתק מהלימוד בעוד הנצי"ב הפך להיות גדול הדור. אותו חבר סיפר לנצי"ב כי בתחילה נכנס קצת למסחר עד שלבסוף יצא לגמרי מן הלימוד ונעשה סוחר פשוט, ומאידך הנצי"ב לא פסיק פומיה מגירסא ולכן למרות שכשרונותיו היו פחותים

אותו עמל בלתי פוסק שהיה אצל הנצי"ב בנערותו לא הופסק בגדלותו, אלא אדרבה גם בהיותו ראש ישיבה היה הנצי"ב לדוגמא חיה לתלמידי הישיבה, כיצד עליהם לשקוד על תלמודם, וכיצד יחד עם ההתמדה והלימוד נבנית היראה ואהבת ד', בנוסף הנצי"ב היה גם סמל במידותיו המופלאות ובאהבתו את כולם, ואף כאלו שלא הכירם, בנו של הנצי"ב מספר כי כשהגיע בחור ורצה להתקבל לישיבה, ומחוסר אמצעים נאלץ הנצי"ב לענות לו בשלילה, אחר עניית התשובה השלילית היה הנצי"ב פורץ בבכי מר, באשר חפץ היה שכל מי שנפשו אוותה ללמוד בישיבה יוכל ללמוד, רחמיו וכאבו היו גדולים על כל בחור שלא יכל להתקבל לישיבה מחוסר אמצעיים, זמן רב היה לוקח לו להרגע מכאבו על חוסר יכולתו, לקבל עוד בחור שחשקה נפשו ללמוד.

עמלו של הנצי"ב בתורה נמשך לכל אורך חייו, מלחמתו היתה מלחמת חיים, וכל חייו עסק בכיבוש עוד יעדים, חי הנצי"ב כשדמותו מהוה תמריץ לכל תלמידי הישיבה כיצד אפשר לגדול ולהתעלות. מתוך סיפורו של תלמיד ואלוזין שלימים נעשה לאחד מגדולי הדור רבי שמעון הכהן שקופ, נוכל לראות מושג קטן על עמלו של הנצי"ב בתורה, אף בעת היותו ראש ישיבה בואלוזין, בתחילת דרכו של ר' שמעון בישיבת ואלוזין היה ר' שמעון נכנס בדוקא רק לשיעורים של ר' חיים, כיון שרווחה השמועה כי ר' חיים מבסס שיעוריו על אדני ההגיון והעומק, ואילו הנצי"ב מבסס שיעוריו על בקיאותו הרחבה, ור' שמעון שקופ העדיף ללמוד לעומקה של תורה. עד שארע מאורע ששינה את דעתו מן הקצה אל הקצה, המעשה היה בזמן בו למדו בישיבה מסכת בבא בתרא, ור' שמעון נתקשה בהבנת דברי רשב"ם מסוים וכל נסיונו להתיגע להבינו עלו בתוהו, השעה היתה מאוחרת בלילה מעטים היו הלומדים בהיכל הישיבה, והנה נכנס הנצי"ב לבית המדרש כמנהגו להגיע לעיתים לבית המדרש באישון לילה כדי לעיין בספר החסר לו, לעתים הנצי"ב היה נכנס בשעות הלילה המאוחרות להיכל הישיבה, על מנת לראות מי הם הלומדים בשעה שכזו, ולומר לאחד שראה שזקוק ללכת לישון, שילך נא לישון בכדי לשמור על בריאותו.

ר' שמעון ראה את הנצי"ב, מיד נטל את גמרתו ושאלו לפשר הבנת הרשב"ם בו נתקשה, לפליאתו של ר' שמעון לא היה צורך לפרט באוזנו של הנצי"ב את השאלה בה נתקשה בדברי הרשב"ם, מיד שראה הנצי"ב את הקטע הנידון חייך ואמר לר' שמעון: "בני יקירי הלא בעבור רשב"ם זה כבר פקדתי פעמים רבות

"הלא בעבור רשב"ם זה כבר פקדתי פעמים רבות את קברו של ר' חיים מוואלוז'ין", קברו של ר' חיים מואלוז'ין כשלידו קבר רבו הגר"א, וקבר אחיו ר' זלמל'ע מוואלוז'ין.

את קברו של ר' חיים מואלוזין, שאזכה להבינו", מיני אז סיים ר' שמעון את סיפורו התחלתי להכנס לשיעוריו של הנצי"ב, לאחר שראיתי את עמל התורה שבו ויגיעתו בה.[17] זוהי דוגמא קטנה לעמל התורה המופלא של הנצי"ב, כזה היה עמלו עד שעבור קטע מוקשה טרח ללכת לקברו של ר' חיים מספר פעמים להתפלל לזכות להבין דברי רשב"ם מוקשה, לדמותו זו של הנצי"ב אכן היה חלק נכבד בבנינה של ישיבת ואלוזין, ובבנינם ועיצובם של הלומדים בישיבה.

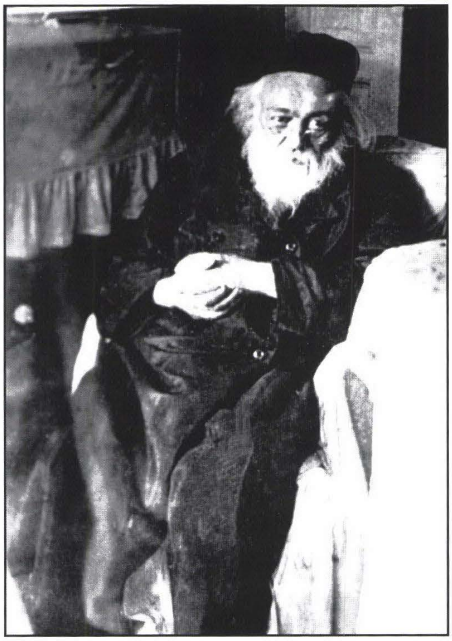
יחס גדולי הדור לנצי"ב

שותפו של הנצי"ב בהנהגת הישיבה בואלוזין ר' חיים הלוי סאלאווייצ'יק

עמלו ושקידתו הביאוהו לפסגות הגבוהות אליהן הגיע...[ח"ח חייו ופעליו רכ"ה].

17. הסיפור מתוך הספר שימושה של תורה עמ' ע"ד. בספר עץ חיים עמ' 239 מובא עדות תלמיד כיצד הנצי"ב היה בוכה בתפילתו בדמעות שליש ובפרט בתפילת "אהבה רבה", הנצי"ב היה מתייפח ובוכה כילד לפני אביו... אך מאידך תלמיד אחר כותב "דעתו לא היתה נוחה מן התלמידים המאריכים בתפילה על חשבון הלימוד הוא היה אומר "תורה שלא לשמה וחסידות לשמה תורה עדיפה... [שם עמ' 241].

סיפר כי היו מספר שנים שלא היה לו כסף לקנות לעצמו ארבעת המינים, ואז נאלץ לקחת מהנצי"ב את ד' מיניו ולברך עליהם, לפני ההלל היה נגש לנצי"ב נוטל את ארבעת המינים ממנו, ואח"כ היו ממשיכים בתפילה, שנה אחת חיכו שר' חיים יבוא ליטול את ד' המינים מהנצי"ב, לאחר שעבר זמן מה ור' חיים לא הופיע, הורה הנצי"ב שלא לחכות לר' חיים ולהמשיך בתפילה, באמצע ההלל הופיע ר' חיים, מיהר הנצי"ב לר' חיים ומסר לו את ד' המינים שלו כדי שיוכל לברך עליהן, אולם ר' חיים סירב לקחת מהנצי"ב את ד' מיניו, שאלו הנצי"ב מדוע מה נשתנה שנה זו משאר שנים, רמז ר' חיים לנצי"ב כי לאחר התפילה יבאר מעשיו, אחר התפילה נגש הנצי"ב לר' חיים, אמר ר' חיים וביאר סיבת סירובו מחמת חשש שיש לו על אתרוגו של הנצי"ב, ומחמת חשש זה סרב לברך על אתרוגו, בקש הנצי"ב מר' חיים לומר לו מה חששו כיון שזה נוגע גם לו, ביאר ר' חיים את חששו ההלכתי אודות אתרוגו, הנצי"ב ששמע את דברי ר' חיים אמר כי אכן זו שאלה, ויצא חזרה אל ביתו.

רבי חיים הלוי סאלוויציק מראשי ישיבת וואלוזין, ואח"כ רבה של בריסק.

למחרת לפנות בוקר שלח הנצי"ב את שמשו שילך ויקרא אליו את ר' חיים, כיון שמצא תשובה לשאלתו בדבר כשרות האתרוג, שמע ר' חיים את דברי השמש ורץ בשמחה לביתו של הנצי"ב לשמוע את דברו, כשהגיע ר' חיים לביתו של הנצי"ב קדמו הנצי"ב בשמחה, באומרו עכשיו כבר תוכל לברך על אתרוגי מאחר ומצאתי ישוב לקושייתך בדבר כשרות האתרוג, הנצי"ב רצה לומר לר' חיים את הישוב, אולם ר' חיים עצרו באומרו שקודם לכן עליו קודם לברך ברכות התורה, ורק לאחר מכן יוכל לשמוע דברי תורה, מיד נעמד ר' חיים לברך ברכות התורה בכוונה עצומה, תוך כדי ברכתו של ר' חיים שמע הוא את הנצי"ב בוכה בכי

תמרורים כשעיניו זולגות דמעות, כשגמר ר' חיים את ברכות התורה שאל את הנצי"ב לפשר בכיו, ענה לו הנצי"ב: "היאך לא אבכה כשאברך שמצפים ממנו להיות לאחד מגדולי הדור, בשעה ארבע לפנות בוקר עוד לא אמר את ברכות התורה, היאך יהיו פני הדור בעתיד".

לימים כשסיפר ר' חיים סיפור זה לבנו הרי"ז אמר, רגילים לומר שישנה ירידת הדורות, וכל דור ירוד מחבירו בכל הבחינות ובפרט בענינים רוחניים, ואני אומר לך הוסיף ר' חיים כי לא רק בין הדורות ישנה ירידה עצומה, ראה מהו המרחק ביני ובין הנצי"ב, שהוא לא מבין איך אפשר לישון ביו"ט שני אחרי ארבע לפנות בוקר.[18]

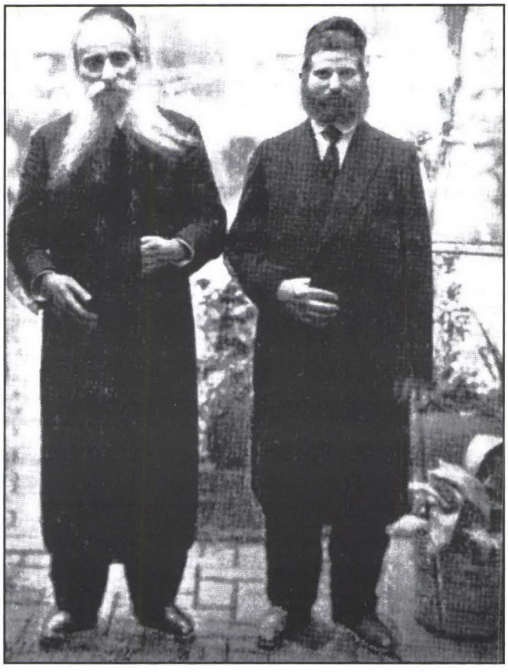

רבי ברוך בער ליבוביץ - בנאות קיט עם קבוצה מתלמידיו מישיבת קמניץ.

הנצי"ב – ספר מוסר חי

מסופר כי שניים שבצעירותם היו מלומדי ואלוזין, נפגשו ודנו ביניהם אם להנהיג בישיבה את לימוד המוסר או לא, השניים היו ר' ברוך בער ליבוביץ מקמניץ, ור' צבי הירש לוינסון חתנו של החפץ חיים זי"ע, ר' ברוך בער טען כי אין צורך בהנהגות לימוד המוסר, מאחר שהלא גם בואלוזין לא למדו מוסר ואין צורך להנהיג כן בישיבות, ענה לו ר' צבי הירש לא נכון, בואלוזין כן למדו מוסר, התפלא ר' ברוך בער על דבריו אלו ושאלו, וכי למדו מוסר בואלוזין? ביאר לו ר' צבי הירש את דבריו ואמר:

18. עובדות לבית בריסק ח"א עמ' קעד', וכן, שאל אביך ויגדך ח"א קמ"ד.

משמאל - רבי אברהם דובער כהנא שפירא רבה של קובנה ולשעבר מתלמידי וואלוזין, מימין רבי אליעזר סילבר.

בכל פעם שהיה עובר הנצי"ב בין ספסלי הלומדים, והתלמידים ראוהו, באותה שעה למדו מוסר בפועל,[19] באשר דמותו היוותה כספר מוסר חי לתלמידי הישיבה.

הנצי"ב התהלך בישיבת וואלוזין כמו עמוד האש אשר הולך לפני המחנה, מאיר להם את הדרך אשר ילכו בה, ויותר מכל מהותו ועמלו בתורה היתה לתלמידי הישיבה, דמות וסמל כיצד לנהוג בכדי לגדול ולהתעלות, הנהגתו של הנצי"ב היתה לסמל לא רק בשקידתו ועמלו המופלאים בתורה, אלא גם במידותיו והנהגותיו, יחסו של הנצי"ב לתלמידיו היה כאילו הם בניו, מסופר כי פעם הגיע אליו אב שהכניס את בנו לישיבה וביקשו לשום את עיניו עליו, באשר הינו בן יחיד, והינו מפונק במיוחד, אמר לו הנצי"ב: "מה אעשה, ולי יש מאות בנים יחידים, כולם ראויים להיות מפונקים, ומדוע אבכר את האחד על פני זולתו".

יחסו המיוחד של הנצי"ב לתלמידיו, לא היה רק בעניני התורה והרוחניות

19. מרביצי תורה ומוסר ח"א עמ' כא', לימים הנהיג ר' ברוך בער בישיבתו את לימוד המוסר, למרות המפורסם כי הגר"ח היה ממתנגדי המוסר. מעיד הגרא"מ שך כי הגר"ח אמר שהיום רואים בחוש כי א"א להיות יהודי הגון בלי לימוד מוסר, ואם יבוא בפנינו אדם ויאמרו עליו שהוא צדיק גדול ואני יודע שהוא לא שייך למוסר יהיה ברור ומוחלט בעיני שזהו שקר, כך היתה דעתו של הגר"ח. אמנם, סבר שאין צורך ללמוד מספרי מוסר ואפשר ללמוד מוסר מהתפילה וממעשה הבריאה שכולו מלא מוסר "שאו עיניכם וראו מי ברא אלה". [שימושה של תורה קב'].

בלבד, גם בענינים גשמיים היה הנצי"ב לתלמידיו כאב רחום וחנון, כשבחור בואלוזין חלה ונפל למשכב היה הנצי"ב הולך לבקרו ולדרוש בשלומו, או כשראה הנצי"ב שתלמיד מסוים אין ידו משגת ללבוש הולם או שזקוק לתוספת מזון, היה הנצי"ב מזדרז למלא חסרונו ומבוקשו, הנצי"ב אכן חש לכל אחד מבני הישיבה כאילו הוא בנו, דאגת התלמיד היה דאגתו ושמחת התלמיד היתה שמחתו, וקשר מיוחד זה שבין הנצי"ב לתלמידיו, יחד עם אישיותו הגדולה והטמירה הם שעצבו את דמותם הרוחנית של תלמידי הישיבה, והיא הביאתם לפסגות נאצלות של תורה ויראה.

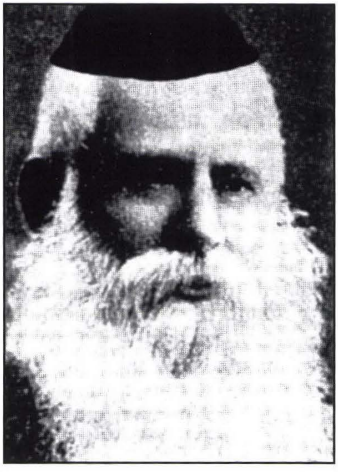

פרק ג'

כולל ברודסקי בואלוז'ין

ישיבת ואלוז'ין המשיכה עוד עשרות בשנים להיות בית היוצר לגדולי האומה, והיוותה את מרכז התורה הגדול ביותר בתפוצות ישראל, ממנה צמחו גדולי ראשי הישיבות הרבנים והת"ח, ובכך מילאה הישיבה את תקות ורצון מייסדה הגדול מרנא רבי חיים, הנצי"ב שהיה ראש ישיבה בואלוז'ין ניהל את הישיבה ביד רמה וניווט אותה בתקופותיה הגדולות, כמו גם בתקופות שסערות וסופות באו מבחוץ ואיימו על קיומה של הישיבה, מלבד עמלו של הנצי"ב בהמשך קיומה של הישיבה והתפתחותה, לא נלאה הנצי"ב מלטכס עצה כיצד ניתן ביתר שאת לגדל את התורה וליקרה, ובמה אפשר לפעול עוד לבניית דורות חדשים ונוספים של תלמידי חכמים וגדולים בתורה.

עלה בדעתו של הנצי"ב רעיון, שהפך עם הזמן לדרך חיים לאלפי בני הישיבות, כי מן הראוי כי גם אלו הנשואים מקרב תלמידי הישיבה, יוכלו להמשיך בלימודם ללא הפרעה, הרעיון היה להקים מסגרת מיוחדת לאברכים אשר הלומדים בה יקבלו סכום נכבד של כסף, כך שעול הפרנסה יוסר מעליהם, ויוכלו להמשיך בעמל התורה ולגדול להיות לגדולי ישראל, הנצי"ב ניסה לפעול מעשית לביצוע הענין, והחל לחפש נדיב אשר יסכים ליטול על עצמו ענין חשוב זה, היו כמה וכמה רעיונות שעלו וירדו, והיתה לכאורה סיבה מוצדקת להתיאש מכל הענין, אך הנצי"ב התעקש ולא אמר נואש, והמשיך בנסיונותיו לחפש אדם מתאים שיטול על עצמו את העול לביצוע רעיון זה, ואכן החיפושים נשאו פרי ובשנת תרמ"ו נמצא האדם המתאים, שמוכן היה ליטול על עצמו ענין זה להחזיק את אותם אברכים. היה זה הנדיב ר' ישראל ברודסקי ז"ל, נדיב נודע שתרם רבות לישיבות, וכשהוצע בפניו הרעיון נאות לו, והסכים לשאת על שכמו

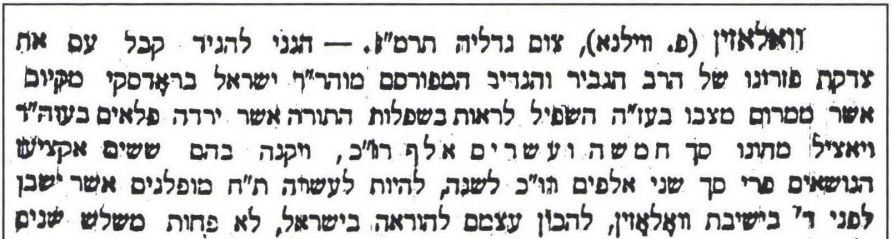
הנדיב ר' ישראל ברודסקי, מחזיק הכולל בישיבת וואלוז'ין,

את המימון הכספי של כולל האברכים של ישיבת ואלוז'ין.

את ההסכם עם הנדיב ישראל ברודסקי אודות החזקת הכולל בואלוז'ין, ערך קרובו של הנצי"ב הרב מאיר נח הלוי לוין שנתמנה באותה שנה לרבה של מוסקבה, בפתיחתו של ההסכם כותב ומדגיש רבי מאיר, כי מטרת הכולל היא להיות מקום ומסגרת לעשרה אברכים מופלגים בתורה, אשר יהגו בתורה ויכינו את עצמם להיות מורי הוראה בישראל. משגיח הישיבה פרסם בעיתון של אותם ימים מודעה המבשרת בשמחה, כי הכולל עומד להפתח ושילמדו בו עשרה אברכים, האברכים ילמדו בכולל לא פחות משלוש שנים ולא יותר מחמש, ואחרי כן יפנו את מקומם לעשרה אברכים אחרים שיהיו בכולל במקומם.[20]

הסכום שהוקצב לתשלום קיצבה לכל אברך היה סכום גדול במושגי אותה תקופה, התמיכה שקבל כל אברך השתוותה למשכורת שקבל רב בקהילה גדולה, כך שהביקוש להתקבל לכולל היה עצום, היה זה דבר בלתי נתפס באותם הימים, גם להיות במרכז הגדול של התורה בואלוז'ין להגות בתורה, וגם להתפרנס

20. נוסח ההסכם עם הנדיב ברודסקי מופיע בקובץ על יד שנה ה' עמ' רל', ובעיתון המליץ יב' תשרי תרמ"ז מפרסם משגיח הישיבה רש"ד דינקין את פתיחת הכולל ושמטרתו "להיות עשרה ת"ח מופלגים אשר ישבו לפני ה' בישיבת ואלוזין להכין עצמם להוראה בישראל"... בין התקנות שנמצאות בהסכם עם הנדיב ברודסקי ראוי לציין התקנה שאסור לאברך לנסוע לביתו במשך שנה ליותר מששה שבועות וגם זה רק בהסכמת ראש הישיבה, וכן שלא יסעו כולם יחד... בהסכם מופיעים רשימת האברכים שנבחרו להכנס לכולל ביניהם ר' אליהו א. מיליקובסקי לימים אב"ד גרייבה ואח"כ בחרקוב מח"ס אוהלי אהרון, הרב שמואל. י. רבינוביץ לימים מח"ס משפטי שמואל, הרב שמחה זליג ריגר לימים ראב"ד דבריסק, הרב ישראל יהונתן ירושלימסקי חתנו של הרידב"ז ולימים רב בקהילות בפלך גרודנא ובמינסק, חותנו של הרב יחזקאל אברמסקי, ועוד גדולי תורה מפורסמים.

וואלאזין (פ. וילנא), ערום גדליה תרמ"ז. — הגני להגיד קבל עם אח
צדקת פורנו של הרב הגביר והנדיב המפורסם מוהר"ר ישראל בראדסקי מקיום
אשר מטרום מצבו בעו"ה השפיל לראות בשפלות התורה אשר ירדה פלאים בעוה"ד
ויאציל מתתו סך חמשה ועשרים אלף רו"כ, ויקנה בהם ששים אקציש
הנושאים פרי סך שני אלפים וו"כ לשנה, להיות לעשרה ת"ח מופלגים אשר ישבו
לפני ד' בישיבת וואלאזין, להכין עצמם להוראה בישראל, לא פחות משלש שנים
ולא יותר מחמש, ואחרי כן יפנו מקום לעשרה מופלגים אחרים תחתיהם. וכן
יהיו חליפות ער ביאת הגואל. וזכרה לו ד' להגביר הנריב הזה לטובה, יואל ד'
דריק שפע ברכה עושר ואושר על ראש הגביר הנ"ל ועל זרעו עד עולם
הכו"ח בפקודת הגאון מ' נצי"ב הר"מ דפה,
שלמה דוב דינקין, משגיח בישיבת וואלאזין

מודעה שפורסמה בעיתון המליץ בי"ב תשרי תרמ"ז מטעם ישיבת וואלוז'ין המודיעה כי בישיבה יפתח הכולל בעזרתו של הנדיב ר' ישראל ברודסקי.

בכבוד ללא שום דאגות, שילובם של שני דברים אלו הוא שיצר את הביקוש האדיר, וטובי הלומדים עמלו בנסיון לזכות להכנס לכולל שבישיבת ואלוז'ין, ואכן כשנזקקו ראשי הישיבה להחליט את מי לקבל לכולל עמדה בפניהם בחירה קשה ביותר, באשר כל טובי המוחות והלומדים של עולם הישיבות עמדו בתור להכנס, ומתוכם היו אמורים לבחור את העשרה המובחרים ביותר, שהם יהיו המאושרים שיזכו להכנס לכולל ברודסקי שע"י ישיבת ואלוז'ין.

בנו של הנצי"ב מספר כי אכן לבסוף נבחרו העשרה הראויים והמובחרים ביותר, וכולם היו גדולים בתורה באופן מיוחד, הוא מוסיף ומספר כי בואלוז'ין היו הבדלי מעמדות ביחס לבחורים, היו כאלו שנקראו רבע עילוי, טובים מהם נקראו חצי עילוי,[21] (לשם דוגמא למושג חצי עילוי, נציין כי ר' ברוך בער ליבוביץ שלימים נעשה לראש ישיבת קמניץ כונה בשם "חצי עילוי"[22]), והמעולים ביותר נקראו "עילוי", אכן בדרגא העליונה ביותר נחשבו קבוצת

21. עדות ר' רפאל צבי יהודא מלצר ששמעה מהגרי"ז בשם אביו הגר"ח [בדרך עץ חיים ח"א 45].

22. כך שמע הרב יצחק אלחנן ואלקין מפי ר' ברוך בער עצמו בעת ששבת אצלו, [עובדות לבית בריסק ח"ב שכ' מתוך הספר כתבי אבי מורי, וכן בהקדמת שו"ת בית אהרן].

האברכים שכונו "הברודסקאים", שנקראו ע"ש הכולל שהוחזק ע"י הנדיב ברודסקי, אברכים אלו היו המעולים שבמעולים שקבלו כל צרכיהם במשך חמש שנים, וכל חמש שנים היו מתחלפים למעט מקרים בודדים שבהם היה מקבל אחד מן האברכים הצעת רבנות מעיר חשובה, שאז נתפנה מקום בכולל קודם שנגמרו חמש השנים שהוקצבו לאברכים, אולם דבר זה היה נדיר ביותר כיון שהתשלום שסיפק הכולל לאברכים היה רב ביותר, ולא היה צורך לאברך מן הכולל לחפש מקור פרנסה אחר. בכל זאת היו מקרים בודדים בהם התפנו מקומות בכולל, ואז הוצרכה ההנהלה להחליט מי יכנס למקום הפנוי בכולל.

אכן אם ארע ונתפנה מקום בכולל, מיד עלו הצעות רבות של אברכים מצויינים וגדולים בתורה, שמתוכם הוצרכו ראשי הישיבה לבחור את המעולה ביותר, שיזכה למלא את המקום שנתפנה ויכנס לכולל, דרישות חקירות ובדיקות רבות נעשו עד שנפלה ההחלטה במי לבחור. באותו הזמן בו נתדיינו ראשי הישיבה במי לבחור, שיחת היום בישיבה היתה לנסות לנחש, מיהו זה שיזכה להכנס לכולל זה, באשר קבלה לכולל היתה תואר כבוד מיוחד.

ראשי הישיבה היו שוקלים רבות במי לבחור ולקבל לכולל, בנו של הנצי"ב ממשיך ומספר כי פעם אחת שהו ראשי הישיבה הנצי"ב והגר"ח בוילנא ודנו שם

קבוצה מתלמידי ישיבת וואלוזין מאותן הימים, יושב שני משמאל רבי משה מרדכי אפשטיין לימים ראש ישיבת סלבודקה.

מי יהיה המועמד הראוי להכנס לכולל, כשחזרו לואלוז'ין ובאו לספר על מי נפלה הבחירה, התפלא הנצי"ב לראות כי רוב בחורי הישיבה כבר יודעים מיהו אשר נבחר. הנצי"ב התפלא כיצד למרות מעטה הסודיות סביב ההחלטה, בכ"ז קודם שפורסמה ידעו בחורי הישיבה מה הוחלט, לאחר שברר את הענין נתברר כי בני הישיבה לא ידעו זאת, אלא נחשו שאת הטוב ביותר יקבלו לכולל, ואכן כך קרה, והבחירה היתה אכן נפלה על האברך הטוב ביותר[23].

אם ישיבת ואלוז'ין היתה הכתר של יהדות ארופה, הרי היהלום שבכתר ואלוז'ין היה "כולל ברודסקי", כפי שאכן רצה הנצי"ב הפך "כולל ברודסקי" למרכז ובית היוצר לגדולי ישראל, והאברכים שבו היו המעולים והמצויינים ביותר שבקרב בחורי הישיבות, ובוגרי הכולל פיארו את כותל המזרח של גדולי ומנהיגי הדור, כך התגשם עוד חלום של הנצי"ב בדרך להתפתחותה ובנינה של ואלוז'ין להיותה מרכז, ממנו יתד ופינה לבנית גדולי תורה ויראה בישראל.

הוי גולה למקום תורה

בעיירה קטנה לא הרחק מואלוז'ין, ישב ר' משה לונדינסקי והמשיך לגמוע ולהתקדם בים התלמוד, כששאיפותיו רק הולכות וגדלות, וכח הביקוש לעוד הולך וגדל, התורה נהפכה להיות חלק ממנו ונפשו הגדולה אינה יודעת שובע מהו, בער בו הרצון לגדול, על אף שנסתופף וחסה תחת צילם של גדולי ישראל, בכל זאת לא הגיע מרגוע לנפשו הכמהה, שמעה של ואלוז'ין הגיעה גם לאוזנו זה זמן רב, ובליבו גמלה ההחלטה ללכת לואלוז'ין שם יוכל לגדול, הידיעה כי בואלוז'ין נמצאים סלתה ושמנה של בחורי הישיבות, ובכולל מסתופפים עילויי עולם הישיבות, גרמה לכך שרצונו לילך ללמוד שם ילך ויגבר.

באותה תקופה היו לר' משה שלשה ילדים קטנים, מצב זה כשעולליו על כתפיו הקשה עליו לעזוב את ביתו ולגלות לואלוז'ין, על כן החליט ר' משה להיוועץ באשתו מה לעשות על מנת שיוכל לממש את חלומו וללכת ללמוד בואלוז'ין, ר' משה תיאר בפניה מה היא הישיבה, את האפשרויות הכבירות שיש

23. מואלוזין עד ירושלים עמ' 150, 257.

שם לחסות בצילם של גדולי ישראל, ואת האפשרויות הבלתי מוגבלות של עליה בתורה וביראה, ר' משה תיאר בפניה את שערי האורה שעתידים להפתח בפניו בידיעת כל מכמני התורה אם אכן ילך לואלוז'ין, אשתו הצדקת התעלמה מן הקשיים הצפויים לה, וביודעה כי בואלוז'ין יוכל בעלה לגדול ולהתעלות, הסכימה לבקשתו ללא היסוס, ידעה את השנים הקשות הצפויות לה ללא בעל תומך ועוזר, ידעה כי תהיה כאלמנה בחיי בעלה, כשכל עול הבית וגידול ילדיהם יפול על כתפיה, אך אהבתה הגדולה לתורה ורצונה העז כי בעלה יגדל בתורה הביאתה להחלטה האמיצה, וללא היסוס הביעה את הסכמתה באמרה: "בעלי היקר, הלא כל חיי הינם רק בשביל שתגדל בתורה, ואם בואלוז'ין אתה חש כי תגדל אין כל עצב בליבי על הקשיים הצפויים לי אלא שמחה גדולה היא לי, ביודעי כי הנך הולך וגדל בתורה", ר' משה שמח עד מאוד לראות כי אשתו רחל תמימת דעים עימו ברצונו ושאיפתו להמשיך ולגדול, ר' משה סיפר על תוכניתו זו גם לחותנו, וגם הוא למרות שידע על הקושי הצפוי ליפול על כתפיה של ביתו, עודד את חתנו לעשות צעד זה, וללכת לשקוד על דלתות התורה בישיבה המפוארת "ואלוז'ין", כשחותנו מבטיח לר' משה כי יסיר דאגה מליבו באשר הוא ידאג לאשתו ולילדיו, ור' משה יכול ללמוד שקט ושאנן.

ר' משה לא היסס ולא המתין בביצוע רעיונו, וכעבור זמן קצר נפרד מאשתו וילדיו ומחותנו, ויצא לדרכו המובילה לואלוז'ין, בדרך לכבישת עוד פסגה בסולם העולה בית השם.

הבא ליטהר מסייעין בידו

בחורף שנת תרמ"ח, עלה ר' משה על כרכרה והחל במסעו לעבר ואלוז'ין, היו בכרכרה עוד אנשים שנסעו לכיון ואלוז'ין, תוך כדי הנסיעה פתח אחד הנוסעים בשיחה עם משה, שאל הלה את ר' משה: "ר' יהודי לאן כבודו נוסע" ענה לו ר' משה "אני נוסע לואלוז'ין על מנת ללמוד שם בישיבה", שאלו היהודי: "וכי מי ערב לך כי אכן יקבלו אותך לישיבה, אולי אינך יודע אבל המצב הכלכלי בישיבה חמור מאוד ואין אפשרות כלל שיקבלוך שם", ענה לו ר' משה: "אכן אינני יודע, אך חשקה נפשי בתורה ואקוה כי יעזרני הקב"ה ואוכל לממש את שאיפותי ולהסתופף בואלוז'ין", השניים המשיכו בשיחתם ותוך כדי השיחה

החלו גם לדבר בלימוד, הנוסע ששוחח עם ר' משה התפעל עד מאוד מהיקף ידיעותיו ועמקות הבנתו בכל מכמני התורה, ולקראת סוף הנסיעה אמר לר' משה: "בואלוז'ין כיום לא מקבלים בחורים נוספים בגלל מצבם הכלכלי החמור, אבל אני אכתוב לך מכתב המלצה אולי זה יעזור", ר' משה לא הכיר את האיש, בכל זאת שם את המכתב בכיסו, וכשהגיעו לואלוז'ין נפרד ממנו לשלום.

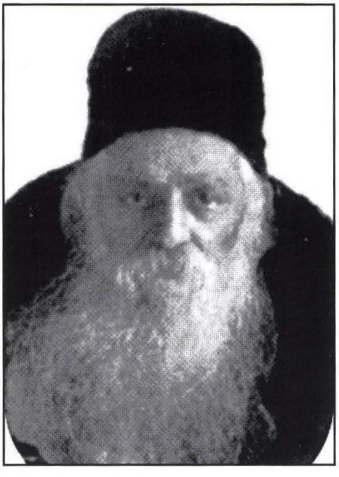
בהגיע ר' משה לישיבה בואלוז'ין נתברר לו כי האדם שפגש בדרך צדק בדבריו וכי אכן אין מקבלים שום בחור ואברך חדש נוסף, ר' משה התעקש וניסה בכל זאת להכנס אל הנצי"ב, אך כשנכנס ר' משה לנצי"ב שמע ממנו את אותם הדברים, כי אין באפשרות הישיבה לקבל כל בחור נוסף, ר' משה חש צער עמוק, כשראה כי חלומו עומד להתנפץ נגד עיניו, לפתע נזכר ר' משה במכתב המצוי בכיסו, מיד הוציאו ומסרו לנצי"ב באומרו: "יהודי שפגשתיו בדרכו הנה נתן לי מכתב זה בכדי למוסרו לך", קרא הנצי"ב את המכתב ואמר לר' משה: "יודע אתה מי הוא כותב מכתב זה, זהו אחד מגדולי תומכיה ונדיבה של הישיבה, וכשהוא מבקש דבר מה אינני יכול לסרב לו בשום פנים ואופן", וכך הודיע הנצי"ב לר' משה כי הוא מתקבל כאחד מן המנין בישיבה, ר' משה ראה כיצד מן השמים מסייעים בידו באורח מופלא, בבחינת הבא ליטהר מסייעין בידו, וחלומו הגדול של ר' משה החל להתגשם, ר' משה נכנס לישיבה, והחל ללמוד בהיכל התורה שבואלוז'ין כדרכו בהתמדה עצומה[24].

תוך זמן קצר ביותר החלה שמשו של ר' משה לזרוח, התמדתו היתה מופלאה, ובחורי הישיבה היו משתוממים ותמהים כיצד אברך נשוי עם שלשה ילדים לומד בכזאת התמדה ובכזו שקיקה, בחורי הישיבה ששוחחו עימו בלימוד עמדו נפעמים, בראותם אברך השולט בים התלמוד ביד רמה ובהבנה מעמיקה, שמעו של ר' משה החל עולה בואלוז'ין כאחד המעולים שבלומדים.

בד בבד עם שקידתו המופלאה בתורה, החל ר' משה להתקרב לראש הישיבה "הנצי"ב", ר' משה שוחח עימו ארוכות בלימוד, והנצי"ב התפעל ונפעם בכל פעם מחדש מגדלותו בתורה, מישרותו ומבקיאותו העצומה, קשרי ידידות וחיבה

24. מפי הרב מרדכי לונדינסקי, דאס אידישע ווארט אייר תשמ"ח. וכן עדותו ב"המודיע" טו' אב תשמ"ה.

נוצרו בין הנצי"ב לתלמידו הגדול ר' משה, תוך זמן קצר נהפך ר' משה להיות לאחד מהקרובים ביותר אל הנצי"ב, כשהנצי"ב מגלה יחס והערכה לר' משה בצורה חריגה ויוצאת דופן, ר' משה המשיך לעמול וליגע עצמו בתורה תוך כדי שהוא עומל לקבל ולשאוב ממעין התורה המפכה של הנצי"ב, הנצי"ב שראה כי לפניו עומד אחד שעתיד להיות מגדולי התורה שבדור, העריך עד מאוד את ר' משה, והרעיף עליו מלא חופניים של תורה, כשליבו מתמלא אהבה וחיבה לתלמידו המופלא ר' משה.

רבי שמחה זליג ריגר
מאברכי כולל ברודסקי ואח"כ דיין בבריסק

הנצי"ב ראה בו כי עדיו לגדולות וכי עתיד להאיר את עיני ישראל, ולכן אך מובן מאליו היה בואלוז'ין כי בעת שיתפנה מקום בכולל, המקום שיתפנה יקבלו המובחר שבתלמידים ר' משה קינישינער, ואכן לאחר תקופה מסוימת נתפנה מקום בכולל ברודסקי, והבחירה של הגר"ח והנצי"ב היתה טבעית ברורה ופשוטה, ור' משה נבחר להכנס לכולל ברודסקי, ר' משה נכנס בשמחה למסגרת זו של הכולל והמשיך בשקידתו העצומה יומם ולילה, בכסף התמיכה של הכולל השתמש כדי לתמוך בנזקקים שבישיבה, כיון שלעצמו לא היה צריך כלום, ואף לשולחו לביתו לא היה צורך כיון שחמיו החזיק באשתו ובילדיו, ובמעט הכסף שהשאיר לעצמו היה קונה ספרים נדירים, שלא היו בנמצא באוצר הספרים שבישיבה, ואשר ר' משה נזקק להם, זכה ר' משה בשני שולחנות ללמוד ללא הפרעות, וגם לנצל את כספו לעשיית חסד.

"יעודך איננו לרבנות אלא להרבצת תורה"

רגיל היה הנצי"ב לתת סמיכה לרבנות לטובים שבתלמידי הישיבה. ר' משה שהיה מקורב מאוד לנצי"ב ניגש אליו פעם וביקשו שיתן לו סמיכה שמא בעתיד יצטרך לה, וחשב שכי טוב שיהא בידו סמיכה מהנצי"ב. אך להפתעתו, הנצי"ב שקירבו והכיר בגדלותו אמר לו: "אינני מסכים בשום פנים ואופן לתת לך

סמיכה", שאלו ר' משה: "מדוע יגרע חלקי מאחרים", ענה לו הנצי"ב: "כשרונותיך המבורכים ועמלך הגדול ראויים הם כי יביאוך להיות לאחד מגדולי ראשי הישיבות ושתעמיד תלמידים הרבה, אין רצוני כי תעלה על דעתך אפשרות לרבנות ואפילו בקהילה חשובה, הרבנות עלולה לגרום כי תחת להעמיד תלמידים רבים תתעסק בצרכי ציבור, והאור הגדול שאתה עתיד להאיר בהרבצת תורה, יאבד מכלל ישראל, על כן אין ברצוני לתת לך סמיכה, מקומך איננו ברבנות, אלא אתה נועד להיות אחד מגדולי וחשובי ראשי הישיבות".

ר' משה שמע את דברי הנצי"ב ואת העתיד שצופה לו הנצי"ב, חזר לתלמודו והמשיך בעמלו בהמשך דרך העליה בתורה וביראת שמים טהורה. המשיך ר' משה לעמול בתורה בהתמדה ושקידה מופלאים, ואפילו ואלוז'ין שהורגלה למושגי התמדה ויגיעה נדירים, עמדה משתאה לעוצמת שקידה ויגיעת התורה של ר' משה קינישינער. רבים שוחחו בהתפעלות אודות האברך המתמיד שלומד ושוקד על תלמודו יומם ולילה, ומביא לואלוז'ין מושגי התמדה חדשים כמותם לא ראתה ואלוז'ין קודם לכן.

ר' זלמן סורוצקין מספר כי בעת לומדו בואלוז'ין, למד בחברותא עם ר' משה

רבי זלמן סורצקין יחד עם הרב ב"צ עוזיאל בעת הנחת אבן הפינה לישיבת כפר חסידים.

כשזמני הלימוד היו עד השעה שתים עשרה בלילה ואז הלכו לנום את שנתם, ובשעה חמש בבוקר כבר החלו ביום חדש של לימוד ועמל בתורה, כך במשך שנתיים שלמדו בצוותא ר' משה ור' זלמן היה סדר לימודם, יום אחר יום שבוע אחר שבוע בהתמדה ועמל מופלאים ונדירים.[25]

פרט נוסף ישנו בסיפור הלימוד המשותף של ר' משה ור' זלמן סורוצקין בואלוז'ין, יום אחד אחר תקופת לימודים ארוכה נעדר ר' זלמן סורוצקין ולא הגיע ללמוד עם ר' משה. ר' משה שאל את הבחורים שסביבו האם יודעים אתם היכן הבחור עם השיער השחור שלומד עימי חברותא, כשניסו הבחורים לברר אצל ר' משה מה שמו של חברותתו לא ידע ר' משה להשיב להם, התמדתו היתה כה גדולה עד שלא מצא זמן לשאול את חברותתו לשמו... מעשה זה עשה לו כנפיים בואלוז'ין, ובישיבה שוחחו בהתפעלות עד כמה התמדתו של ר' משה גדולה עד שאפילו שאלת שמו של חברותתו היה נראה לו כביטול זמן, ואף שלמד עמו תקופה ארוכה, את שמו לא ידע[26].

"שקידה בתורה במושגים של קדמונים"

מעשה נוסף שארע לר' משה בעת לימודו בואלוז'ין המחיש כיצד הקדיש את כולו אך לתורה ותו לא, היה זה שנים רבות אחר שר' משה עזב את ואלוז'ין, נפגש ר' משה עם חברותתו שהיה לומד עמו בואלוז'ין במשך שש שנים, בבואו לראדין לבקר את ר' משה הציג הלה את עצמו כזה אשר למד עמו חברותא בואלוז'ין, הלה היה בטוח כי ר' משה עם מוחו הגאוני יזכרהו, לתדהמתו ופליאתו לא היו גבול כשראה שר' משה לא זוכר מי הוא ושלמד עמו בחברותא תקופה ארוכה בואלוז'ין, הוא החל לשוחח עם ר' משה בלימוד בעניינים שעסקו בהם בואלוז'ין בצעירותם, וראה כיצד ר' משה זוכר כל פרט שלמדו... אך את שמו ופניו לא זכר כלל, במוחו של ר' משה נכנס כל פרט הקשור לתורה ונשאר שם כמונח בקופסא, אך דברים אחרים אותם כלל לא זכר, הם לא תפסו כלל מקום במוחו, באשר ר' משה הקדיש את מוחו הגדול רק לתורה, ודאג שפרט

25. רבי זלמן סורוצקין בספרו הדעה והדיבור ח"ג עמוד קע"ח.

26. מפי בנו הרב מרדכי לונדינסקי.

לתורה שום דבר אחר לא יכנס ולא ישאר...

מעשה נוסף המבטא את גודל שקיעתו של ר' משה ושקידתו בתורה בואלוז'ין, סיפרה אשתו של ר' משה, כי המרחק בין ואלוז'ין לקיניישין לא היה כה רחוק, ובכל זאת ר' משה נשאר בואלוז'ין, ומעולם לא ביקר בביתו מלבד בחגים שבהם הגיע לאשתו ולילדיו, שאר הזמן נשאר בואלוז'ין והמשיך לשקוע בעמלה של תורה בדבקות ובשקידה מופלאה[27].

פעם אחת כשבש ר' משה לביתו כעבור חצי שנה שנעדר מביתו, פתחה אשתו את מזודתו ולתדהמתה הרבה מצאה את מזודתו באותה צורה כפי שהיתה כאשר לקחה עמו לואלוז'ין, אחר בירור קצר התברר לה כי אכן ר' משה הגיע לואלוז'ין החל ללמוד, ודבר מזודתו נשכח ממנו לחלוטין, וכך מזודתו נשארה סגורה ללא כל שימוש, לר' משה לא היה זמן אפילו לצרכיו ההכרחיים, ולכן כשבש לביתו מזודתו היתה כאשר לקחה, באשר זמן לפותחה ולהשתמש בתכולתה לא מצא ר' משה, מחמת גודל שקידתו ועומק עיונו בתורה.

מעשה נוסף המבטא את גודל שקידתו ושקיעותו של ר' משה בלימוד התורה בוואלוזין סיפר הרב שמואל דוד וואלקין, פעם נגשו אליו וביקשו לברר אצלו על בחור פלוני מהישיבה לצורך שידוך, הם אמרו לר' משה את שמו וביקשו שיאמר להם מה טיבו ומה הוא יודע אודותיו, ענה להם ר' משה כי הוא איננו מכיר את

רבי שמואל דוד וואלקין [-נואם] מאחריו רבי מאיר חדש.

27. בנו הרב מרדכי לונדינסקי סיפר כי בזמן לימודו בואלוזין היה תקופה של שלש שנים שלא הגיע כלל לביתו אפילו לחגים... שמע מפיו ר"ד צינמון.

הבחור המדובר, לאחר כמה ימים הם שבו לר' משה ואמרו לו הכיצד הינך אומר שאינך מכיר את הבחור ההוא הלא אתה לומד עימו בחברותא... ענה להם ר' משה "זה שמו של חברותתי? לא ידעתי את שמו כלל מאחר שמעולם לא שוחחתי עמו שום שיחת חולין וכל דיבורינו היו אך ורק בדברי תורה"...[28]

כששמע רבי אהרן קוטלר את הסיפורים הללו אודות שקידתו של ר' משה בואלוז'ין, אמר בהתפעלות כי הנהגה ושקידת התורה מעין זו מתאימה לדרגות ולדורות קדמונים ואולי אף להראשונים...[29]

"עשה לך רב"

בצד עמלו של ר' משה על התורה עם חברותותיו יומם ולילה, המשיך ר' משה להתקרב לראש הישיבה הנצי"ב, ר' משה הרבה לשוחח עמו בלימוד ולקבל ממנו מקנייני התורה ומעמקות הבנתה, ר' משה קיבל מהנצי"ב את דרכו המיוחדת בלימוד, דרך שהיתה מבוססת על פשטות וישרות תוך היקף הסוגיא מכל כווניה עד שורשיה, ר' משה התקרב להנצי"ב ואהבה וחיבה מיוחדים שררו ביניהם, ובואלוז'ין מי שהתקרב לנצי"ב ושמשו קיבל ממנו את דרכי הגדלות והעליה, ואלו המקורבים אכן זכו לקבל ממנו כפליים בחכמה, וכולם אכן יצאו לגדולי תורה מכח מה שקבלו מהנצי"ב, הדברים מקבלים ביטוי והבנה בסיפור דלהלן שסופר ע"י הרב יצחק אלחנן ואלקין.

רבי אהרן וואלקין רבה של פינסק בעמח"ס בית אהרן ושו"ת זקן אהרן.

רבי אהרן ואלקין היה מהמקורבים ביותר להנצי"ב, פעם שבת בנו ר' יצחק אלחנן אצל ר' ברוך בער

28. שמע מפי הרב שמואל דוד נכדו ר' אהרון וואלקין.

29. מפי הרב חיים יונה פלאטו. ר"א קוטלר אמר דבריו אלו בשמחת נישואי ר"ז פרל עם נכדתו של ר"מ.

ליבוביץ בקמניץ, פנה אליו ר' ברוך בער ואמר לו: "תמיד כשאני נזכר באביך אני שואל את עצמי, הן גם אני למדתי בואלוז'ין והייתי מן הטובים ואף אמרו עלי שאני חצי עילוי, ובכל זאת לא הצלחתי וגדלתי כל כך כמו אביך ר' אהרן, שזכה ללמוד וללמד ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ע"י ספריו הרבים שנתקבלו ונתפשטו בכל תפוצות ישראל", ר' ברוך בער לא השאיר את שאלתו ותמיהתו ללא מענה, ומיניה וביה אמר: "חשבתי והגעתי למסקנה כי אביך זכה לכזאת גדלות בגלל ששמש את הנצי"ב, אמנם גם אני הייתי מקורב לנצי"ב אבל אביך לא מש מתוך האוהל ולא הסיר את עיניו ממנו".

כשחזר ר' יצחק אלחנן לביתו וסיפר את שאמר ר' ברוך בער לאביו ר' אהרן ואלקין, אמר ר' אהרן לבנו: "כנים הדברים שאמר ר' ברוך בער, אכן הייתי קשור לנצי"ב בכל נימי נפשי ובשנה הראשונה אחר פטירתו היו עיני לחות מדמעות שירדו ממני ללא הפוגה".

בצילו של הגר"ח סאלווייצ'יק

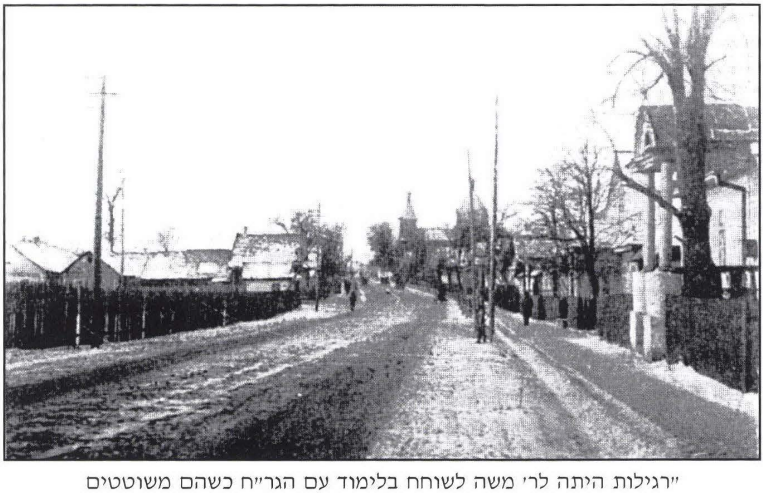
באותה תקופה שלמד ר' משה בואלוז'ין, עמד הנצי"ב בראשות הישיבה כשעמו בראשותה הגר"ח סלוביצ'יק, כפי שראינו שאב ר' משה מלא חופניים ממעיינות תורתו של הנצי"ב, ודרך לימודו היתה דומה לסגנון ולדרך כפי שהנחילה הנצי"ב לתלמידיו, אמנם בואלוז'ין היו רבים שהסתופפו בצילו של הגר"ח סאלאוויצ'יק, דרך הלימוד המיוחדת שלו משכה כבחבלי קסם את טובי הבחורים, ואף היו זמנים שרוב הבחורים בוואלוז'ין היו נכנסים לשיעוריו של הגר"ח, ובעוד חלק יותר קטן נכנס לשיעורו של הנצי"ב, באשר דרכו של הגר"ח בלימוד הקסימה וסחפה רבים, ולבסוף אכן דרכו היתה הדרך שהתפשטה בכל עולם הישיבות.

אמנם ר' משה דרכו בלימוד היתה כדרכו של הנצי"ב, ואכן היה מקורב מאד אליו, אך ר' משה שנפשו הגדולה לא ידעה שובע, חש כי למרות שדרכו בלימוד שונה מדרכו של הגר"ח, בכל זאת יש באפשרותו לקבל גם מהגר"ח, ר' משה לא היסס והחל לגשת גם להגר"ח על מנת לקבל גם ממנו מדרכו הגדולה והחדשנית בתורה, למרות שבואלוז'ין היו שתי קבוצות שאחת מקורבת להנצי"ב ואחת

להגר"ח, ובדרך כלל כל אחד קיבל את תורתו מהרב אותו בחר כרבו לדרך בלימוד. אך לא כן עבדי משה, ר' משה לא היסס ומכל מי שהרגיש שיוכל לקבל ממנו ניגש והלך לקבל, וכך בצד היותו ממקורבי הנצי"ב החל גם להתקרב להגר"ח ולשאוב ממימי תורתו, ר' משה השתעשע רבות עם הגר"ח בלימוד והגר"ח גילה את גדלותו של ר' משה והעריכו עד למאוד.

רגילות היתה לר' משה לשוחח בלימוד עם הגר"ח כשהם משוטטים ברחובות ואלוז'ין שעות רבות ועוסקים בתורה, היה זה מחזה רגיל לראות ברחובות ואלוז'ין את הגר"ח מטייל עם ר' משה כשהם שקועים ועוסקים בתורה, כששני המוחות הגדולים גועשים וסוערים בלימודם, לר' משה היה אח תושב בריסק אחיו היה אדם פשוט, והיה נראה לו מוזר פשר טיוליו של ר' משה עם הגר"ח, לקוצר הבנתו היה נראה לו כי זהו טיול בעלמא, ואחיו של ר' משה פנה אליו ואמר לו: "מה יצא ממך, אם תמשיך בטיוליך עם אדם זה תצא בעל בית פשוט ותו לא, מוטב שתשב בבהמ"ד וכך תגדל בתורה".

לימים כשהגר"ח נעשה לרבה של בריסק, ור' משה היה ראש ישיבה בראדין,

"רגילות היתה לר' משה לשוחח בלימוד עם הגר"ח כשהם משוטטים ברחובות וואלוז'ין"...
בתמונה - רחוב ווילנא בוואלוז'ין.

30. מפי הרב שלומוביץ ארה"ב.

פגש הגר"ח את אותו האח של ר' משה, פנה אליו הגר"ח ואמר לו: "אתה רואה, אדם שמטייל בואלוז'ין ומדבר בלימוד סופו שיצא ראש ישיבה גדולה בראדין[30]", ר' משה המשיך והתקרב להגר"ח ולקבל ממנו, והגר"ח העריך עד למאוד את ר' משה על ישרותו ועל בקיאותו, שנים רבות אחר כך נפגשו הגר"ח ור' משה וכרגיל שיחתם היתה בענייני לימוד, הגר"ח אמר לר' משה חידוש שהתחדש לו ואמר לר' משה: "יש ראיה לחידוש זה מרש"י במס' יבמות", ר' משה החל לעבור במוחו על מסכת יבמות ותוך כדקה אמר להגר"ח כי מרש"י מסוים ביבמות יש ראיה לחידושו, אף שלקח לר' משה רק כדקה למצוא את הרש"י ביבמות המוכיח כדברי הגר"ח, הגר"ח פנה לר' משה ואמר לו: "ר' משה כפי שהכרתיך לקח לך יותר מדי זמן למצוא את הרש"י, ר' משה אתה מתחיל לשכוח..."[31]

בית הכנסת הגדול בבריסק, בימין התמונה ביתו של ר' חיים, רבה של בריסק.

עד כמה גדולה היתה הערכתו של הגר"ח לר' משה, אפשר להווכח ממה שסיפר הרב יוסף בער סאלאווייצ'יק ראש ישיבת בריסק[32], הוא סיפר כי בעת שאביו הרי"ז סאלאווייצ'יק היה מזכיר את שמו של ר' משה היה כל גופו רועד מפחד והערכה, היה זה כתוצאה מהיחס והדברים המופלאים ששמע מאביו הגר"ח על ר' משה, ואותה הערכה מופלאה הועברה מהגר"ח לבנו שהסתכל על ר' משה כאחד המיוחדים שבגדולי ישראל שבדור.

31. מפי הרב חיים יונה פלאטו.

32. הדברים נאמרו לר' פנחס לונדינסקי מפי בני משפחת סאלוויציק.

פרק ד'

על משמר חומות הישיבה

ישיבת ואלוז'ין הגיעה בשנים אלו לפסגות חדשות, בצד האיכות ואוירת ההתמדה הגיעה ואלוז'ין לכמות לומדים הגדולה ביותר שידעה מעודה, יותר מחמש מאות בחורים מסלתה ושמנה של יהדות אירופה הסתופפו בצילה של הישיבה, והביאוה להיות המרכז הגדול ביותר בכמות ובאיכות של לומדי תורה וגדולי ישראל, מכל תפוצות ישראל זרמו טובי הכשרונות של העם היהודי אל המרכז ובית היוצר של נשמת האומה.

ישיבת ואלוז'ין המשיכה לתפקד במתכונתה הנוכחית על טהרת הקודש כפי רוח מייסדה הגדול הגר"ח מואלוז'ין, כשכל עיקרה מהותה ותכליתה הינו אך לימוד התורה ללא שום תערובות זרות, חומות הישיבה עמדו איתן כנגד כל רוחות הזמן, ואף אם ההשכלה החלה לכבוש ולהרוס בחלקים מכלל ישראל, הרי לקודש הקדשים היא ישיבת ואלוז'ין אותן רוחות רעות לא הצליחו לחדור, כך שהישיבה עמדה איתן מול סערות הזמן ויכלה להם.

אמנם בשנת תרי"ט יצא חוק מטעם הממשלה אשר חייב את הישיבות ללמד את השפה הרוסית, אך למעשה החוק לא בוצע, ואפילו בישיבת ואלוז'ין שהיתה הישיבה הגדולה ביותר לא נכנסו לכתלי הישיבה לימודי השפה הרוסית, והממשלה הרוסית התעלמה מאי ביצוע החוק, וכך הישיבה המשיכה במתכונתה הרגילה והישנה.

הממשלה הרוסית אמנם התעלמה מאי קיום החוק המחייב את לימודי השפה הרוסית בישיבות, אך "מהרסייך ומחריביך ממעיך יצאו", דווקא מקרב האומה הישראלית מאלו אשר כונו בתואר "משכילים", החלו להשמע הקולות

הדורשים להכניס שינויים בסדרי הישיבה ולהכליל בהם לימודי חול, נסיונות אלו החלו מעל דפי העתונות של אותה תקופה, בעיתונות מאותה תקופה אנו מוצאים התקפות לא מרוסנות על אי רצון הנהלת הישיבה להכנסת לימודי חול, והתנגדותה לקריאת ספרים חיצוניים ע"י בחורי הישיבה.

הנצי"ב עמד איתן נגד כל הנסיונות לפרוץ פרצות בחומות הקדושה של הישיבה, לחם כארי כנגד כל פירצה, וכל בחור שנתפס עם אותם ספרים חיצוניים סולק מהישיבה יהיה מעמדו אשר יהיה, הנצי"ב שראה כי הרוח הנושבת בין עתונות אותה תקופה, עלולה לפגוע בטהרת השקפתם של תלמידיו הורה לאסור את הקריאה של אותם עיתונים, וכמובן שאיסור זה גרר שרשרת התקפות נוספת נגד הנהלת הישיבה והנצי"ב העומד בראשה ע"י אותם עיתונים שקריאתם נאסרה.

קבוצה קטנה מבחורי הישיבה אכן נסחפה בזרם העכור של ההשכלה של אותם הימים, ואותם תלמידים אשר היו עדיין בתוך הישיבה החלו חותרים מבפנים נגד הישיבה, כשהם לא נרתעים אף מהלשנה בפני השלטונות, בשנת תרל"ט הגיע לשלטונות בפטרבורג מכתב בו נאמר כי ישיבת ואלוז'ין מתקיימת

קבוצת בחורים מישיבת וואלוז'ין, במסיבת פרידה לחבר שעלה לא"י.

למעלה משמונים שנה כשאיננה תחת פיקוח השלטונות, ויש מקום לחשד שנעשים שם מעשי מרידה כנגד הממשלה, שר הפנים דאז מאקוב קיבל באותה תקופה מכתב מישיבת ואלוז'ין, בו גילו את אוזנו כי ביום פלוני ישוגר מכתב מהנצי"ב אל אדם מסויים בלונדון, ובמכתב ישנם דברי חתירה כנגד השלטונות, השלטונות ערכו חיפוש ואכן נמצא מכתב כתוב בכתב ידו של הנצי"ב המיועד אל הרב יעקב ריינהרץ דיין בלונדון, במכתב הנצי"ב מודה לו על משלוח תרומה בסך שלושים אלף רובל, והנצי"ב כותב כי הכסף חולק באופן זה, שליש מהכסף ניתן ללומדי הישיבה, שליש ניתן שוחד לשופטים ושוטרים ושליש יועד לשוחד לשרי הממשלה, במכתב הנצי"ב מבקש שישלחו לו עוד כסף רוסי מזויף, המיועד להמשך פעולותיו וצרכיו השונים.

המכתב שנפל בידי השלטונות נתן בידם הוכחה לכאורה כי אכן הנצי"ב הינו מארגן קבוצה החותרת תחת אושיות המשטר, התקופה שבה ארע הדבר היתה תקופה רגישה, באשר היה זה זמן שבו כוחות חתרניים שונים החלו לצבור תאוצה במלחמתם כנגד המשטר, כששיאם של הדברים הגיע להתנקשות בחיי הקיסר אלכסנדר השני, כך שמכתב זה שהגיע בתקופה כה רגישה לשלטון קיבל את ההתייחסות החמורה ביותר, שוטרים נשלחו לביתו של הנצי"ב וחיילים הקיפו את בנין הישיבה, הנצי"ב נלקח לחקירה וכל כתביו ופנקסיו נשלחו לחקירה מדוקדקת בוילנא, המצב בואלוז'ין היה מתוח והאוירה היתה קשה מאד.

הזיוף של כתב ידו של הנצי"ב במכתב היה ממש מושלם, וכשנשאל הנצי"ב האם זה כתב ידו ענה "אכן זהו כתב ידי", וכשנשאל האם הוא כתב את המכתב, אמר שלא כתב מעולם מכתב כזה, הנצי"ב היה במצור, מצד אחד היה כאן זיוף מוצלח, ומאידך מוחו לא חדל מיגיעה, כיצד יוכל להציל את הישיבה מהעלילה הזדונית שנתרקמה סביבה.

לפתע ביקש הנצי"ב את עותק המכתב המזויף שהכיל את העלילה נגדו ונגד הישיבה, הנצי"ב הביט בהתבוננות יתירה ולפתע אורו עיניו, הנצי"ב פנה אל החוקרים ואמר, אמנם הזיוף מוצלח אך לוקה הוא בחסר, בחתימתי הקבועה רגיל אנוכי לכתוב את שמי כך צביהודה, כשיו"ד אחת אנוכי מחסיר מחמת רצוני להימנע מכתיבת שם ה' בצירוף שני היודי"ן, מחשבת קדושה מעין זו בטוחני שתעלם מעין הזיפנים, ואכן בדיקה מדוקדקת של כתביו וכל מכתביו הוכיחה כי

הצדק בטענתו, הזיוף נתפס וואלוז'ין ניצלה מעוד נסיון של המשכילים לכבות את האור הגדול של ואלוז'ין, היהדות הנאמנה יכלה לנשום לרווחה, עוד גל עכור התנפץ אל הסלע, וואלוז'ין יכלה להמשיך בתורה כמימים ימימה[33].

למרות שהמשכילים לחמו נגד הישיבה, ולא בחלו בשום דרכים מושחתות במאבקם, בכל זאת אפילו בהם היו כאלו שחשו כי היתה כאן חציה של הקו האדום, והיו כאלו שאף כתבו בעיתונים כי הנצי"ב צריך לבקש מהשלטונות שיסגירו לו את שם המלשין שטפל עליו עלילות שקר כה חמורות, הנצי"ב שמעינותיו שקקו רצון ללמוד ולהרביץ תורה, שמח על הגזירה שהתבטלה ולא שת לבו לכך, וחזר לתלמודו כשליבו מלא תקוה, כי יוכל להמשיך בבנית הישיבה ועולם התורה כשאיפתו הגדולה.

ברם, מאז ההלשנה החלו עיני השלטונות להיות פקוחות על ענייני הישיבה, השקט ששרר בישיבה קודם לכן כבר לא היה קיים, מפעם לפעם הגיעו פקידים מטעם מיניסטריון ההשכלה לבדוק כיצד הישיבה מתנהלת, והאם אכן אין בה נסיון להעמיד תשתית לכוחות העתידים למרוד במלוכה, כמובן שהביקורות גרמו לקשיים במהלך התקין של הישיבה, באשר המספר הרשמי שנמסר לשלטונות על תלמידי הישיבה היה 250 בעוד שבפועל היו בישיבה 500 בחורים, וכל ביקורת דרשה את "היעלמותם" של אלו שאסור להם להיות בישיבה. הדבר היקשה על ואלוז'ין, אך ביני לביני המשיכה הישיבה כדרכה מימים ימימה.

להבות בהיכל הישיבה

בערב שבת ו' בתמוז תרמ"ו פרצה דליקה גדולה בעיר ואלוז'ין, הדליקה כילתה יותר ממחצית בתי העיר, כולם גויסו בנסיון נואש להתגבר על הלהבות, אך בעיניים כלות ראו כיצד כל בתי העץ ניתנים למאכולת האש, האש התפשטה והגיעה במהירות לבנין היכל הישיבה, עד ראיה מתאר את ההרגשה הנוראה לראות את היכל הישיבה העולה באש: "מפי כל העדה פורצת זעקה גדולה ומרה אהה! בית המקדש בוער!! לא היה איש בן תורה כפשוטי עם שעיניו לא דמעו

33. בסוד שיח עמ' 152 ובעץ חיים 320.

מי בחשאי ומי בקולות וברקים, הכל בכו ויז בית המקדש בוער, הישיבה הקדושה בלהבות, ילדים שתבעו אוכל, יהודים שזה עתה יללו על בתיהם וכל רכושם הכל נשכח! שולטת רק יללה אחת, זעקה אחת, בית המקדש בוער הישיבה בלהבות"... נסיונות הכיבוי לא הועילו... ובית המקדש שבגולה נאכל בלהבות...

הנצי"ב כמצביא העומד בראש המחנה לא נשבר למראה ההרס שהותירה אחריה השריפה, ומיד נחלץ בכוחות עלומים ומחודשים במאמץ לבנות מחדש את בית ה', הנצי"ב יצא בקריאה נרגשת מעל גבי העיתונות[34] בבקשת עזרה להעמדת והשבת התורה הקדושה על תילה, ובסיום מכתבו הוא כותב כי הינו בטוח באהבת התורה הבוערת בלב המוני ישראל שאכן יסייעוהו בהקמה המחודשת של הישיבה.

עמלו של הנצי"ב אכן נשא פירות וכבר בי"ד אלול התפרסם מכתבו של הנצי"ב המודה לשורה ארוכה של תורמים שתרמו הון רב לבניה המחודשת של הישיבה, הנצי"ב מוסיף במכתבו שכל המעונין לבא ולעמול בתורה מוזמן לבא לישיבה, כשהוא מוסיף שכמובן מוזמנים אלו שיש בידם רשיון מטעם המלוכה. הזמנה זו של הנצי"ב באה אחרי שראה כי לא רק שיוכל לשקם את שנהרס, אלא

אזהרה

חוקת עליונו פקודת שרי הסמשלה יר"ה, לבלי היה מהלכים בהישיבה הקדושה, כל מי שלא תהיינה לו תעודות מאושרות ומקויימות כחוק, ואנחנו פקודתם נשמור ומזהירים מראש, כי כל איש אשר לא תהיה בידו תעודת פ"ם לא פחות על חצי שנה, ונוסף לזה עיד העידה אשר כבר מלא חוק עבודת הצבא או חפשה ניתן לו, ואם הוא פחות מבן עשרים ואחת שנה—העזדה, כי הוא כתוב לאיזה מקום להתייצב שמה למלאות החוק—כל איש אשר כל אלה לא יהיה לו לא יבוא לפה, כי לא יקובל בהישיבה הק' בשום אופן ולא יועיל כל השתדלות ומכתבים, כי גבוה מעל גבוה שומר תבוהים עלידם. גם נערים פחותים מבני שש עשרה שנה במספר חבירי הישיבה לא יבאו ולא יקובלו ג"כ; עת וזמן לקבלת החברים הוא עד חצי חודש אייר הבע"ל ולא יותר

את כל ואת ראינו להודיע גלוי לכל, למען יזהרו על כסדם כפף הוצאות הדרך, ולא יראיבו לבבנו חנם כל מי שלא יוכל למלאות את כל אלה!

בפקודת הגאון האדמו"ר ר"מ בפה ואלאזין שליטא. משה פרידלאנד סופר.

מודעה שפורסמה בשם הנצי"ב בעיתון המליץ, המבקשת כי מי שאין בידו אישור השלטונות שלא יבוא לישיבה בוואלוזין.

34. המליץ טו' תמוז תרמ"ו

שעומד להקים היכל גדול יותר, ובו יהיו אף יותר מקומות ללימוד התורה משהיו בבנין שהיה ונשרף קודם לכן.

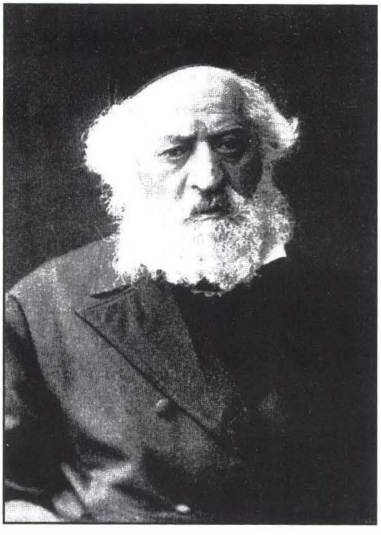
ואכן כעבור זמן לא רב עמד על תילו בואלוז'ין היכל הישיבה שנבנה מחדש, הבנין החדש היה גדול יותר מהקודם ומפואר לאין שיעור ממה שהיה קודם לכן, כך שהשריפה לא החלישה את הישיבה אלא אדרבה גרמה לבניה מחודשת, ובכך תרמה להגדלת מספר הלומדים בכמות רבה יותר משהיתה קודם לכן.

אך לא לעולם חוסן. ההתפתחות המרשימה של ואלוז'ין עמדה לרועץ בפניהם של המשכילים, והם החלו בנסיונות חוזרים ונשנים לפעול אצל השלטונות ע"מ לחבל בשלמותה הרוחנית של הישיבה, אמנם כבר קודם לכן בעקבות המלשינות חויבה הנהלת הישיבה בלימודי השפה הרוסית, וכשעלה הענין לדיון בהנהלת הישיבה, איזה מורה יביאו התעקש הגר"ח כי יהיה גוי[35] ולא יהודי משכיל. החלטת הישיבה להעדיף גוי נוצרי כמורה בישיבה על פני יהודים משכילים עוררה זעם רב בחוגי ההשכלה, החלטה זו שהובילה הגר"ח סיבתה היתה כי מורה גוי ואף נוצרי אדוק לא יקלקל את אוירת הישיבה, והיותו גוי אף ייצור ריחוק בינו לבין תלמידי הישיבה, בעוד שהכנסת מורים יהודים משכילים עלול לתקוע טריז ולגרום הרס קלקול והשפעה רעה על תלמידי הישיבה. כפי שהציע הגר"ח מורים גויים אכן היו מגיעים ללמד בישיבה, כשרוב הבחורים כלל לא נכנסים ללימודים אלו, וכך המשיך הדבר מספר שנים.

ימי דימדומים ושקיעה

אחר שריפת הישיבה ובנייתה המחודשת וגידולה המבורך של הישיבה, החלו המשכילים בנסיונות חוזרים ונשנים לחבל בסדרי הישיבה, הם הלשינו לשלטונות כי לימודי השפה אינם מיושמים כראוי, ואינם אלא לעג לרש, באשר תלמידי הישיבה כלל לא משתתפים בהם. השלטונות החליטו אז על כינוס של גדולי הרבנים בפטרבורג, ובחודש שבט תרמ"ז הוזמנו לפטרבורג גדולי הרבנים

35. מואלוזין עד ירושלים 164.

ר' יצחק אלחנן ספקטור.

כשבהם מרנן הגאונים ר' יצחק אלחנן ספקטור הבית הלוי מבריסק הנצי"ב ועוד מגדולי הרבנים שבדור, האסיפה התנהלה במשך שלשה שבועות שבהם נדרשו הרבנים להסכמתם להכנסת לימודי חול בישיבה, בדרישה נכלל גם את הדרישה להימצאותה של הישיבה תחת פיקוח צמוד, תוך מסירת דין וחשבון שוטף לשלטונות על התלמידים ועל הלימודים, כל ניסיונותיהם של גדולי הדור לשנות את רוע הגזירה עלו בתוהו[36].

לאחר מסע לחצים ושכנועים, הסכימו השלטונות כי לימודי חול יהיו ברמה של בית ספר עממי, הלימודים יתנהלו ללא פקוח השלטונות, ומרצונם החופשי של התלמידים, ובחדר מיוחד שיוקצה לזה. היה זה הצלה לישיבה, באי התערבות גסה בסדרי ומהלכי הישיבה. בעצם ההחלטה שהלימודים לא יצטרכו להיות בהיכל הישיבה, וכי לא יהיה פיקוח על כך, וכמו כן תהיה הזכות לבחורי הישיבה לבחור אם ללמוד, החלטה זו נתנה עוד מספר שנים של שקט לואלוז'ין, שנים בהם המשיכו בחורי הישיבה להתעלות ולגדול בתורה כשאיפתם וכרצונם הטהור[37].

רק שנים מועטות של שקט עברו על ואלוז'ין, כשהמשכילים ממשיכים בנסיונות בלתי פוסקים לחבל בישיבה, נסיונות אלו להחדיר את לימודי החול בישיבה לא היו מחמת דאגתם להשכלתם של בני הישיבה... מתוך כוונתם הזדונית והערמומית ידעו כי הכנסת לימודי החול תהיה הפתח ממנו יתחיל ההרס של הישיבה, המשכילים ידעו כי כל כוחה של ואלוז'ין הינו בעמידתה

36. מואלוזין עד ירושלים 164.

37. המליץ ט' באייר תרמז', ושם מופיע כי הסכמת הרבנים היתה ללימודי חול אשר ילמדום מרצונם החופשי אלו החפצים בהם... וכן שלא יערכו בהיכל הישיבה אלא בחדר שיוקצה לכך.

כמבצר איתן ללא סדקים ופרצות, וביודעם כל זאת עמלו לפרוץ את הפירצה הקטנה, ממנה יחל ויעלה הכורת ח"ו על מקדש ה' שבגולה.

הנצי"ב עמד כסלע איתן וכצור חלמיש נגד הנסיונות החוזרים ונשנים להכניס את לימודי החול בישיבה, הוא ידע את כובד המשא ואת אחריותו הגדולה לשמר את פך השמן של כלל ישראל בטהרתו, היו כאלו שסברו כי עמידתו העיקשת וסירובו המוחלט של הנצי"ב לכל שינוי יכול להוביל ולגרום לסגירת הישיבה, ולכן ניסו לשכנעו כי עדיף לוותר במשהו ע"מ להציל את מה שנותר, ולא להתעקש ואז ישנה אפשרות להפסיד את הכל, הנצי"ב לא שעה לנסיונות אלו לשכנעו לוותר, ביודעו כי עליו מוטלת המשימה לשמר את הישיבה בטהרתה, אמר: "אנו נעשה את שמוטל עלינו ומן השמים ירחמו", באותה הזדמנות הוסיף הנצי"ב ואמר: "אני לא אתן לשפה הרוסית דריסת רגל בישיבתנו ולו גם יסגרוה, אני בטוח כי יפתחוה מחדש".[38]

עם הזמן, הקשיים שנערמו מצד השלטונות הלכו והחריפו, וחרף כל הנסיונות למנוע פגיעה בישיבה, החליטה הממשלה על חקיקת חוקים שיחייבו את הכנסת לימודי החול למסגרת הישיבה, בתאריכים ח' אדר תרנ"ב[39] והלאה פורסמו בעיתונות התקופה חוקים הקובעים פיקוח והכנסת לימודי החול בישיבה, היו אלו חוקים שהתערבו לא רק בהכנסת לימודי החול, ואשר תבעו לימודי חול במשך שש שעות ביום, אלא אף נאסר ללמוד בישיבה "למעלה מעשר שעות", כמו כן נדרש את הכנסתם של מורים עבריים בעלי תעודות השכלה, ועוד תקנות שנראו כי לא יאפשרו לאורך זמן קיום להישיבה בצורה זו.

הנצי"ב נאלץ להסכים לתנאים אלו, כשבסתר ליבו קיוה כי מתכונת הישיבה תמשיך כמו שהיתה, ורק למראית עין יראה כאילו אכן הוכנסו שינויים בסדרי הישיבה, ואכן כלפי חוץ נראה שהוכנסו שינויים, בעוד כלפי פנים הישיבה המשיכה במתכונתה הרגילה. ברם, דבר אחד גרם לתחילת ההרס, המצאותם של מורים עבריים משכילים, המצאותם היוותה גורם שלילי שהשפיע על הישיבה

38. מענה זה של הנצי"ב נמצא בירחון ההד תרצ"ב "מאמר ואלוזין לפני סגירתה"

39. בעיתון המליץ.

בצורה רעה, ולמעשה זה היוה את הצעד הראשון להרס הישיבה[40].

ההרס שהחלו לגרום בהשפעתם על בני הישיבה, נתן אותותיו בכל התחומים, למפרע התברר עד כמה צדק הגר"ח, כששנים קודם לכן התעקש כי המורים יהיו גויים נוצרים, ולא יהודים משכילים, כי אכן אותם משכילים החלו לכרסם ולהרוס מבפנים את צביונה ושלמותה של הישיבה, השפעתם על תלמידי הישיבה היתה באופן שלילי, ואותם מורים משכילים שהיו שונאי הישיבה, לחמו כנגדה והיו בה כגיס חמישי, הם ראו את מצב הישיבה מקרוב לאשורו, כך שהשלטונות קבלו דיווח והלשנות מתוך כתלי הישיבה, דבר שקירב את קיצה וחורבנה של הישיבה.

סגירת הישיבה בואלוז'ין

יום ד' ה' בשבט שנת תרנ"ב. בכבישים העולים לואלוז'ין בלטו מרכבות ממשלתיות מלאות בפקידי השלטון, בלויית הרבה ז'נדרמנים כשפניהם מועדות לכיוונה של הישיבה, הז'נדרמנים הקיפו את בית הישיבה ולא נתנו לאיש לצאת ולבא, הקצין הגבוה שביניהם קרא בקול רם את פקודת המלכות על סגירתה של הישיבה, עקב אי שמירתם את חוקי המלוכה, על התלמידים נגזר לעזוב תוך שלושה ימים את ואלוז'ין.

בשורת האיוב הובאה בפניו של הנצי"ב, תלמידו שהיה נוכח באותו מעמד מספר[41] כי נכנס לבית הנצי"ב, וראהו יושב על כסאו חיוור כסיד, והרבנית שומרתו לבל יתעלף. הנצי"ב קרס תחתיו ליבו הגדול חישב להתפלץ, בראותו כיצד עמל חייו, מקדש ה' אשר מסר את נפשו עליו הולך להסגר הולך להחרב.

הבשורה המרה פגעה אנושות בבריאותו של הנצי"ב, הישיבה היוותה את נשמת אפו ומשוש חייו וחורבנה היה אצלו כחורבנו הפרטי, בנו סיפר כי "מאז סגירת הישיבה אשר היתה חיי רוחו נשבר ליבו ותתעטף עליו נפשו, עד כי נפל למשכב ויתענה תחת ידי מחלתו, מכאוביו גוברים והולכים והוא משתקע

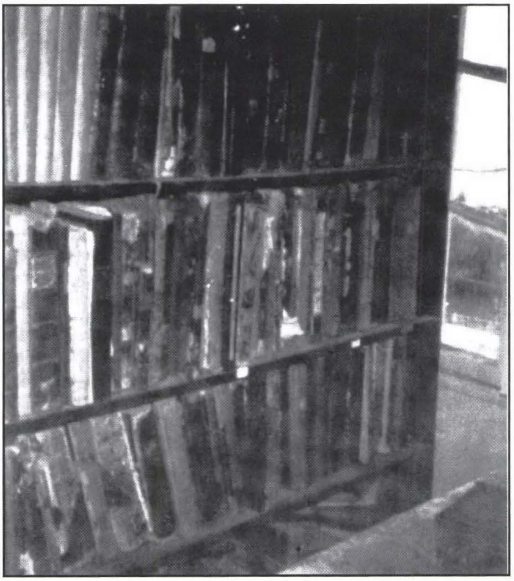
40. זכרון יעקב ח"ג עמ' 1876.

41. בסוף ספר אהלי אהרון, התלמיד ר"א מיליקובסקי.

בורשה כדי לדרוש ברופאים".

חלומו של הנצי"ב כפי שכתב במכתב לתלמידו[42] היה "לעלות לארץ הקודש ולנוח שם אחרי נושאי את משא הישיבה הק' שלושים ושמונה שנים, ולמות שם על קבר אבי זצ"ל בירושלים, אך מה אעשה עם החובות אותם אני חייב.. מוכרחני לעזוב את אשתי ובני שיחיו ולהיות גולה ולקבץ בעז"ה ולסלק, וכל זה מעכר רוחי וראשי סחרחר"...

הנצי"ב חולה ומיוסר כשעליו מנופפת חרב הוראת המלוכה המורה לו ולהגר"ח להסתלק מואלוז'ין, נטל את מקל הנדודים ונסע לורשה בנסיונות לאסוף כסף לפרוע את חובות הישיבה הרבים, מיוסר וכואב נאלץ הנצי"ב לעמול על מנת לפרוע את החובות הגדולים שנטל על עצמו למען בית ה' החרב היא ישיבת ואלוז'ין. כך בשנת תרנ"ב בחודש אדר פנה הודה זיוה והדרה של ואלוז'ין ורבה הנערץ וראש ישיבתה הנצי"ב עזב את ואלוז'ין, כשכולו כאב ויסורים על מקדש ה' החרב, ועל כהני ה' תלמידיו האהובים שנאלצו לעזוב את משוש חייהם.

ארון ספרים מישיבת וואלוז'ין, כיום בישיבת וואלוז'ין בב"ב.

אמנם הנצי"ב עזב את ואלוז'ין, ואמנם מאות התלמידים, נפרדו בכאב מישיבתם האהובה, אך דבר אחד נסך בהם תקווה ומזור לתחלואם, אותו בטחון ואמונה של הנצי"ב שאמר תמיד שאף אם הישיבה תסגר שוב תשוב ותפתח, ומעיין המים החיים שמפכה בואלוז'ין, גם אם יסתם לשעה ימצא פתחים

42. שם.

חדשים להמשיך נביעתו ולהמשיך את השפעתו,[43] ואכן למרות שנראה היה כי אפסה התקווה ונסתם הגולל על וואלוז'ין, ההשגחה העליונה דאגה מראש כי לא יבש המעיין ולא יקצץ האילן.

כולל ברודסקי – אבן פינה לחידוש הישיבה

ראתה ההשגחה העליונה והקדימה תרופה למכה. המשכה של ישיבת ואלוז'ין היה נעוץ בתחילתה, בכולל האברכים של הישיבה הוא כולל ברודסקי, אמנם השלטונות סגרו את הישיבה על מנעול ובריח, אך אחר השתדלויות הסכימו השלטונות לכך כי גזירת הסגירה לא חלה על כולל ברודסקי, באשר כולל זה הינו מסגרת פרטית אשר הלומדים בו מתפרנסים ע"י אדם פרטי, ותקציבם אינו תקציב הישיבה, על כן כולל ברודסקי יכול להמשיך ולהתקיים, ואכן השלטונות אישרו את המשך קיומו של הכולל.

היה זה פתח של תקוה. כעבור זמן לא רב נשלחו לואלוז'ין עוד שלושים אברכים מטעם חברת "תומכי תורה" שבמינסק[44], להם התווספו עוד אברכים נוספים ששמע הקיבוץ החשוב שבואלוז'ין הגיע לאוזניהם, כך שבואלוז'ין נוצר גרעין גדול של עמלי תורה שהמשיך את קיומה של התורה בואלוז'ין. במכתב בקשה לעזרה מיהודי ארה"ב ששלחו ה"גדול" ממינסק ורבי אליהו חיים רבה של לודז' הם מספרים, "כי גם בחורבנה של ואלוז'ין לא חשך האור ורוח ה' נתנה בלב הגביר ר' ישראל ברודסקי לייסד שם כולל של עשרה אברכים, אשר ישבו לפני ה' ועל ידי אלה לא בוטל התמיד והיו הם המעלים את אור ה' שם "אחים יקרים בידנו להשיב שבות ואלוז'ין השרידה היחידה לאמה כנסת ישראל..."

ואכן כולל ברודסקי היוה גרעין ושורש מעמיק בקרקע פוריה, שנבט והוציא

---

43. חתנו של הח"ח רבי צבי הירש לוינסון סיפר כי בתחילה נראה היה כי סגירתה של ואלוזין הינה גזרת חורבן איומה באשר הישיבה היתה מרכז התורה הגדול ביותר, אך לבסוף התלמידים שפוזרו על ידם נבנו ישיבות חדשות כסלבודקה, טלז, מיר וראדין כך שקללת הישיבה בסגירה נהפכה לברכה שבכך נגרמה פתיחתן של ישיבות נוספות והתורה לא נחלשה אלא אף התחזקה ע"י כך. [ח"ח חייו ופעליו, רכד'].

44. עץ חיים 354, בספר מואלוזין עד ירושלים עמ' 164 כותב כיצד כולל ברודסקי המשיך את הקיום של ואלוזין ובכך הביאו לבנינה המחודש של ואלוזין.

רבי רפאל שפירא - ראש ישיבת וואלוז'ין.

ציצים ופרחים, בצמיחה מחודשת של ואלוז'ין, לעשרת אברכיו[45] התווספו עוד שלושים אברכים, כשלהם מצטרפים עוד בחורים מבקשי ה', עד שמספרם של המסתופפים בהיכל ה' בואלוז'ין, עלה והגיע עד למאתיים, כשכולם נחשבים חלק מכולל ברודסקי שעליו חרב הסגירה לא חלה.

המצב של הלומדים היה כה איתן, עד שכבר ביקשו מנהיג וראש לישיבה המחודשת, ועם מינויו של רבי רפאל שפירא לרב בואלוז'ין נתמנה גם לר"מ ולמנהל של ישיבת "עץ חיים" בואלוז'ין, לאחר שנים מספר הוסר באופן רשמי האיסור על קיום ישיבה בואלוז'ין, ואז שבה הישיבה בואלוז'ין ועלתה להיות אבן שואבת, למאות רבות של דורשי ה'.

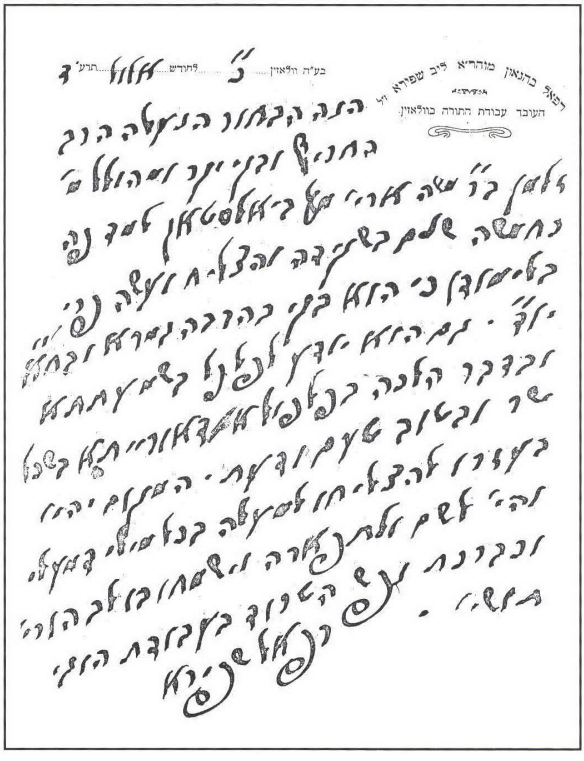
פטירת הנצי"ב

עם מקל נדודים, הרחק מהם, שבור וחולה המשיך הנצי"ב במסירות נפש, לעמול להשיג כסף לפרוע את חובות הישיבה, צערו הגדול על חורבן הישיבה שבר את לבבו ואת רוחו, עד שהוכרע ונפל שדוד על במותימו חלל, ביום ה' כח' באב תרנ"ג יום מר ונמהר בו השיב הנצי"ב את נשמתו הטהורה ליוצרה. אבל כבד השתרר בכל תפוצות ישראל עם הוודע הבשורה המרה על פטירת המנהיג הנערץ.

האבל היה אבלה של כל האומה, ובעיקר תלמידיו הנאמנים של הנצי"ב שהרגישו בפטירתו כאילו אביהם נפטר, כי אכן הנצי"ב היה להם כאב, כאבם

45. בין האברכים שהיו באותן הימים היו רבי ישראל ריף חתנו של רבי רפאל שפירא ולימים ראב"ד בקורשאני, רבי יעקב פרלמאן לימים רב בקהילות חשובות רבות, וכן רבי ישראל אבא ציטרון חתנו של הרוגוטשובר ולימים רבה של פ"ת.

היה כאבו וכל תלמיד היה לגביו כבן יחיד, ובפטירת הנצי"ב חשו תלמידיו כאב מר וחוסר נחמה, תלמידו של הנצי"ב רבי אהרן ואלקין סיפר לבנו כי כל השנה אחר פטירתו היו עיניו לחות מדמעות, וכל פעם שהיה נזכר ברבו הנצי"ב, היה שוטף אותו בכי מר וכאב על אבדן הרב הגדול והאב האהוב[46].

מכתב המלצה שנכתב ע"י ר' רפאל שפירא ראש ישיבת וואלוזין, לר' זלמן פליטניק חתנו של ר' משה.

גם תלמידו ומקורבו ר' משה אשר נשאר בכולל ברודסקי בואלוז'ין, חש כאילו איבד את אביו, צערו היה גדול עד למאוד על רבו הגדול אשר כה אהב וכה העריץ, אשר הסתלק ממנו, ור' משה כאב את אובדנו זמן רב. לימים סיפר ר' משה לתלמידו כי אחר פטירת הנצי"ב, אשר כידוע היה כואב את כאבם של כלל ישראל ומזיל נחלי דמעה על צרות ישראל ומתפלל לישועתן, היה בטוח כי רבו הגדול אשר עלה לישיבה של מעלה, ודאי יעורר רעש בטענותיו ודרישותיו למען גאולתם של ישראל, בטוחים הינו אמר ר' משה כי הרבי יעורר את האבות הקדושים שישתדלו בפני כסא הכבוד להביא את המשיח, ויביא מיד את המשיח.

המשיך ר' משה וסיפר חיכינו חודש, חצי שנה, שנה ומשיח לא הגיע. ור'

46. עובדות לבית בריסק ח"ב שכ', מתוך הספר "כתבי אבי מורי".

משה המשיך להקשות מה קורה מדוע הנצי"ב לא מצליח להביא לגאולה ולביאת המשיח, עד שהראו לר' משה את כתבי האריז"ל ששם כתוב שמה שנראה לנו בעין בשר כמידת הדין כשעולים למעלה רואים שהכל רחמים, רואים כיצד חסד ה' חופף על הכל, לפיכך למעלה אין קושיות ואין טענות על הנהגתו ית', כך סיים ר' משה עתה הבנתי למה הרבי למעלה מחריש[47]...

ר' משה המשיך בלימודיו בואלוז'ין בהתמדתו המופלאה עוד שנים אחדות, וכעבור שמונה שנים להיותו בואלוז'ין, שב ר' משה לביתו בקינישין, שם המשיך בלימודיו בבית הכנסת המקומי יומם ולילה בהתמדה נפלאה כדרכו במשך כל השנים.

47. ר' משה סיפר את הדבר להרב משה ישר הובאו הדברים בח"ח חייו ופעליו ח"ב עמ' תרס"ד.

פרק ה'

ראדין

הרחק מקינישין שכנה לה עיירה קטנה בה כמאה וחמישים משפחות יהודיות ושמה "ראדין". אנשיה היו פשוטים עד למאד, גורלה של עיירה זו יכל להיות כגורל עוד עיירות וכפרים שכמותה אשר שמם נשכח מלב, אך שפר גורלה של ראדין ולמרות היותה עיירה קטנה ונחשלת, זכתה לפרסום עולמי ולהכרה של כל כלל ישראל, סיבת הפרסום הגדול של ראדין היתה מחמת זכייתה כי ישכון בתוכה רבי ישראל מאיר הכהן המכונה בשם ספרו "חפץ חיים".

החפץ חיים הגיע לראדין אחרי נישואיו לבת המקום, חמיו הבטיח לו טרם נישואין כי ידאג לכל מחסורו למשך מספר שנים על מנת שיוכל להמשיך ללמוד, כך יצא שרבי ישראל מאיר אחר נישואיו החל להתגורר בראדין, תוך כדי מגוריו בראדין מצאה העיר חן בעיניו, בראותו כי דוקא נחשלותה וניתוקה מהערים הגדולות, גורם לאדם הרוצה להתעלות ברוחניות בהשקט ובטח כמקום המסוגל לכך ביותר. הכפר הקטן המנותק מכל מנעמי החומריות נראה בעיני החפץ חיים כמקום בו ישנו כר נרחב ואפשרויות בלתי מוגבלות לגדילה בתורה. פעם אחת אף אמר החפץ חיים כי בעיירה קטנה היצה"ר חלש מול המצב בעיירות הגדולות שם החומריות גדולה, ויצר הרע וחילותיו שולטים וגורמים לקשיים בנסיונות לגדילה בתורה.

החפץ חיים גר בראדין כשהוא שוקד על התורה ללא הפרעות. החפץ חיים לא ראה את ייעודו בחיים לדאוג רק לרוחניותו העצמית, ליבו הגדול חש את מצבו של כלל ישראל ונפשו חפצה לפעול להרבות בהפצת התורה, ובהעמדת התורה על תילה, כך גמלה בליבו של החפץ חיים ההחלטה על פתיחת ישיבה

בראדין, ואכן בשנת תרכ"ט כותב החפץ חיים כי "העירני רוחי בע"ה לקבץ בחורים ואברכים ללימוד התורה"[48].

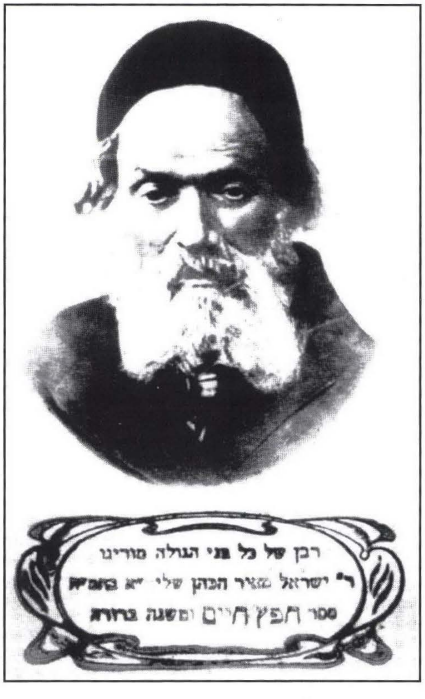
ביתו של החפץ חיים בעיירה ראדין.

באותה שנה מנתה ישיבתו של הח"ח כשלושים בחורים שעמלו על התורה ועל העבודה, אמנם החפץ חיים היה בשנים אלו עסוק בעבודתו הגדולה בחיבור ספריו שמירת הלשון וחפץ חיים, בכל זאת למרות הטירחה העצומה מעיד החפץ חיים כי "לא העלמתי עיני מן הישיבה להחזיקה ולהרבותה ולהשגיח עליה בכל העניינים שהיא צריכה". היה זה קיבוץ מיוחד של "פרושים", אשר באו לעיירה ראדין על מנת להנות מאוירתה המיוחדת ולחסות בצל כנפיו של החפץ חיים. באותם הימים כל עניני הישיבה הרוחניים כשיעורי תורה ושיחות המוסר נמסרו ע"י הח"ח, כשבצד היות כל עניניה הרוחניים של הישיבה על כתפיו, גם עניניה הגשמיים של הישיבה כדאגה לכל מחסורם של בחורי הישיבה היו על כתפיו של הח"ח, העול על החפץ חיים היה כבד.

שמעה של הישיבה החל לצאת בשער בת רבים, ומעיירות גדולות באו ועלו

48. אגרות ח"ח אגרת קטז'

הצעות כי הח"ח וישיבתו יעתיקו את עצמם אליהם, הח"ח סירב, באשר סבר כי ראדין הינו מקום המסוגל להתעלות רוחנית, וראדין היא המקום הראוי לישיבתו. וכך המשיכה הישיבה לגדול כשעליה מנצח החפץ חיים, אשר לימד את תלמידיו גידלם טיפחם וריבם, רצונו של החפץ חיים היה כי הישיבה תגדל, וכל מבקש תורה יוכל לבא אליה ולגדול באוירתה המיוחדת, אך מחסור באמצעים כספיים גרם לכך, כי הח"ח לא יכל להגדיל את ישיבתו למספר רב יותר של בחורים, כך שמספר הבחורים באותן השנים לא עלה על שלושים בחורים שהיוו את בסיס הישיבה בראדין.

תמונתו של הח"ח כפי שפורסמה בימי חייו.

במכתב של החפץ חיים לידיד נעורים הוא מביע את כאבו על כי אין באפשרותו לקבל עוד בחורים המתדפקים על דלתות הישיבה, הח"ח כותב כי "עירו נהפכה למקום תורה והכל רצין אחריה... והיה לי צער גדול מאד מזה כי הלא מי שבא אצלנו רצוני לקרבו לתורה"... הח"ח ממשיך במכתבו ומביע את צערו על שנאלץ לשלח ריקם בחורים שבאו ורצו להסתופף בצל ישיבתו[49].

ר' צבי הירש לוינסון – ראש הישיבה בראדין

באותה תקופה בשנת תרמ"ג, הגיע לישיבת הח"ח בחור יליד ואלוז'ין בן עשרים בשם צבי הירש לוינסון, עוד בלומדו בואלוז'ין התפרסם צבי הירש בכשרונותיו העילויים ובמדותיו המופלאות. עדינות נפשו היתה במדה בלתי רגילה, חבריו בראדין סיפרו כי לעיתים תכופות

49. ח"ח חייו ופעליו ח"א ריח'.

היה מוסר את מנת מזונו לחברים עניים כשהוא נותר רעב וחסר כל, החפץ חיים גילה והעריך את האוצר הגדול של תורה ויראה שהכיל תלמידו צבי הירש, ולכן מכל תלמידיו ביכר הח"ח ללמוד בחברותא רק עם צבי הירש, וככל שלמד עמו יותר כן נתפעל מכשרונותיו הגאוניים וסגולותיו המיוחדות. החפץ חיים אף קבע עמו לברר בצוותא עניינים רבים בסוגיות הלכתיות שמסקנותיהם היו חלק מחיבורו הגדול המשנה ברורה.[50]

רבי צבי הירש לוינסון, חתנו של הח"ח ומראשי הישיבה בראדין.

החפץ חיים נתן בו את עינו הטובה, ולא גרע את עיניו מתלמידו המופלא, וכעבור מספר שנים הציע לו הח"ח את בתו שרה לאשה, כשהוא מבטיח לדאוג לכל מחסורו למען יוכל להמשיך לגדול בתורה כשאיפתו ושאיפת הח"ח. השידוך יצא אל הפועל ובחודש חשון שנת תרמ"ו נחוגה החתונה בכפר דובינה הסמוך לוילנא, כשהח"ח מלא אושר על הכלי הגדול מחזיק הברכה שהביא אל תוך ביתו.

כעבור זמן לא רב נכנס ר' צבי הירש לתפקידו בישיבה, כשיחד עם הח"ח עמלו לבניית הישיבה והרחבת גבולותיה. ואכן, מאז שר' צבי הירש נכנס לשמש בישיבה החלה תקופת פריחה ושגשוג חדשה בישיבה בראדין. הישיבה גדלה בכמות ובאיכות, במשך הזמן אף נתמנה ר' צבי הירש לראשות הישיבה, מסר שיעורים בישיבה שהצטיינו בישרות ובחריפות, עבודת ה' שלו היתה יוקדת, אישיותו השפיעה ללא גבול על צמיחתם וגדילתם של בני הישיבה.

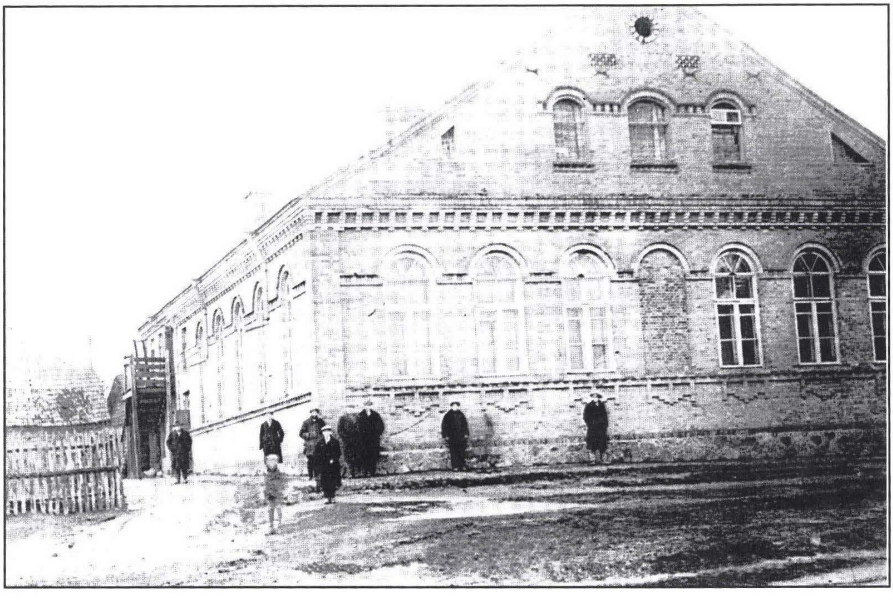
הח"ח העריך עד למאד את חתנו אשר היה איש כלבבו, ובעת שהיה מזכיר

---

50. מספר תלמיד ראדין כי הינו זוכר כיצד הח"ח למד בחברותא עם ר' צבי הירש ושניהם עמלו להבין רמב"ם מוקשה אחר עמל רב עלה בידם להבין את הרמב"ם ופניהם קרנו משמחה, ואז אמר הח"ח בקול "הרמב"ם הקדוש שאנו עמלים בהבנת עומק דבריו היה מאמין... ובעלי מוחות אטומים מתפקרים וכופרים"... [ההד חשוון תרצ"ד].

את חסדי ה' ומודה לו, אחד החסדים הראשונים שהיה החפץ חיים מזכיר היה שנתן לו חתן כה גדול ונעלה כר' צבי הירש.[51] ר' צבי הירש לרום גדלותו ידע להעריך ולהבין את הח"ח באופן מיוחד, בכל מילה של הח"ח ידע להבין את העמקות הפנימית והגדלות המסתתרת מאחריה, ובשיחותיו לפני בני הישיבה בקשם לבל יפסידו מאומה מכל דברי הח"ח, באשר כל דבר שהינו אומר, אף הנראה פשוט, מאחריו מסתתרים תילי תילים של גאונות ישרות ועמקות, שבמשך השנים ידעו להבינם ולהוקירם.

החפץ חיים כאמור הוקיר והעריך עד למאד את חתנו, על עמלו בתורה ועל

בנין ישיבת החפץ חיים בראדין.

51. ח"ח חייו ופעליו רכ', במכתב של הח"ח הוא כותב "זיכני ה' להשיא את ביתי לאיש שהוא גאון בתורה וצדיק במעשים כמוה"ר צבי זלל"ה שלמד אז בישיבתנו וכאשר בא אל ביתי נתחזקה ב"ה הישיבה ביותר, ששנינו עמלנו להחזיקה ולרבותה וחתני ז"ל נתן נפשו על קיום הישיבה עד ימיו האחרונים"...

גדלותו ומסירות נפשו למען הישיבה, ואכן כתוצאה מאותה מסירות נפש ועמל שהקדיש ר' צבי הירש עבור הישיבה, ראדין המשיכה לגדול ותוך מספר שנים הגיע מנין בחורי הישיבה ליותר ממאה בחורים. ראדין הפכה למקום תורה חשוב ומכובד, שמה של הישיבה החל מתפשט למרחוק, ורבים החלו לזרום לראדין להסתופף בצל הישיבה וראשיה הגדולים.

ההתפתחות המרשימה של הישיבה בראדין בכמות ובאיכות הביאה את החפץ חיים וחתנו ר' צבי הירש למסקנה, כי הישיבה זקוקה לכח עזר רוחני נוסף, שיהוה מנוף להמשך בניינה והתפתחותה של הישיבה. החפץ חיים החל לתור אחר אישיות תורנית גדולה שתבא לכהן בראשות הישיבה, הח"ח החליט לשלוח את חתנו אל רבי חיים סאלאווייצ'יק על מנת שייעץ להם, מתוקף הכרותו העניפה עם לומדי התורה ומשיקול דעתו הרחבה, מי ראוי לכהן במשרה הרמה כראש ישיבה בראדין.[52] למשרה הרמה היו מספר מועמדים וביניהם הגרא"ז מלצר, ר' צבי הירש בא לר' חיים, וביקשו שיכריע מי הראוי לשאת את המשרה הנכבדה, ולאחר דיונים מקיפים הכריע ר' חיים כי ר' משה הוא הראוי ביותר, לשאת את המשרה הרמה כראש הישיבה בראדין.

נכדו של ר' משה ר' חיים סלומון היה בן בית אצל הגרא"ז מלצר, יום אחד סיפר ר' חיים לר' איסר זלמן את הסיפור שר' משה למד בוואלוזין עם חברותא במשך שנתיים וכלל לא ידע את שמו, ויום אחד כשלא הגיע החברותא ר' משה חיפשו, וכשהחל לחפשו שאלוהו מה שם חברותתו ר' משה אמר שאיננו יודע, ר' איסר זלמן שמע את הסיפור והתפעל ממנו עד למאד, ואז הוסיף ר' איסר זלמן וסיפר לר' חיים סלומון כי כשחיפש הח"ח ראש ישיבה לישיבתו היו מספר מועמדים אשר רצו את התפקיד החשוב, לבסוף ר' חיים המליץ על ר' משה, ר' איסר זלמן שהיה אחד המועמדים הרגיש חלישות הדעת, מדוע לא נבחר ע"י מו"ר הגר"ח להיות ראש הישיבה בראדין, ומדוע נבחר דווקא ר' משה לתפקיד

52. עובדה זו האומרת כי ר' חיים המליץ לח"ח על לקיחת ר' משה לראש ישיבה היא המקובלת בקרב בני משפחת סאלאווייצ'יק ושמעה מהם ר"ד צינמון, הרב מ. ישר בספרו ח"ח חייו ופעליו כותב כי הנצי"ב הוא שהמליץ לח"ח לקחת את ר' משה לראש ישיבה, אכן כיון שהנצי"ב נפטר בכח' באב תרנג' ור' משה התמנה לראש ישיבה בשנת תרנ"ז דהיינו ארבע שנים אחר פטירת הנצי"ב, הגירסה שנכתבה כאן היא הנכונה יותר...

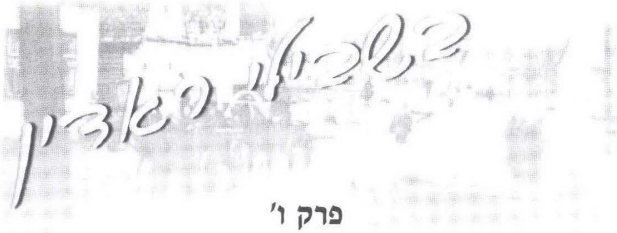
רבי חיים סלומון משוחח בלמוד עם הגרי"ז סאלוויציק, לצד הגרי"ז בנו ר' דוד.

הנכסף, הוסיף רא"ז ואמר: עכשיו שאתה מספר לי את הדברים הכל מובן לי "הרבי היה צודק... הרבי היה צודק"... ר' חיים צדק שבחר בר' משה, אם היה כזה מתמיד אכן היה ראוי יותר ממני להיות ראש הישיבה בראדין... כך סיים רא"ז את דבריו[53].

ר' חיים המליץ בחום רב על ר' משה מתוך הכרותו את גדלותו ומעלותיו מתקופת לימודיו בואלוזין, ר' צבי הירש ששמע את המלצתו החמה של ר' חיים, נסע לקינישין עיירתו של ר' משה והביא בפניו את ההצעה לבא ולעמוד בראשות הישיבה בראדין, ר' משה ששמע את ההצעה, הרגיש כי בכך מתגשם חזונו של רבו הנצי"ב שאמר לו שעתיד הינו להיות עומד בראשות ישיבה גדולה כראוי לגדלותו, וביודעו כי ראשות הישיבה תהוה בשבילו כר פורה לעליה וגדלות הסכים ללא היסוס, וכעבור זמן לא רב בחודש סיון תרנ"ז הגיע ר' משה לראדין,

53. מפי הרבנית יוכבד סלומון.

ובכך נפתח פתח לתקופה חדשה בחייו של ר' משה, וכך גם נפתח פתח חדש לתקופה חדשה בתולדותיה של הישיבה בראדין, תקופת ראדין כשר' משה בראשה החלה...

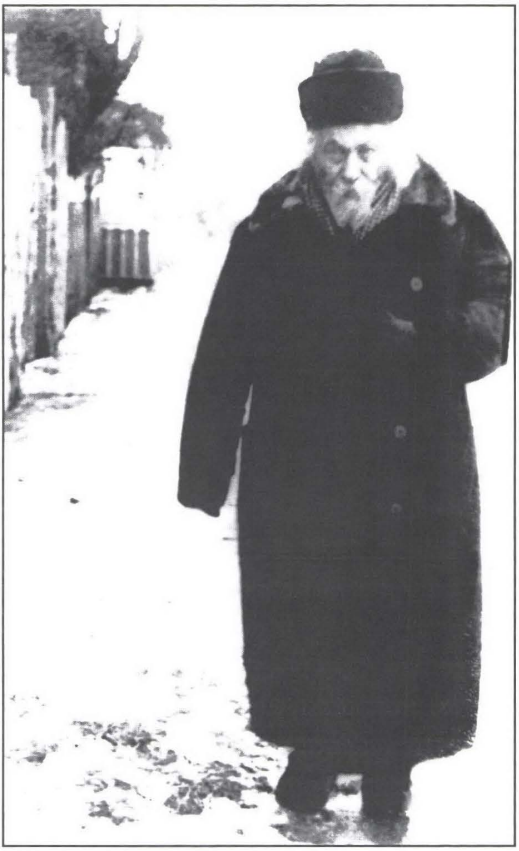
פרק ו'

ריש מתיבתא דראדין

תקופה חדשה החלה בראדין עם בואו של ר' משה לשמש בה כראש ישיבה, עד בואו של ר' משה התנהלה הישיבה ע"י החפץ חיים יחד עם חתנו ר' הירש, ומעת בואו של ר' משה החל הח"ח לשתפו בכל ענייני הישיבה, הח"ח גילה בר' משה אישיות כלבבו, ואכן הליכותיו של ר' משה והנהגותיו היו דומות להפליא להנהגותיו של הח"ח, השנים ראו עין בעין את הדברים, הערכה עמוקה שררה בין הח"ח לר' משה, הח"ח העריך מאד את ישרותו פקחותו וגדלותו בתורה, עד שגם בעניני הנהגת כלל ישראל שיתף את ר' משה בהם והתייעץ עמו בכל אשר עשה.

הח"ח העריך מאד את ר' משה וסמך מאד על שיקול דעתו ועל הכרעותיו, ביטוי להערכה זו אנו יכולים לראות בכך, בהערכה הסגולית המיוחדת שנתן לשיקול דעתו. אם עד בואו של ר' משה לראדין היה הח"ח מתייעץ ומכריע יחד עם חתנו ר' הירש אותו העריך עד למאד, וכידוע שכאשר נפטר ר' הירש אמר הח"ח לביתו שראה אותה בוכה על בעלה אמר לה הח"ח האמיני לי אובדנו וחסרונו כואבים לי יותר מכאבך", ועוד הוסיף הח"ח "לולי נפטר ר' הירש ובפטירתו כיפר עלינו, היה עלול חצי עולם להחרב, פטירתו היוותה קרבן כפרה על העולם",[54] כי כזו היתה הערכתו של הח"ח לחתנו הגדול והצדיק ר' הירש, למרות אותה הערכה עצומה אותה חש הח"ח לחתנו, הרי מאז בואו של ר' משה לראדין, וכשעל הפרק עמדו שאלות והכרעות בענייני הישיבה או בענינים

54. מפי רבי מרדכי צוקרמן, וכן ח"ח חייו ופעליו תלד'.

רבי משה לונדינסקי מהלך ברחובות ראדין המושלגת.

אחרים, ולעיתים דעתו של ר' משה היתה שונה מדעתו של ר' הירש, הח"ח היה מכריע תמיד כדעתו של ר' משה,[55] זה מבטא יותר מכל את ההערכה הרבה לה זכה ר' משה מאת הח"ח.

תלמידי הישיבה גילו בר' משה רב בעל שיעור קומה וגדלות אשר ממנו ראוי לשאוב, ומדרכיו יש ללמוד, ואכן ר' משה החל למסור שיעורים בישיבה, שיעוריו הצטיינו בישרות ובבקיאות, אמנם נראים היו שיעוריו רחוקים מן הפלפול והחריפות, אבל תלמידי הישיבה ראו כיצד הפשט שר' משה אומר בשיעוריו בסוגיא הינו פשט הבנוי על אדני ההגיון, ומבוסס על בקיאותו המופלאה, ולמעשה בשיעוריו אמר ר' משה פשט בגמרא באופן כזה שממילא כל הקושיות תורצו ונעלמו, לא היה זה שיעור המשדד הרים ומשבר סלעים, אלא שיעור העומד על פשט דברי הגמ'. אחרי השיעור כשהתבונן כל מעיין, ראה כיצד הכל מתישב כמין חומר וכל הקושיות מסתלקות ואינן.

דרכו של ר' משה בלימוד, היתה אותה דרך ושיטת לימוד אשר קיבל מהנצי"ב, משולבת בשיטתו של מו"ר הגר"ח סאלאווייצ'יק, דרך המבוססת על ניתוח מעמיק ישרות וחריפות כאחד, כשהכל מבוסס על בקיאות מופלגת,

55. מפי רבי יוסף כהנמן גאב"ד פונביז' שמע מפיו הרב לוי מצירין, שוויץ.

ושילובם של כל אלו יחדיו הביאו לשיעורים מבט אחר בסוגיא, מבט של ישרות ומבט של אמת, אשר כתוצאה מכך ממילא כל הקושיות שעמדו בפני התלמידים בסוגיא נעלמו ותורצו, לאור הבהירות שזכו לקבלה בשיעוריו של ר' משה.

מלבד שיעוריו של ר' משה היה ר' משה נמצא בישיבה בזמן הסדרים, ובחורי הישיבה שוחחו עמו בלימוד וכל הדבר הקשה הביאו אל ר' משה, בקיאותו הרבה גרמה לכך שיכלו לשואלו בכל מקום בש"ס, כך יצא ובחור זה שאל קושיא בסוגיא זו במסכת פלונית, בעוד הבחור שאחריו שאל במסכת אחרת ובסוגיא שונה לחלוטין, ר' משה שכל הש"ס היה מונח אצלו כבקופסא ענה לכל אחד ושלט בעניינים הנידונים כאילו כעת עסק בהם. היה זה מפליא כיצד ר' משה עבר מענין לענין ומסוגיא לסוגיא, כשהכל כל כך בהיר וכל כך ברור, היה דוגמא חיה לתלמידיו כיצד עליהם לגדול ולמה עליהם לשאוף.

"ארון ספרים מהלך"

היה זה מפליא כל פעם מחדש לראות את שליטתו חסרת הגבולות והמעצורים של ר' משה בים התלמוד, והדבר היה גורם מדרבן וממריץ לתלמידי הישיבה, לאן עליהם לשאוף והיכן יכולים לגדול מתוך עמל בתורה. ר' משה באישיותו היוה מעין מלאך המכה על קודקודם ואומר להם גדלו עמלו וכבשו עוד סוגיות ועוד מסכתות. אחד מתלמידי הישיבה סיפר כי בראדין קראו לר' משה "מסורת הש"ס חי" ביטוי לבקיאותו המופלאה, החפץ חיים היה קורא לר' משה "ארון ספרים מהלך".

תלמיד הישיבה בראדין באותן הימים ר' דוד זריצקי מספר, כי תמיד כשמישהו בישיבה חיפש דבר וענין בבבלי או בירושלמי, בספרא או בספרי, ואף בספרי השו"ת היו נגשים לר' משה, וכהרף עין היה אומר היכן המקום המדויק בו נמצא הענין המבוקש, לא היה אצל ר' משה שום דבר לא ברור וקשה להבנה, הכל היה כל כך ברור וכל כך מאיר, יכולת לבוא אל ר' משה עם קושיא, ור' משה היה אומר על קושיא זו ישנם תירוצים רבים כשכל תירוץ הינו תורה בפנ"ע, יכולת לומר לר' משה תירוץ מסוים ויכל הוא לומר שעל דבר זה ישנם קושיות רבות, ולומר אותן אחת לאחת, והכל בבהירות ובהבנה ישרה אמיתית

והגיונית.[56]

בקיאותו של ר' משה היתה לשם דבר, אך לא היתה סוג של בקיאות שבאה על חשבון בהירות ההבנה, היתה זו בקיאות המשולבת עם הבנה מעמיקה. החפץ חיים העריך מאד את גדלותו של ר' משה, ולעיתים מזומנות כשהתקשה הח"ח בסוגיא מסוימת או ענין מסוים שדרש ליבון, או כשחיפש הח"ח ענין מסוים ולא מצאו, היה הח"ח שם פעמיו לביתו של ר' משה, ויחדיו היו השנים יושבים ומלבנים את הטעון ליבון ואחר שעמלו על הדברים היו הדברים יוצאים מאירים ושמחים.[57]

הערכתו של הח"ח לר' משה באה לידי ביטוי גם פעם בעת שמסר שיחה לתלמידים. הח"ח אמר בשיחתו כי אחד המפריעים הגדולים לגדילה בתורה הינו בכך שישנה מידת בושה, המונעת מהתלמידים לגשת ולברר את שאינו ברור להם, ואת הדברים הקשים בסוגיא. הוסיף ואמר הח"ח "הצרה הגדולה היא שכשלא יודעים מתביישים לשאול את זה שיודע, אני לא רוצה להיות כך, ולכן כשאני לא יודע דבר מסוים אני הולך לשאול את ר' משה..."[58]

מימין רבי מנדל זקס חתן הח"ח וראש הישיבה, עם ר' אברהם שלומוביץ.

ביטויים רבים היו להערכתו של הח"ח לר' משה, פעם אחת שאל חתנו של הח"ח ר' מנדל זקס את הח"ח את מי לקחת כסנדק את ר' משה או את ... שהיה מגדולי ראשי הישיבות שבאותו הדור, הח"ח ענה לו מיניה וביה "וודאי שאת ר' משה, אין בכלל מה לדמות"...[59]

---

56. ר"ד זריצקי במאמר זכרון שנכתב באידיש מיד אחרי פטירתו של ר"מ חודש אדר תרצ"ח.
57. שם.
58. ר' אשר כצמן דאס אידישע וורט סיון תשמ"ח.
59. מפי רבי אהרון יפהן ר"מ ישיבת חברון ירושלים שמע מפיו ר"ד צינמון.

כמו כן ר' משה היה מן היחידים אשר הח"ח קם בפניו כל אימת שהגיע. כשנשאל הח"ח מדוע לר' משה הוא קם ואילו לר' פלוני שהיה מפורסם לאדם גדול אינך קם, השיב הח"ח "ר' משה הוא ש"ס איד... ולכן ראוי שאקום בפניו"....[60] תלמיד הישיבה בראדין ר' יעקב משה שורקין סיפר כי הדעת תורה ואשר על פיו ישק כל דבר בראדין היה ראש הישיבה הגאון ר' משה בחורי הישיבה פנו אליו בכל שאלותיהם וספיקותיהם, וסיבת הדבר היתה מפאת גדלותו העצומה של ר' משה, וגם שהח"ח אחזו לגאון אדיר, והטעם השני היה מפאת כי גם בשיחותיו היה הח"ח תדיר שואל "נו מה אתם אומרים ר' משה"... ותלמידי הישיבה שראו כיצד הח"ח עצמו שואל את ר' משה, למדו ממנו גם הם לשאול כל דבר את ר' משה על מנת לשמוע ולקבל ממנו דעת תורה.[61]

לעיתים מזומנות כשר' משה היה נכנס ל"אוצר הספרים", היו תלמידי הישיבה משתעשעים עמו בלימוד, עורכים מעין מבחן לר' משה והיו שואלים אותו היכן נמצא ענין פלוני, ור' משה כהרף עין היה עונה בספר זה וזה בעמוד פלוני, ור' משה אף היה מתחיל לצטט את הכתוב שם מילה במילה[62], תופעות מעין אלו היו תדירות ולמרות זאת גרמו תמיד לתדהמה מחודשת אצל התלמידים למראה היקף בקיאותו וידיעותיו בכל מכמני התורה.

בקיאותו המופלאה של ר' משה הפכה חלק משיגרת החיים של ראדין, בחורי הישיבה התרגלו לראותו יושב ולומד עם חברותא, כשר' משה יושב ולומד ללא שום ספר וגמרא לפניו, כשמידי פעם מתקן את חברותתו משגיאותיו[63]. אף הרב משה צ'צ'יק היה חברותא של ר' משה, הם למדו באחד מחדרי הישיבה, הוא

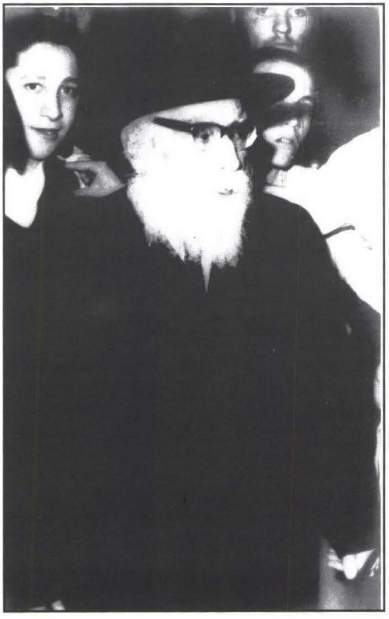
60. מפי רבי שמואל אוירבך [שמע מפיו תלמידו ב.ז.].

61. הררי קדם עמוד שמ"ה.

62. הרב מ. סאוויצקי, שם. אגב הרב סאויצקי היה נחשב לבקי הגדול ביותר בראדין, בחורי הישיבה כשחיפשו דבר מה בראשונים או באחרונים פנו תמיד אליו ביודעם כי בבקיאותו המדהימה ידע למצוא על אתר את מבוקשם, [מפי ר"ח קלצקין תלמיד הישיבה בראדין], הרוגוטשובער הרבה להשתעשע עמו בלימוד וממכתבי התורה שהחליפו ביניהם יצא ספר שלם, בכך היה ר"מ סאויצקי לאחד היחידים שהצליחו להשתעשע רבות בלימוד עם הגאון המופלא הרוגוטשובער. [מפי נכדו].

63. מפי הרב פייבלזון ארה"ב.

סיפר כיצד היה לומד עם ר' משה, כשר' משה ישב ללא גמרא, לפתע פנה אליו ר' משה ואמר לו דילגת על מילה ברש"י, כך למרות אי היות ר' משה עם גמרא תיקן את חברותתו שישב עם גמרא לפניו.[64]

רבי אלעזר יהודה פינקל ראש ישיבת מיר, חברותתו של ר' משה בעת לימודו בראדין

לתקופה של שנה שלח ה"סבא מסלבודקה" את בנו רבי אליעזר יהודה ללמוד בראדין, כשהגיע רא"י לראדין ניגש להיבחן אצל ר' משה, השנים שוחחו בלימוד במסכת בבא בתרא בפרק יש נוחלין, לפתע פרץ ויכוח בין ר' משה לר' אליעזר יהודה על גמ' מסוימת אם שם התנא המוזכר שם הוא זה או אחר, פנה ר' משה לר' אליעזר יהודה ואמר לו: "אל תתווכח עמי גמרא זו למדתי יותר משלוש מאות פעמים"... אחר המבחן נכנס רא"י ללמוד בישיבה בראדין, ולמד בחברותא עם ר' משה...[65]

הרב גרוסנס תלמיד ראדין סיפר כי מעולם לא ראה את ר' משה לומד כשגמרא פתוחה לפניו. ר' משה עמד כשידיו מאחורי גבו, והקריא את הגמרא מילה במילה רש"י ותוספות ללא שגיאות וללא טעויות... פעם למד ר' משה עם חברותתו, וכמובן שר' משה היה ללא גמרא, החברותא קרא את הגמ', ור' משה הקשיב, לפתע אמר ר' משה לחברותתו עצור דילגת על רש"י אחד...[66]

פעם למד ר' משה עם נכדו ר' דוד סלומון ורצה לנטוע בו מושגים בתורה ובבקיאות, אמר לו ר' משה: בוא ונלמד מסכת חגיגה [פרק חומר בקודש] אתה

64. שמע מר"מ צציק הרב יהושע סלומון. וכך סיפר גם תלמיד הישיבה דראדין ר"י קרביץ שמע מפיו בנו ר"ש קרביץ.

65. שמע את הדברים מרא"י פינקל הרב חיים וואלקין.

66. מפי ר"י קרביץ שמע מפיו בנו ר' שלמה קרביץ.

תקרא את דברי הגמ', ואני אגיד בעל פה את דברי רש"י...[67] לימוד זה פתח בפני נכדו עולם מושגים חדש בהגדרה של ידיעת התורה, ובגדלות העצומה שאפשר להגיע ע"י העמל בתורה.

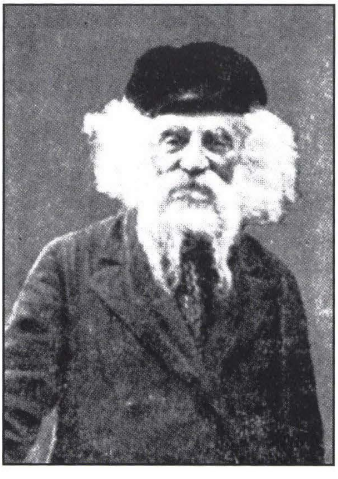

רבי דוד סלומון, נכדו של ר' משה, מרבני פ"ת

הנה הבקי מראדין

סיפר רבי אריה לייב גרוסנס כי כשר' משה היה מגיע לרוגוטשובער היה הגאון מדווינסק אומר: "הנה מגיע הבקי מראדין", הוסיף הרב גרוסנס: "אתם יודעים שלקבל תואר כזה מהרוגטשובר זה היה דבר נדיר ביותר".

כידוע הרוגוטשובר לרום גאונותו היה מבטל אף גדולי עולם. רבי אהרן קוטלר ניגש פעם לדבר עמו בלימוד, ר' אהרון לא הציג את עצמו כראש ישיבה אלא כסוחר, הרוגוטשובר פנה אל ר' אהרן ואמר לו: תגיד איזה דבר תורה... ר' אהרן הרצה בפניו מערכה של חידושי תורה בעניני "זיקה" ור' אהרן העיד שמערכה זו היתה המערכה הטובה ביותר שלו, ובכל זאת כשגמר לדבר בלימוד עם הרוגוטשובר, אמר לו הרוגוטשובער:

הרוגוטשובר. "הנה מגיע הבקי מראדין"...

---

67. מפי רבי ברוך שמעון סלומון ראב"ד פ"ת ובנו של הרב דוד סלומון, כשרצה ר' משה לבחון את בקיאותו של המיועד להיות חתנו ר' ישראל משה סלומון המבחן היה כמה פעמים כתוב דבר פלוני בש"ס, כמה פעמים ישנה מחלוקת זו בש"ס כך התווכחו ביניהם וכך היתה הבחינה... זה מבטא גם את גודל בקיאותו של חתנו המופלא הרב מחרקוב ז"ל [מפי ר"מ סלומון].

68. מפי הרב סאויצקי שמע ממנו חתנו הרב ז' ארה"ב וכן שאל אביך ויגדך ח"ג עמ' נ'. נכדו של הרב סאויצקי סיפר כי סבו שהיה מקורב לרוגוטשובער העיד כי הרוגוטשובער מעולם לא הסתכל באחרונים אלא רק בראשונים ולפלא הוא

"בתור סוחר אתה יודע די טוב ללמוד[68]".

כזה היה עולם המושגים של הרוגוטשובר, עד שר"א קוטלר שהיה גאון עולם[69] נחשב כיודע ללמוד די טוב מכאן נבין כי מושג "בקי" אצלו היה מושג הנעלה מהשגתנו, ואם ר' משה זכה ממנו לתואר זה, זה נותן מושג אחר בהגדרת בקיאותו העצומה של ר' משה. בקיאותו המופלאה של ר' משה היתה ידועה ומפורסמת, תלמיד ישיבת גרודנא של אותם ימים, סיפר כי בעולם הישיבות דיברו בהתפעלות אודות ר' משה, וכשדיברו אודותיו היו רגילים לומר כי ר' משה הינו הבקי הגדול ביותר שבדור.[70]

רבי אהרן קוטלר בכהנו כרבה של קלצק, [עומד אמצעי בשורה העליונה].

שלמרות זאת פסקיו תואמים עם השו"ע, הרב סאויצקי הסביר שמוחו של הרוגוטשובער היה כאחד הראשונים וכזה היה מבטו ודרך לימודו ולכן תמיד כיון לדעת האמת ללא יוצא מן הכלל.

69. רבי זלמן סורוצקין סיפר כי עוד בצעירותו נחשב ר"א קוטלר לעילוי עצום, וכאשר נפגש בהיותו בחור עם ר' מאיר שמחה, התבטא ר' מאיר שמחה כי הבחור הזה יהיה הרעק"א של הדור הבא, ר' איסר זלמן התבטא על ר"א קוטלר ואמר שגם הוא יכול למסור שיעורים כמו של ר"א קוטלר המלאים חריפות ובקיאות, רק שאת מה שמכין ר' אהרן ביום לי זה יקח שבוע או שבועיים, כך אמר רא"ז על חתנו ר"א קוטלר. [ר"ז סורוצקין הדעה והדיבור ח"ג עמ' ר"א].

70. מפי רבי אהרן פלדמן, בשם אביו.

פרק ז'

התמדה חסרת גבולות

למרות בקיאותו המופלאה של ר' משה כשכל התורה מונחת אצלו כבקופסא, לא הפסיק ר' משה להמשיך בגירסתו התמידית ללמוד ולחזור, באהבתה ישגה תמיד. ר' משה לא הסתפק בידיעת הש"ס בעל פה מילה במילה, ואף כשידע את הש"ס באופן כה מופלא המשיך לחזור ולחזור ללא הרף וללא גבולות.

אותה בקיאות מופלאה לא עמעמה במשהו את הצמאון ללימוד ואת השקידה המופלאה, וכך ראו תושבי ראדין את ר' משה הולך ברחוב וממלמל בפיו כמדבר לעצמו, כששאלו תלמיד הישיבה[71] מה פשר אותן דיבורים, אמר לו ר' משה: אני חוזר כסדר בעל פה על סוגיות ומסכתות, ישנם סוגיות שחזרתי עליהם שש מאות פעם, ישנם סוגיות שחזרתי עליהם שבע מאות פעם, וישנם כאלו שחזרתי עליהם אף יותר מאלף פעם...

פעם עבר ר' משה ליד חתנו של הח"ח ר' מנדל זקס וראהו לומד עם בנו פרק אלו מציאות, כשעבר ר' משה לידם אמר להם: "זה למדתי כבר אלף פעמים"...[72] בחור מסוים התארח בשבת בראדין, לסעודה שלישית הוזמן לאכול בביתו של ר' משה, כשהגיע ראה את ר' משה לומד עם בנו מס' גיטין, הבחור שידע ושמע על בקיאותו של ר' משה שאלו כמה פעמים למדת מסכת זו, ענה לו ר' משה ארבע מאות פעם, הבחור חשב שלא שמע טוב, וחזר ושאל שוב, ור' משה השיב:

---

71. רבי מרדכי צוקרמן שהוא היה בעל המעשה השואל.

72. מפי רבי ח"י פלאטו.

"שמעת נכון, מסכת זו למדתי מעל ארבע מאות פעם"...[73]

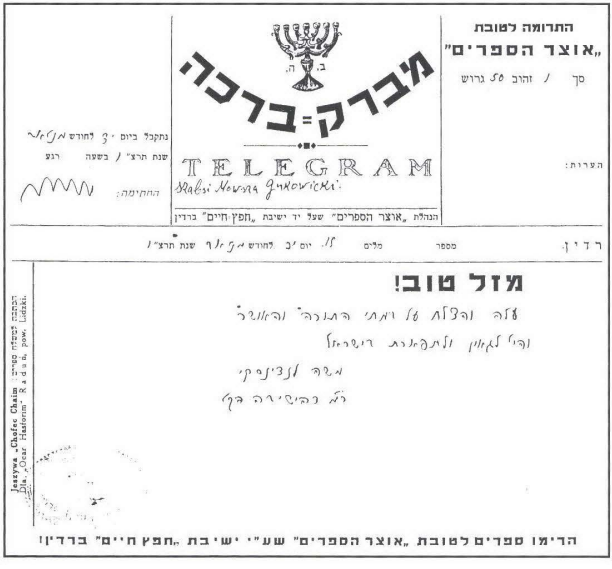
"וכך הלך ר' משה ברחוב כשהוא חוזר כסדר על סוגיות ומסכתות"... ר' משה מלווה בתלמידיו ברחובות ראדין.

מושגי ההתמדה והשקידה של ר' משה היו ידועים לחפץ חיים, והח"ח העריכו, וכרום ערכו אף דירבן אותו, הח"ח אף סבר שעל ר' משה יש תביעה אחרת למושגי הבקיאות בתורה. כך ארע שר' משה נסע בכרכרה ובנסיעתו כל הזמן שינן בעל פה גמרות ומשניות כהרגלו, כך המשיך ר' משה בדרכו כשהוא משנן עוד גמרות ומשניות. לפתע בעודו אומר משנה מסוימת הרגיש ר"מ כי חסרה לו איזה מילה שנשמטה מזכרונו. ר' משה ניסה להזכר מה היא אותה המלה אך לא הצליח, בהמשך הדרך נעצרה הכרכרה ליד בית מרזח, הנוסעים נכנסו לפנים על מנת לשתות משהו, ר' משה החליט לנסות, ושאל את בעל בית המרזח: "אולי במקרה יש לך ספר משניות פלוני", להפתעתו ענה האיש כי במקרה ספר זה נמצא אצלו, ר' משה לקח את המשניות ופתחם במקום שהיה זקוק לו, ובכך השלים את המילה שנשמטה מזכרונו.

ר' משה היה מלא התפעלות על הסייעתא דשמיא לה זכה, בכך שבבית מרזח נידח היה בדיוק את המשניות להם היה זקוק. ר' משה ראה במעשה זה השגחה פרטית הדואגת לו ומסייעתו ללמוד, כששב ר' משה ממסעו נכנס אל הח"ח, וסיפר לו את סיפור ההשגחה הפרטית לה זכה בנסיעתו, בכך שסייעוהו משמים

73. הבחור רש"ר וייס. המעשה סופר ע"י בנו לר' משה לונדינסקי, ארה"ב.

להזכר באותה המלה שנשכחה ממנו, הח"ח שמע את הסיפור ותגובתו היתה: "ר' משה שם בעולם האמת אין בית מרזח, שם צריך להגיע כשהידיעות בשלמותן ואפילו מלה אחת לא חסרה"...[74] הח"ח סבר שמר' משה נדרש כי אפילו מילה אחת לא תשמט מזכרונו.

התרומה לטובת
„אוצר הספרים"
מברק ברכה
TELEGRAM
מזל טוב!
הרימו ספרים לטובת „אוצר הספרים" שע"י ישיבת „חפץ חיים" בדרדין

מברק ברכה ששלח ר' משה לרגל נישואי תלמידו ר' שבתי גוקוביצקי, לימים דיין בלונדון.

התמדתו של ר' משה היתה למופת לבני הישיבה. הם ראו כיצד רבם למרות שליטתו בכל מכמני התורה חוזר ולומד, ללא הפסקה יומם וליל, ויותר מכל אישיותו לימדתם ודחפתם לגדול ולשקוד בהתמדה. לפעמים פליטות הפה של ר' משה לתלמידיו על עצמו השפיעו עליהם יותר משיחות מוסר רבות, באשר דמותו היתה דמות ענק שכולו תורה, ודמות זו היתה לגביהם כספר מוסר מהלך, ר' משה לא תבע ודרש מתלמידיו שיתמידו בתורה, אלא אישיותו הקרינה את הדרישה הזו, והנהגותיו היו המחייב הגדול מכל לתלמידיו לעלות ולגדול.

כאמור, לפעמים פליטות פה נדירות של ר' משה לימדו את תלמידיו פרק בגדלותה של תורה, פעם ניגש ר' יעקב משה שורקין לדבר בלימוד עם ר' משה, אמר לו ר' משה: "הבוקר חשתי ממש כמו מת"... כששאלו התלמיד למה כוונתו, ענהו ר' משה: הבוקר תלמודי לא עלה בידי כראוי ולכך מצב כזה לגבי הוא כמו מוות... פעם הגיע ר' משה מאוחר בלילה להיכל הישיבה, היה זה בעיצומו של

74. מפי הרב דן סגל, וכן רבי אי"ל שטיינמן מפקודיך אתבונן עב'.

החורף הקר של ראדין, אולם הישיבה במשך היום היה מוסק על ידי התנור, אבל בלילה כמות העצים הלכה ופחתה, ולכן על מנת להמשיך ללמוד היו הבחורים לומדים סביב התנור, ר' משה שראה את שקידתם שמח עד למאד, הוא נהנה לראות את תלמידיו שוקדים על התורה בשעת לילה מאוחרת זו, ר' משה ניגש לפתע אל התנור ונישקו, אחר כך אמר ר' משה "אני מקנא בתנור. איזה זכות גדולה זה לתנור שסביבותיו לומדים תורה בכזאת התמדה"...[75]

"ובתורתו יהגה יומם ולילה"

תלמיד מתלמידי הישיבה ניגש לר' משה ושאלו מה עליו לעשות, באשר לוקח לו זמן מה על מנת להרדם, שאלו ר' משה: כמה זמן לוקח לך עד שאתה נרדם, ענה לו הבחור: כעשרים דקות עד חצי שעה, אמר לו ר' משה: "א"כ בזמן הזה אתה יכול להספיק לחזור בעל פה על עשרים דפי גמרא, א"כ יש לך עוד זמן להספיק ללמוד עוד תורה", זה היה מבטו של ר' משה, עוד זמן, זהו עוד מנה ויחידת זמן כדי להספיק ללמוד עוד תורה.

פעם הגיע ר' משה באיחור מסוים לתפילה, בחור מתלמידי הישיבה שאלו מה קרה שאיחר לתפילה דבר שכמעט שלא קרה, ענה לו ר' משה: "היה לי קר, וקשה לקום, אז נשארתי במיטה, ובזמן הזה חזרתי על פרק אלו נערות רש"י ותוספות בעל פה...

התמדתו של ר' משה ושקיעותו בתורה היו כה גדולים עד שלא היה שם לב על הקורה סביבו, ארע שלפעמים יכלו תלמידי הישיבה לראותו מגיע לישיבה עם הצעיף האדום של אשתו... ור' משה לא שם לב כלל לדבר...

אחד מתלמידי ראדין סיפר כי תלמידי הישיבה היו רואים את ר' משה הולך ברחוב ומחמת שקיעתו וריכוזו העצום בתורה, לא שם לב להיכן הולך. ארע שבעת הליכתו יש והיה נתקל בקירות ובעצים מחמת שקיעתו בתורה, נשות ראדין היו נהנות לעמוד לעקוב ולהסתכל על הליכתו המוזרה של ר' משה, כשהוא הולך ונתקל בבתים בעצים בקירות, והוא כלל לא שם לב, באשר כל כולו

---

75. מפי הרב מרדכי לונדינסקי, שמע מפיו נכדו ר"נ לונדינסקי.

רחוב גרודנא בראדין.

היה שקוע בתורה, כשהוא מנותק לחלוטין מכל הסובב אותו.[76]

ר' משה היה לומד ללא הפסקה, צורת לימודו היתה באופן שהיה מדבר לעצמו וחוזר על לימודו, כך שר' משה היה נשמע כל הזמן מדבר לעצמו, נואם ונוהם את לשון הגמרות אותן חזר כסדר. זו גם היתה צורת לימודו של הח"ח, אדם שהיה עומד מחוץ לחדרו של הח"ח, ולא היה יודע את הקורה בפנים יכול לחשוב שהינו לומד עם עוד מישהו, רק שנכנסו פנימה גילו כי הח"ח לומד עם עצמו ומדבר בדרך לימודו שואל ומתרץ, כדי שהדברים יתבררו ויתלבנו עד כמה שניתן.

גם בהיותו בישיבה היה נוהג ר' משה להסתובב בהיכל הישיבה מקצה לקצה, כשהוא מדבר לעצמו שואל ומתרץ, כשהוא חוזר על לימודו ללא הפסק ורפיון. תלמיד הישיבה בראדין סיפר כי ר' משה היה רגיל להכנס כסדר לשיחותיו של הח"ח, ר' משה הקשיב רוב קשב לדברי הח"ח, ומידי פעם אף הוסיף דברים משלו על הדברים שאמר הח"ח. יש שהח"ח היה שואל את ר' משה: "נו מה אתה אומר על זה, ר' משה", ובכל זאת למרות הקשבתו המרובה לדברי הח"ח גם בזמן

76. עדות כמה מתלמידי ראדין ובהם ר"ח קלצקין ואחרים שמע מפיהם ר"ד צינמון. וכן סיפר תלמיד ראדין ר"ש גלאי, יתד נאמן סוכות תשנ"ה.

זה המשיך ר' משה למלמל ולחזור על סוגיותיו כפי שעשה כל זמנו. ר' משה נשאר בהנהגותיו בלכתו בדרך בשוכבו בביתו, ואף בעת שיחותיו של הח"ח, פיו המשיך לחזור וללמוד ללא הפסקה כל שהיא.

ר' ירוחם גורליק היה תלמיד הישיבה בראדין, ובתקופת אלמנותו של ר' משה ישן ר' ירוחם עם ר' משה בביתו, סיפר כי ר' משה היה נכנס למטתו, וגם שם המשיך פיו למלמל ולשנן משניות וגמרות כסדר, ויש שלפתע נשמטה מילה כל שהיא מזכרונו של ר' משה, ר' משה היה קם ממיטתו הולך לארון הספרים פותח את הגמרא, ומשלים את המילה החסרה, וחוזר למיטתו וממשיך כסדר לחזור בעל פה על הגמרות, כך המשיך ר' משה בלימודו עד שתקפתו שינה... כך היה נרדם ר' משה מידי ערב...[77]

רבי אלעזר שמחה ווסרמן, בנו בכורו של ר' אלחנן.

ר' משה סבר כי הדרך לגדילה בתורה הינה רק אם הלומד יהא שקוע בתורה כל הזמן יומם ולילה, ארע ור' משה הלך ברחוב ופגש בחור מהישיבה, שאלו ר' משה "בחור על מה אתה חושב כעת", ענה לו הבחור "אני לא חושב על כלום"... אמר לו ר' משה "מי שלא חושב על כלום לא יצא ממנו אלא כלום", והסביר ר' שמואל דוד וואלקין כי ר' משה סבר שמי שלא יודע ומורגל לחשוב בלימוד באופן שגם כשהולך ברחוב הוא ימשיך לחשוב על לימודו כזה אדם לא יגדל בתורה, ולא יצא ממנו גדול בתורה.[78]

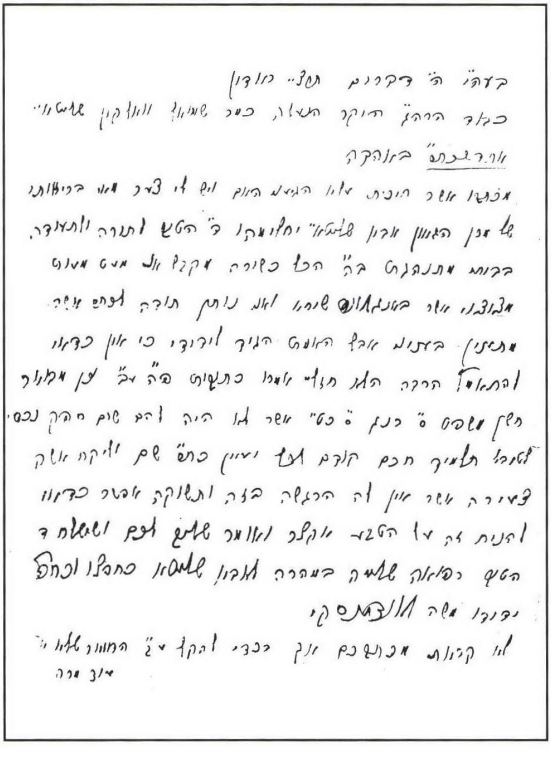
פעם שוחח ר' משה עם תלמידו הרב שמחה וסרמן, הם שוחחו מהם מושגי ההתמדה בתורה הנדרשים מהאדם, ומהו בכלל המושג וההגדרה של "מתמיד", אמר לו ר' משה: "מה אתה חושב שמתמיד זה אחד שלומד שמונה עשרה שעות ביממה, לא, מתמיד

77. שמע מנכדו של ר"י גורליק הרב שלמה קרביץ.

78. שמע את הדברים מפי הרב שמואל דוד ואלקין נכדו ר' אהרון ואלקין.

פירושו אדם שמנצל כל רגע פנוי ללימוד", וכאן הוסיף ר' משה וסיפר עובדה על עצמו "היתה תקופה שהיתה לי חנות ירקות, נו אתה חושב, שבחנות אי אפשר לנצל את הזמן, בזמן ששקלתי לאשה זו בצל, תוך כדי כך הסתפקתי לשנן תשעה פרקי משניות בעל פה"...[79]

החפץ חיים שידע כי ר' משה בשקיעתו בתורה עלול אף להזניח את צרכי גופו ולהחלש, דאג לבריאותו,[80] ויום אחד שנודע לו כי ר' משה אוכל רק מעט לחם והערינג ותו לא, ניגש אליו הח"ח ואמר לו: "ר' משה כך לא אוכלים, בזמן שהייתי בגילך, הייתי אוכל כל יום צלחת גדולה ומלאה של חומוס זה זול

מכתב ששלח ר' משה לנכדו רבי שמואל דוד וואלקין.

79. שמעו את הדברים מפי הרב שמחה וסרמן הרב ח.י. פלאטו, וכן ר"ד צינמון.

80. עדות הרב מרדכי צוקרמן שמע מפיו הרב ח"י פלאטו, נכדו של הח"ח מעיד כי גם על אביו חתנו של הח"ח ר' מנדל היה מצוה עליו לאכול כל יום בבוקר חמאה עם ביצה באומרו כי זה מחזק אנשים חלשים כשנשאל מדוע הוא עצמו לא אוכל ענה הח"ח כי הוא חזק מספיק... [מע"י ח"א 66] כך דאג הח"ח לאחרים בעוד הוא לעצמו נהג אחרת בזמן אחר סיפר תלמיד ששהה עם הח"ח בגלות הישיבה בזמן מלחה"ע הראשונה ובאמצע הלילה חש כיצד הח"ח מתקן את הכרית שתחת לראשו ע"מ שתהיה לו באופן הנוח ביותר [מע"י ח"א 90] בעוד הח"ח עצמו כל המלחמה לא ישן עם כרית בכדי להשתתף בצער היהודים הסובלים... כך דאג הח"ח לאחרים בדברים שלעצמו לא הרשה להנות מהן...

ונותן כח ללמוד",[81] הח"ח דאג כי ר' משה יאכל כראוי ולא יזניח צרכי גופו, ובכך יגרם לו לבסוף גם חוסר כח להמשך העמל בתורה.

הרב שמואל דוד וואלקין סיפר כי כל פעולה שעשה ר' משה כוונתו היה שתועיל לצורך התכלית היינו ללימוד התורה, ולכן אף שאכל כוונתו היתה שבכך יקבל כח ללמוד תורה, ולעיתים כשאכל וחש כי הוא זקוק לתוספת אוכל, היה אומר לרבנית "בבקשה תוסיפי לי קצת כח בצלחת כדי שאוכל ללמוד תורה"...[82] היינו אין האוכל אלא לצורך תוספת כח לתורה וממילא תוספת אוכל נותנת תוספת כח לתורה זה מטרתה וזה תכליתה...

---

81. הח"ח הקפיד הקפדה יתירה בדאגה על "ונשמרתם לנפשותיכם" לבל יזניחו את צורכי הגוף באשר סבר כי זה עצת היצר בכך שע"י הזנחה זו סופו של דבר יגרום הדבר להפרעה בלימוד, הח"ח עצמו למד א"ז על בשרו כאשר בצעירותו עמל בתורה ולא שת ליבו לשמור על גופו וסופו של דבר נאלץ להפסיק ללמוד למשך שנה שלימה, מאז הקפיד ע"ע בדבר וכך דאג גם לאחרים. [ח"ח חייו ופעליו סז']. ר' אהרן בקשט התארח אצל הח"ח, וכיון שמטבעו היה איסטניס לא אכל כמעט כלום, הח"ח פנה אליו ואמר לו אם הייתי אוכל כמוכם מי יודע איך היה לי כח לסבול את חילול ה' שישנו ברחוב [שאל אביך ויגדך ח"ב, רכ"א].

82. שמע מהרב ש. ד. וואלקין נכדו ר"א וואלקין.

פרק ח'

עמוד החסד

למרות שקיעתו המוחלטת של ר' משה בלימוד התורה, לא הפסיק לראות את חסרונם וצרכיהם של הסובבים אותו. כך נעשה ר' משה בנוסף להיותו עמוד התורה של ראדין גם לעמוד החסד של הישיבה ושל העיירה ראדין כולה. בחורי הישיבה היו רגילים להפקיד אצלו את כספיהם, ואחר קבלת רשות המפקידים

לוויה בראדין, בתמונה נראה גם ר' שלום ניימן סב אשתו של ר' משה, [עפ"י עדות הרבנית צביה וואלקין].

היה ר' משה מלווה את הכספים לכל נצרך, אמנם אחריותו על הכספים הביאתו להלוותם רק לאלו שהיה בטוח כי יחזירום, ולכן ר' משה דרש ערבויות ראויות, אחריותו הגדולה לכספים יחד עם דאגתו לנזקקים אחרים, גרמה לכך שהוא הקפיד מאד על עמידה בזמן הפרעון כפי שהתחייבו אליו הלווים.

בתו של הח"ח אשתו של ר' מנדל זקס באה ללוות כסף מר' משה בעת שבעלה היה בחו"ל. והתחייבה כי כשבעלה ישוב היא תחזיר את הכסף. כעבור זמן חזר ר' מנדל מחו"ל, לא עברו שעות אחדות ועל הדלת נשמעו נקישות, כשפתחו את הדלת ראו את ר' משה שבא לבקש את ההלוואה חזרה...[83] ר' משה ידע כי ישנם עוד אנשים המחכים לכסף, ולכן דאג כי הכסף יוחזר, ויוכל לסייע בכסף זה לאחרים הנזקקים לו.

היה בזה מדרכה של ראדין, לקחת וליטול "אחריות", היינו אם הובטח כי הכסף יוחזר האחריות דורשת כי מה שנאמר יקויים ויהי מה. גם אצל הח"ח היתה הנהגה מעין זו, בתו סיפרה כי פעם אחת ביקשה אביה כי תסייע לו בהגהת ספריו שהגיעו מבית הדפוס. והח"ח מנהגו היה לבדוק כל ספר אם איננו פגום, שמא אם ימכרנו כשהוא פגום יהיה בזה חשש גזל. הח"ח ביקש מבתו שתבדוק מספר ספרים. בתו אמרה לו: "אבא אני בדרך לחברתי, וכעת אינני יכולה לבדוק, אך כשאחזור אני מוכנה לבדוק אפילו שלשה עשר סטים של ספרים", כשחזרה מחברתה ראתה שלשה עשר סטים על השולחן ממתינים לבדיקתה. הבת ניגשה לאביה הח"ח ואמרה: "הרי לכתחילה ביקשת ממני לבדוק רק שלש סטים, ומדוע כעת הכנת לי שלשה עשר סטים". ענה לה הח"ח: אכן בקשתיך לבדוק שלשה סטים, אך כשהבטחת שתחזרי תבדקי שלשה עשר, אמירתך מחייבת אותך לקיים ולבצע את מה שאמרת[84].

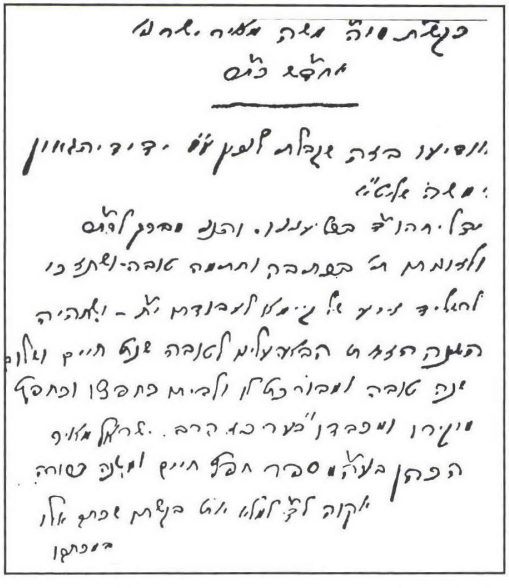
באותם שנים בישיבת ראדין, כל בחור היה מקבל מהישיבה "תלושים" שהיו מעין שטרות חוב עמם יכל לקנות לחם, כל בחור קיבל תלוש של סכום מסוים אתו יכל לספק צרכיו ולחמו. היו בחורים שנתנו את שטרי החוב של הישיבה, לר' משה והוא נתן להם תמורתם כסף במזומן. בזמני מצוקה של הישיבה ידע

---

83. ר"ד צינמון ששמע מפיה של הרבנית זקס.

84. מפי ר"ח קלצקין תלמיד ראדין, ליקווד ארה"ב.

ר' משה כי שטרות חוב אלו יפלו בסופו של דבר עליו, ויקח לו זמן רב עד שיקבל חזרה את כספו, בכ"ז המשיך ונטל את העול על כתפיו, וכפי שהתבטא ר' משה כי נעליו ישחקו הרבה עד שיזכה לראות את הכסף בחזרה, למרות זאת המשיך ונשא את העול למען בני הישיבה, כשמצב הישיבה היה בכי רע אף נתן לבחורים פחות מהסכום המגיע, מפני שרצה להקל מהישיבה ורבניה את העול[85], ור' משה ביקש מהבחורים כי יוותרו במקצת על הכסף, בכך סייע גם לבחורים ויחד עם זה גם הקל בעול הישיבה[86].

מכתבו של החי"ח, בו כותב החי"ח כי קיבל סכום כסף מרי משה.

החפץ חיים ידע כי ר' משה מלבד גדלותו בתורה הינו גם גדול בחסד, ארע שהחי"ח ביקש את סיועו לעזור ליהודים נזקקים, החפץ חיים ידע כי אין הוא מטיל בכך עול על ר' משה אלא אדרבה כל חסד שיכל לעשות עשאו בשמחה.

מעשה והגיע אל החי"ח יהודי וסיפר לו כי היה בעברו יהודי אמיד ובעל בית מכובד בעירו, האיש הסתבך בעסקיו וכתוצאה מכך הפסיד את כל רכושו, ידידיו ובני משפחתו אספו לו כסף ונתנו לו עוד משלהם כהלואה. היהודי נטל את הכסף ושם פעמיו לכיוון וורשה שם קיוה כי ינסה לעסוק בסחורה ובכך להשיב לעצמו את רכושו שאבד, היהודי נסע לוורשה ברכבת אך בדרך התנפלו עליו חיילים הכוהו ועינוהו ואף מרטו את זקנו, וכשהגיעה הרכבת לתחנה חטפו ממנו את כל כספו והשאירוהו חסר כל, היהודי הרגיש כי אבד כל אשר לו, ונבצר ממנו

85. עדות הרב ש.מ. מילר תלמיד הישיבה בראדין.

86. מפי הרב זלמן דרורי.

במצב כזה לשוב לביתו, האיש הגיע מיואש לח"ח כשהוא בוכה ללא הפוגה על גורלו המר.

החפץ חיים למרות יוקר זמנו וחשיבות כל דקה, ישב עם היהודי במשך כשעתיים וניחמו, תוך כדי ציטוט פסוקים ומאמרי חז"ל ומשלים שיחזקו את רוחו ויעודדוהו, אחרי שחש הח"ח כי הצליח להרגיעו, שלח לקרוא לר' משה ובקשו ללכת ולאסוף ליהודי זה נדבות בעיירה, ר' משה שוטט בכל ראדין מבית לבית, ואסף כסף בסכום שהגיע למאה דולר, הח"ח נתן את הכסף ליהודי וברכו כי מכאן ואילך יצליח, היהודי עזב את הח"ח מלא עידוד כשסכום כסף נכבד בידו להתחיל את עסקיו מחדש...[87]

בית הכנסת בעיירה ראדין.

בנו של החפץ חיים מספר כי למרות שהדבר היקר ביותר לאביו היה הזמן, והרי ידוע שהח"ח בכה מצער על דקות אחדות שלא למד בהם, למרות זאת, כשיהודי היה נזקק לצורך כלשהו ביטל שעות, גם להשכין שלום בין איש לרעהו, וגם בין קהילות ומשפחות, ולא פעם ארע שראה את אביו מטייל בחצר בית כנסת שעה ארוכה עם אחד מבני הקהילה, כשידו על שכמו וניסה לשכנעו להשקיט מריבה שהיתה לו עם רעהו.[88]

נושא בעול עם חבירו

ר' משה למרות היותו מייקר כל רגעיו לתורה, הרי כשראה אפשרות לסייע

87. ח"ח חייו ופעליו ח"ב תצו'.

88. דוגמא מחיי אבי עמ' מג'.

לשני ויהא זה אפילו יהודי פשוט, היה ר' משה מניח את תורתו ומנסה לסייע ככל שניתן. תושביה של ראדין שידעו על גאונותו הפלאית של ר' משה ופקחותו המיוחדת, היו באים אליו תדיר להתייעץ עמו בענייני עסקיהם, ולעיתים קרובות היה נראה בחברתם של עגלונים ורוכלים שבאו להתייעץ עמו בענייני עסקיהם, ר' משה ענה לכל אחד בחביבות ובשמחה ועשה כל שניתן על מנת לסייע להם בעצה ובעזרה ככל שניתן.[89]

לפעמים כשהיה ר' משה מהלך ברחוב ופגש יהודי העמל קשות לפרנסתו היה מתחיל לשאול אותו על עסקיו, היה מתעניין, מייעץ ומעודד, ואחר שיחה עם ר' משה הרגישו אותם היהודים כי בדבריו כאילו נסך בקרבם כוחות חדשים להמשיך בעמלם, עידודו עזר להם להתגבר על הקשיים. ר' משה נתן להם את הרגשת השתתפותו והתעניינותו, והם חשו כאילו אכן עסקיהם הינם בראש מעייניו... ר' משה מוכן היה להקריב את היקר לו מכל, את זמנו, ע"מ לסייע לעודד ולשמח עוד יהודי נדכה, ולעזור לו להתגבר על קשיי הפרנסה המעיקים.

יש ור' משה היה יוצא לטייל ולשאוף מעט אויר אחרי תפילת מנחה, הבחורים ועוד מרבני הישיבה היו מצטרפים עמו על מנת לנפוש מעט ולקבל כוחות חדשים להמשך עמלם בתורה, כשהלכו כמובן שעסקו כל הזמן בדברי

יום השוק והיריד בראדין.

89. אחד בדורו 109.

תורה, בדרך כשהיו פוגשים ביהודים תושבי העיירה היו מתחילים לשוחח עמהם, הם היו אומרים להם איזה וורט או אי אלו דברי חיזוק ובכך מעודדים את רוחם.

רבי נפתלי טרופ ראש הישיבה.

אחד התלמידים מספר כי הוא זוכר כיצד ר' משה ור' נפתלי הלכו לטייל כשצעדו יחדיו נעצר לידם איזה בעל עגלה מקומי, נעצרו שני הגאונים ר' משה ור' נפתלי לידו ושאלוהו "האם זה סוס טוב, האם הוא הולך ונוסע כראוי", ר' נפתלי פנה לר' משה ושאלו "נו מה אתם אוחזים זה סוס טוב", כך התעניינו בכל אחד יהא יהודי הפשוט ביותר, חזקוהו ועודדו את רוחו ונפרדו ממנו תוך כדי ברכה שיצליח ה' את פרנסתו.[90]

למרות גדלותו של ר' משה, גדלות זו לא ניתקה אותו מהאנשים הסובבים אותו, וכך אף אנשים פשוטים שבאו אליו עם בעיותיהם הקטנות זכו אצלו למלא ההקשבה והעזרה, ר' משה ידע להתייחס לכל אחד לפי דרגתו ולדבר אליו בשפתו וכפי הבנתו, ידע לרדת לסוף דעתם ולדבר עמהם כפי הבנתם.[91]

ההרגשה הטובה שנתן ר' משה לכל יהודי גרמה לכך שכל מי שחפץ לא

---

90. מע"י ח"ב 12, ח"ח חייו ופעליו ח"ב תרסט'.

91. ח"ח חייו ופעליו שם, ושם מוסיף הרב ישר "השתקעותו התדירה בלימוד לא הרחיקתו מהויות העולם לא בודדתו מאנשים... בהזדמנויות היה מדבר, משוחח, תכופות משתמש במליצות והוכחות תלמודיות ולפעמים אף מתבדח ומחייך. ברם, שום רעיון ושם נסיון לא היה בכוחו לנתקו מהגמרא... עדות נוספת מעין זו שהאוירה סביב ר' משה לא היתה אוירת נכבדות וכבדות אלא ר' משה הרבה ליצור סביבו אוירה של שמחה וחדווה גם ממה שסיפר הרב משה לוין תלמיד ראדין ולימים רבה של נתניה בעת לומדו בראדין למד הוא בחברותא עם ר' משה הוא סיפר כי שוני גדול היה בין האוירה סביב ראש הישיבה ר' נפתלי שהיה אוירה של כובד ראש ונכבדות בעוד שאצל ר' משה סביבתו שרתה שמחה ועליזות. [מפי בנו של ר"מ לוין הרב עמיהוד לוין] כן סיפר גם תלמיד ראדין ר"ש אפשטיין.

התבייש לבוא לספר לו את קשייו וצרותיו, הם הרגישו ומצאו אצל ר' משה אוזן קשבת ולב מבין ומרגיש את המעיק והמקשה על חייהם, ההרגשה שנתן ר' משה לאותם יהודים גרמה לכך שאף פשוטי הפשוטים באו אליו ללא חשש וללא מורא, לפעמים הדברים שסיפרו אותם אנשים לר' משה גרמו להעלות חיוך על פני הסובבים ששמעו את הדברים.

יום אחד הגיע יהודי מתושבי ראדין אל ר' משה בעת שהיה בישיבה ושוחח בלימוד עם תלמידיו. היהודי נגש לר' משה וסיפר לו בהתפעלות כי הצליח לגלות באמצעות הספר "חיי אדם" את השנה בה יבוא המשיח. ר' משה התעניין במלא הרצינות ושאלו היכן מצא את ה"תגלית" החשובה בספר חיי אדם. היהודי פתח את הספר, ובסופו היה לוח מפתחות של סימני הספר לפי סדר אוה"ח, הסימן האחרון היה סימן תרצ"ז, אותו יהודי היה סבור כי זוהי טבלה סודית כשהסימנים מרמזים לשנים, וא"כ השנים הכתובות מסתיימות בשנת תרצ"ז, סימן הוא כי בשנת תרצ"ז המשיח יגיע ולכן שם מסתיים הלוח... בחורי הישיבה עמלו להתאפק מלצחוק בפניו של היהודי על "תגליתו" המרעישה...[92]

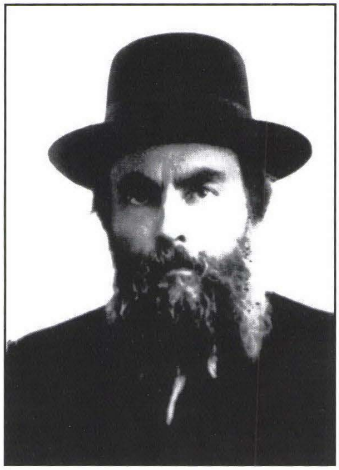
אותה הנהגה היתה לר' משה ביחס לילדיו הוא נשאר ער ורגיש לכל צרכיהם, למרות היותו שקוע בתורה יומם ולילה. עד כמה הגיעו הדברים אפשר לראות מתוך המעשה הבא. בתו של ר' משה נישאה לאחד מטובי הבחורים בראדין ושמו ר' אברהם סאחרוב, אחר נישואיהם המשיכו להתגורר בראדין, ושם אף נולדה להם בת בשם צביה, אביה היה שקוע בתורה יומם ולילה בהיכל הישיבה, את כל החסר לה מאביה השלים סבה ר' משה, הגיעו הדברים לידי כך שנכדתו של ר' משה, צביה, היתה קוראת לסבה ר' משה בשם "אבא", טיפולו המסור בה היה כה רב עד שסברה שהוא אביה... לימים כשאביה ר' אברהם סאחרוב קיבל את רבנות העיר טראב, ועמד לעזוב את ראדין, ר' משה היה צריך לומר לה שתלך עמו, ובהצביעו על אביה אמר לה ר' משה זה אביך ולא אני... עד כדי כך הצליח ר' משה לטפל בנכדתו, וכל זה למרות שקיעותו בתורה יומם ולילה.[93]

בתו של ר' משה סיפרה כי אחר אירוסיה לרי"מ סלומון נסעה לבקר את

---

92. ח"ח חייו ופעלו ח"א קטז.

93. עדות מפי רבי חיים ואלקין בנה של הרבנית צביה שלימים נשאה עם הרב ש.ד. ואלקין מחשובי תלמידי ראדין רב במספר עיירות בליטא ואח"כ מגדולי ארה"ב.

רבי ישראל משה סלומון, ה"חרקובער", חתנו של ר' משה, ובעל "נתיבות הקדש".

קרוביה בוורשה, היא התארחה אצל בת אחותו של ר' משה, אחר שהגיעה פנתה אליה קרובתה ואמרה לה שכיון שהיא כלה ברצותה לקנות לה מתנה, וכך הלכו השתים לחנות, וקרובתה קנתה לה נעליים בצבע חום אשר נחשבו לנעליים מודרניות באותן הימים, אחר ימים אחדים של שהות בוורשה שבה בתו של ר' משה לראדין, בבוקר כשקמה וחיפשה את נעליה היא לא מצאתם, אחר זמן רב של חיפוש גילתה את נעליה כשצבעם איננו כשהיה... צבע הנעליים השתנה לשחור... היא ניגשה לר' משה ושאלתו לפשר שינוי צבע הנעליים, ר' משה אמר לה כי כיון שצבע הנעליים הינו מודרני, לכן בלילה אחר שנמה את שנתה לקח צבע שחור וצבעם לצבע המקובל... כך למרות שקיעותו של ר' משה בלימוד ביחס לחובותיו ודאגותיו לילדיו, הבחין בכל דבר ובכל שינוי וסטיה ודאג להחזירם ולהעמידם על דרך האמת...[94]

ר' משה הקפיד מאד לבל ישנו ממנהג אבותינו מדורי דורות, לבל יכנסו רוחות זרות להיכלי הישיבות, מחמת זה הקפיד ר' משה מאד על הנוהג שהחל להתפשט אז בקרב בני הישיבות, אשר נפגשו פגישות רבות עם המיועדת להיות ארוסתם, וכן הקפיד על ריבוי הפגישות אחרי האירוסין, כשארס את נכדתו הרבנית צביה הוא כתב מכתבים לחתנה בהם בקש כי ינהגו "כפי מנהג אבותינו החרדים", במכתביו הירבה לבקש שיזרזו את זמן החתונה, הוא דרש זאת בתוקף ואמר שהינו מתחייב לסייע כספית אך ורק אם החתונה תעשה עד זמן מסוים קרוב ככל האפשר.

ר' שמואל דוד וואלקין סיפר כי ר' משה ראה את אחד מבחורי הישיבה שנפגש רבות עם ארוסתו, הדבר מאוד לא מצא חן בעיני ר' משה, ר' משה קרא לו ואמר "או שתפסיק להפגש עמה, או שנעמיד חופה כעת, סתם להיפגש זה חסרון בצניעות ואני לא ארשה את זה בשום אופן..."[95]

94. הספור סופר ע"י ביתו של ר' משה הרבנית סלומון לכלתה הרבנית יוכבד סלומון.

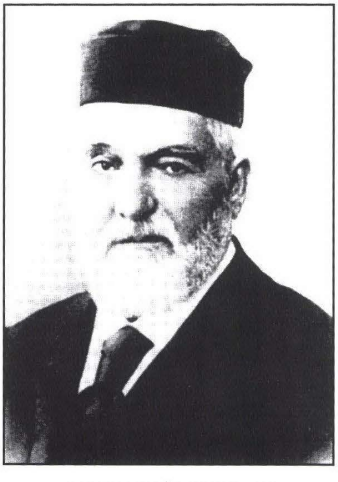
95. מאת ר"א וואלקין.

פרק ט'

גלות למען קיום התורה

עמידתו של ר' משה בראשות הישיבה הטילה עליו אחריות לדאוג לא רק לשלמותה הרוחנית של הישיבה ותלמידיה, אלא גם על הצד הגשמי, וכך נאלץ ר' משה פעמים רבות להנתק מישיבתו ותלמידיו האהובים, ולקחת את מקל הנדודים לנסות ולהשיג כסף למען הישיבה.

הנדיב ר' קלמן ויסוצקי.

אישיותו הגדולה ופקחותו של ר' משה כבשו את לבבם של גדולי העשירים במוסקבה קייב ופטרבורג, שהתרשמו מאד מאישיותו הדגולה, הם קבלוהו בכבוד רב והחשיבו את ביקורו של ר' משה אצלם כזכות גדולה,[96] כך הצליח ר' משה להשיג מהם תרומות נכבדות שהועילו וסייעו לקיומה של הישיבה, חלק מאותם עשירים היו אלו שבזמנו תרמו רבות לואלוזין, השם ר' משה קינישנער היה מוכר להם עוד מאז, והם שמחו לעזור לו ככל שיכלו, אחד מאותם עשירים אף נהפך לידידו האישי האיש ששמו היה מר ויסוצקי היה בעל תשלובת תה גדולה ובנוסף לכספים רבים שתרם לישיבה אף נהג לשלוח לר' משה כל שנה ארגזי סיגריות שהספיקו לתצרוכתו של ר' משה לכל השנה...[97]

---

96. ח"ח חייו ופעליו ח"ב תרסב'.

97. מפי הרב מרדכי לונדינסקי, ר' מרדכי סיפר כי ר' נפתלי טרופ היה מגיע תדיר לביתו של ר' משה ע"מ לשוחח בלימוד ולקבל מהסיגריות שברשותו... ר' מרדכי סיפר כי הבית היה

הגבירים היהודים נהנו לשוחח עם ר' משה ולהנות מפיקחותו, פעם בעת ביקורו של ר' משה בעיר קייב שאלו בנקאי יהודי מקומי, מדוע הינו מגדל פאות ארוכות כ"כ, הלא מעיקר הדין אפשר להסתפק בקצרות מהן, ענה לו ר' משה תוך כדי חיוך, אמשול לך משל, אב ביקש פעם מבנותיו כי תכננה לו משקה כל בת השתדלה לפי דרכה והבנתה להשביע רצון אביה, האחת הכינה בשבילו כוס עם מים בלבד, השניה הכינה לו כוס עם תה, השלישית שכר, והרביעית יין, אף כי האב לא ביקש אלא משקה, הרי כל אחת הבינה ומילאה את בקשתו באופן אחר. וכל אחת לפי הרגשתה ביחס לאביה עמלה למלאות את רצונו. כך, אמר ר' משה, מהתורה אנו למדים כי הקב"ה חפץ שנשאיר את הפאות ואם הקב"ה חפץ בכך מדוע אנהג כלפיו בציקנות... הגביר היהודי נהנה מאד מתשובתו של ר' משה והעניק לו תרומה גדולה והגונה לטובת הישיבה.

הרב שמואל דוד וואלקין סיפר כי כשנשאל ר' משה מדוע פאותיו כל כך גדולים ומדוע איננו שם אותם אחרי אוזניו, היה ר' משה עונה כך: ניקח לדוגמא חייל בצבא שעבר מלחמות רבות והצטיין בהם במעשי גבורה ולאות הוקרה נתנו לו עיטורים על גבורתו ואומץ ליבו, האם אדם כזה מכסה את עיטוריו, וודאי שלא, אדרבא הוא מתגאה בהם ומשתדל שבכל מקום שהוא הולך יראו אותם באשר עיטורים אלו הינם כבוד בשבילו, כך אמר ר' משה הפאות הם תגים וסימנים על שאנו יהודים ובנו בחר הקב"ה מכל עם, וזה מבטא שאנו שרים ופקידים בצבא הקב"ה ומרוממים מעל עם ואדם, אם כן בוודאי צריכים אנו להתגאות עם הפאות וללכת עמהם באופן שכולם יראום, ולא ח"ו להיפך...[98]

ר' משה היה אומר הרי לעולם כספם של העניים מופקד בידם של העשירים, ולמעשה עושרו של העשיר שייך לעני, כך שלמעשה כשהעני ניגש לעשיר לבקש ממנו נדבה אינו אלא בא לגבות את כספו וחובו מיד העשיר, אלא שלעני נגרמים קשיים בדרכי גביית חובו באשר העשיר לא פורעו בבת אחת אלא פרוטות פרוטות...[99]

נראה אפוף עשן כבכבשן מפאת ריבוי המעשנים... שמע את הדברים נכדו של ר' מרדכי ר"ד צינמון.

98. שמע את הדברים מפי ר' שמואל דוד נכדו ר' אהרון וואלקין.

99. ח"ח חייו ופעליו ח"ב תרסח'.

אמנם היו גם פעמים בהם היו קשיים רבים לר' משה באסיפת הכסף לטובת הישיבה, עול הגלות והיותו נע ונד החלישוהו, ולא פעם גרמו לו לחולשה ואף נפילה למשכב, אך ר' משה המשיך במסירות נפש לעמול להחזקת וקיומה של הישיבה. פעם אף התבטא: "הרי הקב"ה כשגזר על קין נע ונד תהיה בארץ הטיל עליו עונש של גלות, עונשו היה גלות, אך לא נגזר עליו גם את העול לאסוף כספים ועוד למען ישיבות, הוי כמה רחום וחנון ה'..."[100]

היו פעמים רבות שר' משה נסע לבדו לאסוף כספים למען הישיבה, והיו פעמים שהיה הולך יחד עם החפץ חיים, הם היו נוסעים יחדיו אף למקומות מרוחקים על מנת לדאוג לקיומה וביסוסה של הישיבה, פעם נסע ר' משה עם הח"ח כשירדו מהרכבת היו שם יהודים שהכירו את הח"ח, את ר' משה הם לא הכירו, ופשטותו ותלבושתו היו כשאר פשוטי העם, אותם יהודים היו בטוחים כי ר' משה הינו שמשו של הח"ח, והחלו לומר לו: "זו בושה מצד השמש להניח לרבי לשאת את חבילותיו", אחד מהם אף פנה לח"ח ואמר לו: "רבי מדוע אינך מוסר חבילותיך לשמשך", נרעד הח"ח ופנה אל היהודים ואמר להם: "אוי מה תדברו חס ושלום, שמש, הן זהו גאון, ראש ישיבה" ומיד ניגש הח"ח לר' משה לפייסו על עלבון תורתו שחשב כי נגרם בגללו,[101] וישנה גירסא האומרת כי בעת שפייס הת"ח את ר' משה אף הוסיף הח"ח והבטיחו כי יאריך ימיו ושנותיו יותר ממנו... כפי שאכן קרה... [102]

עם הח"ח למען קיום התורה

פעם אחת נסע ר' משה עם הח"ח לקייב לאסוף כסף עבור הישיבה, כתוצאה מהמאמץ שבאסיפת הכספים, הרגיש ר' משה את עצמו חלש מאד וממש נפל למשכב, הח"ח ראה כיצד נחלש גופו מעמלו למען החזקת התורה אמר לו, ר' משה אתה תאריך ימים יותר מכולנו.. ברכה שכמובן נתקיימה...

---

100. ח"ח חייו ופעליו תרעד'.

101. ח"ח חייו ופעליו ח"ב תרעא'.

102. מפי הרב טוביה נוביק.

בתקופה מאוחרת יותר נסע ר' משה עם הח"ח למוסקבה לטובת הישיבה, מנהגו של הח"ח היה לנסוע ברכבת במחלקה השלישית מקום שם הספסלים לא היו מרופדים, באשר הח"ח חשש שמא ישנו שעטנז בכורסאות המרופדות, הנסיעה היתה ארוכה, והח"ח שהתעיף השתרע על הספסל הקשה, מתחתיו פרס את מעילו ונח כשר' משה נשאר יושב ושומר עליו.

קבלה של הישיבה בראדין, עליה חתום הח"ח.

באחת התחנות עלה לרכבת בין הנוסעים חייל רוסי, כשראה את היהודי הישיש שוכב על גבי הספסל החל רועם ברתחנות: "היהודים תופסים את הכל, בכל מקום הם מצויים, אפילו ברכבת המובילה לליבה ונשמתה של אמא רוסיה למוסקבה, גם שם הם תופסים את הספסלים".

ר' משה כשדמעות בעיניו נגש לחייל הרוסי והציע לו את מקומו וביקשו כי יניח ליהודי הזקן והחלש, אך החייל הרוסי נתרתח עוד יותר, ומצעקותיו התעורר הח"ח בבהלה, לימים, כשתיאר ר' משה את המאורע בפני תלמידו היה קולו חנוק מדמעות וכך אמר: "היתכן כי לצדיק יסוד עולם אין מקום כלל להניח את גופו הצנום והאפסי, האם עליו לוותר על מקומו בשביל קוזק שיכור רוצח ופורע... הוי... הביטה וראה את חרפתנו בגויים, רבונו של עולם...[103]

כשהגיעה הרכבת למוסקבה חיכה לח"ח ידידו ר' יצחק קפלן, החפץ חיים

103. שם תרעב'.

הודיעו כי הוא עומד להגיע וביקשו כי יחכה לו בבית הנתיבות ע"מ שיראהו להיכן ללכת, אך הח"ח ביקשו שלא יפרסם את דבר בואו, מפאת כי לא רצה שיחכו לו רבים ויתנו לו כבוד ממנו ברח כל ימיו, וכך אכן ארע, אף אחד מלבד ר' יצחק קפלן לא ידע על בואו של הח"ח כפי שרצה שיהיה.

אחר זמן מועט נודע דבר בואו של הח"ח לנדיבים ולשאר האנשים, ובאו רבים לבקרו במקום אכסנייתו, אחד מגדולי הגבירים ר' זליג פרסיץ התאונן בפני הח"ח מדוע לא הודיע על בואו קודם לכן, וכך יכלו לארגן לו קבלת פנים הראויה לכבודו, הח"ח ענה כי דרכו לברוח מהכבוד, ודווקא בגלל שחשש מקבלת מפנים מכובדת שמר את בואו בסוד, ר' זליג פרסיץ אמר: "רבי, אמנם על כבודך רשאי אתה למחול, אבל כבוד התורה מה תהא עליה".

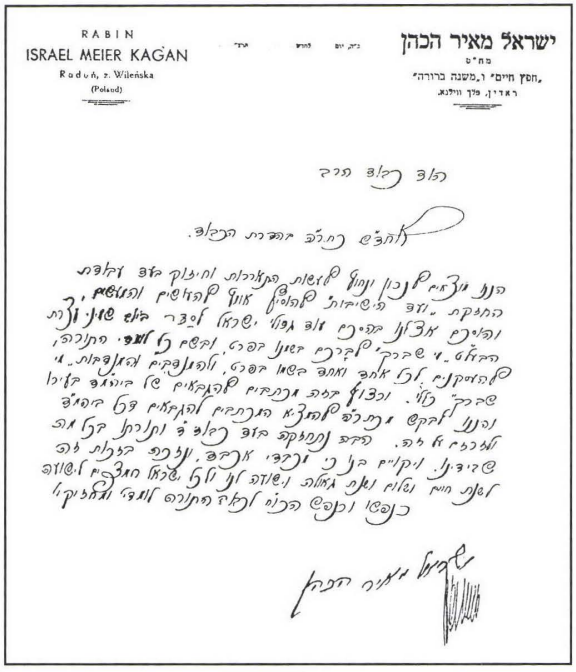
שאלו הח"ח: "אמור לי ר' זליג האם אשתך מכינה פשטידה לכבוד שבת", ענה ר' זליג: "ודאי פשיטא, מה השאלה" המשיך הח"ח ושאל: "ובכן אם היה עולה בדעתך לאכול את הפשטידה בערב שבת, האם היתה אשתך נותנת לך", ענה ר' זליג: "ודאי שאשתי לא היתה נותנת לי לאכול את הפשטידה המיועדת לשבת, בערב שבת", אמר לו הח"ח: "כבוד הינו כמו ובבחינת "פשטידה" המיועדת לעולם הבא יום שכולו שבת, והכיצד אוכל את הפשטידה בעוה"ז שזה לא זמנה..."[104]

הח"ח ור' משה שהו במוסקבה כיומיים, ובאותם שני ימים אספו סכום גדול של חמשת אלפים רובל. החפץ חיים לא ידע את נפשו במה להודות לר' משה, הח"ח סבר שבזכות ר' משה זכו להצלחה כל כך גדולה, הח"ח הביט על ההצלחה כאילו באה מחמת ר' משה ולא מחמת עצמו. ר' משה שסיפר את סיפור המעשה לתלמידו הוסיף ואמר: "כך חשב הח"ח שההצלחה במוסקבה היתה בגללי, בעוד שבאמת ההצלחה בעיקרה היתה מחמת אישיותו ולא בגללי"...

לזכות את העשירים

מבטו של החפץ חיים על אסיפת הכספים לישיבה לא היה מבט רגיל, הח"ח

104. דוגמא מחיי אבי ס', החלק שבו מעורב ר' משה במסע אסיפת כספים זו מופיע בח"ח חייו ופעליו תרעב'.

RABIN
ISRAEL MEIER KAGAN
Radun, p. Wileńska
(Polska)

ישראל מאיר הכהן
מח"ס
„חפץ חיים" ו„משנה ברורה"
ראדין, פלך ווילנא

מכתבו של הח"ח המבקש לתרום עבור " ועד הישיבות", על המכתב חתום בנוסף לח"ח גם רבי חיים עוזר.

הסתכל ע"ז גם כזיכוי כלל ישראל בקיום והחזקת התורה, לכן בעת שיסד הח"ח את "ועד הישיבות" שהיה אמור להיות מסגרת משותפת שתאסוף כספים בכל העיירות לטובת כל הישיבות, שמח אז הח"ח מאד, ולא רק מפני שסבר שבכך יהיה קל יותר להחזיק את הישיבות, אלא הח"ח סבר כי בהקמת ארגון זה שדאג לאסוף כספים בכל עיר ועיירה, בכך מזכים את כלל ישראל באופן רחב בהחזקתם של עמלי התורה, ובכך משתפים את כלל ישראל בתורה, הח"ח היה בטוח כי בכך תצא טובה גדולה לכלל ישראל, וככל שרבים יותר מכלל ישראל ישתתפו במצוה זו כן ייטיב הדבר להצלתו והתחזקותו של כלל ישראל.[105]

מתוך מבט זה של הח"ח על ענין התרומות לישיבות כדבר שראוי שיזכו בו כמה שיותר אנשים, אף ארע שבשעה שבנין הישיבה בראדין נעשה צר מהכיל את התלמידים המרובים שלמדו בישיבה, החליט הח"ח להתחיל לאסוף כספים לבניית בנין חדש להיכל הישיבה, ואכן הוחל אז באסיפת כספים לטובת הבנין, צורת התרומה היתה שכל אחד תרם כמות עצים מסוימת, כך שזה תרם חלק קטן יותר ומי שיכל תרם חלק גדול יותר, היה יהודי שגר במרחק לא גדול מראדין ושמו היה ר' מרדכי צפנת, אותו ר' מרדכי היה יהודי עירי ללא ילדים, והוא בא לח"ח בהצעה כי הוא מוכן לתרום את הכסף לבניית כל הבנין, כולם

105. ח"ח עה"ת קעט'.

היו בטוחים שהח"ח יסכים להצעתו הנדיבה, אך הח"ח לא נענה להצעתו, הח"ח אמר: "הלא בנין הישיבה הינו מקום בו ילמדו תורה כ"כ הרבה, לא ראוי שזכות כה גדולה יקבלה אדם אחד, עדיף שבזכות זו יזכו כמה שיותר אנשים", הח"ח כאמור לא הסכים לקבל התרומה לבנית כל הישיבה, רק זאת הסכים כי יוכל לתרום קיר אחד שלם מקירות היכל הישיבה, ואכן היהודי תרם שלושת אלפי רובל שכיסו הוצאות בנית קיר אחד מקירות הישיבה, ועל קיר המזרח נרשם שמו בברכה על תרומתו להיכל הישיבה, אגב לימים זכה אותו יהודי להקבר בבית הקברות בראדין בשורה שבה נקברו הח"ח ר' משה ור' נפתלי...[106]

זה היה מבטו של הח"ח על הכספים הנאספים למען החזקת הישיבה, הח"ח הסתכל על זה כזכות שמזכים את הכלל בנתינת כסף לישיבות, שבכך זוכים לחזק את עמלי התורה. מתוך מבט זה סבר הח"ח כי הכסף הנתרם צריך שיבוא רק ממקורות הראויים, דהיינו שהזכות לקבל חלק בתורה ע"י התרומות ראוי שתינתן רק לראויים לה, שזה אנשים שומרי תורה, הח"ח סרב לקבל כספים לישיבה מכאלו שלא שמרו מצוות,[107] באשר סבר כי אין ראוי שהתורה תוחזק ע"י אלה הרחוקים ומנותקים ממנה. ר' אלחנן וסרמן סיפר, כי כשנודע לח"ח שהכספים הבאים מאמריקה לישיבות באירופה הם ממעות של חילול שבת, אמר הח"ח לר' אלחנן "הישיבות יחרבו, מפני שאין להם מקור טוב לא יתכן שמעות של חילול שבת תיבנה על ידם תורה..."[108] לכן לא הסכים הח"ח לקבל כספים ממחללי שבת עבור ישיבתו.

כיוון שהח"ח הסתכל על אסיפת הכספים לישיבה לא כאמצעי להחזקת הישיבה בלבד, אלא כזיכוי כלל ישראל בהחזקת התורה, מזה גם נבע כי בעת

---

106. מפי ר' חנא קלצקין והרב מרדכי לונדינסקי, אגב, כשנפטר ר' מרדכי צפנת בעת המלחמה הלך כל הונו שהפקיד בבנקים ברוסיה לטמיון, אשתו נשארה חסרת כל רעבה ללחם, נוסף לכך נסתמאו עיניה, כשנודע הדבר לח"ח שלח מיד להביאה לראדין שם קיבלה דירה סמוכה לבנין הישיבה והח"ח באופן אישי דאג שכל שהיא צריכה תקבל, כך נוסף לתרומת בעלה והזכות במצוה שזכה, זכו לפירות גם בעוה"ז...[ח"ח חייו ופעליו שעו'].

107. דוגמא מחיי אבי מב'.

108. קול יעקב עמוד ק"ד.

Jednodniówka 14. września 1924 r. — יום א' דר' ראש השנה תרפ"ה — Unzer Choj פרייז 20 גר.

אונזער חוב
פאר תורה.

נעשידמים יך זכיה פאר החזקת התורה.

אונזער חוב פאר החזקת התורה.

אויבצוגעבן פון די מאמרים פון הגהצ בעל חפץ חיים שליט"א.

נעהאלטען אויף דעמ אספה הדבנים אין נאוהרדק.

פאראיינען זיך לעצטע מאל! אונזערע ישיבות דארפן לעבעדיג - נעדרוי פון יודישקן פאלק דראהט א נעפאהרליכע נקודה! צו ווערקן הלילה, ואפאדיגע הלפ איז נויטיג!

כרוז שפורסם בזמן הח"ח, המצטט את דברי הח"ח אודות החובה לתרום ל"יועד הישיבות".

שדרש וביקש תרומות במכתב שכתב ליהודי אמריקה כתב הח"ח "לפלא גדול לי אשר אינכם מחזיקים את עצמכם ואינכם שמים על לב שהנכם מאבדים בידים זכות גדולה שתגן עליכם ועל כלל ישראל"[109] אין כאן בקשת טובה מהם לסיוע לישיבה, אלא היתה כאן בקשה מהם שידאגו לעצמם ולטובתם, באשר תרומתם לישיבות תורמת בראש ובראשונה להם עצמם.

חיזוק הדת קודם לקיום הישיבה

כיון שכזה היה מבטו של הח"ח, ממילא בעת שהגיע למקום וראה שם פרצות בדת עזב את אסיפת הכספים וניגש לטפל בפרצות הדת, באשר הח"ח סבר כי כיצד יכול לבוא ולזכותם בזכות החזקת התורה בשעה שמצב הדת איננו כראוי, הח"ח הביט על הכל כמטרה אחת להרבות כבוד שמים, וכשראה שכבוד שמים יהא גדול יותר אם יצליח לחזק את ענין השבת, אז הניח את עניני ישיבתו ופעל לחזק את השבת או את שאר הדברים הזקוקים לתיקון.

כך נהג הח"ח בעצמו וכך דרש גם ממשולחים שהלכו מטעם הישיבה, הוא דרש כי לא יתעסקו רק באסיפת כספים אלא ידברו ויפעלו לחזק את שאר ענייני היהדות הדורשים חיזוק ותיקון.[110] בכל מקום שהגיע בדק מהו הכבוד שמים

109. מכתבי ח"ח קעח'.

110. מכתבי ח"ח מכתב נב', מכתבי אחיעזר אגרת פז.

הנדרש פה, וכשראה שכבוד שמים יתחזק ע"י דברים אחרים מיד נגש לטפל בהם, בהיות הח"ח במוסקבה הביא ידידו הנדיב ר' זליג פרסקי לח"ח את ידידו המליונר המפורסם מר אברהם רוזנצוייג, מר רוזנצוייג הניח על השולחן 500 רובל, הח"ח עשה את עצמו כלא רואה, והחל לדבר עמו על שמירת השבת, רוזנצוויג חשב כי הסכום שנתן איננו מספיק והוציא מכיסו עוד 500 רובל. אך הח"ח המשיך לדבר על גודל ערכה של השבת.

מר רוזנצויג שאל את הח"ח: וכי אלף רובל אינם מספיקים ואינם תרומה הגונה למען הישיבה, ענה לו הח"ח: אלף רובל ודאי וודאי שהינם תרומה הגונה מאד, ברם ביצגי את הישיבה הריני כישכר ואתה התורם הנך שותפי כזבולון, והריני מבקש לפני עשיית השותפות להכיר את שותפי, כאן פרץ הח"ח בבכי, רוזצוויג נבהל ובחרדה שאל את הח"ח לפשר בכייתו, הח"ח נטל את ידו, ותוך כדי בכיה אמר: "הכיצד לא אבכה שעה שאני יודע כי יד זו יד של זהב תשרף בגהנום בעוון חילול שבת", הח"ח סרב לקבל את הכסף עד שאברהם רוזנצוייג הבטיחו שמהיום והלאה ישמור שבת, ואכן מאותה פגישה ואילך כל עסקיו היו סגורים בשבת.[111]

ר' אליהו לופיאן סיפר ששמע מהח"ח ששאל מדוע עשה הקב"ה שהישיבות יזדקקו למשולחים בכל קצוי הארץ, הלא מן הראוי היה כי הישיבות שמהם ועליהם העולם קיים יתפרנסו ברווח ולא יזדקקו למשולחים, הח"ח ענה שהלא תחיית המתים זוכים רק בזכותה של התורה, וא"כ מה יעשו אלו שאינם לומדים במה יזכו לתחיית המתים כשאין להם חלק בתורה. לכך גרם ה' שמצב הישיבות יהיה קשה עד כדי שכך יוכרחו לנסוע לכל קצוות הארץ, ובכך מזכים ומשתפים את כלל ישראל בזכות התורה, ועוד שתוך כדי הנסיעות ואסיפות הכספים גם מתקנים עניינים הראויים לתיקון.[112]

---

111. ח"ח חייו ופעליו ח"א קלו'. באותו ענין סיפר הרב י.י. וינברג כי הוא שאל את הח"ח אודות מקום מסוים בו עובדים יהודים בשבת וזה פיקו"נ שאין להם מה לאכול האם לפעול בענין לסגור את ביהח"ר והח"ח שמע השאלה ולא ענה... [שרידי אש ח"ב סי' כ'] אותו מעשה סיפר הרב מרדכי לונדינסקי לנכדו ר"ד צינמון.

112. לב אליהו שמות קצט.

מבט זה של הח"ח על הענין היה מבט רחב, ומבט שיש בו אחריות רבה. אולי לכן לפני שהח"ח החל לכתת רגליו לאסיפת כספים החליט לעשות גורל הגר"א, דבר שלא אהב לעשותו באומרו "אינני רוצה להטריח את השי"ת", ובכל זאת קודם שהחל באסיפת הכספים החליט הח"ח לעשות גורל הגר"א והפסוק שעלה בגורל היה, "אנוכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלה עמך", היינו גם יציאתו וגם שיבתו יהיו כראוי ומשימתו הגדולה תצלח[113] כפי שאכן קרה, ואכן הח"ח זכה לסיעתא דשמיא גם באסיפת הכספים וגם בחיזוק עניני הדת האחרים שהיו רופפים, הצלחתו היתה כה גדולה, עד שבמקום אחד ראה שהשבת נפרצה, הח"ח עזב את ענייני הישיבה שלשמם בא ופעל אך ורק בענין השבת, ועמלו עלה בידו עד שהצליח לסגור כשלוש מאות חנויות שהיו פתוחות בשבת, ואף לפעול על חלק מהסוחרים שיחזרו בתשובה[114].

מסירות הנפש של הח"ח גרמה לכך כי זכה לסייעתא דשמיא בכל אשר פנה, ואין זה אומר שתמיד הצליח, לעיתים סבל הח"ח סבל רב ובזיונות מצד פורקי עול, אך זה לא רק שלא ריפה את ידיו אלא אדרבה הח"ח שמח לסבול למען כבוד ה' ותורתו, מעשה היה בר' אלחנן וסרמן תלמידו שהלך לאסוף כספים למען ישיבתו, באחד המקומות דפק בדלת וביקש תרומה, האיש התנהג אליו בגסות רוח העליבו וגרשו מביתו, כשנפגש עם הח"ח סיפר לו את המאורע, התרגש הח"ח ואמר: "אשריכם ר' אלחנן, שזכיתם להתבזות למען התורה זכיה

---

113. המעשה המסופר כאן אודות גורל הגר"א שעשה הח"ח קודם שהחל באסיפת כספים מקורו מתוך ח"ח חייו ופעליו עמ' תג' המחבר מביא את המעשה בשם ר' אלחנן ווסרמן שהוסיף שהתשובות שעלו לח"ח מתוך גורל הגר"א נחשבו בעיניו כדברי נבואה, מאידך מוסיף שם וכותב כי רק לעיתים נדירות היה הח"ח משתמש בגורל הגר"א, הח"ח הסביר לרב משה ישר כי התשובות הנכונות מתקבלות רק כשראויים, וכשאין ראויים התשובה עשויה להטעות, לכן קודם גורל הגר"א "יש להתבונן תחילה ולהצטייד בהכנה הדרושה". לאור דברים אלו נוכל להבין מדוע בעת מלחמת העולם הראשונה סרב הח"ח לעשות את גורל הגר"א כפי שסיפר הגרא"מ שך בשם ר"ב פיינשטין והח"ח אמר "אינני רוצה להטריח את הקב"ה יותר מדי" [שמושה של תורה קסא'], וכן העיד תלמיד ראדין ר"י לוינשטיין לימים המשגיח בישיבת פונביז' שהח"ח סרב לעשות גורל הגר"א מהטעם שאמר שאיננו רוצה להטריח את הקב"ה [אור יחזקאל ח"ו עמ' קלג'].

114. ר"ד זריצקי, שבת ומועדים.

גדולה היא זו... חז"ל אומרים למה נקרא שמו יחזקאל בן בוזי שביזה עצמו למען התורה כלומר שבזכות שהתבזה על דברי תורה זכה לבן גדול הוא יחזקאל הנביא", שנים אחרי כן כשנזדמן ר' אלחנן לבית הח"ח היה הח"ח מצביע עליו ואומר "הנה לפנינו יהודי שנתבזה על דברי תורה..."[115]

ארע וסיפרו לח"ח שיהודי בוילנא הלך בערב שבת להזהיר את הסוחרים על סגירת החנויות קודם שקיעת החמה, אחד החנוונים שהיהודי העיר לו כי הגיע הזמן לסגור את חנותו, העיז פניו כנגדו, והזמין שוטר שאסרו בבית האסורים, כששמע הח"ח את סיפור המעשה אמר "כל ימי אני מצטער מתי יבוא לידי ואזכה להאסר בשביל כבוד השבת, ולוואי ומחלקו יהיה חלקי..."[116] [117]

גם ר' משה היה איש של מסירות נפש, היו נסיעות שנסע לצרכי הישיבה שגרמו לו לחולשה ואף לחולי, היו נסיעות שכששב מהם נאלץ להיות רתוק למיטת חוליו למשך שבועות, ולמרות מצבו הגופני והקושי הרב שבדבר מעולם לא מנע את עצמו מלקחת את מקל הנדודים ולעמול ולסייע בהחזקת התורה, לעת זקנותו כשהוזמן ע"י תלמידי הישיבה לשעבר שיבוא לארה"ב כדי לגייס את התמיכה לה זקוקה הישיבה, ענה להם ר' משה: "באופן אישי אני מוכן ומזומן להקריב את הקרבן הגדול ביותר למען קיומה של הישיבה, וכך למרות זקנותי

---

115. אור אלחנן ח"א קט. מקורבו של הח"ח נכנס אליו ומצאו בוכה בדמעות שליש, כששאל את הח"ח למה הוא בוכה, ענה לו הח"ח כעת למדתי בספר ראשית חכמה שמי שיש לו בזיונות בעוה"ז מורידים לו מעונש העוה"ב, ואני מודאג למה הענישוני שאין לי בזיונות"... [שאל אביך ויגדך ח"ב רט"ז].

116. דוגמא מחיי אבי דף צב, ח"ח עה"ת קלב'.

117. סיפר הרב אריה זאב גורביץ תלמידו של ר"א וסרמן, בעת שהותו של ר' אלחנן באנגליה לצורך אסיפת כספים נזדמן לשם ר' אליהו לאפיאן והחלו לשוחח ולהתעמק בדברי תורה, מפעם לפעם הפסיק ר' אלחנן ושאל "אולי תוכלו לייעצני אצל מי אוכל להשיג תרומות עבור הישיבה", ור' אלחנן שב והמשיך בלימודו ושוב אחר כמה דקות חזר ושאל אודות אסיפת הכספים לישיבה. הנוכחים התפעלו על הפסקותיו החוזרות ונישנות של ר' אלחנן בלימודו, ר' אלחנן הסביר פשר מעשיו ואמר "כך מקובלני מהחפץ חיים בזמן שאדם יוצא בשליחות הישיבה אסור בהיסח הדעת... [אור אלחנן ח"א עמ' פא'].

וחולשתי אנכי מוכן לנסוע, מכל מקום סבורני כי לאמריקה בגלל טבע אנשיה ראוי שיסע רב צעיר הוא ידבר יותר אל ליבם ויוכל להצליח יותר..."[118], הרי כי אכן ר' משה היה מוכן להקריב כל אשר לו במסירות נפש למען הישיבה, כזה היה ר' משה וכזה היה הח"ח, חייהם היו שרשרת רצופה של מסירות נפש למען החזקת התורה והמשך הרחבתה בקרב כלל ישראל.

118. ח"ח חייו ופעליו תרעג'.

פרק י'

שיחות הח"ח

מלבד סדרי הישיבה בראדין שהיו סדרים רצופים של לימוד תורה, ומלבד שיעוריו של ר' משה בישיבה, הרי צורתה של הישיבה כפי שעוצבה ע"י הח"ח היתה עם מסגרת של לימוד המוסר, הח"ח אחז מאד מלימוד המוסר, ובמכתבו הוא כותב כי היום נחוץ הוא מאד לימוד המוסר ובלעדיו אין אנו בטוחים שתתקיים תורת ה' ויראתו בידינו, הח"ח מוסיף שאף שוחח על כך עם גדולים שהתנגדו ללימוד המוסר וכולם הודו לו כי היום לימוד המוסר נחוץ עד למאד.[119] כשמישהו שוחח עם הח"ח על ישיבה והלה סיפר כי אותה הישיבה

---

119. קונטרס בית ישראל עמ' 42, תמיכתו של הח"ח בלימוד המוסר לא היתה רק בכתביו בהם כתב וחזר וכתב על החיוב ללמוד מוסר, ואף במשנה ברורה הוא כותב "צריך האדם לקבוע לו עת ללמוד ספרי מוסר בכל יום אם מעט אם הרבה כי הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו ותבלין יצה"ר הוא תוכחת מאמר חז"ל [סי' א' ס"ק יב'] אך יותר מכך הח"ח תמך בישיבות בהם למדו מוסר בעת שהתלקחה מחלוקת אודות המוסר בישיבת סלבודקה והסבא מסלבודקה פרש עם תלמידיו ופתח ישיבה בשם "כנסת ישראל" מצב החומרי והכספי היה בכי רע באשר נותר ללא כל משענת ועזרה לפתע קיבל סכום עתק של 300 רובל מאיש בעלום שם כסף זה הציל את קיומה של ישיבת כנסת ישראל, לימים התברר כי השולח היה לא אחר מהח"ח. כך דאג הח"ח לקיומם של ישיבות אחרות... [ח"ח חייו ופעליו שכט']. פעם שיבח ר' אלחנן וסרמן בפני הח"ח את מעלותיה של הישיבה בבריסק, הח"ח שאל "האם לומדים שם מוסר" והוסיף הח"ח "ללא מוסר אין זה שוה אפילו כאבק הפורח" [שם] הדברים הובאו גם בשם הח"ח ע"י ר"א לופיאן [בספר אור אלחנן ח"א עמוד צב'], אגב כשנשאל הח"ח כמה זמן צריכים להקדיש ללימוד המוסר ענה הח"ח "שתי שעות ביום"... [לב הארי עמ' ט' מפי עד שמיעה].

מצליחה מאד, הח"ח שאלו האם לומדים שם מוסר, כשנענה בשלילה אמר הח"ח אם כך אין ישיבה זו שוה אפילו כאבק פורח, ללא מוסר אין תקוה לישיבה כזאת.

חלק בלתי נפרד מסדרי הישיבה היה סדר המוסר, שנלמד לפני תפילת ערבית, נוסף על כך היה החפץ חיים מוסר שיחות בביתו, בליל שבת לפני מעריב, ואחרי סעודה שלישית, שיחותיו של החפץ חיים הצטיינו בפשטותן והיוו בבואה מדויקת למהותו ולכל הנהגותיו, מפאת שהשיחות והדברים שאמר בהם נראו לבחורי הישיבה כדברים פשוטים וידועים, בחורי הישיבה לא תמיד ידעו להעריך את השיחות ורק מעטים נכנסו, מאות בחורים למדו בישיבה ורק כמה עשרות בודדות מהם נכנסו לשיחותיו של הח"ח. היו פעמים שמספר הבחורים שבאו לשיחות הגיע רק ל 15 בלבד, הדברים הגיעו עד כדי כך, שזמן שיחתו של הח"ח אחר סעודה שלישית היתה מעין הפסקה, ובחורי הישיבה מצאו את הזמן מתאים לטייל ולשאוף אויר, טובי הבחורים לא נכנסו לשיחות, ורק מעטים מקרב בחורי הישיבה נכנסו לשיחותיו של הכהן הגדול הח"ח.[120]

גדולי ישראל שניחונו באוזן קשבת ומבחינה, ידעו להעריך את העומק הצפון בדבריו הנראים כפשוטים של הח"ח, גדולי ישראל שניחונו בכח להבחין, העריכו כל מילה ממילותיו של הח"ח, ושתו בצמא כל דבר שאמר, עד כדי כך שהרב שמואל גריינמן מקורבו של הח"ח מספר כיצד באסיפות של גדולי הדור, היה הח"ח מדבר בפניהם במשך ארבע וחמש שעות רצופות בלי הפסק, ור' חיים עוזר היה אומר כי כמו במן שהיה לחם שמים, כל אחד היה טועם באכילתו את הטעם לו התאווה, כך אמר רח"ע, הם דברי הח"ח מהאיש הפשוט מנער ועד זקן כל אחד יכול לשמוע ולקבל כפי הבנתו, ולא זו בלבד אלא אף במשלים שהח"ח היה אומר אשר נראה היה כראויים להאמר לפני נשים ואנשים פשוטים, בכל זאת גדולי ישראל מצאו בהם עמקות וטעם אחר ההתבוננות הראויה.[121] כזה היה מבטם של גדולי ישראל על דבריו ושיחותיו של הח"ח אשר נראו כדברים פשוטים נטולי חידוש הברקה ועומק...

---

120. מפי הרב מרדכי לונדינסקי.

121. ח"ח עה"ת, מבוא.

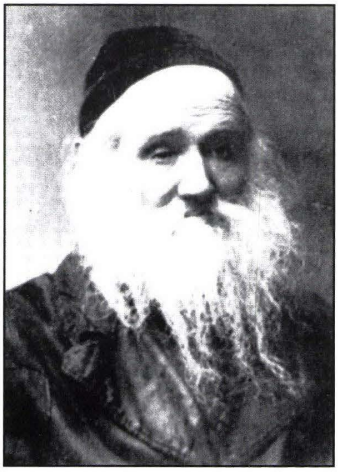

רבי חיים עוזר בראש אסיפה של ראשי ישיבות ועסקנים למען ועד הישיבות, לצד ר' חיים עוזר יושב הרב קרליבך מהמבורג, גרמניה.

ר' חיים עוזר היה רגיל לומר כי כשאומרים שיחה של הח"ח בעת שמסובים על השולחן יוצאים בזה את החובה לומר דברי תורה על השולחן... פעם התארח הח"ח בביתו של אחד מגדולי וורשה רבי נפתלי זילברברג, כששאלו מה מטרת בואו ענה לו הח"ח שחיבר איזה ספר קטן והוא מסתובב בעיירות למוכרו, שיחתם ארכה כשעה, כעבור זמן נזכר הרב זילברברג כי עליו עוד למסור שיעור בבהכנ"ס הוא פנה אל הח"ח והתנצל שעליו להפסיק את שיחתם, באשר כי קשה לו לבלות כל יום בשיחות מעין אלו ואם ימשיך כך תורתו מה תהא עליה...

הח"ח ענה לו, אמנם הצדק עם כבודו, וודאי שהמעולה שבשיחות לא שוה היא ללימוד התורה, אבל בכ"ז בעת שיחתנו לא עסקנו בשיחות חולין, ובכל זמן שיחתנו לא נתקלנו בלשון הרע וכדומה, כך שגם זה לתורה יחשב...

הרב זילברברג הבין מתוך תשובתו כי אין הוא אדם פשוט, ואז שאלו מה שם הספר שחיבר כבודו והח"ח ענה לו "שם ספרי הוא חפץ חיים", קם הרב זילברברג ממקומו ואמר באימה ויראה "כבוד תורתו הינו בעל ה"חפץ חיים" ואנוכי לא ידעתי, יסלח לי כת"ר על אשר זלזלתי בכבודו בהערותי"... מאז ואילך היה הרב זילברברג משתדל בכל הזדמנות אפשרית בבוא הח"ח לורשה להפגש

רבי נפתלי צבי זילברברג, מחשובי רבני וורשה.

עם הח"ח ולשוחח עמו, וכך היה נוהג לומר "להקשיב לקח מפי החפץ חיים זהו דברי תורה ממש".[122]

חתנו הגדול של הח"ח רבי צבי הירש אשר היה אדם גדול, ואשר ר' משה אמר עליו כי "הוא מעין החפץ חיים"[123] ידע להעריך ולהבין את העומק והגדלות, שבשיחותיו של הח"ח, ר' הירש מצא בכל מילה שיצאה מפיו עמקות וגדלות, ובשוחחו עם תלמידי הישיבה הזהירם לבל יגרעו מתשומת לבם מדברי הח"ח, ואף דבריו שנראים לא חשובים ופשוטים, בעתיד כשיגדלו ידעו להבין ולהעריכם כראוי, ואז יראו את התועלת הגדולה שבהם.[124]

"אני מלא צער על כל שיחה שהפסדתי"

ר' משה ידע להעריך ולהבין את העומק הטמון בדבריו של הח"ח, וכך בכל שיחה של הח"ח היה ר' משה מגיע ומאזין לדבריו בכובד ראש, ר' משה היה יושב ליד הח"ח ומאזין, ואכן הח"ח לא היה מתחיל את שיחתו לפני שראה כי ר' משה הגיע, אפילו בסוף ימיו כשקשתה על הח"ח הראיה, קודם שהיה מתחיל את שיחתו היה שואל: "האם ר' משה נמצא", ורק כשהתשובה היתה חיובית היה הח"ח מתחיל בשיחתו,[125] לעיתים באמצע שיחתו היה הח"ח שואל "נו ר' משה מה אתם אומרים על הדברים שאמרנו", ויש שר' משה היה מוסיף מעצמו דברים, ומצטט אמרות חז"ל שהתאימו לדברים שאמר הח"ח, והח"ח היה רווה רוב נחת ושמחה על הדברים שהוסיף ר' משה.

ר' משה שידע להעריך ולהוקיר את דבריו של הח"ח, כאב על כך כי הבחורים לא יודעים איזה אוצרות הינם מפסידים באי שמיעתם את שיחותיו של הח"ח,

122. ח"ח עה"ת קיז'.

123. מפי הרב מרדכי לונדינסקי.

124. ח"ח חייו ופעליו ח"ב במאמר על ר' צבי.

125. מפי הרב ליב גרוסנס.

פעם כשראה ר' משה כי בנו לא נכנס לשיחות הח"ח פנה אליו ואמר: "אתה רואה כיצד אני לא מפסיד אף אחת משיחותיו של הח"ח, ואף אותן שיחות שהפסדתי בגלל אונס או בגלל שהייתי במרחקים אני מלא צער על שהפסדתים, ואתה שיכול כ"כ בקלות לשמוע את דברי הח"ח מעדיף במקום זה להעדר... חבל... חבל".[126] סיים ר' משה את תוכחתו הגלויה לבנו.

הח"ח עצמו העריך את הדברים שאמר בשיחותיו, ידע כי הדברים שאומר הינם דברים האמורים להביא תועלת רבה לבחורי הישיבה, ולכן כאב לו על כי רק מעטים באים לשמוע את הדברים שאמר, שבת אחת הגיעו רק אחדים מבני הישיבה לביתו של הח"ח, בנו ר' לייב מספר כי הח"ח תמה על כי רק מעטים ביותר באו לשומעו, ואז אמר הח"ח: "היכן הם הבחורים? לא רוצים לשמוע כלום מדברי תורה, אם בני התורה כל כך קרים מה יהיה עם פשוטי העם... הם אינם בני תורה... אין בשביל מי לדבר"...[127]

החפץ חיים אף דרש מעצמו כי יהיה ראוי מבחינה רוחנית לומר את שיחותיו, הח"ח סבר כי ע"מ שיהיה ראוי לאומרם הוא עצמו צריך להיות בדרגה מסוימת כפי שדרש מעצמו, ארע ביום אחד שעסק רובו של היום בעסק ספרי המשנה ברורה, ובאותו יום לא הספיק ללמוד, הח"ח סבר כי במצבו הנוכחי אין הוא ראוי לומר את שיחתו, ולכן כשבאו הבחורים, אמר להם הח"ח כי כיון שהיום לא למד איננו יכול למסור להם שיחה...[128] הח"ח שחס על כל דקה ורגע שלא תלך לאיבוד, ודאי שסבר שעסקו בספריו דוחה את הלימוד, וודאי שאין זה ביטול תורה, ובכ"ז סבר שלמסור את שיחתו נדרש ממנו שיהיה בדרגה יותר נעלה, וכיון שבאותו יום לא היה בדרגה זו לא מסר את שיחתו... כזה היה יחסו של הח"ח לשיחותיו...[129]

---

126. מפי הרב מרדכי לונדינסקי.

127. שיחות ח"ח קכב'.

128. מאורות הגדולים שכט'.

129. רבי יוסף כהנמן הרב מפונביז סיפר כי פעם בליל שבת אחת הגיעו מבני הישיבה ע"מ לשמוע את שיחתו של הח"ח, אך הח"ח לא דיבר, אחד הנוכחים ביקש מהח"ח כי יאמר את שיחתו, הח"ח הגיב לדבריו באומרו "וכי אני הוא האיש הראוי להטיף מוסר

הח"ח בשיחותיו הרבה לבכות על צרות הדור על שכינתא בגלותא על כלל ישראל הנמצאים בצרה, הח"ח היה מדבר אל הקב"ה כדבר איש אל רעהו בוכה ומתחנן לה' כי יגאל את עמו ויביא את הגואל, אחד מבחורי הישיבה סיפר: כי בתחילה היה מאד קשה לבחורים לשמוע את הח"ח הבוכה על צרותיו של כלל ישראל, ויש בחורים שמחמת זה מיעטו לבא לשיחותיו, באשר קשה היה להם לשמוע את כאבו וצערו ובכיותיו של הח"ח...[130]

"אבל כלל ישראל זקוק למשיח"...

באחת משיחותיו של הח"ח דיבר הח"ח על רוח הכפירה המתפשטת ומשתלטת על העולם, הח"ח אמר: "רבש"ע אינני יודע מהיכן לוקחים כל כך הרבה כפירה בעולם... כל כך הרבה כפירה בעולם..." ר' משה שהאזין לדבריו התחיל לדבר כמו לעצמו ואמר, "אינני יודע מה הפלא... הלא משה רבינו עלה לשמים לארבעים יום בלבד, וכלל ישראל היו אז אחר קריעת ים סוף שבו שפחה ראתה כל שלא ראה יחזקאל במראות הנבואה, ובכל זאת כעבור ארבעים יום בלבד עשו את העגל.. האם אנחנו יכולים להבין ולהשיג זאת...?", הוסיף ר' משה ואמר: "הלא היום אנו רחוקים הרבה יותר מארבעים יום ממעמד הר סיני, אנו במרחק של אלפי שנים מאותה התגלות אלוקית, וככל שמתרחקים הרי האמונה נחלשת יותר, זו הסיבה לכך שהכפירה גדלה והולכת כל כך"... סיים ר' משה את דבריו. "אוי" קרא הח"ח למשמע דברי ר' משה: "אוי אתה ר' משה כל כך מליץ טוב על כלל ישראל... לך בכוחך זה ותציל את העולם"... [131]

הח"ח הרבה לדבר על המשיח והצפיה לבואו, אפשר כי חש כי השעה הינה שעה מיוחדת ועת רצון, ולכן דרש ודיבר ללא הרף על הנדרש להיות מוכנים לגאולה.[132] ובאחת משיחותיו הרבות חזר הח"ח ודיבר על ענין זה, לפתע נשמע

ותוכחה, כיצד אוכל לעשות זאת בהיותי בעצמי חוטא גדול" הוסיף הרב כהנמן ואמר כי למשמע דברי הח"ח זלגו עניהם של אחדים דמעות ורטט עבר בעצמותינו. [אחד בדורו עמ' 120].

130. מע"י ח"א 236.

131. מע"י ח"ב 80.

132. מפי הרב מרדכי צוקרמן.

ר' משה כשהוא פונה אל הח"ח ואומר: "רבי למה אני צריך את המשיח, הרי יש לי מלאי של תפוחי אדמה ועצים לכל החורף, ואף את השומן לפסח טיגנתי כבר, כך שלא חסר לי דבר א"כ למה אני צריך את המשיח"... החפץ חיים פנה לעברו של ר' משה, ואמר לו "שתהיה בריא ר' משה, אתה אמנם לא צריך את המשיח... אבל כלל ישראל צריך וזקוק למשיח"..

מימין - רבי מנדל זקס, ר' יעקב אריה אשכנזי, רבי מרדכי לונדיסקי, והרב סורצקין ראש ישיבת טלז.

חתנו של הח"ח ר' מנדל זקס הסביר את כוונתו של ר' משה באומרו שאינו זקוק למשיח, כי ברמב"ם כתוב "כי לא נתאוו החכמים למשיח אלא כדי שיוכלו ללמוד תורה מתוך יישוב הדעת", ולכן בגלות הצרות והקשיים מפריעים ללימוד התורה, וזו הסיבה היחידה שישנה לרצון לבוא המשיח, ע"מ שיוכלו ללמוד תורה בהשקט ובשלווה, ור' משה סבר שכיון שיש לו את מעט האוכל לו הוא זקוק לחצי שנה הקרובה, הרי יש לו את שלוות הנפש המושלמת לה הוא זקוק ע"מ ללמוד את התורה. וא"כ סבר ר' משה לגבי מצבו הרי כבר עתה נמצא בשלווה כמו בזמן המשיח, וא"כ אינו זקוק למשיח...

ברם, החפץ חיים באופן עקרוני הסכים עמו, רק סבר כי ר' משה לצורך עצמו לא זקוק למשיח, אך כלל ישראל זקוק למשיח, ואף אם האדם עצמו לא זקוק למשיח, הכלל ישראל זקוק למשיח עד מאד...[133] כך ביאר ר' מנדל את עומק דבריו של ר' משה.[134]

---

133. מפי הרב מרדכי לונדינסקי.

134. סיפר רבי יחזקאל לוויגשטיין שהח"ח נשאל הכיצד מתפללים על ביאת המשיח, הלא אלו ימים שאין בהם זכות או חובה וכלשון חז"ל "הגיעו ימים אשר אין בהם חפץ, אלו

היו עוד התבטאויות של ר' משה בנושא אשר רק גדולים בשיעור קומתו של הח"ח הבינו מה כוונתו באותן הערות, אחרים ששמעום היו הערות אלו נראות בעיניהם תמוהות, אך הח"ח תמיד הקשיב להם רוב קשב, וכנראה הח"ח ידע מה כוונתו של ר' משה באותן ההערות,[135] ומי יבוא בסוד אותן גדולים להבין איזה עומק טמון בדברים שאמרו זה לזה..

באחת משיחותיו של הח"ח כשדיבר הח"ח על המשיח ור' משה העיר על דבריו, החפץ חיים חשש כי בחורי הישיבה יפרשו לא כראוי את הערותיו של ר' משה לדבריו של הח"ח, ואף יכולים בקוצר הבנתם לזלזל בר' משה בגלל דבריו, הח"ח חיכה עד שר' משה יצא, וכשר' משה יצא מהחדר פנה הח"ח לבחורים ואמר להם: "אתם רק יכולים לקנא בר' משה, הוא אדם עשיר, עשיר בתורה ובכל מעלותיה ועשיר גדול בחסד"...[136]

באחת משיחותיו דיבר הח"ח בלהט ואמר כעת הזמן האחרון ומתקרבת הגאולה, המשיח עומד להגיע. הח"ח חש כי הזמן הינו זמן מיוחד המסוגל לגאולה. ר' משה נשמע אומר: "הלואי ואכן יבוא המשיח, אבל אינני מבין מדוע לא הגיע אתמול כשמצבנו הרוחני היה טוב יותר והיינו אז ראויים להגאל יותר ממצבנו השפל דהיום..."[137] מענין כי בפעם אחרת אחד התלמידים שמע את החפץ חיים מדבר לעצמו ואומר "רבונו של עולם צריך למהר את הגאולה עוד מעט לא ישאר בשביל מי שיבוא בשבילו המשיח"...[138]

ימות המשיח ומי יאמר שהוא ראוי לכך א"כ כיצד אפשר להתפלל ע"ז, ענה הח"ח כיון שזה לטובת כלל ישראל. הר"ז כעין מסי"נ עבור הכלל וממילא מוכנים אנו להפקיר את עצמנו למען הכלל... [אור יחזקאל אלול עמ' מז' וביתר הרחבה בשימושה של תורה עמ' רד'] ואפשר שזה מונח בעומק תשובתו של הח"ח לר' משה "אבל כלל ישראל זקוק למשיח"...

135. מפי אחד המשגיחים שליט"א.

136. מפי הרב מרדכי צוקרמן.

137. מפי הרב מרדכי צוקרמן.

138. מפי הרב גינזבורג, ליקוד ארה"ב. וכן העיד רבי יצחק הוטנר ששנתיים קודם פטירת הח"ח כינס בראדין את כל ראשי הישיבות והרבנים לדון על מצב הדור, הח"ח דיבר בפניהם כשגמר את דיבורו ישב, אח"כ שוב קם ממקומו ודיבר לעצמו בלחש ורק ר"י הוטנר שעמד מאחריו סמוך אליו שמעו אומר לעצמו, "אם המשיח יבוא עתה עוד יהיה

באמת משיחותיו של הח"ח דיבר הח"ח וזעק, "עד מתי תמשך הגלות המצב של כלל ישראל רק מחמיר והולך... לשם מה הגלות..." ר' משה החל לדבר ואמר "לעיתים איננו מבינים מה מטרתו של הקב"ה, הדבר דומה לכך שיום אחד ראיתי את החנווני של ראדין עומד בחנותו בשעה 11:00 בלילה, לא הבנתי מה הוא עושה בשעה כה מאוחרת כשאין אנשים ברחובות, לשם מה פותח את חנותו, מה יוצא לו מזה"... הוסיף ר' משה ואמר: "אחרי שחשבתי אמרתי לעצמי, אמנם אינני מבין למה החנווני מחזיק את חנותו פתוחה אבל אם הוא מחזיקה פתוחה כנראה ששווה לו",... כך הוסיף ואמר "איננו מבינים מדוע הקב"ה עושה כך, מדוע הגלות נמשכת, ולמה שווה לקב"ה להחזיק את העולם כשהמצב רק מתדרדר והולך... אך אם הקב"ה עושה כך כנראה שבכ"ז שווה לו, למרות הכל עדיין שווה להקב"ה להחזיק את העולם..."[139]

ליל שבת אחד חש הח"ח חולשה יתירה, עקב חולשתו ביקש מר' משה כי ידבר במקומו, ר' משה סירב, הח"ח שוב פנה אליו ובקשו: "ר' משה, אנא דבר", ור' משה דבק בסירובו ולא הסכים לדבר, אחד התלמידים שישב לידו אמר בקול: "רב שמחל על כבודו כבודו מחול" וא"כ מדוע ר' משה לא מדבר, ענה ר' משה ואמר: "אמנם רב שמחל על כבודו כבודו מחול אבל לתוך האש אסור להכנס"... בחור אחר סיפר כי ר' משה אמר "וכי רוצים אתם שאמות.. רוצים אתם רח"ל שאהרג..."[140]

רבי יהודה קרביץ שסיפר את זה אמר בהתרגשות, כי עד היום אינו מבין את

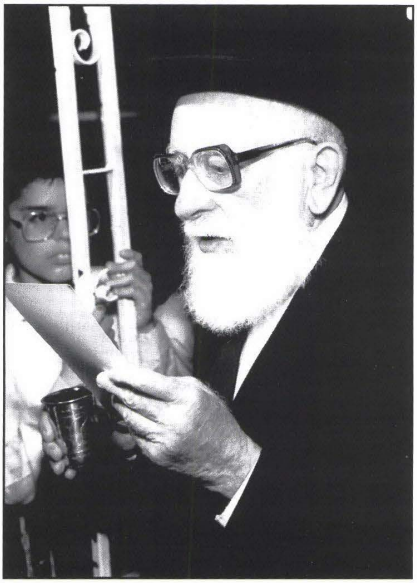
לו עם מי לשוחח, אם ח"ו יתעכב חוששני שלא יהיה לו בר שיחה...[מע"י ח"ג 670].

139. מפי הרב חיים וואלקין, מעשה דומה ארע בעת שהח"ח שלח את חתנו רצה לחיזוק הדת, הח"ח אמר לו אפשר שתעלה בדעתך מה תועלת יש בדרשותי הלא אחר הדרשה כולם שבים לביתם ונשארים אותו הדבר, אך, אמר הח"ח אנו צריכים ללמוד מהפריצים שיוצאים לציד שימים רבים עמלים שמא יעלה בידם לצוד דוב כל שהוא כן אנו צריכים לפעול שמא באמת הפעמים נצליח להשיב יהודי כל שהוא ואז הכל היה שווה לצורך אותו יהודי שהצלנו... [מתוך מאמר של תלמיד ראדין, ההד חשוון תרצ"ד].

140. המעשה ארע עם הרב יהודה קרביץ תלמיד ראדין במשך 16 שנים ולימים ראש ישיבת תפארת צבי בירושלים.

141. מפי בנו הרב שלמה קרביץ.

142. ח"ח חייו ופעליו.

רבי יהודה קרביץ, תלמיד ראדין במשך כ- 16 שנים, ואח"כ מראשי ישיבת תפארת צבי בירושלים.

פשר סירובו של ר' משה לדבר... ר' משה גאון הגאונים אשר הבבלי והירושלמי שגורים על פיו על פה, ואשר עמד ליד הח"ח יותר מארבעים שנה בראשות הישיבה, ובכ"ז לדבר לפני הח"ח נחשב אצלו כמו להכנס לתוך האש. אין זאת אלא שכנראה זקוקים להיות גדולים כר' משה על מנת להבין כי לדבר לפני הח"ח זה חמור כ"כ כמו להיכנס לתוך אש"...[141]

143. מפי נכד הח"ח ששמע את הדברים מהגרי"ז [שאל אביך ויגדך ח"ג, רכ"ז].

פרק י"א

גאונות במעטה פשטות

שיחותיו של החפץ חיים הצטיינו בפשטותן, ממבט שטחי היו השיחות נראות כנעדרות חידושים גדולים ונטולות הברקות. אך גדולי ישראל ידעו והבינו כי מאחורי אותם דיבורים פשוטים מסתתרים דברים עמוקים ונעלים, גדולי ישראל הבינו כי למעשה מאחרי אותה הפשטות של דבריו, כל זה איננו אלא כיסוי לגאונות ולעמקות הרבה המסתתרת מאחוריהם, ולמעשה היו זקוקים לגאונות רבה על מנת לשוות לאותם דיבורים עמוקים, גוון הנותן ועושה רושם כאילו אלו רק דיבורים פשוטים, כך שלמעשה הפשטות שבדיבורים היתה באמת גאונות של פשטות...

אותה פשטות שאפפה את שיחותיו של החפץ חיים לא היתה רק בשיחותיו, אלא כל צורת חייו והנהגותיו אמרו פשטות, ולהמתבונן מהצד על הח"ח נראה היה כי זהו אדם ככל האנשים, ויכלו אף לטעות ולחשוב שזהו אדם פשוט ותו לא, ורק אחר התבוננות ראויה יכלו לראות כי למעשה הפשטות הנראית לעין, איננה אלא מסווה שעטף הח"ח את עצמו להסתיר את גדלותו הענקית וצדקנותו המופלאה...

ואולי לא היה זה מסווה של פשטות שעמל הח"ח לעטות על עצמו... אלא הח"ח באמת סבר שאכן הינו יהודי פשוט העושה את המוטל עליו ותו לא, הח"ח הסתכל על עצמו שאיננו אלא כבעל חוב המחזיר את חובו, ואם כן וכי מגיע לו ע"ז כבוד והערכה...[142]

הגרי"ז סאלווייצ'יק נשאל פעם הלא הח"ח היה גאון מופלג בתורה, כידוע

144. ח"ח חייו ופעליו.

"מראהו של הח"ח היה כשל אדם פשוט, זר שלא הכירו לא היה מקשר בין דמותו לדמות הח"ח".

לכל מי שמתבונן במשנה ברורה ובפרט בחלק של "ביאור ההלכה" שבו, וא"כ כיצד קרה שבעולם הרחב אותה גאונות לא היתה מפורסמת ונודעת, השיב הגרי"ז כי רצון הח"ח היה להסתיר את גאונותו וגדלותו בתורה, ומן השמים סייעו בידו שאותה גדלות בתורה אכן תשאר נסתרת מידיעת הכלל, כששאלו את הגרי"ז אם כן מדוע צדקותו של הח"ח כן התפרסמה בכל קצוות תבל, מדוע את צדקותו לא הצליח הח"ח להסתיר, ענה הגרי"ז, הח"ח כלל לא סבר שהוא צדיק לכן לא חשב שצריך להסתיר את צדקותו, ולכן צדקותו של הח"ח כן נתפרסמה בכלל ישראל, בעוד שאת גאונותו הצליח הח"ח להסתירה מעיני כלל ישראל.[143]

ואכן הפשטות המופלאה היוותה אחת מאבני היסוד באישיותו של הח"ח, ופשטות זו היוותה גם את אחת מאבני היסוד של ראדין, פשטות מופלאה זו אפפה את כל אוירתה וסביבתה של ראדין, עד שהשם ראדין הפך לשם נרדף לפשטות וצניעות, כך חיו תושביה של ראדין כך גדלו תלמידי הישיבה, כשבראשם החפץ חיים ור' משה אשר הנהגותיהם היו הנהגות של פשטות מופלאה, והיו צריכים לעמול כדי לראות כי מבעד לאותה פשטות מסתתרת גדלות מופלאה וצדקות מיוחדת.

מראהו החיצוני של החפץ חיים היה כשל אדם פשוט לבושו היה מעיל

145. שם, רבי ירוחם ליבוביץ לשעבר המשגיח בראדין ואח"כ המשגיח דמיר סיפר כיצד היה

פשוט, כובעו היה כובע קסקט פשוט, ולרגליו מגפיים, היה זה לבוש אותו לבשו היהודים הפשוטים של אותם הימים, זר שלא הכירו לא היה מקשר בין דמותו הפשוטה לחפץ חיים המפורסם בכל קצוות תבל, ואכן היו מקרים בהם הח"ח ישב בחברת אנשים וכששמע שהינם מפליגים בשבחים על החפץ חיים היה מתערב ואומר: "אני מכירו, הוא איננו כה צדיק גדול כפי שאתם חושבים... הוא איננו אלא יהודי פשוט המתאמץ לשמור על הכתוב בשולחן ערוך", היהודים שהיו סביבו החלו לגדפו על דבריו שסברו שהיה בהם פגיעה בצדיק הגדול הח"ח... הם לא תיארו לעצמם כלל כי אותו היהודי המדבר עמהם והנראה כאחד מהם הוא אותו צדיק גדול ומפורסם החפץ חיים...[144]

יהודי פשוט מפלך ווילנא

פעם נסע הח"ח ברכבת לידו ישב יהודי שומר מצוות, אותו נוסע פתח עמו בשיחה ושאלו: "מהיכן יהודי" הח"ח ענה "מפלך ווילנא". היהודי המשיך ושאל: "מאיזו עיירה אתם", השיבו הח"ח: "מעיירה קטנה הסמוכה ללידא", "אבל מה שמה של אותה עיירה" המשיך היהודי בשאלתו: "אה, ראדין, ראדין שם עיירתי" השיב הח"ח, "כך מראדין אתם, אם כן הלא מצוי ביניכם צדיק גדול ומפורסם החפץ חיים" אמר היהודי בהתפעלות, אך הח"ח המשיך: "זה צדיק... חדשות אתה משמיעני... יהודי פשוט ככל היהודים"... היהודי ששמע את דבריו החל לצעוק עליו "בוש והכלם לך יהודי זקן המעז לזלזל בכבודו של הח"ח שהעולם כולו מסכים כי הינו גדול הדור".., אך הח"ח בשלו "הריני מכיר את הח"ח ואיננו אלא יהודי פשוט"...

היהודי המשיך לחרף ולגדף את הזקן הנשמע כתמהוני שמעז לזלזל בצדיק הגדול החפץ חיים, בתחנה הסמוכה עלו יהודים שהכירו את הח"ח וניגשו אליו ברוב כבוד וחרדת קודש, כשנתגלה לאותו יהודי כי אותו זקן איננו אלא החפץ חיים נבהל עד למאד, ובדמעות ניגש לח"ח וביקש את סליחתו, באומרו, לא ידעתי כי כבודו הינו הח"ח, אך הח"ח משך בכתפיו ולא הבין בשל מה עליו למחול לו... במה העליבו עד כי נזקק הוא לבקש ממנו מחילה...[145] בכזה עולם

הח"ח ניגש לארון הספרים ואומר לעצמו "ספר זה הינך יודע, וספר זה הינך יודע, אם כן מה אתה מתגאה..." [דחו"מ ח"א צו'] כך הסתכל הח"ח על עצמו וכזו גדולה היתה

של פשטות חי הח"ח...

מעשה היה באשה יהודיה ששנים מילדיה נסעו ללמוד בישיבה בראדין, עברו חודשים והשנים לא כתבו לאמם שום מכתב, והאם החלה דואגת לגורלם, החליטה האם לנסוע לראדין לראות את מצבם ושלומם של בניה, באחת התחנות ראתה יהודי חבוש קסקט ולבושו פשוט, החלה לדבר עמו ולשאול אותו להיכן עליה להמשיך ע"מ להגיע לראדין, היהודי שאלה לשם מה עליך לנסוע לראדין, ענתה לו אותה יהודיה כי בניה לומדים שם והיא רוצה לדעת משלומם, האיש אמר לה אני גר בראדין ובמקום שתטרחי לנסוע עד ראדין אני אגש אליהם ואומר להם שיכתבו לך משלומם, האשה שמחה כי נחסכת ממנה הטרחה לנסוע עד לראדין, היא שאלה את האיש מה שמו והוא השיב לה "בעל הבית פשוט מראדין אנוכי", את שמו לא אמר לה, גם כשחזרה וניסתה להוציא ממנו את שמו לא הצליחה רק שב ואמר לה כי הינו מתושביה של ראדין.

רבי נחמן דוד לונדינסקי מייסד וראש ישיבת גייטסד באנגליה.

לפני שנפרד ממנה אמר לה כי תזהר על עצמה ועל רכושה באשר זהו מקום השורץ בגנבים, השנים נפרדו וכעבור זמן מועט קיבלה האם מכתב מילדיה בו הם מספרים לה כי הח"ח אמר להם שאמם מבקשת שיכתבו לה מכתב באשר היא דואגת לשלומם. אותה אשה לא האמינה כי אותו יהודי פשוט שהציע לה את עזרתו לא היה אלא הח"ח בכבודו ובעצמו...[146]

סיפר ר' נחמן דוד בנו של ר' משה כי בהיותו ילד שיחק עם בנו של הח"ח בביתו של הח"ח, במשחקם אף התלכלכו בגדיו וכולו היה מלא בוץ ולכלוך, כשעמד ללכת לביתו אמר לו הח"ח: "לא יפה כך לשוב הביתה", והח"ח

ענוותנותו.

146. מפי הרב ז. נכדה של אותה יהודיה.

147. מפי ר"ח קלצקין ששמע מר' ש"נ רוזנסקי בעל המעשה, הנהגות אלו של הח"ח אשר

בכבודו ובעצמו לקחו וניקהו מהלכלוך, וכשנחה דעתו שהינו נקי שלחו לביתו...

בחור מהישיבה קטנה בראדין כבן 15 היה בביתו של הח"ח, ראה את הח"ח מחזיק מכתב ומתחיל ללכת לכיוון בית הדואר, הבחור הציע את עזרתו לח"ח ואמר כי הוא יקח במקומו את המכתב לדואר, הבחור ידע כי הח"ח לא יסכים שיטרח במיוחד בשבילו, ולכן מיד הוסיף כי ממילא הינו הולך לדואר, כך שאיננו טורח במיוחד בשבילו. הח"ח חשד שמא מטריח א"ע למענו ולכן שאלו שוב: "אתה אומר לי את האמת, האם באמת אתה צריך ללכת לדואר האם אינני מטריחך במיוחד"... הבחור שסיפר את המעשה אמר, בשבילי זה היה כבוד גדול לשמש את הח"ח ולסייעו, ואולם הוא כל הזמן דאג שמא בזה הינו מטריחני.. הח"ח לא חשב כי הינו חשוב כל כך עד שיסכימו לטרוח ולעשות למענו משהו, הח"ח סבר כי איננו ראוי כי יטריח מישהו ואפילו זה בחור ישיבה צעיר, כה גדולה היתה ענותו ופשטותו של הח"ח...[147]

"לא ראוי להידורים במצוות"

אותה פשטות בהנהגות, איפיינה את הח"ח בכל תהלוכותיו ובכל הנהגותיו, בנו של הח"ח ר' לייב מספר כי הנהגותיו לא היו הנהגות הנבדלות מהנהגת רוב ישראל,[148] החפץ חיים לא ראה את עצמו כראוי לחזר אחרי הידורים מיוחדים במצוות, ואף סוכתו בנויה היתה ככל הסוכות של האנשים הפשוטים מקרשים

למרות גדלותו חש כלא ראוי לקבל טובה מאחר, ושאינו ראוי להטריחו הינן מופלאות. יש לציין כי גם שאר בני משפחתו של הח"ח היו מופלגים במדותיהן הנאצלות והמיוחדות, ועמלו שלא יפגע שום אחר בסיבתן, ומעשה היה בתלמיד ראדין שראה את אחותו של הח"ח שגרה בראדין שאינה הולכת עם הציבור לתפילת קול נדרי, הוא שאל אותה מדוע אינה הולכת, והיא השיבתו כי לביתה נכנס תרנגול ולא הצליחה להוציאו, וכיון שבביתה ישנם פקדונות והתרנגול עלול להזיקם היא נשארה לשמור ולכן לא תלך לקול נדרי... כך ויתרה אחות הח"ח על תפילת קול נדרי למען לא ינזק ממון של אחרים.. [חתן אחות זו של הח"ח היה ר' מרדכי דוד רייטבלט שהיה ר"מ בשיעור ג' בישיב"ק דראדין, כ"ז מפי ר"ח קלצקין].

148. דוגמא מחיי אבי כט'.

149. שם ל"ג.

ותו לא,[149] אפילו תפילתו של הח"ח היתה נראית כתפילתו של יהודי פשוט, הח"ח לא היה מאריך בתפילתו, אמנם קרה שפרץ פתאום בבכיה רבה, אך כשראה שהציבור מחכים לו דפק על העמוד לאות שלא יחכו לו,[150] הח"ח לא חשב כי ראוי שיחכו לו... לפעמים כשראה שבכל זאת ממתינים לו היה הח"ח פוסע ג' פסיעות ועושה עצמו כאילו גמר את תפילתו, הכל כדי שהציבור לא יטרח למענו באשר הח"ח סבר כי אינו ראוי כי הציבור ימתין לו... מעשה היה ומשגיח הישיבה נגש לפני העמוד והאריך בתפילתו, אחר שסיים נגש אליו הח"ח וגער בו על שהאריך, המשגיח אמר כי האריך מפני שרצה לכוון בתפילתו, אך הח"ח אמר לו: "אם אתה רוצה להאריך בתפילתך, עשה זאת לא על חשבון הציבור..."[151]

ואף בימים הנוראים היה הח"ח מן הראשונים שגמרו את התפילה,[152] הח"ח היה מזרז את החזן למהר בתפילתו. כששאלוהו מדוע מיהר את החזן, אמר שלא רוצה כי הבחורים יפסידו את אכילתם עם הציבור... כזה היה הח"ח, לא נתן לענייניו הרוחניים לגלוש מעבר לגבולותיהם, וברגע שחשש שמישהו יכול להפגע ולסבול במשהו מתפילתו העדיף לקצרה, ובלבד שהשני לא יפגע ולא יסבול בגללו... לכן כששהה במקום בו היה רב, טרח הח"ח תמיד לסיים את תפילתו לפני שהרב יסיים כדי שלא ימתינו לו וחס ושלום ויפגע כבודו של הרב...[153]

---

150. שם ל"א.

151. מאורות הגדולים שכ"ט, בעת שהיו פוגרומים והציבור התאסף לומר תהילים, הציבור געה בבכיות בעוד הח"ח ישב שקט וחרישי, אחר שהלכו לישון שמע אחד מבני המשפחה בכיות וכשהתעורר ראה את הח"ח יושב ובוכה בכי תמרורים. [מע"י ח"ג 530] וכן סיפר בן הח"ח שלא היה מאריך בתפילה והנהגותיו היו כשאר רוב ישראל אך לעיתים פרץ לפתע בבכיות... [דוגמא מחיי אבי לא'] בתפילות ר"ה זירז את החזן למהר עד שגמרו לפני שאר בהכנ"ס בראדין וכששאלוהו מדוע מיהר את התפילה כ"כ ענה הח"ח שלא רצה שהבחורים שאמורים לאכול אצל בעלי הבתים יאחרו לסעודתם... [מע"י ח"ב 96].

152. מע"י ח"א 64.

153. מע"י ח"ב 96, הכבוד שרחש הח"ח לרבנים היה גדול, רבה של ראדין ר' מרדכי מירסקי כל פעם שהיה עובר ליד הח"ח היה הח"ח קם לכבודו, בשנותיו האחרונות של הח"ח

רבי דוד פוברסקי סיפר כי בבחרותו שמע על גדלותו וצדקותו של הח"ח והחליט לנסוע לראדין לראות את הח"ח, ר' דוד שהה בראדין שבת שלימה והתבונן על הח"ח אבל לא היה ניכר עליו שום דבר מאותה צדקות מפורסמת, תפילתו כמו ברכת המזון שלו היו ממש כמו של אדם פשוט... לא ניכר היה כי זהו הצדיק המפורסם הח"ח,[154] כך השכיל הח"ח והצליח להצניע ולהעלים את אורחותיו...

לא בכדי אנו חוזרים ומספרים על החפץ חיים והנהגותיו, ראוי לציין כי אותה פשטות ואותו מעטה של הסתר אפף גם את כל אורחותיו והנהגותיו של רעו הקרוב ביותר ר' משה, הסיפורים המסופרים עליו דומים להפליא לסיפורים אודות פשטותו של הח"ח, היה דמיון רב בהנהגותיהם, באשר שניהם בגדלותם סימלו את הנעלה והמיוחד, כאשר בצד גדלותם המופלאה נשארה הנהגתם פשוטה כאחד האדם, עד שארע והח"ח הלך עם ר' משה ואנשים שפגשו את הח"ח והכירוהו חשבו את ר' משה לשמשו של הח"ח, באשר לבושו של ר' משה היה פשוט ונראה היה כאחד האדם, לבושו לא הסגיר את היותו אחד מהגדולים שבראשי הישיבות שבדור.

כך היה ר' משה בלבושו הפשוט, וכך גם היתה תפילתו. הרב יעקב משה שורקין סיפר כי תפילתו של ר' משה היתה נראית כמו תפילה רגילה, ואפילו בימים הנוראים היה מסיים את תפילתו במהירות, אך מי שהיה מתבונן, היה רואה, כי למרות המהירות שבתפילתו הרי עיניו היו לחות ומלאות דמעות... כך שהיתה זו תפילה פשוטה אך מאידך גיסא מלאת עמקות ואהבה מוסתרת.[155]

לעיתים היה יושב מחוץ לביתו לפוש מעט, הרב של ראדין ידע שלמרות חולשתו של הח"ח אם יעבור לידו הח"ח יתאמץ לקום לכבודו, לכן עשה דרכו בצורה שלא יעבור ליד הח"ח, וכ"ז למרות שהח"ח היה מבוגר מאותו הרב וגדול ממנו, בכ"ז נהג בו כבוד כה גדול. [מעדות ר"ח קלצקין תלמיד ראדין].

154. מע"י ח"ג 531.

155. נכדו של הח"ח ר' הירש זקס סיפר כי תפילת הח"ח בימים נוראים היתה כבכל ימות השנה, הח"ח טען כי התפילה כל השנה צריכה להיות באותו רמה ובאותה הדבקות, [שאל אביך ויגדך ח"ג עמוד פ"ח].

אחד מתלמידי ראדין אשר זכה להשתתף במנין המיוחד שהיה בביתו של הח"ח סיפר כי גם ר' משה התפלל באותו המנין בביתו של הח"ח, הוא סיפר כי הוא זוכר כי ר' משה היה עומד ממש אחרי הח"ח והיה מתפלל כשעיניו זולגות דמעות ללא הפוגה, עד שממש היה רטוב לגמרי מחמת דמעותיו, כזו היתה תפילתו של ר' משה...[156]

רבי מרדכי צוקרמן סיפר כי תפילותיהם של הח"ח ור' משה היו ללא שום פעולות וגינונים חיצוניים, אלא כעבד לפני המלך מילה במילה כמונה מעות, היה צריך עין בוחנת לראות כי זו אכן תפילה של אדם גדול, רק אחר ההתבוננות יכלו לראות כי תפילה זו היתה נעלית, באשר תפילה כזו כעבד לפני רבו היא הנעלית שבתפילות.

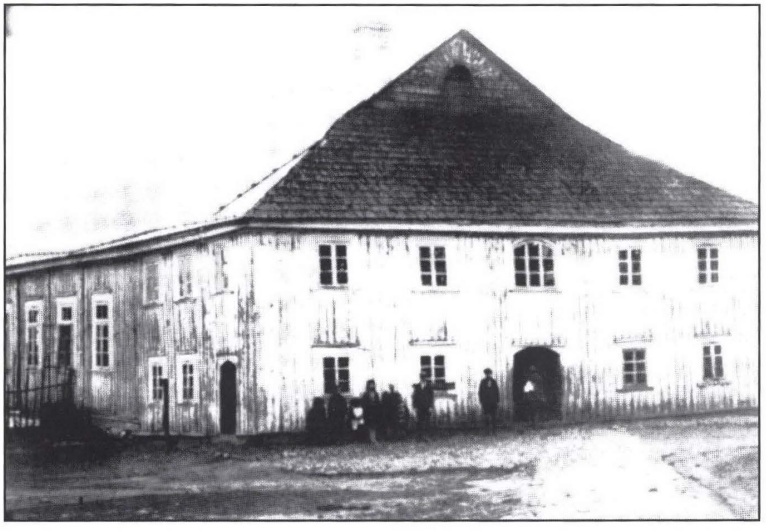
מימין - רבי שלמה וולבה, רבי מרדכי צוקרמן.

גדלות וגאונות בפשטות

הנהגות הפשטות והענווה של ר' משה היו חלק בלתי נפרד מאישיותו המיוחדת, לא היתה זו ענווה מתוכננת או מכוונת, אלא פשטות פשטנית טבעית, המרוחקת מהרגשות של גאוה וגינונים של כבוד, ר' משה לא חש כי בגלל גדלותו צריכות הנהגותיו להיות שונות מפשוטי העם.

תלמידי ראדין מספרים כי תמיד כשר' משה התפלל בבית הכנסת של ראדין לא ישב ליד כותל המזרח, אלא במקום רגיל כשאר כל המתפללים. היו זמנים

156. מאת ר"א וואלקין ששמע את המעשה מהרב ח"ז יאסילאווסקי בשם אביו הרב י"מ שהתפלל באותו המנין.

בית כנסת בעיירה ראדין.

של קשיים כספיים שנקלעה אליהם הישיבה, ר' משה לא הרגיש זר ומוזר בכך שפתח חנות ירקות ומכר בה, לא היה נראה לו משונה לשמש כרוכל וחנוני, למרות היותו ראש ישיבה ואחד מגדולי הדור...

גם ארע שהמליצו בפני ר' משה כי לצורך בריאותו זקוק לפעילות גופנית על מנת לחזק את גופו, ר' משה סבר כי הפעילות הטובה והמעולה ביותר תהיה אם פעם בשבוע יעבוד כמה שעות עבודת כפים בעבודת אדמה, כך נטל ר' משה את עצמו ואת כל גדלותו, ופעם בשבוע היה הולך לשדה ומספר שעות עובד כאחד האיכרים...[157] כמובן שתוך כדי עבודתו פיו לא חדל למלמל בדברי תורה... היתה זו פשטות, אך מאידך היתה זו פשטות שהסתירה גדלות וגאונות מופלאה...

אותה פשטות היא שהביאה לכך שר' משה נשאר עם לבושו הפשוט, ועם הכובע אותו חבשו היהודים הפשוטים של אותו הזמן. לימים כשהוצרך לנסוע

157. מפי רבי יוסף שלמה כהנמן גאב"ד פונביז' שמע מפיו הרב לוי, צירוך שויץ.

ר' משה עם מחותנו רבי אהרן וואלקין.

לאסיפת כספים אמרו לו כי ראוי לראש ישיבה שיחבוש כובע מכובד כיאות למעמדו, ר' משה הסכים לשנות מכובעו הרגיל והפשוט רק מחמת שזה יועיל לאסיפת הכספים, אחר שחזר ר' משה מאותו מסע לאסיפת כספים השאיר עליו את הכובע המכובד, ולא חזר לחבוש את הכובע הפשוט שהיה עליו לפני כן. כששאלוהו תלמידיו מדוע לא חוזר לחבוש את כובעו הקודם והפשוט, ענה, כובע המצחיה הקודם יכולתי ללובשו רק בצורה שהמצחיה לפנים, בעוד שכובע זה בכל צורה שאני מניחו על ראשי הינו מונח טוב... זו הסיבה היחידה שר' משה מצא להשארת כובע ראש הישיבה על ראשו...

לר' משה לא היה מושג של גינוני כבוד, לא ידע כבוד מהו, לא חש כי עליו לנהוג אחרת מאשר באותה הפשטות, היה קורה שהיה מגיע למסור את שיעורו ביום ששי בישיבה, וכלי רחצתו עמו, מאחר שר' משה היה רגיל אחר השיעור ללכת לבית המרחץ, היה מגיע אל השיעור כשכלי המרחץ והמגבת בידו, וכך מסר את שיעורו...[158] זו למעשה היתה צורתה של ראדין גדלות העטופה במעטה כבד של פשטות...

158. מפי ר' חנא קלצקין והרב פייבלזון, ארה"ב.

פרק י"ב

בנתיבי הישרות

קשר מיוחד ואהבה רבה שררו בין הח"ח ור' משה, הח"ח שמח עד מאד כי בראשות הישיבה עומד אדם כלבבו. הח"ח סמך על ישרות דעתו והבנתו של ר' משה, הרבה להתייעץ עמו, ושום צעד בענייני הישיבה ואף בכל ענייני הכלל לא עשה בלי להימלך תחילה בר' משה,[159] יש ופעמים מסוימות שבהם נועץ בר' משה, ובעקבות סיבות מסויימות לא עשה כפי שיעץ לו, אך לבסוף נוכח הח"ח כי הנכון היה כן לשמוע לעצתו, שמעו את הח"ח אומר "חבל... חבל... שלא שמעתי לעצתו של ר' משה..."[160]

גם כשלח"ח היתה סוגיא קשה או רמב"ם קשה, היה פוסע לעבר ביתו של ר' משה נכנס ואומר: "אתה שומע ר' משה יש לי רמב"ם קשה אולי תוכל לעזור לי בהבנתו..."[161] וכך היו מתיישבים יחדיו שני גאוני עולם אלו ויחדיו עומלים על הארת הענין, עד שהדברים היו מתחוורים, ואז נהרה של שמחה ואושר היתה על פניהם של הח"ח ור' משה, שמחתה של תורה...

דרכו של ר' משה בלימוד היתה דומה לדרכו של הח"ח, לכן מצאו השניים שפה משותפת בלימוד, באשר הנתיב שעליו צעדו שניהם היה אותו נתיב, ושמו של הנתיב היה "ישרות". הישרות היתה ציר מרכזי בכל עולמו הרוחני של הח"ח, ישרות במידות, ישרות מופלגת בכל ענין הנוגע לכספו של הזולת, ואותה דרך של ישרות היתה דרכו בלימוד של הח"ח, חתנו של הח"ח ר' מנדל שאל פעם

159. ח"ח חייו ופעליו תרס"ו.

160. ח"ח חייו ופעליו ח"ב תקנ"ח.

161. ר' דוד זריצקי מתוך מאמר לזכרו שפורסם באדר תרצ"ח.

את הח"ח: האם יש לו רוח הקודש, אמר לו הח"ח ודאי שלא... מה שיש לי זה אולי קצת ישרות...[162] ולמעשה הישרות היוותה אבן יסוד בכל אלו שזכו להיות במחיצתו של הח"ח, ומי שזכה לקבל ולינוק מתורתו ודרכיו של הח"ח, הרי אחד הדברים הבולטים שקיבל ושנבלעו בדמו ובלשד עצמותיו היה אותה מידה מופלאה של ישרות.

ר' לייב, בנו הבכור של הח"ח "בכל פעם שנכנס לחדרו היה הח"ח קם לכבודו"...

בנו הגדול של החפץ חיים רבי לייב היה מאלו היחידים שזכו להיבנות ממסד ועד טפחות ע"י אביו, ואותן התכונות שיחדו את אביו גם היו אצלו ובמידה מרובה, הח"ח העריכו עד למאד וכל פעם שנכנס ר' לייב לחדרו של הח"ח היה הח"ח קם לכבודו... כבוד מעין זה זכו לו רק מעטים כדוגמת ר' משה ור' חיים עוזר.[163]

מעשה בר' לייב שלמד בחברותא עם רבי ברוך בער מקמניץ, למדו השנים ענין מסוים ונתגלע וויכוח ביניהם, כשר' לייב אמר פשט מסוים בענין, ור' ברוך בער חולק וטוען כי הפשט בסוגיא הינו אחרת, החליטו השניים כי ילכו לר' חיים סאלאווייצ'יק וישטחו את טענותיהם בפניו והוא יכריע עם מי הצדק, הגיעו השנים לר' חיים, כששמע ר' חיים את ר' לייב ואת ר' ברוך בער אמר כשהוא פונה לר' ברוך בער: "מה אתה מתווכח איתו הוא בא ממשפחה של ישרות וצדקות..."[164] כזו היתה הערכתם של גדולי ישראל לישרותו של הח"ח.

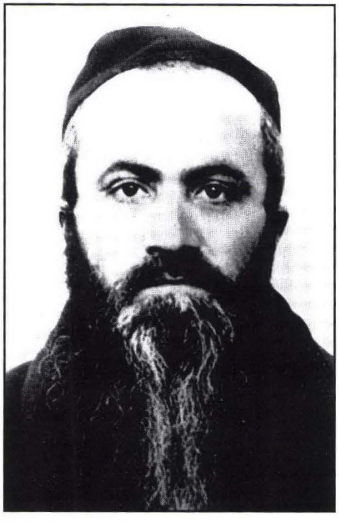
---

162. עדות ר"ח קלצקין תלמיד ראדין.

163. מפי ר' חנא קלצקין.

164. מפי' הרב מרדכי צוקרמן, וכן ח"ח חייו ופעליו רמח'. למעשה זה ישנו המשך, כעבור שנים רבות אחר פטירתו של הח"ח הוזמן ר' לייב לכינוס מסויים אשר גדולי הדור הסתייגו ממנו, ר' מנדל זקס ניסה לשכנעו שלא ילך, ואף ר' חיים עוזר ניסה ולא הצליחו, ר' לייב עמד על דעתו שהוא סבור שמותר וראוי שיסע, ר' לייב הוסיף ואמר

ואת אותה המידה שכה עמל עליה הח"ח שהיא הישרות, מצא אצל ר' משה ובמנה גדושה, ככל שדיבר עמו יותר נוכח הח"ח לגלות את גדלותו, ויותר מכל את ישרותו, לכן כה אהב הח"ח לשוחח עימו בכל בעיותיו וספקותיו, הח"ח אהב לדבר עימו בלימוד ולראות כיצד הישרות של ר' משה מאירה כל פינה חשוכה בש"ס, וכל שאלה מתמוססת לאור ישרותו המופלאה.

רבי אברהם סאחראב, רבה של טראב, חתנו של ר' משה.

מידת האמת של ר' משה היתה במדרגה נשגבה, ר' חיים סאחראב סיפר כי שמע מאביו ר' אברהם כי ארע בראדין ור' שמואל דוד ואלקין התווכח בלימוד עם אחד מטובי הבחורים בישיבה על הבנת תוספות מסוים, כשלא הגיעו לעמק השווה החליטו השניים כי יגשו לר' משה והוא יכריע עם מי האמת, הם נגשו לר' משה ושטחו בפניו את טענותיהם, ר' משה שמע את דברי שניהם, אך סירב להכריע עם מי האמת, ר' משה אמר להם "הנה ר' שמואל דוד הוא נכדי באשר התחתן עם נכדתי, אמנם מצד זה אני חושב ונדמה לי שאני כשר לעדות ולהיות דיין לגביו, אך יש לי בעיה אחרת שר' שמואל דוד מאוד אהוב לי והוא מחמד עיני ומצד זה אני חושב שאינני דיין כשר שיש לי נגיעות להצדיק אותו, וכעת אינני יכול להכריע באמת עם מי הצדק... כזו היתה מדת האמת של ר' משה...[165]

אף בחיי אבי רציתי לנסוע ורק משום כבוד אבי לא נסעתי. כעת, אחר פטירתו אני סבור שמותר ולכן אני נוסע, ר' ברוך בער לייבוביץ שהיה שם שמע את טענותיו אך לא התערב בנסיונות לשכנעו שלא לנסוע, אחר כך אמר ר' ברוך בער היו לי תשובות לענות על כל טענותיו של ר' לייב, אך בצעירותי, אמר לי ר' חיים "עם החיידר של הח"ח לא מתווכחים", לכן לא התווכחתי עמו... [למרות שסבר רב"ב שר' לייב עושה טעות במעשה זה...] אגב, כעבור יום שב ר' לייב מאותו כינוס, ר' מנדל שאלו מה קרה הרי סברת שטוב לנסוע ענה לו ר' לייב הם מדברים כפירה "אנו נבנה אנו נעשה"... ואת הקב"ה לא מזכירים לכן הלכתי משם...

165. שמע את הדברים מר"ח סאחראב ר"א וואלקין.

הרב שמואל דוד וואלקין סיפר מעשה נוסף המבטא את גודל מדת האמת של ר' משה, הוא סיפר כי כשר' משה היה מדבר על ת"ח או ראשי ישיבות תמיד היה מזכירם עם תוארים [התואר שהורגל בו ביותר היה "נר ישראל"] ר' שמואל דוד שאל את ר' משה מדוע בביתו כשהוא מדבר על ת"ח הוא מפליג עליהם בתוארים, האם זה בכדי ללמד ולנטוע בבני ביתו את הכבוד לתלמידי חכמים. ענה לו ר' משה "לא זאת הסיבה, טעמי הוא, שכשאני כותב לאותם אנשים אני פונה אליהם בתוארים ואני חושש כי אם רק כשאני בפניהם או שאני כותב להם אני משתמש בתוארים, ומאחורי גבם אני לא משתמש לגביהם בתוארים אצלי זה בגדר "אבק תנופה", ויש בזה חסרון במידת האמת, ולכן אותם תוארים שאני אומר בפניהם או כשאני פונה אליהם במכתב, אותם תוארים אני משתמש בהם תמיד..."[166]

עם הח"ח בכתיבת המשנה ברורה

החפץ חיים באותן הזמנים עסק רבות בכתיבת חיבורו הגדול המשנה ברורה, הח"ח עמל רבות בשנים אלו על חיבורו זה, [משנת תרמ"ב ועד שנת תרס"ז] בנו ר' לייב שאלו האם העולם ידע להעריך את גודל העמל שהושקע בחיבור זה, נענה: "הלא אני עומל למען כבוד שמו יתברך, למען ימצאו כלל ישראל את ההלכה, והדרך אשר ילכו בה וא"כ מה זה חשוב אם ידעו או לא ידעו את עמלי הרב שהשקעתי בזה העיקר שכבוד שמים יתרבה בעולם"...[167]

החשבון של הח"ח בכתיבת ספריו היה רק "כבוד שמים" ומה יביא לחיזוק אצל כלל ישראל, ולכן בכל דבר שראה שחל בו רפיון אצל כלל ישראל מיד עמל לכתוב "ספר" בנושא, על מנת לחזק את הטעון תיקון, אף שהיו לח"ח חידושים

166. כנ"ל.

167. כתבי ח"ח עמ' 48, מתוך מטרתו של הח"ח שהיתה אך ורק לש"ש לכן הרשה הח"ח לכ"א להדפיסו בתנאי שיתן חלק מההדפסה ללומדי התורה, בהמשך המכתב הח"ח מבקש שלא יכתבו עליו תוארים שאינו ראוי להם שזה למורת רוחו... אחר פירסום המכתב אמר הח"ח לר' משה "ב"ה תיקנתי לבל יחשדוני שחיברתי את ספרי לטובת עצמי חלילה... [ח"ח חייו ופעליו תרג'].

על ענינים רבים בש"ס העדיף לפרסם רק את הדברים והחיבורים שחש שיחזקו ויועילו לכלל ישראל, פעם שאל ר' לייב את אביו: "מה איכפת לך מהעולם ומכל הקורה בכלל ישראל"... השיב לו הח"ח: "מי שאיכפת לו, איכפת לו"... בהזדמנות אחרת העיר ר' לייב לאביו כי אולי מן הראוי שאם הוא דואג כ"כ לכלל ישראל, א"כ כיון שמצבם הרוחני של יהודי אמריקה הינו בכי רע, מן הראוי שיסע לאמריקה על מנת לחזק את יהודיה, הח"ח שמע את דברי בנו, למחרת פנה הח"ח לר' לייב ואמר לו: "לא ישנתי כל הלילה מחמת דבריך אודות יהודי אמריקה... לנסוע לשם אין זה מכוחותי לכך החלטתי לכתוב להם ספר"... והספר שכתב הח"ח עבור יהודי אמריקה היה הספר "נדחי ישראל", כך פעל הח"ח, וזו היתה כוונתו בכתיבת המשנה ברורה, הח"ח רצה שההלכות יהיו כשולחן הערוך לפני כל אחד ואחד...[168]

הח"ח עמל רבות ע"מ לברר את כל ההלכות, למד אותן משורשן בגמרא והראשונים עד הגיעו למסקנה ולהכרעת ההלכה, חלק גדול מהמשנה ברורה כתב הח"ח בעצמו, חלק נוסף עזר על ידו חתנו הגדול ר' הירש, אח"כ שיתף

החפץ חיים יושב בפתח ביתו ומשוחח עם בנו הגדול ר' לייב

168. מפי רבי מרדכי צוקרמן.

הח"ח בעבודתו הכבירה גם את בנו ר' לייב, גם ר' משה עזר לח"ח בחלק נכבד מהמשנה ברורה.[169]

חברותתו של ר' משה בראדין הרב משה צ'צ'יק סיפר כי דרכו של החפץ חיים היתה שאחרי שהיה גומר לכתוב כמות מסוימת של סעיפי "ביאור הלכה", היה שולח את זה לר' משה על מנת שיחווה את דעתו אודותם, תדיר היה ר' משה מתפעל מהחידושים ומהקושיות החזקות שישנם בביאור הלכה, ר' משה פעם שאל את החפץ חיים מאחר ובביאור הלכה ישנם מקומות שמקשה בהם קושיות חזקות על ה"בית יוסף", מדוע איננו ממשיך הלאה, ובעקבות הקושיות החזקות והראיות שמביא מדוע לא פוסק נגד דעת ה"בית יוסף", ענה הח"ח לר' משה: "מטרתי בחיבורי הינה רק לבאר את הבית יוסף, אמנם כשיש לי קושיות אני מביאם, אך לחלוק ולפסוק זה לא מטרתי ואינני יכול..."[170]

הח"ח נהג לעתים מזומנות לשבת בעזרת הנשים שבישיבה ולכתוב שם את חיבוריו, וכשהיה לעתים נזקק למצוא ענין מסוים שלא הצליח למוצאו, היה פונה וקורא לר' משה ושואלו היכן נמצא ענין פלוני. לעיתים קרובות ר' משה היה מגיע ומיד היה אומר לו: "ענין פלוני נמצא במקום פלוני"..., הח"ח היה מתפעל כל פעם מחדש על בקיאותו המופלאה של ר' משה ותדיר היה אומר בהתפעלות "ר' משה מה הייתי עושה בלעדיך..."[171]

למרות שהיו עוד שסייעו לח"ח בכתיבת ספרי ה"משנה ברורה" היתה לח"ח סיבה שגרמה לכך שבתוך ספרו לא הזכירם בשמם,[172] במקום אחד במשנה ברורה מוזכר "והראני גדול אחד מפורש בר"ן רפ"ק דמגילה בזמנה קורין ביחיד דברובן שלא קראו סגי" [בבאה"ל סי' קמ"ג], אותו "גדול אחד" היה ר' משה לונדינסקי, זוהי טביעת האצבע היחידה של ר' משה הנראית במשנה ברורה, וזה טיפה מן הים ממה שעזר וסייע ר' משה לח"ח בכתיבת ספרי המ"ב.

אגב, ההלכה המוזכרת במ"ב בשם הר"ן במסכת מגילה קשורה לסיפור שארע

---

169. ח"ח חייו ופעליו תרס"ו.

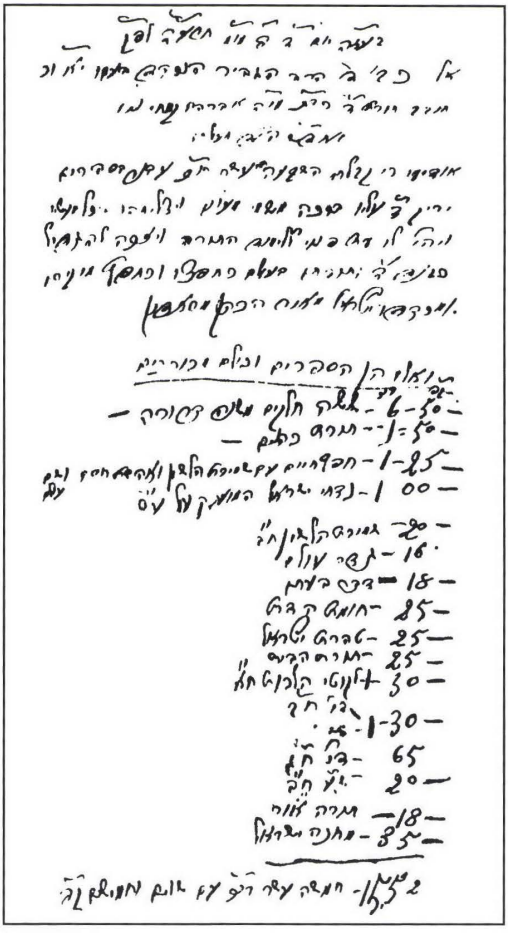
170. שמע מפי ר"מ צציק הרב יהושע סלומון.

171. מתוך כתבי רי"מ שורקין.

172. שמושה של תורה קנ"ט, הגרא"מ שך כותב כך אך סירב לגלות את הטעם.

עם הגאון רבי חיים סלוביצ'יק, מעשה ונקלע ר' חיים ללודז' אשר בפולין, ולא היה אז מנין של אנשים שלא שמעו קריאת התורה, ור' חיים ביקש כי יחפשו מנין אנשים אשר עדיין לא שמעו את קריאת התורה, לפתע התערב יהודי ת"ח שהיה שם ואמר, הלא ישנו ר"ן מפורש שפוסק שמספיק שרוב המנין לא שמע את הקריאה, וא"כ מדוע ר' חיים מחפש מנין שלם של אנשים שלא שמעו את הקריאה. ר' חיים הגיב מיד ואמר "אין כזה ר"ן, לא יתכן שרבינו ניסים יפסוק כך".

ניגש אותו יהודי לארון והוציא משם מסכת מגילה, פתח את הר"ן והראה כי שם אכן כתוב כי אכן מספיק רוב לקריאת התורה, ולא כפי שאמר ר' חיים, לקח ר' חיים את הגמרא בידו עיין בה, ואמר ליהודי כי יש לו טעות בקריאתו את דברי הר"ן, ר' חיים הראה לו כי טעה בקריאת ופיסוק דברי הר"ן, ולפי הקריאה הנכונה אכן אין הר"ן אומר כנגד מה שאמר ר' חיים..., ר' חיים ראה את התפעלותם של הסובבים מבקיאותו המדהימה, ומכך שמיד שכשאמרו לו שיש כזה ר"ן אמר בנחרצות מיניה וביה שאין כזה ר"ן, אך ביטל את התפעלותם מיניה וביה ואמר: וכי חושבים אתם שאני כ"כ בקי בדברי הר"ן... רק ידעתי שלא יכול להיות שהר"ן יאמר דבר כזה... כפי שאכן הוכח אחר כך...

מכתב בכת"י של הח"ח לסוחר ספרים, בהמשך המכתב כותב הח"ח את המחיר הנדרש עבור ספריו.

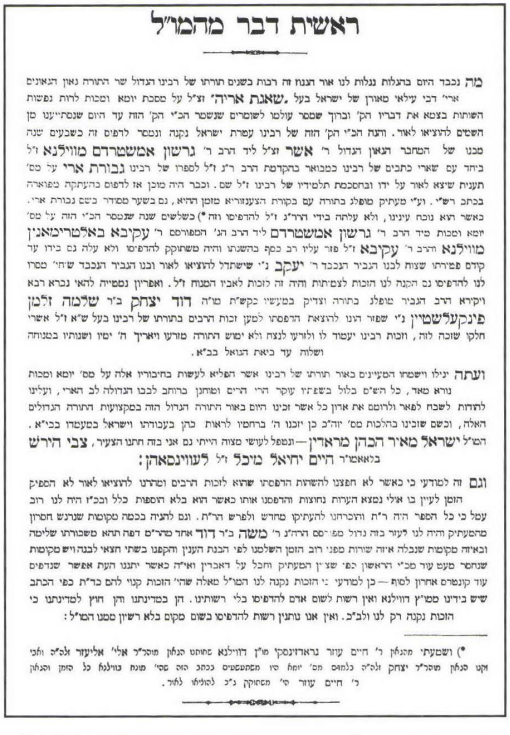
למרות זאת הר"ן המובא בביאור ההלכה ושמובא בשם "גדול אחד", מובא

לא כפי שפירשו ר' חיים, וכך שלמרות שר' חיים טען שאין כזה ר"ן, הרי במשנה ברורה מובא ר"ן זה כפי האופן שהבינו אותו יהודי, הר"ן שר' חיים אמר שאיננו קיים כלל וכלל בכל זאת במשנה ברורה הוא מובא וקיים... הרי כי הר"ן שלא קיים אליבא דר' חיים, אליבא דר' משה הוא כן קיים... וכך הוא מובא במשנה ברורה.[173]

"והיה לנו לעזר רב גדול ומפורסם..."

סייע ר' משה לח"ח בכתיבת המשנה ברורה, וגם בעת שהח"ח כתב את סדרת ספריו "ליקוטי הלכות" על סדר קדשים, נעזר הח"ח רבות בר' משה, בראדין אמרו כי מה שכתב הח"ח בהקדמה לליקוטי הלכות כי "הספר נכתב ע"י הצעיר שבכהונה ובדבוק חברים" כוונתו "בדבוק חברים" היתה לר' משה...[174]

גם כשהשיג הח"ח את כתב ידו וחידושיו של בעל ה"שאגת אריה" על מסכתות יומא ומכות, צירף אליו את ר' משה וביקש את עזרתו על מנת להבין ולהבהיר את חידושיו של השאגת אריה, כשנגמרה עבודתם והח"ח הוציא לאור את הספר תחת השם

ראשית דבר מהמו"ל

מה נכבד הזה בהעלות נגלות לנו אור הגנוז זה רבות בשנים שהרחו של רבינו הגדול שר התורה נאון הגאונים אריי דבי עילאי מאורן של ישראל בעל **שאגת אריה**' זצ"ל על מסכת יומא ומכות לרוח נשמות השותות בצמא את דבריו הק' וברוך שמסר עולמו לשומרים שנשמר הר"י הק' הזה עד היום שנסתיימנו מן השמים להוציאו לאור. והעת הכי' הק' הזה של רבינו עשרת ישראל נקוה ונמסר לדפוס זה כשבועים שנה מכנו של המחבר הגאון הגדול ר' **אשר** זצ"ל ליד הרב ר' **גרשון אפשטרדם מווילנא** זצ"ל בידוע עם שאריי כתבים של רבינו בכמוהר בהקדמת הרב ר"ע זצ"ל למפרו של רבינו **גבורת ארי** ע' סוף תענית שיצא לאור על ידו ובהסכמת תלמידיו של רבינו זצ"ל שם. וכבר היה מוכן אז לדפוס בהעתקה מפוארה בכתב רשי'. ועי' מעתיק שטפל בתורה עם בקורת הצעמריא מזמן הזה, גם בשעי מסדיר בשם נבורת אריי. כאשר הוא נוכח עינינו, ולא עלתה בידי הרה"ג זצ"ל להדפיסו וזה"ק) כשלשים שנה שנמסר הכי' הזה ע' סוף יומא ומכות ליד הרב ר' **נרשון אפשטרדם** ליד הרב הנ' המפורסם ר' **עקיבא באפטריגאין מווילנא** הרב ר' **עקיבא** זצ"ל פני עליו רב כמה בהשגתו והיה משתוקק להדפיסו ולא עלה בם בידו עד קדם פטירתו שצוה לבנו הגביר הנכבד ה' **יעקב** נ"י שישתדל להוציאו לאור ובנו הגביר הנכבד ש"ה: מסרו לנו להדפיסו נם הכתה לנו הזכות לצפיתות והיה זה זכות לאביו המנוח זצ"ל. **ואחריון נאמיות להאי נברא רבא** ויקירא הרב הגביר שטפל בתורה וצדוק בפעמיה בקש"ת מרה **דוד יצחק** בי' **שלמה זלמן פינקעלשטיין** נ"י שפיר הינו לזהציאת הדפסתו לשקן זכות הרבים בתורתו של רבינו בעל ש"א זצ"ל אשרי חלקו שוכה לזה, וזכות רבינו יעמוד לו ולזרעו לנצח ולא ימוש התורה מזרעו ומזרע ז' יפיו ושנותיו בנעימה ושלוה עד ביאת הגואל בב"א.

ועתה יגילו וישמחו הפעיינים באור תורתו של רבינו אשר הפליא לעשות בחיבוריו אלה על פס' יומא ומכות נורא מאד, כל הש"ם בלולי בשפ"ו עיקר הרי הדינים ושותנו ברחבב לבבו הנחילה לב האריי, ועלינו לחחות לשבח לאחר ולחזק את אחין כל אשר זכינו היום באור התורה הגדול הזה בפקדעותיו התורה הנדולים האלה, ובשם שזכינו בהלכות פס' יוה"כ כן יזכנו ה' ברחמיו לראות כתן בעבותיו וישראל בפעמיו בב"א. המו"ל **ישראל מאיר הכהן מראדין**—ונפשל לעשיי מצוה הייתי נם אני בזה חתנו הצעיר, **צבי הירש** בראשיר **חיים יחיאל מיכל** זלי **פעוונפאהן**:

וגם זה למדתי כי כאשר לא חפצנו להשהות הדפסתו שהוא לזכות הרבים ושרצינו להוציאו לאור לא הספיק הזמן לעיין בו אולי נמצא הערות נחוצות והדפסנו אותו כאשר הוא בלא הוספות כלל וכ"ז היה לנו רוב עמל כי כל הספר היה ר"ת ומלכתינו להעתיקו מחדש ולפרש הר"ת. וגם להציה בכמה מקומות שנרגש חסרון מהמעתיק היה לנו לעיר בזה נדול פס' הר"ת ר' **משה** כ"ר **דוד** אחד מרי"ם דשה תרא משבותיו שלימה ובאיזה מקומות שנבלה איזה שורות מפני רוב הזמן הלולמנו לפי הכנת הענין והקפנו בשתי תצאי לבנה ויש מקומות שנחסר מעט עד מכ"י הראשון נפ' שצין המעתיק וחכל על דאברין ואיה כאשר יתנו העת אשר שנרפסם עוד קונטרס אחרון לסוף—כן למדתי: הוכות נקנה לנו המו"ל מאלה שהי' הוכות קנוי להם בר"ת כפי הכתב שיש בידינו מסרין דוולנא ואין רשות לשום אדם להדפיסו בלי רשותינו. הן בחיינתנו והן חוץ לחיינתנו כי הוכות נקנה רק לנו ולב"כ. ואין אנו נותנין רשות להדפיסו בשום מקום בלא רשיון מבנו המו"ל:

*) ושמעתי מהגאון ר' חיים עזר נראדזענסקי מרן דוולנא שחותנו הגאון מוהר"ר אבי' אליעזר זלה"ה והני הגאון מוהר"ר יצחק זלה"ה בלחוש מה' יחמ כי מחמשעים כבחה הוא שפי' מנות בוולנא כל היתן והגאון ר' חיים עזר ה' משהוקק נ"כ לנולוש לאחר.

הקדמת הח"ח לספר "גבורת ארי", בה כותב הח"ח על עזרתו של ר' משה להוצאת הספר.

173. בדרך עץ החיים ח"א 192. בשם הרב מיכל יהודה לפקוביץ בשם תלמיד ראדין הרב צוויק לימים רב בכפר גנים.

174. מפי רמ"ב פירוטינסקי, שמע מפיו רח"י פלאטו. גם כשמזכיר הח"ח במכתבו אודות כתיבת המ"ב הוא כותב "החיבור הזה נמשך אצלי לערך כעשרים וחמש שנה ובדיבוק חברים גדולי תורה" הכוונה היתה, כך פירשוה בראדין, לר' משה.

"גבורת ארי", לא שכח להודות לר' משה שסייעו כה רבות, וכך כותב הח"ח בהקדמתו לספר "והיה לנו לעזר בזה גדול מפורסם הרה"ג ר' משה ב"ר דוד, אחד מהר"ם דפה תהא משכורתו שלמה"...

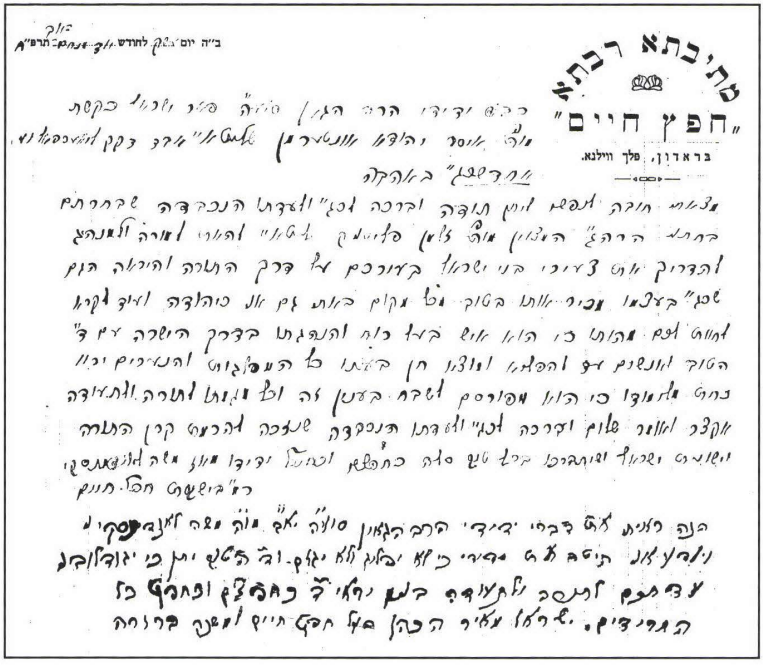
הח"ח שנזהר בכל מילה שכתב, הרי כשכתב או הזכיר את ר' משה התוארים שהתייחס אליו היו מופלגים "הגדול" או "הגדול המפורסם" ואו "הגאון הגדול המפורסם כש"ת מוהר"ר משה לאנדינסקי שליט"א", ואף במכתב אחר כותב הח"ח עליו "ידידי וידיד ה' הרב הגאון הגדול ירא אלוקים מרבים וכו' וכו' מהור"ר משה לונדינסקי שליט"א", תוארים נדירים שלא יצאו כמעט מעטו של הח"ח, אך ר' משה זכה להם, באשר הערכתו של הח"ח אליו היתה הערכה מיוחדת במינה.

בתו של הח"ח הרבנית זקס סיפרה כי לאביה הח"ח היתה מחברת בה רשם את שמותם של כל קרוביו, וכיון שמילדותה ראתה את אביה בקשר כה קרוב וידידותי עם ר' משה, היא היתה בטוחה שגם ר' משה הינו אחד מקרוביה, ולכן כשראתה את רשימות אביה התפלאה שלא ראתה ברשימות את שמו של ר' משה, רק כשביררה התברר לה כי הקשר עם ר' משה הינו קרוב, ואולי אף יותר מבן משפחה, אך למרות זאת איננו בן משפחתם, ולכן אין שמו מופיע ברשימת הקרובים של הח"ח..[175]

התבטלותו לח"ח

למרות הקירבה הרבה ששררה בין הח"ח לר' משה, נשארה לוהטת בקרבו ההערכה ויראת והכבוד לח"ח באופן כה מופלא. ר' משה נזהר עד מאד בכבודו של הח"ח, וזהירותו היתה כה רבה עד שכשארע ודנו בענינים מסוימים, ודעתו של ר' משה היתה שונה מדעתו של הח"ח, ואירע שלבסוף הח"ח הכריע בניגוד לדעתו בכל זאת ר' משה מעולם לא ניסה לשכנע את הח"ח שישנה את דעתו ויעשה כפי שהוא הציע, ידע כי הכרעת הח"ח היא קודש וקיבלה בלי ערעור ובלי

175. שמע מפיה ר"ד צינמון.

מכתב ברכה של ר' משה להרב אונטרמן לרגל מינוי חתנו ר"ז פליטניק כרב בליבורפול, בשולי המכתב מוסיף הח"ח "ויודע אני שלא יגזים ולא יפליג"...

שאלות...[176]

היה מקרה שבחורים בישיבה עשו דבר שלא ראוי, הח"ח סבר כי צריך לשולחם מהישיבה בגלל מעשיהם, ר' משה סבר שלמרות חומרת המעשה אין ראוי כי ישולחו מהישיבה, אך למרות דעתו לא רצה ר' משה לנסות לשכנע את הח"ח, ומאידך ר' משה סבר כי אין ראוי כי הבחורים ישולחו מן הישיבה, עד שעלה רעיון בראשו של ר' משה. קרא לבחורים ואמר להם, שהיות וכרגיל לפני

176. הערכתו של ר' משה לח"ח באה לידי ביטוי באופנים רבים ובמעשים רבים, סיפר הרב משה לוין תלמיד הישיבה בראדין ולימים רבה של נתניה כי למד בחברותא עם ר' משה והם התקשו בענין מסוים, אמר לו ר' משה "בא נלך לשאול את הח"ח שהוא ציור של גאון קדמון".. [שמע מפי הרב לוין רח"י פלאטו].

שהבחורים הלכו מהישיבה אף שסולקו, היו נכנסים לח"ח והוא היה נפרד מהם ונותן להם כסף שיספיק לנסיעתם חזרה, עתה בעת שיבואו להפרד מהח"ח, כשישאלם להיכן הם נוסעים וכמה כסף הם זקוקים, יאמרו לו שאינם זקוקים לסכום גדול של כסף, באשר הם החליטו ללכת לעיירה הסמוכה ללידא, ללמוד בישיבתו של הרב ריינס ישיבה שעירבה קודש וחול, ואשר הח"ח נלחם מאד נגד קיומה, הבחורים שמעו לעצתו של ר' משה ואכן כשנכנסו לח"ח אמרו את שאמר להם ר' משה. הח"ח ששמע שהינם מתכוננים לנסוע ללמוד בלידא נרעש ומיד אמר: "אם כך עדיף שתשארו כאן משתלכו לרעות בשדות זרים".[177]

קירבתו הרבה של ר' משה לח"ח גרמה לכך, שפנו אליו אנשים שינסה לשכנע את החפץ חיים לשנות את דעתו. באחד המקרים שניסו לדבר אל ר' משה שיפעיל את השפעתו אצל הח"ח ויגרום לשינוי דעתו, אמר ר' משה, "יש לכם טעות כפולה, ראשית אני לא אומר לח"ח מה לעשות ואיך לנהוג, והטעות השניה שלכם היא לחשוב, כי את דעתו של הח"ח אפשר לשנותה ע"י שכנועים",[178] גירסה אחרת אומרת כי ר' משה אמר: "הח"ח הוא המשפיע עלינו, אסור לנו ואיננו יכולים חס ושלום להשפיע עליו"...

---

177. מפי הרב מרדכי לונדינסקי, הח"ח לחם בכל כוחותיו כנגד הישיבה בלידא שהיתה ישיבה שבה עורבו קודש וחול, הח"ח ראה בישיבה זו סכנה גדולה. הרב שניידר סיפר לח"ח כי יש לו בן דוד הלומד בישיבה בלידא, הוא שאל את הח"ח עד כמה עליו לעמול ע"מ להוציאו משם, הח"ח השיב לו שאפילו בשבת אפשר לנסוע לשם להוציאו...[מע"י ח"ב 469] יהודי שבצעירותו למד בישיבה בלידא העיד כי היתה דרך קיצור לראדין שעברה דרך לידא, אולם הח"ח ציוה על תלמידי הישיבה שיאריכו את הדרך ולא יעברו דרך לידא, כדי שלא יפגשו בתלמידי אותו המוסד. [שם עמ' 485] הח"ח השתדל לא להגיע לעיר לידא, ופעם ששמע על תקלה במקוה המתין לזמן שבו אותו רב שלא רצה לפוגשו לא יהיה שם ורק אז מיהר ותיקן את הדרוש תיקון. [ח"ח חייו ופעליו ח"א].

178. מפי ר"ד צינמון. מעשה ובא לח"ח אדם שביקש לשמש כר"מ בישיבה בלידא שאלו הח"ח מה מעשיך כיום השיב האיש כי הוא סמוך על שולחן חותנו לחמש השנים הבאות אמר לו הח"ח "אם כן לשם מה לך לקחת תפקיד זה"... אחר שעזב האיש אמר הח"ח "באמת לא רציתי שיתן גיבוי לישיבתו של הרב ריינס אך כדי להקטין לאותו יהודי את הנסיון השבתי לו כפי שהשבתי"... [מפי ר"ש גריינמן, מעשה איש ח"ב עמוד נ"ח].

שיכנוע הח"ח לשנות מן האמת

היו מקרים בהם חש ר' משה צורך לומר את דעתו השונה, בפני הח"ח, ואכן קיבלה, מעשה היה בנערה יהודה יתומה שעבדה לפרנסתה בעזרה בביתו של הח"ח, יום אחד פנה ר' משה לח"ח ואמר לו שמכיון שהיא עובדת בביתו, והינה נערה יתומה על כן על הח"ח מוטלת הדאגה לחתנה... הח"ח שמע את דבריו של ר' משה שאלו: "ר' משה כיצד אתה אומר לי דבר כזה... וכי יש לי כסף לחתנה"...

אמר לו ר' משה יש לי עצה, הלא נערה זו יתומה היא ואין לה כסף, וודאי שאף אחד לא יסכים להשתדך עמה, אבל אם נפרסם כי נערה זו הינה קרובת הח"ח בודאי יהיו רבים שירצו להשתדך עמה, להשתדך עם קרובתו של החפץ חיים...

החפץ חיים בתחילה התנגד לרעיון ואמר, כיצד אפשר לומר עליה שהיא קרובתי כשאיננה כזאת.. ר' משה עמד על דעתו ואמר שלצורך יתומה אומללה זו אפשר לומר כך, והרי מצאנו בחז"ל שכל עם ישראל אחים הם כך שאין זה שקר גמור... הח"ח לא השתכנע מכך לגמרי אך הסכים כי היא עצמה תוכל לומר שהינה ממשפחת הח"ח... באותו הזמן הוצע לנערה זו שידוך הבחור היה מסופק אם אכן נערה זו ראויה לו, ולכן לא מיהר לתת את תשובתו החיובית...

אותה נערה פנתה לבחור ואמרה לו "האם הנך חושב להתל בי ולמשוך זמן עד שתחליט... וכי יודע אתה מי אני הרי אני ממשפחת החפץ חיים. הבחור ששמע את דבריה מיהר ונתן את תשובתו החיובית לשידוך.. ולבסוף האירוסין של הזוג נעשה בביתו של הח"ח.. וגם אח"כ המשיך הח"ח לגלות אליו רגשות קרבה וחיבה מיוחדים... אחר שנפטר הח"ח לא הבין הבחור מדוע המשפחה לא מתייחסת אליו כפי שהתייחס אליו הח"ח, הרי הוא קרובם?..[179]

179. מעדות הרב א' ברודיאנסקי, נמסר ע"י נכדו, ועיין בצדיק ר' שלמה עמ' יט' שהביא מכתבי חתן הח"ח ר' מנדל זקס שכתב "אמנם פעם קרה ששידכו יתומה עם בחור בן תורה, והשדכן אמר לבחור שהיתומה היא קרובה של הח"ח, ובא הבחור אל הח"ח ושאלו האם זה נכון והח"ח השיב שאכן היא קרובתו. כששאלו בני ביתו כיצד ענה באופן כזה הרי היא איננה קרובתנו. ענה להם הח"ח באופן זה שהענין הוא לשדך יתומה והכל תלוי אם היא קרובה שלנו יכולים לסמוך ע"ז שכל ישראל קרובים זה לזה".

כידוע הח"ח סירב מלתת ברכות מלבד במקרים בהם חש רגשות של הכרת הטוב או במקרים חריגים ביותר, בדרך כלל נמנע הח"ח מלברך והיה אומר הברכה הגדולה ביותר נמצאת בתורה למדו תורה וממילא תתברכו בכל ברכותיה,[180] או שהיה אומר: "מדוע אתם פונים אלי פנו ישר אל הקב"ה" הלא זה דומה לבן שמבקש מאדם זר שיבקש מאביו טובה בשבילו הלא מן הראוי שיפנה הבן ישר לאביו ולא ע"י שליחים... רגיל היה הח"ח לסרב מלברך ובכ"ז כשר' משה שמע אשה שבאה עם צרות רבות ובקשה את ברכתו של הח"ח, והח"ח סרב לברכה, ר' משה ששמע את צערה של האשה ואת סיבלה נכנס לח"ח וביקשו כי יברכנה, ולמרות אי רגילותו ורצונו של הח"ח לברך, הרי כיון שר' משה ביקש בירך מיד ללא היסוס...

מעשה היה בשני אחים שניהלו עסק בשותפות במשך שנים רבות, אחד האחים היה נוכל ורמאי, ורימה את אחיו במשך השנים עד שמרוב רמאויותיו פשט אחיו את הרגל ונותר נקי מנכסיו, מרוב צער ועוגמת נפשו מאובדן כספו נפטר האיש והלך לבית עולמו, בהשאירו לאנחות את אשתו וילדיה הרכים, האח שבעטיו קרה האסון לא התרגש מכך והתעלם מחלקו במות אחיו והמשיך כרגיל בעסקיו ושגרת חייו כמימים ימימה.

לאחר זמן לא רב נזקק אותו אח לרגל עסקיו לעבור ביער מסוים, בעוברו ביער ראה מול עיניו הנדהמות כמין דמות יד, בהגיעו לביתו מצא כי אחד מילדיו חלה, חוליו הכביד ומת, ישב עליו האב שבעה וחזר לשגרת חייו... כעבור זמן נזקק לעבור שוב באותו היער ושוב חזר למול עניו הנדהמות המחזה הקודם. כשראה כמין דמות יד, וכששב לביתו ראה עוד אחד מילדיו חולה, האיש עדיין לא קישר בין הדברים, וכעבור זמן קצר מת גם ילדו השני... כעבור זמן קצר הוצרך האיש שוב לעבור באותו יער והסיפור חזר על עצמו... כששב לביתו מצא את אשתו חולה.. האיש לפתע התחיל לחשוב אולי עוונו גרם לו לכל זה, ולכן בא בבהלה לח"ח בבקשו תיקון לעוונו הגדול שבעטיו מת אחיו, ואשר אפשר שכתוצאה מזה מגיעים עליו כל האסונות האחרונים.

האיש הגיע לח"ח, אך הח"ח לא היה נכנס לעניינים מעין אלו, ובדרך כלל

---

180. מפי ר' חנא קלצקין וכן הרב ש.ד. ואלקין רמת שמואל ע"מ קכ"ח.

כשבאו אליו מקרים כאלו וכדומיהם היה שולח את האנשים לצדיק הקדוש ובעל המופת רבי מרדכי אושמינער הנודע בשם ר' מוטל סלונימר, אשר הח"ח אחזו לקדוש ונעלה אשר היה עוסק בנתינת סגולות ותיקונים לאנשים שעשו עוונות [אגב, בפני הח"ח התנצל על עיסקו בעניינים אלו באומרו, כי בשיחתו עם אותם האנשים נודעים לו עבירותיהם וכך מחזירם למוטב... זו היתה הסיבה היחידה לכך שר' מוטל סלונימר עסק בעשיית תיקונים ונתינת סגולות לאנשים...][181]

באותו הזמן ר' מרדכי סלונימר לא היה בין החיים ולא היה לח"ח אל מי לשלוח את אותו האיש, מכל מקום הוא עצמו סרב להכנס לענין זה בשום אופן, ר' משה שמע מהסיפור, וברחמיו על האיש נגש לח"ח והפציר בו שבכ"ז למרות שאיננו עוסק בעניינים אלו יכנס לעניין ויתן תיקון לאיש, הח"ח נענה לבקשתו של ר' משה והסכים לקבל את האיש, אחר ששמע הח"ח את סיפורו אמר לו: דבר ראשון עליו לפרנס בכבוד את כל משפחתו של אחיו, ולחתן את ילדיו בבא העת לכך, ודבר שני עליו להתענות תענית בה"ב במשך שנה שלימה, וכמו כן לא לאכול בשר במשך תקופה מסוימת...[182]

181. שיחות הח"ח ע"ו, ח"ח חייו ופעליו ח"ב תקנ"א.

182. מע"י ח"ג 940.

פרק י"ג

ר' נפתלי טרופ – ראש הישיבה

הישיבה בראדין המשיכה בהתפתחותה בצורה מרשימה. רבים התדפקו על דלתותיה וספסלי בית המדרש התרבו, ר' משה המשיך להוביל את הישיבה לפסגות חדשות שלא הגיעה אליהן קודם, הישיבה גידלה קדרים של תלמידים, ובוגריה היוו דור חדש של גדולי ישראל, ורבים מהם אף נעשו לראשי ישיבות ורבני עיירות, באותם שנים ראדין היוותה בית יוצר לגדולי ישראל ולת"ח, מנין בחורי הישיבה הגיע ל250 תלמידים.

משך שנים אלו שבהם ר' משה עמד בראשה, סדרי הישיבה היו כפי שהיה נהוג עד אז בישיבה בואלוז'ין ובשאר המקומות, כשהדגש מושם על לימוד כל הש"ס מברכות ועד נידה דף אחר דף מסכת אחר מסכת בהתמדה. דא עקא, באותן זמנים החלה שיטתו של ר' חיים סאלאווייצ'יק לכבוש לאיטה את עולם הישיבות, שיטה זו של עמקות שהיה בה גם נופת צופים ממתיקות התורה, שיטה שהחלה לסחוף אחריה רבים וטובים, ועולם הישיבות כולו החל ללכת לאורה של שיטתו של ר' חיים, כנראה כי ההשגחה העליונה חשה כי למען המשך עלייתו של הדור, נצרך הוא לטעימת מתיקותה של התורה בדרכו של ר' חיים, דבר שלא הוצרכו לו בדורות שלפנ"כ.[183]

החפץ חיים חש כי הצורך העכשוי של הישיבה, הינו להעמיד בראשותה אדם גדול אשר שיטת לימודו תהא כשיטה שהחלה מתפשטת בעולם הישיבות, הח"ח אף סבר כי בהעמדת אישיות תורנית מעין זו, יביא הדבר להתפתחותה של

183. מפי הרב מרדכי צוקרמן.

הישיבה, אף יותר משהיתה קודם לכן, הח"ח החל לחפש ראש ישיבה נוסף שיהלום את התפקיד ושיהא ראוי לעמוד בראשות הישיבה בראדין, כעבור זמן נמצא האיש הראוי לעמוד בראשות הישיבה, הגאון המפורסם רבי נפתלי טרופ אשר היה ממצויניי הבחורים בסלבודקה, ושכעבור זמן מונה לר"מ בישיבת "אור החיים" בסלבודקה שבראשותו של ר' הירש לויטן, ר' נפתלי אף זכה לקבל מתורתו של הגאון רבי איצלה פונביזער, ואף בקלם למד שנים אחדות, כך שאישיותו הגדולה, בצד כח מסירת שעוריו שניחן בו בצורה נדירה, הפכוהו לזה שנבחר ע"י הח"ח לעמוד בראשות הישיבה בראדין.

רבי נפתלי טרופ.
ראש הישיבה בראדין

החפץ חיים ידע כי בהכנסתו של ר' נפתלי לראשות הישיבה, יהיה בזה בהכרח הצרת ומיעוט סמכותו של ר' משה בישיבה, וכידוע הח"ח ור' משה היו ידידים קרובים בלב ונפש, על כן היתה כעת בעיה כיצד יבוא לידידו הגדול ר' משה ויבקשו לוותר על חלק נכבד מסמכויותיו למען ר' נפתלי, אך למרות הקושי, הח"ח סבר כי כיון שהדבר הינו לתועלת הישיבה א"א להכניס בזה שום שיקולים אחרים, למרות אי הנעימות המשיך הח"ח במהלך להכנסתו של ר' נפתלי לראשות הישיבה בראדין.

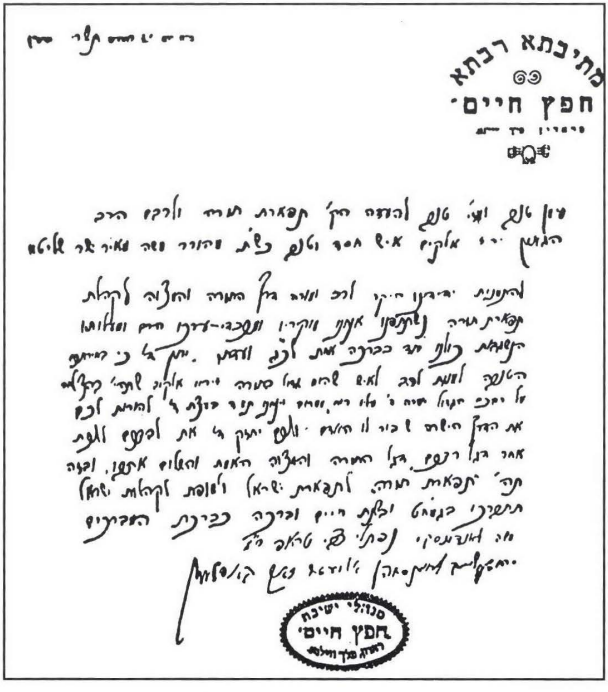
הח"ח ניגש לר' משה והודיע לו על כוונתו להעמיד בראשות הישיבה את ר' נפתלי, ר' משה ששמע מהח"ח כי הדבר יועיל להתפתחותה של הישיבה, הניח בצד כל חשבון אישי ורגשות אחרים והסכים להצעת הח"ח, לגדלות נפש מיוחדת נזקק ר' משה בהסכמה זו להכנסת ראש ישיבה תחתיו, אך גדלותו של ר' משה וידיעתו כי הדבר יסייע להגדלת הישיבה והתורה הביאה אותו להסכים לדבר.

החפץ חיים ראה בעין הבדולח כי למרות הסכמתו לדבר, הרי כי בליבו פנימה ישנו איזה שהוא רגש של פגיעה, הח"ח החל לנחמו ולעודדו באומרו לו כי בזכות

ויתורו תיזקף לזכותו כל התפתחותה של הישיבה, הח"ח אף עמד על כך שהמבט צריך להיות אך ורק מה טובת הישיבה, ובמה יתרבה יותר כבוד שמים ותו לא, גם בדברים אלו בלבד לא נחה דעתו של הח"ח, עד שהוסיף ואמר: "ר' משה, בזכות הויתור הגדול שעשית, אבטיחך כי תאריך ימים יותר ממני, ואף יותר מר' נפתלי"...[184]

הבטחה – ברכה זו קוימה במלואה, וכמו שהבטיחו הח"ח שיאריך ימים אף יותר מר' נפתלי, למרות שר' נפתלי היה צעיר מר' משה בעשר שנים... ר' משה אכן האריך ימים ושנים אחרי ר' נפתלי ואחרי הח"ח...

ר' משה נזקק לתעצומות נפש מופלגות על מנת להשלים עם הויתור על ראשות הישיבה לטובת ר' נפתלי, גדלותו של ר' משה ואישיותו המופלאה הם שנתנו לו את הכוחות להמשיך כפי שהיה קודם לכן ללא כל שינוי בסדרי לימודו ועבודתו... באותה תקופה סיפר ר' משה לאחר

מכתב ברכה לר"מ ישר לרגל מינויו כרב, על המכתב חתומים , ר' משה, ר' נפתלי, ר"י"ל לוינסון, וראי"ז קפלן.

184. ח"ח חייו ופעליו תרסז', לפי עדות תלמיד הישיבה ר' דוד סוקולובסקי [חתנו של רצ"ה קמאי] הח"ח הבטיח אז לר' משה שלא תחסר לו פרנסתו כל ימיו ושבעתיד יקבל תפקיד של ראש כולל קדשים שהח"ח מתעתד לפתוח וכך הוה. [שמע מפיו את הדברים אחיינו הרב סוקולובסקי, ירושלים].

ממקורביו כי כשהוא חושב על שארע הוא מתחיל לדמיין כאילו הוזמן לישיבה של מעלה ושואלים אותו: "ר' משה מה אתה מעדיף, להמשיך להיות ראש ישיבה ואז יקחו אותך מהעולם, או לוותר על ראשות הישיבה ולהמשיך לחיות" כמובן שאעדיף להמשיך לחיות ולוותר על ראשות הישיבה... מחשבות אלו מקלות עלי את הקושי בוויתור על תפקידי אמר ר' משה, והוסיף אין זה משל בעלמא זו האמת, הויתור מוסיף לי חיים...[185]

שנים אחרי כן התבטא ר' משה "צריך לדעת כיצד לחיות עם צרה, הנה ר' נפתלי נפטרה אשתו, להח"ח נפטר חתנו האהוב, ולי לקחו את התפקיד".[186] במשפט זה רצה לבטא כי אף אמנם אם איבוד התפקיד הינו צרה, הרי צריך להסתכל סביב ולראות שישנם צרות גדולות יותר.. ואפשר כי אותה צרה קטנה פטרה אותו, מצרות גדולות יותר, כך שצרה זו טובה מונחת בצידה...

ר' משה הירבה לדבר על כך שעל האדם להתבונן על ההשגחה הפרטית המונחת בכל דבר ולהתעמק לראות את דרכי ה' שבדבר, הרב שמואל דוד וואלקין סיפר כי ארע בישיבה מסוימת ת"ח אחד קיבל משרה חשובה להיות ראש ישיבה ומאידך ת"ח אחר נאלץ לוותר על משרתו, לא ארכו הימים ואשתו של זה שנעשה ראש ישיבה נפטרה, אמר ר' משה בתחילה היה נראה שאותו ת"ח שנעשה ראש ישיבה טוב לו והינו מאושר בעוד השני שנאלץ לעזוב לא טוב לו באשר הוא הפסיד את משרתו, אבל כשמתבוננים רואים כי הת"ח הראשון נפטרה אשתו, כמה הוא היה צריך לשלם עבור משרתו החדשה... בעוד הת"ח השני משפחתו נשארה שלמה הרי כי לאחר התבוננות המאושר מביניהם הינו דווקא זה שויתר ואשר נראה היה כמפסיד, הוסיף ר' משה ואמר כשאדם יבין זאת הוא ישמח במה שיש לו ולא במה שחסר לו, באשר לפעמים תמורת מה שמקבל הקב"ה לוקח משהו אחר... ולכן קודם שמתלוננים על מצבנו ומבקשים מה' מצב אחר ושונה צריכים לדעת זאת היטב, כך סיים ר' משה את דבריו.[187]

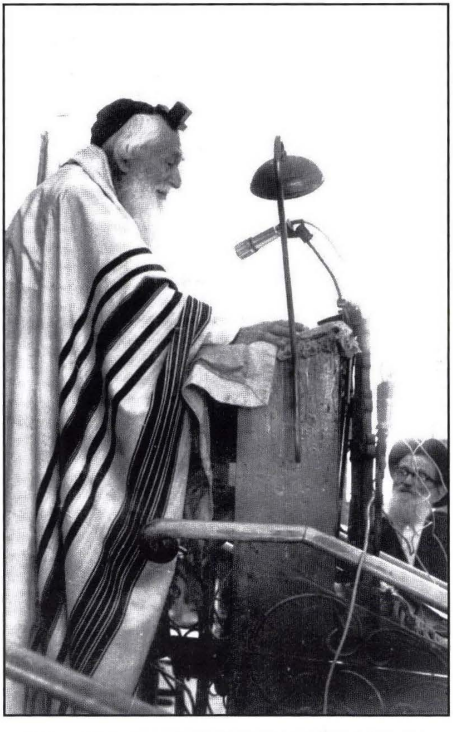
---

185. מפי הרב חיים ואלקין בשם אביו הרב ש.ד. ואלקין אשר למד בראדין במשך יג' שנים והיה מחשובי התלמידים ולימים נשא לאשה את נכדתו של ר' משה.

186. מפי הרב מרדכי צוקרמן.

187. שמע מפי רבי ש.ד. וואלקין נכדו ר"א וואלקין.

בעצם גדלות תעצומות הנפש של ר' משה לא היתה רק בהסכמתו לוותר על תפקידו לטובתו של ר' נפתלי, אלא אף יותר מכך נתגלה אחר כך, היה זה בשנת תרס"ד כשר' נפתלי כבר היה ראש ישיבה, ר' משה שעדיין כאב את עזיבתו את תפקידו החליט לבדוק ולראות כיצד ר' נפתלי מוסר שיעור, ר' משה נעמד מאחורי החלון וראה כיצד מאות בחורים שומעים את דבריו בשקיקה, ובית המדרש נראה כשדה קרב במלחמתה של תורה, הדבר לא היוה כזריית מלח על פצעיו של ר' משה, אלא אדרבא שראה את זה נרגעה חלישות דעתו, באשר חש כי אכן וויתורו גרם להתעלותה של הישיבה, ואז אמר ר' משה: "אם זה מוסיף כ"כ ללימוד התורה א"כ הכל היה שוה... הכל היה שוה"...[188]

רבי יוסף שלמה כהנמן, הרב מפונביז', בישיבת פונביז'. בב"ב.

"כמה גדלות במידות מונחת בסיפור זה"...

רבי יוסף שלמה כהנמן סיפר כי בזמן שכיהן ר' נפתלי בראשות הישיבה, המשיך גם ר' משה באמירת שיעוריו, אך אם לר' נפתלי נכנסו כ־250 בחורים הרי לשיעוריו של ר' משה נכנסו רק כחמישים או שישים בחורים, ובכ"ז הדבר לא גרם לר' משה חלישות הדעת, אלא תמיד נשמע אומר מתוך שמחה: "ב"ה שישנו כזה מגיד שיעור. ב"ה שישנו את ר' נפתלי שמוסר כ"כ טוב ומתרבה על ידו תורה בישראל"..

כשסיפר את זה הרב כהנמן הוסיף ואמר "כמה גדלות.. כמה גדלות במידות

188. מפי הרב חיים ואלקין, וכן סיפר רבי יוסף שלמה כהנמן גאב"ד פונביז', שמע מפיו הרב לוי צירין שוויץ.

מונח בסיפור זה... כמה גדלות באהבת תורה מונחת בסיפור זה...[189]

מימין - רבי מרדכי לונדינסקי, רבי אהרן וואלקין, רבי שמואל דוד וואלקין.

עיתים קרה ואחר שבחור צעיר דיבר בלימוד עם ר' משה, אמר לו ר' משה: "מה אתה אומר על ר' נפתלי, האחד בא לגור ודוחק את רגלי"?! התלמיד הרגיש נבוך ולא ידע מה להגיב, מיד המשיך ר' משה כשחיוך על שפתיו ואמר: "אבל מה לעשות שהוא ראש ישיבה משובח ממני, ועטרה זו דוקא הולמתו"...[190]

הרב שמואל דוד וואלקין סיפר כי ר' משה היה מגיע לכל שיעור או שיחה של הח"ח, ולא רק לח"ח אלא אף לשיעוריו של ר' נפתלי טרופ היה ר' משה מגיע בקביעות, למרות שר' נפתלי מילא את מקומו בישיבה, והיה צעיר ממנו בשנים רבות, למרות כל זאת ר' משה הגיע בקביעות לשיעוריו, בראדין דיברו על כך בהתפעלות ואמרו "איזה ענווה... איזה צדקות, כזו התבטלות יש לר' משה"...

הוסיף ר' שמואל דוד ואמר "האמת שלא הבינו והכירו את הסבא ר' משה, אמנם היה במעשיו אלו ענווה וצדקות, אבל סיבת בואו לשיעוריו של ר' נפתלי

189. מפי הרב לוי, שויץ, ששמע מרבי יוסף שלמה כהנמן גאב"ד פונביז'.

190. מרביצי תורה ומוסר ח"ב עמ' טו'.

היתה מחמת גודל אהבתו לתורה, לר' משה היה שווה לשבת שעתיים בשיעור אם יצא לו מזה חידוש כל שהוא שלא ידעו קודם לכך, כזו אהבת תורה היתה לר' משה שבגללה עשה הכל ולא התחשב בכלום, מחשבתו היתה אחת האם ירוויח עוד דבר חידוש ועוד תוספת שלא ידעה קודם לכן...[191]

ידידות רבה שררה בין ר' נפתלי לר' משה, היו משוחחים רבות בלימוד, ואף למדו פעמים רבות בחברותא, ארע לא פעם שר' נפתלי היה בא לר' משה ואומר לו את חידושיו ומבקשו לחוות את דעתו עליהם.. ולעיתים היה ר' נפתלי מבקש מר' משה שיבדוק את חידושיו אם אין עליהם סתירה ממקום כלשהוא בש"ס... בכך נסתייע ר' נפתלי בבקיאותו העצומה של ר' משה ע"מ שיעביר את ביקורתו עליהם כראוי...

לימים כשנחלש וחלה ר' נפתלי, החליט הח"ח למנות את חתנו ר' מנדל זקס כראש ישיבה, ר' נפתלי נפגע מכניסתו של ר' מנדל, ובחורי הישיבה אמרו לר' נפתלי שמן הראוי כי יגש לח"ח ויאמר כי הוא מתנגד בכל תוקף לכניסתו של ר' מנדל[192] ר' נפתלי ניגש לר' משה ואמר לו: "ר' משה ראה מה עושים לי... מכניסים ראש ישיבה תחתי"... ר' משה שמע את תלונתו של ר' נפתלי, ואמר לו, "האמת שגם כשהכניסו אותך הרגשתי הרגשה מעין זו שאתה מרגיש כעת... אך כשראיתי כי בכך הישיבה מתחזקת והתורה מתרבה, אמרתי אם כן הכל כדאי... כך גם עכשיו, כניסתו של ר' מנדל תחזק את הישיבה ממילא אין מקום לטענות, ואנא אל תנסה למנוע את כניסתו כיון שכניסתו תתרום למען התורה שזה הכי חשוב...[193] ר' נפתלי קיבל את עצתו של ר' משה שבאה מלב גדול, ולא פחות מכך גם מלב חכם מאין כמוהו שעמד בפני אותו נסיון, והעצה שנתן הוא עצמו נהג כמוה...

באותו הזמן המשיך ר' משה להרביץ תורה בישיבה אך עיקר מסירת השיעורים היו ע"י ר' נפתלי, ר' משה אמר בהומור מושחז: "שהמשכורת שהינו מקבל כעת בישיבה הינו הכסף הכשר ביותר", ור' משה הסביר את דבריו

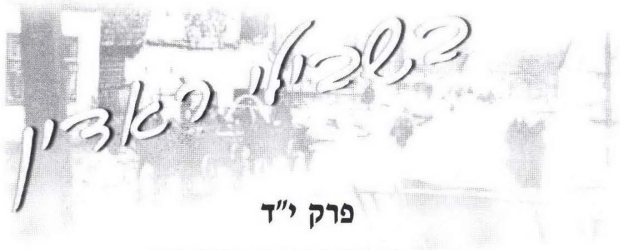
191. שמע מרבי ש.ד. ואלקין נכדו ר"א ואלקין.

192. מפי רבי יוסף שלמה כהנמן גאב"ד פונביז', שמע מפיו הרב לוי, שוויץ.

193. הרב חיים ואלקין בשם אביו הרב ש.ד. ואלקין.

באומרו, "הלא ראש ישיבה שמוסר שיעור מקבל כסף על שיעוריו שמוסר, והנה כשהשיעור איננו כראוי, או שאינו אליבא דאמת יוצא שבמשכורתו ישנו חשש גזל, אכן, כעת שאני מקבל את משכורתי בשביל שלא אומר שיעורים, ואת זה אני עושה בשלמות, התשלום שאני מקבל הינו כסף כשר למהדרין"... [194]

194. מפי הרב ש.מ. מילר תלמיד הישיבה בראדין.

פרק י"ד

ימי עקבתא דמשיחא

החי"ח האמין בכל ליבו כי הימים הינם ימי עקבתא דמשיחא, וכי קרוב הזמן בו יפקוד ה' את עמו וישיב שבותם לארצם ע"י משיח שיבנה את בית המקדש,[195] החי"ח שאמונתו היתה אמונה מוחשית, חש כי אין לשבת בחיבוק ידים, אלא צריכים להכין את העם ולהתכונן לבא הגאולה ולבנין בהמ"ק, כן סבר כי הלימוד בסדר קדשים הוא הכנה לגאולה, ובכח הלימוד בענייני בהמ"ק להחיש את הגאולה, החי"ח אמר שהדבר דומה למחותנים שהוזמנו לחתונה, וכשמגיעים מוקדם צריכים לחכות זמן רב עד אשר יכינו את כל הדרוש לחופה, אכן כשהחתן כבר עומד מוכן תחת החופה, אז הכל יודעים שאין יותר זמן לחכות, והכלה מיד בא תבא, כך אמר החי"ח אנו הננו כחתן, ואם כלל ישראל יהיו מוכנים לחופה הקב"ה מיד יביא את המשיח...[196]

החי"ח כתב מכתבים לרוב המעוררים את כלל ישראל להתחיל להתכונן לגאולה, וזה ע"י לימוד הלכות הנחוצות לזמן בנין בהמ"ק, החי"ח כתב כי לאור המצב דהיום שאין אפילו כהן אחד שיודע את עבודת הקורבנות כראוי, א"כ כשיבוא המשיח אנה נוליך את חרפתנו, וללא ידיעת ההלכות כראוי אין לנו

---

195. תולדות ח"ח לבנו ר' לייב ס"א, וכן מכתבו אגרות ח"ח רמ"ז.

196. ח"ח עה"ת דף ר', אמונתו החושית של החי"ח בביאת המשיח היתה נראית בכל ענין, מעשה והח"ח דיבר בלימוד עם ר' משה, הם התווכחו ביניהם ולא הגיעו לעמק השווה, בסיום הדברים אמר החי"ח "נו עוד מעט יגיע המשיח והוא יכריע עם מי האמת", כך חש החי"ח את ביאת המשיח כקרובה ומוחשית. [מפי הרב יהודה קרביץ תלמיד ראדין, שמע מפיו בנו ר"ש קרביץ].

תועלת בבהמ"ק, באין כהנים שיודעים את עבודתם... עוד מוסיף במכתבו וכותב שכל זמן שלא לומדים את ההלכות הנוגעות לעניני ביהמ"ק, כל התפילות שאנו מתפללים לבוא הגאולה נראות כאילו הן מן השפה ולחוץ, ולא באמת ובלב תמים, כי לו באמת חפצנו היה לנו להיות מוכנים... הח"ח היה אומר שהחוב על לימוד הלכות קדשים לא מוטל רק על הכהנים, אלא אף הישראלים צריכים להיות בקיאים בהלכות אלו כדי שלכהנים יהיה ממי לשאול... הח"ח מסיים את מכתבו בכותבו שרק אחר לימוד ההלכות אז נוכל לתבוע מהקב"ה שישלח לנו את משיח צדקנו..[197]

הח"ח המשיך להרעיש ולעורר את הכלל להתכונן לביאת המשיח, חש שביאתו ממש קרובה, במכתב אחר כתב הח"ח שרבים תמהים הלא כל הסימנים שמנו חז"ל שצריכים להיות לפני ביאת המשיח נתקיימו, וא"כ מדוע המשיח לא מגיע, ומשיב כי הקב"ה דורש שנדע את החוקים והמשפטים, וכאשר נלמדם ממילא יקויים מיד הפסוק. "הנה אנוכי שולח לכם את אליהו הנביא".[198]

לימוד קדשים כדרך לקירוב הגאולה

החפץ חיים עצמו סבר כי לימוד סדר קדשים והלכות בית הבחירה הינו קשה, עוד ראה שאם בשאר הסדרים שבש"ס הרי"ף והרא"ש חיברו את חיבוריהם והלכותיהם, הרי בסדר קדשים חסר את הספרים מעין הרא"ש והרי"ף שיסכמו את העניינים ואת ההלכות. הח"ח עצמו ניגש לכתיבת חיבור אשר יקל ויסייע בלימוד הלכות קדשים, ובשנת תר"ן החל הח"ח לעמול בלימוד ההלכות וכתיבת ספריו "ליקוטי הלכות", הח"ח עמל על כתיבת ספריו אלו בתקופה שנמשכה שלושים וחמש שנים עד שנת תרפ"ה, בהקדמתו מתנצל מה ראה לחבר את חיבורו אשר דומה לחיבוריהם של הראשונים, וכותב "אל יחשדוני שום איש ח"ו להתלבש בטליתן של הראשונים ולהתדמות למעשיהן חס וחלילה, כי איך יפעל בנפשו העני הלבוש בבגדי סחבות ומתפרנס בפתיתי לחם שלקט בתרמילו בבתי עשירים, לילך ולישב בין אצילי הארץ.. וכן אנוכי השפל

197. כתבי ח"ח דף כב' וכן רמ"ז.

198. כתבי ח"ח ס"ז.

והעני בתורה ובמעשים טובים, שאיני יודע בתורה אפילו הלכה אחת על בוריה... ואין לי אפילו מצוה אחת בשלמותה... איך אוכל לפעול בנפשי, שמעשי הוא כעין מעשה הארזים שבלבנון אשר נטע ה' בדורות הראשונים..., הח"ח ממשיך ומוכיח את חובת הלימוד של הלכות אלו ומסביר כי למרות שאיננו ראוי חובת השעה הכריחתו לכך...

הח"ח חשש כי צורת הספר הדומה לספרי הרי"ף והרא"ש יכולה לגרום ולהביא להתנגדות לספר, באשר שיש כאלו שיראו בכך דבר ומעשה מחודש, ויהיו כאלו שיכולים לבא לטעות ולחשוב שזה ספר שכתבוהו הראשונים, ויסתמכו ע"ז כספר של קדמונים, ואכן הח"ח ידע וחשש להתנגדות זו, ולכן שלח את ספרו קודם שהדפיסו לגדולי הדור כדי שכולם יתנו את הסכמתם לספר, ולמרות בריחתו של הח"ח מהכבוד, הסכים הח"ח שהרבנים המסכימים ירבו בשבחיו בהסכמותיהם כדי שהספר יתקבל ללא עוררין...[199]

רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק.

למרות זאת עדיין קמו עוררים, וכתבו מכתבים לח"ח וטענו שעדיין יש מקום לטעות... כתבו כי מתפלאים על צדיק כמותו העומד בפרץ נגד כל המחדשים, בעוד הוא עצמו מחדש חיבור שהינו קיצור של הגמרא... הח"ח השיב לטענותיהם אחת לאחת, ולמרות שסבר שאין מקום לחששם, בכל זאת הח"ח קיבל את חששם ובמהדורה הראשונה צירף את הגמרא בראש הספר, כדי למנוע מאפשרות של טעות של מאן דהוא...[200]

גדולי ישראל התפעלו עד מאד מעבודתו העצומה של הח"ח בליקוטי הלכות. מעשה ונפגשו ר' חיים סאלאווייצ'יק ור' מאיר שמחה, ושוחחו על הספר "ליקוטי הלכות" ועל העבודה העצומה שניכרת בו. ר' מאיר שמחה פנה לר' חיים ואמר לו: אינני מבין את טענות המתנגדים, הם טוענים כי יכולים לטעות ולחשוב שזה ספר של אחד

199. תולדות ח"ח שז'.

200. שם.

הראשונים, וכי יש מקום לחשש כזה, הרי תוך יום של לימוד אפשר להבחין שספר זה איננו מן הראשונים..., אמר לו ר' חיים, גם טעות של יום אחד איננה מילתא זוטרא... אני שהייתי כותב היו מבחינים מיד שזה לא מהראשונים....[201]

בעבודתו הגדולה של הח"ח בכתיבת הספר "ליקוטי הלכות" עזרו על ידו בנו ר' אברהם, אשר הח"ח אמר כי היה עתיד להיות אחד מגדולי הדור,[202] אמנם הח"ח לא מזכיר אף אחד מאלו שסייעו בידו לכתוב את הספר, ובתוכם גם ר' משה שעזר לו מאד בכל מהלך כתיבת הספר, אך את בנו ר' אברהם מזכיר, אפשר כי סבר שזה יהיה לעלוי נשמתו, ואכן כשבא הח"ח לנחם את רעייתו על פטירת בנו אמר לה: כי זכותו גדולה, כי על ידו נכתב הספר ליקוטי הלכות, לכן אפשר שזו הסיבה שאת בנו ר' אברהם הח"ח מזכיר בשמו בספר זה, בעוד שלגבי שאר הגדולים שסייעוהו היה לח"ח סיבה שלא להזכיר אף אחד מהם בתוך ספריו...[203]

בנוסף להוצאת ספרי ליקוטי הלכות הוציא הח"ח קונטרס בשם "תורה אור" המבאר את החיוב לעסוק בסדר קדשים, הח"ח כאמור סבר כי על מנת לקרב את הגאולה מוכרחים ללמוד את הלכות הקדשים, וחיוב זה מוטל על כהנים ועל הישראלים, על כל אחד ואחד לפי כוחו, ואפילו לפשוטי העם ניסה הח"ח להסביר את לימוד הלכות הקדשים, אירע בעיירתו שהח"ח אסף לא פעם את הכהנים שלא ידעו ללמוד בעצמם, ולימדם בסידור התפילה את פרקי הקורבנות

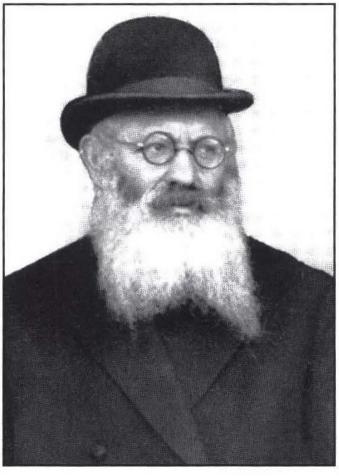
201. מפי הרב סאויצקי ע"י חתנו.

202. ר' אברהם היה צעיר בניו מאשתו הראשונה, עוד בצעירותו ניכרו כשרונותיו הגאוניים, בהיותו בן 12 בלבד כבר מביא הח"ח הערה בשמו בספר מחנה ישראל, בעת השריפה של ישיבת וואלוזין עסק בכיבוי והעשן החלה אותו. אח"כ, הלך רגלי בחורף הקשה וקיבל דלקת ריאות למרות אזהרת הרופאים המשיך ללמוד במסי"נ, ימים אחדים קודם פטירתו הוליך אדם עני וסייע לו להגיע למחוז חפצו, כתוצאה מהמאמץ לקה בשטף דם שהסתיים במותו והוא רק בן כג'. אביו לא היה אז בראדין ושהה בוורשה בחלומו ראה ס"ת הנופל מידו... [הח"ח חייו ופעליו ר"נ] בנו של הח"ח מספר כי הח"ח הצטער שלא ידע על חוליו של בנו הח"ח סבר כי אם היה יודע היה מתפלל והיו משאירים אותו בחיים... [כתבי ח"ח עמ' 48].

203. שמושה של תורה עמ' קנ"ח, את בנו מזכיר הח"ח בביאור הלכה [ח"ג סי' שלג].

שבאיזהו מקומן...[204]

החי"ח הרבה לתבוע ולדרוש בענין זה, ושלח מכתבים המעוררים את ענין הלימוד לכל עיר ועיירה, כשהגיע מכתבו של החי"ח לבריסק, מיד קרא הגרי"ז לכמה כהנים וביקשם שיארגנו שיעור בהלכות מעשה הקורבנות, הגרי"ז כתב לחי"ח שעשה כפי שביקש. והחי"ח הראה מכתב זה בכל מקום שהלך... נכדו של החי"ח ר"א קפלן סיפר כי חוץ ממכתבו של הגרי"ז, החי"ח קיבל רק עוד מכתב אחד שבקשתו לארגן שיעורים בקדשים אכן נענתה...[205]

רבי אליעזר קפלן, חתנו של רצ"ה לויסון, ומראשי הישיבה בראדין.

למרות זאת לא רפו ידיו של החי"ח והמשיך לפעול בכל המרץ, להפיץ עד כמה שאפשר את לימוד סדר קדשים והלכות בית הבחירה, לאחד ששלח לו את ספרו שכתב בו חידושים על סדרי נשים נזיקין שבש"ס, השיב כי היה שמח יותר אם היו חידושיו על סדר קדשים שזה החשוב כעת ביותר...

"מי שלומד קדשים אהוב אצלי ביותר"...

החי"ח אף דרש מבחורי הישיבה שיקדישו זמן לסדר קדשים... הבחורים לא כל כך התלהבו, והחי"ח הצטער על כך מאד, החי"ח הציע שלפחות סדר אחד ביום ילמדו בישיבה את סדר קדשים, אחד הבחורים ארגן קבוצה של עשרה בחורים שהסכימו לבקשת החי"ח ללמוד סדר אחד את סדר הקדשים.. הקבוצה באה אל החי"ח וסיפרה לו כי הם מתחילים ללמוד קדשים כפי בקשתו, החי"ח שמח מאד קרא לרבנית וביקש שתביא להם כיבוד, אח"כ פנה החי"ח אליהם ואמר להם אני

---

204. ח"ח חייו ופעליו ח"א רע"ז.

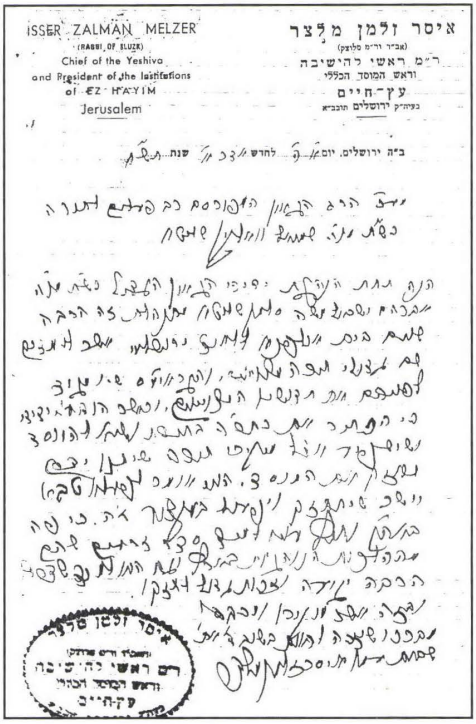
205. מע"י ח"ג 671 מתוך כתבי תלמידים מבית בריסק, מעשה היה בח"ח שביקר אצל ר' חיים מבריסק ופגש את בנו הרי"ז, שאלו הח"ח מה לומד הינך, ענה לו סדר קדשים, אמר לו הח"ח "למד, למד, עוד תהיה יחידי בשוק"....[באר מרים עה"ת בסופו].

אוהב את כל היהודים... אך את בני הישיבות אני אוהב יותר.. ומי שלומד קדשים אותו אני אוהב יותר מכולם...[206]

למרות שבישיבה לא הצליח הח"ח להכניס את לימוד סדר קדשים לכלל הבחורים, המשיך בנסיונותיו, וכך ארע שבבא בין הזמנים והבחורים באו להפרד ממנו אמר להם הח"ח: "הקב"ה נתן לי עצה איך לקדם ולזרז את הגאולה, והעצה היא דהנה בוועד הישיבות רשומים 8000 בחורים, והנני מבקש שכל בחור יקבל על עצמו ללמוד פרק אחד מסדר קדשים כשנוסע לביתו, וכשכל בחורי הישיבות ילמדו את המשניות המדברות מענייני בהמ"ק, יעלו אותם 8000 פרקי משניות ואיזה רושם עצום יעשו בשמים... איזה רעש... והקב"ה יראה שעשינו את שלנו, ודאי יעשה את שלו וישלח לנו את משיח צדקנו...

החח"ח לא הסתפק בבקשתו אלא החתים את בחורי הישיבה על כך, וכן הצטרף לחותמים גם ר' אלחנן וסרמן ששהה אז בראדין, החח"ח גם שלח מכתב לועד הישיבות ולכל הישיבות וביקשם שיזרזו את כולם ללמוד את משניות קדשים, ובכך תזורז הגאולה....[207]

כשנכנס רבי איסר זלמן מלצר לח"ח, שאלו הח"ח מדוע אינך מלמד קדשים, ענה לו רא"ז כי לא למד סדר זה במידה הראויה שיוכל למסור ע"ז שיעורים... אמר לו הח"ח: "יהודי שמגיע לגיל שישים צריך ללמוד קדשים"... ר' איסר זלמן התפעל מדבריו של הח"ח, באשר באותו היום מלאו לו שישים בדיוק.. ר'

ISSER ZALMAN MELZER
(RABBI OF ELUZK)
Chief of the Yeshiva
and President of the Institutions
of EZ-H'AYIM
Jerusalem

איסר זלמן מלצר
(אביר ורים סלוצק)
ראש הישיבה
וראש המוסד הכללי
עץ-חיים
בירושלים תובב"א

מכתבו של ר' איסר זלמן מלצר לרש"ד ואלקין, אודות הכולל של ר"מ סלומון חתנו של ר' משה.

206. מע"י ח"א 421.

207. מע"י ח"א 212.

איסר זלמן אמר לח"ח בפליאה שאכן הוא דייק, והיום מלאו לו שישים, אמר לו הח"ח, א"כ קבל על עצמך ללמוד קדשים, מאז אכן החל רא"ז ללמוד ולמסור שיעור בקדשים וכתוצאה מזה אף נכתב ספרו על סדר קדשים...

הח"ח לא הסתפק בכך שכתב את הספרים "ליקוטי הלכות", אלא עמל להשיג כתבי יד הקשורים לענייני הקדשים ולהדפיסם, כדי שבכך יתרבה לימוד הקדשים. כעבור מספר שנים השיג את כתב ידו של בעל השאגת אריה על מסכת יומא, והח"ח ור' משה עמלו להגיהו ולהכינו לדפוס... הח"ח סבר שככל שיהיו יותר ספרים הדנים בענייני הקדשים, כן יסייע הדבר בהתרחבות הלימוד בעניינים אלו.

רעיון הקמת כולל קדשים

רוחו הסוערת והנמרצת של הח"ח לא ידעה מנוח ושובע, והוא החליט כי מן הראוי להקים כולל של אברכים מופלגים בתורה ושהגיעו להוראה, שישבו וילמדו את סדר קדשים, הח"ח קיוה כי אותם אברכים ילמדו במשך מספר שנים ירכשו בקיאות בענייני קדשים והלכותיהן, וכשיבנה בהמ"ק יהיו הם אלו שיוכלו ללמד, את אלה אשר אינם יודעים את ההלכות...[208]

כיון שסבר שלומדי הכולל הם אלו שידעו את ההלכות כראוי, והם אלו אשר ילמדום את בני ישראל, לכן דרש הח"ח כי הלומדים יהיו מהמעולים ביותר, וכאלו שכבר הגיעו להוראה... כך שאכן יהיו הם כאלו הראויים לתפקיד לו נועדו, להיותם מורי ההוראה של כלל ישראל בענייני הקדשים...[209]

הח"ח ערך תוכנית לימודים שכללה סדר לימוד של ארבע שנים, שבו ילמדו כל יום בסדר שני את סדר קדשים, תוכניתו היתה שבפרק זמן של ארבע שנים יוכלו לגמור את לימוד כל ענייני הקדשים, וכעבור ארבע שנים יבוא מחזור חדש וקבוצה חדשה אשר תשתלם גם היא באותה הצורה והדרך, לידיעת כל ענייני הקדשים.

הח"ח החליט כי הראוי ביותר לעמוד בראש כולל זה אשר יכשיר את אותם

---

208. בדרך עץ החיים ח"ב 468.

209. תולדות הח"ח 62.

גדולי התורה להיותם מורי ההוראה של כלל ישראל בענייני קדשים, הראוי לזה ביותר היה ידידו ורעו ר' משה, הח"ח הכיר את גדלותו ואת בקיאותו בכל חלקי התורה, והכיר את שליטתו בסדר קדשים, עוד מהימים שעסקו יחדיו בעניינים אלו, בעת עבודתו של הח"ח על הספר "ליקוטי הלכות", הח"ח הציע את התפקיד של ראש הכולל לר' משה, ור' משה נענה לתפקיד הגדול... ובשנת תרס"ה החל הכולל קדשים לפעול כשבראשו עומד ר' משה.

הח"ח יעד את ר' משה לעמוד בראשות הכולל, כשתפקידו כלל מסירת שיעור יומי על סדר הדפים, שיעורו של ר' משה היה נמסר מידי יום במשך שעתיים, כשאברכי הכולל שכולם היו גדולי תורה היו שומעים כל יום את שיעורו של ר' משה, לשיעוריו היה מגיע אף ראש הישיבה השני ר' נפתלי.[210]

שיעוריו המאלפים של ר' משה נאמרו בטוב טעם ובהסברה צלולה, ולשיעוריו אלו של ר' משה יצאו מוניטין, בזכותם זכה לפרסום כ"סיני" וכבקי מוחלט בכל חדרי התורה. ר' נפתלי שהיה משתתף קבוע היה מתרשם תדיר מגדלות רעיונותיו ובהירות הסברו של ר' משה, ר' נפתלי התפעל כל פעם מחדש לראות כיצד ר' משה מיישב כל קושיא חמורה בפשיטות ובהירות בלי פלפולי סרק כשהכל כה בהיר ומאיר....[211]

כולל קדשים מיד עם פתיחתו החל להוות אבן שואבת לגדולים בתורה, ורבים ממצויני עולם הישיבות שאפו להימנות בין אלו שיזכו ללמוד בו. היה בכולל זה את השילוב של כולל שבראשו עומד אדם גדול כר' משה, עם אברכים הגדולים ביותר שבדור, אשר עמלו בתורה כשאין עליהם את דאגות פרנסה, באשר הח"ח השיג תרומה מהנדיב ר"י ברוידא אשר העמיד קרן ובה סכום כסף גדול, ומרווחיה הופרש הכסף אשר ניתן לתמיכה באברכים, הכולל היווה מקום מיוחד לגדילה בתורה, יחד עם שקט ושלוה מדאגות הפרנסה. לא פלא כי הביקוש להתקבל לכולל היה עצום, באשר טובי הלומדים והגדולים שאפו להכנס אליו, ואכן לכולל הגיעו אברכים מעולים מטובי הלומדים, שכולם נהיו לגדולי ההוראה והרבנים שבדור.[212]

---

210. ח"ח ח"ב תרפ"ז.

211. אחד בדורו ח"א 109.

212. תולדות ח"ח 63.

פרק ט"ו

ר' משה – ראש כולל קדשים

פרק חדש ומזהיר בחייו של ר' משה החל עם כהונתו בראשות כולל הקדשים בראדין, הכולל שבין אברכיו נמנו טובי האברכים שבדור היווה לר' משה כר נרחב ומיוחד להרבצת תורה. ר' משה מצא בכולל אברכים גדולי תורה בעלי שיעור קומה, אשר ידעו להבינו ולהעריך את תורתו, כך שהיה זה פרק חדש ונעלה יותר של הרבצת תורה.

אם לפני כן היה ר' משה אחד מגדולי ראשי הישיבות שבדור, הרי עמידתו בראשות הכולל העמידתו כמרביץ תורה לגדולי ישראל, באשר בין אברכי הכולל היו אף כאלו שכבר שמשו בתפקידים רבניים ובמשרות תורניות, היותו של ר' משה בראשות הכולל הביאו להיות רבם של גדולים, ורבם של אלו שעתידים להיות גדולי התורה וראשי הישיבות של הדור. לכולל נבחרו אברכים מהמיוחדים שבתלמידי החכמים שבדור, תנאי הקבלה לכולל דרשו הקדשה מוחלטת לתורה מתוך התמדה מופלאה, לכן אחת מהתקנות ותנאי הקבלה לכולל היו שהאברכים הבאים ללמוד בכולל יהיו ללא בני משפחותיהם, כדי שיהיו פנויים בכל זמנם ללמוד ולהתעלות ללא שום הפרעות.

סדר הלימוד נקבע באופן כזה, שתוך זמן של כמה שנים יסיימו האברכים את לימוד סדר קדשים, וישלטו בו עם כל הלכותיו על בוריין, עד כמה נדרשו האברכים למסירות נפש והתמסרות לתורה יוכל להעיד הסיפור הבא, אחד האברכים מהכולל חלה במחלה, ועל פי הוראת הרופאים נזקק אותו אברך לטיפול מיוחד ולמאכלים מיוחדים, אשר אותם רק אשתו היתה יכולה לעשותם, התקיים דיון אצל הח"ח מה לעשות, הרי מחד גיסא כללי הכולל הינם

שהאברכים צריכים להיות ללא משפחותיהם, אכן מאידך בריאותו של האברך דורשת שיהיה סמוך לאשתו, לבסוף הוכרע כי האשה תשכור דירה בעיירה קטנה הסמוכה לראדין, ובזמן הארוחות האברך ילך לביתו לעיירה הסמוכה, כך נשמרה ההבדלה בין חיי התורה לחיי עוה"ז ללא שום עירוב תחומין ביניהם...[213]

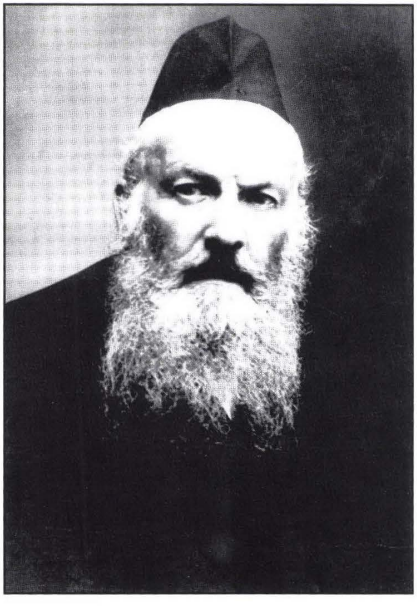
בין הראשונים שהצטרפו לכולל קדשים היה הרב יהושע הלוי הורוביץ, הרב הורוביץ למד לפנים בראדין ונחשב מטובי הלומדים בה. הוא התקרב מאד לח"ח, והח"ח העריכו והוקירו מאד, באשר היה בו שילוב מיוחד של למדנות מופלגת בצד אצילות נפש וטוב לבב, שמו נישא למרחקים עוד בהיותו בחור, כשחיפש הנדיב הנודע ואוהב התורה ר' פייבל פרנק חתן בחר בו כחתן לבתו[214]. הוא היה סמוך על שולחן חותנו שנים אחדות, וכשנפתח כולל קדשים בא לראדין וביקש להתקבל, הח"ח ור' משה שמאוד העריכוהו שמחו לצרף ת"ח כה גדול לכולל, וכך הצטרף ר' יהושע הלוי לחבורת לומדי הכולל, אחרי תקופה מסוימת אף נתבקש ע"י הח"ח למסור שיעורים בישיבה.

כשעזב ר' נפתלי אמשטרדם את אלקוסט ומשרת הרבנות בה התפנתה, הוצעה המשרה לר' ברוך יהושע, ואז עזב הוא את הכולל לטובת הרבנות באלקוסט שהיתה פרבר של קובנה, אחר זמן קצר לעלותו על כס הרבנות התמנה לר"מ בישיבת סלבודקה הסמוכה, זה היה אחד מהאברכים של הכולל קדשים שבראדין.

---

213. מגד גבעות עולם עמ' כ"ז.

214. ח"ח חייו ופעליו ח"א רצ"ה, ר' פייבל פרנק היה מגדולי הנדיבים שתמך רבות בישיבות, היה אוהב תורה מופלא, ביתו היה בית ועד לחכמים ובין אלו שהירבו לשהות בביתו היו ר' ישראל סלנטר ר"י בלזאר, ר' פייבל העמיד לרשותם את הקומה השניה בביתו וכך היו מגיעים לביתו ע"מ ללמוד בשקט ובבדידות. ר"י בלזאר היה שוהה שם כל חודש אלול, הסבא מסלבודקה היה נוהג לבא לבקרו כל חול המועד ולמרות המרחק הגדול היה הולך ברגל ע"מ לחלוק כבוד לר' פייבל, סיפורי פלאות רבים מסופרים על גודל אהבתו והערכתו לתורה ולגדוליה, קודם פטירתו ציוה שלא יספידוהו. ר' יצחק אלחנן ספקטור קם להספידו וגעה בבכי מר לכתחילה חשב לעבור על דבריו ולהספידו אך לבסוף אמר כי הוא חושש מקפידתו... כזו הערכה היתה לו מגדולי הדור. [בדרך עץ חיים ח"א 76]. חתניו היו גדולי ישראל הראשון היה רמ"מ אפשטיין ראש ישיבת סלבודקה השני רא"ז מלצר השלישי ר"י הורביץ והרביעי ר' שפטל קרמר שהיה מנהל רוחני בסלוצק ואח"כ ראש ישיבה בקליבלנד ארה"ב.

רבי אלחנן ווסרמן.

עוד אחד מהבולטים שבלומדי הכולל היה רבי אלחנן וסרמן הי"ד, ר' אלחנן היה מטובי הלומדים בישיבת טלז, והיה מן המקורבים ביותר לראש הישיבה רבי שמעון שקופ, כעבור זמן נסע להסתופף בצילו של ר' חיים בריסקער במשך שנתיים, ונהפך להיות מתלמידיו הגדולים. בשנת תרנ"ט נשא לאשה את בתו של הרב מאיר אטלס רב בעיר סלנט, שם המשיך ר' אלחנן ללמוד בהתמדה מופלאה, וכעבור ארבע שנים בהיותו אברך צעיר לימים כבר הוצעה לו משרת רבה של מוסקבה. ר' אלחנן סרב לקבל על עצמו את עול הרבנות, אך כשהוצע לו בשנת תרס"ג לעמוד כראש הישיבה המקומית באמציסלב שברוסיה הסכים לתפקיד בחפץ לב, באשר ראה את יעודו בחיים להרביץ תורה לתלמידים.

הישיבה שבראשה עמד ר' אלחנן הצליחה מאד, עד שמשכילי העיר אשר עינם היתה צרה בקיום הישיבה בדרך ישראל סבא, החלו לנהל תעמולה כנגדה, בטענם כי צריך להכניס לישיבה את לימודי השפה הרוסית, ר' אלחנן נלחם כארי נגד פריצת מסגרת הישיבה והכנסת לימודים הנוגדים את רוחה וטהרתה, אך לבסוף גברה ידם של המשכילים ור' אלחנן נאלץ לעזוב את הישיבה.

שמעו של הכולל המופלא שבראדין הגיע לאוזניו של ר' אלחנן ואף שכבר שימש כראש ישיבה, בכל זאת ראה בכולל מקום נוסף בו יוכל לגדול בתורה, וכך עזב ר' אלחנן את משפחתו ונסע לראדין.[215] בשנת תרס"ז הצטרף ר' אלחנן כאחד מן המנין שבאברכי הכולל, המצאותו בראדין הביאתו להתקרב לח"ח ולהיות תלמידו המובהק כשהוא שותה בצמא את דבריו, ובכל מילה שאמר

215. אחד מתנאי הקבלה לכולל קדשים היתה שהאברכים יהיו בראדין ללא משפחותיהם, כך יוכלו להתמסר לתורה ללא שום הפרעות. [עדות הרב ניסלבאום תלמיד ראדין].

הח"ח מצא ר' אלחנן פנינים ועמקות,[216] תקופת לימודיו של ר' אלחנן בכולל קדשים הטביעה עליו את חותמה, והשפיעה עליו השפעה עצומה שהמשיכה לאורך ימים ושנים.[217]

ר' אלחנן למד באותה תקופה בהתמדה מופלאה, עד כדי כך שבעת שקיבל את הבשורה על לידת בנו הלך אל הח"ח ושאלו אם צריך ללכת לברית, הח"ח אמר לו "האם אתה מוהל", ר' אלחנן שמע את דברי הח"ח, וללא היסוס חזר לתלמודו ונעדר מהברית של בנו... [218]

בעת שלמד ר' אלחנן בכולל קדשים בראדין, ארע פעם שר' משה ביקש מר' אלחנן שיקרא לו בעת שילכו לקדש את הלבנה, ר' אלחנן ניגש לביתו של ר' משה לומר לו שעומדים להתחיל בקידוש לבנה, כשנכנס מצא כי ר' משה נרדם על גמרתו, ר' אלחנן ניגש לח"ח ושאלו האם להעיר את ר' משה, ר' אלחנן סיפר כי הח"ח השיב לו בשלילה תוך כדי שהוא מביט בו וכאומר "להעיר אדם ישן?... וכי אתה שפוי..." כך הסתכל הח"ח על גזל שינה אפילו שהיה זה לצורך מצוה, ואף שר' משה ביקש זאת ממנו...[219]

כאמור ר' אלחנן התקרב לח"ח ונהיה לאחד מאנשי סודו, ר' אלחנן היטיב להבינו, ולהבין את עומק אמרותיו, בד בבד עם התקרבותו של ר' אלחנן לח"ח המשיך בלימודיו בכולל כשהוא שומע שיעור יומי מר' משה. ר' אלחנן הרבה ללמוד עם ר' משה וידידות וקירבה רבה שררה ביניהם, ידידות שנמשכה שנים אחר כך, לימים כשנתמנה ר' אלחנן להיות ראש ישיבה בברנוביץ' המשיך להגיע לימים הנוראים לראדין להסתופף בצל רבו הגדול הח"ח, ותמיד כשהגיע לראדין לא החמיץ שום הזדמנות להכנס לר' משה ולשוחח עמו בלימוד.

בחור בכולל קדשים

בשנת תרס"ח הגיע לראדין ללמוד בישיבה בחור בשם יוסף כהנמן, אשר

216. אור אלחנן ח"א נב'.

217. ח"ח ח"ב תשיב'.

218. אחד בדורו ח"א 113.

219. מערכי לב ח"א עמוד קסז'.

כונה בתואר "העילוי מקול" על שם עיירת נעוריו קול, הוא היה ממצויני הבחורים בטלז. כשהוכנסה שיטת המוסר לטלז עמד יוסף כהנמן בראש המתנגדים, וכשההתנגדות גברה, פרשו המתנגדים מן הישיבה ופתחו בטלז – ישיבה מתחרה, כשחלק גדול מבחורי ישיבת טלז הצטרפו אליה, הבחור יוסף כהנמן נבחר לעמוד בראש אותה הישיבה, ובמשך החורף של שנת תרס"ז מסר שם שיעורים שהפליאו את אוזני שומעיהם. למרות היותו בחור, הרי כשרונותיו הגדולים ואישיותו הדגולה עשאוה להיות ראש ישיבה עוד בהיותו בחור צעיר...

משמאל - רבי יוסף שלמה כהנמן מברך את ר"מ גורדון- ראש ישיבת לומזה.

לבסוף כשיושבה המחלוקת סביב ענין המוסר שבה ישיבת טלז והתאחדה, ויוסף כהנמן חזר ללמוד בישיבה עוד תקופת מה, וכעבור זמן עבר לישיבת נובהרדוק שם התקרב לרב העיר רבי יחיאל מיכל הלוי אפשטיין בעל "ערוך השולחן", יוסף קולר שאב רוב תורה מרבה של נובהרדוק והעריצו על גדלותו בתורה, ואף השיב לו אהבה והערצה, ובעת חוליו הפך אף להיות ממלא מקומו של הרב. אחר פטירתו של בעל "ערוך השולחן" החליט לנסוע לראדין לישיבה הנודעת שבנשיאותו של הח"ח.

בהגיעו לישיבה החל הבחור יוסף כהנמן להתקרב לחפץ חיים ולשאוב מגדלותו בתורה, כעבור שבועיים לשהותו בישיבה ניגש אליו הח"ח ליטף את ידו בחביבות רבה ואמר לו שבתוקף היותו כהן עליו לדעת את ההלכות, באשר מהרה יבנה בהמ"ק וצריך להיות מוכנים בידיעת ההלכות, הח"ח אמר לו ומה אם לכהן ואפילו בזמן הזה נפסק להלכה כי אסור לו להשתכר שמא יבנה בהמ"ק וצריך להמצא ראוי לעבודה, עאכו"כ שעליו לדעת את ההלכות על מנת

שכשיבנה בהמ"ק מיד יוכל לעסוק בעבודתו, הח"ח כאמור הזמינו להצטרף לכולל קדשים, היה בזה ביטוי להערכתו הגדולה של הח"ח אליו, באשר היה הבחור היחיד שזכה להכנס לכולל קדשים ולהסתופף בצילם של גדולי הת"ח שלמדו בו, ואף לשמוע את שיעוריו של ר' משה דבר יום ביומו.

עם הצטרפותו של יוסף קולר לכולל הוצע לו ללמוד בחברותא עם ר"א וסרמן. השנים התאימו זה לזה מאד, וכך למדו יחדיו במשך שעות ארוכות. יוסף כהנמן הבחור חש כי לימודיו עם ר' אלחנן אכן מעלים את דרגתו בתורה. הוא קיבל ממנו רוב תורה, ושאב ממעלותיו הגדולות ללא גבול, הרבה להתפעל מאישיותו הגדולה של ר' אלחנן ומשקיעתו המופלאה בתורה. מעשה היה כשהשנים למדו יחדיו במסכת חולין, תוך כדי הלימוד קיבל ר' אלחנן מכתב המבשרו על לידת בנו, ר' אלחנן נעמד בירך את ברכת "הטוב והמטיב", והמשיך מיד בנסיון לתרץ את הקושיא בה עמדו בגמרא קודם לכן...[220] הרב כהנמן סיפר כי הוא עצמו היה נרגש עד שלא יכל להמשיך להתרכז, בעוד ר' אלחנן ממשיך בלימודו מאותו המקום בו הפסיק ...

כל ימיו היה ר' יוסף כהנמן אומר כי תקופת לימודו זו היתה התקופה הפוריה בחייו, ובה עוצבה אישיותו וגובשו השקפותיו.[221] היה זה לדידו השילוב המושלם של המצאותו במחיצת הח"ח, יחד עם לימודו בכולל קדשים כשיחד עם זה למד בחברותא עם ר' אלחנן, כל אלו היוו לגביו את המקום המושלם ביותר שבו הרגיש כי עשה את החשובה והעיקרית שבעבודות לצורך בניינו הרוחני...

כולל שיעמיד גדולי ישראל

בתקופת לימודם המשותפת של ר' אלחנן ור' יוסף כהנמן, בראותם את

220. הקדמה לקובץ הערות, דברים שכתב בנו של ר' אלחנן הרב אלעזר שמחה ווסרמן.

221. אחד בדורו ח"א 114, הרב כהנמן אמר שעל שנות לימודיו אלו בצוותא עם ר' אלחנן, הוא יכול לעמוד בפני ב"ד של מעלה ולמסור דין וחשבון על כך שלא היה בשנים אלו ביטול תורה. [שאל אביך ויגדך ח"ב עמוד כ"ה].

החשיבות הגדולה שיש בכולל קדשים, אשר הוא מהווה מקום גידול ובניה לגדולי ישראל הגו השניים רעיון, כי ראוי כי תוקם מסגרת מעין זו לאברכים שישתלמו לצורך הוראה ורבנות, סברו כי אם יקום כולל מעין זה אשר יתן תמיכה הגונה לאברכים, ויקבצו אליו את טובי האברכים, בזה יתאפשר תוך תקופה של כמה שנים להעמיד מאותם אברכים עשרה אברכים בדרגתו של ר' יצחק אלחנן...

השניים חשבו כי הצעתם הינה הצעה שיכולה לגרום להעמיד גדולי תורה, ולכן החליטו לפנות אל ר' משה בבקשה כי יסע למרחקים ויאסוף כסף על מנת להקים קרן ממנה יוכל הכולל המתוכנן להתקיים. הם פנו בהתלהבות אל ר' משה עם הצעתם, ולהפתעתם ר' משה סירב, הם פנו שוב ושוב ור' משה סירב, את טעמו לסירוב לא נימק בפניהם, מדוע איננו מתלהב מהצעתם, היתה זו גם דרכו של הח"ח שלעיתים רבות לא גילה את טעמו וסיבותיו לדברים שעשה, נכדו של הח"ח אמר כי סיבת הדבר היתה כיון שלא רצה לגרום שיכנסו עמו לוויכוח, הח"ח סבר שאם יגלה את הטעם יתווכחו עמו, והיה אומר "אם אני אוחז שאני צודק לשם מה אומר את טעמי, כדי שיתווכחו עימי ויאמרו שאיני צודק", לכן מנהגו של הח"ח היה לא לומר את טעמו לדברים עליהם החליט.[222]

כאמור גם ר' משה לא התלהב מהצעתם של ר' אלחנן ור' יוסף כהנמן, וכשראו שלא יצליחו לשכנעו, החליטו לפנות לח"ח ולבקשו שיבקש מר' משה שיסע למוסקבה, שם היו לר' משה קשרים עם גדולי העשירים ויפעל לבניית הקרן שתחזיק את הכולל החדש, הם הצליחו לשכנע את הח"ח בטובת הענין, ואכן הח"ח פנה לר' משה וביקשו שיסע למוסקבה לפעול לגייס כסף עבור הרעיון החדש שהגו ר' אלחנן ור' יוסף כהנמן, למרות שר' משה לא התלהב מהרעיון, בקשתו של הח"ח הכריעה את הכף, ור' משה נסע למוסקבה.

---

222. עדות נכדו ר' הירשל זקס [מע"י ח"א 59], היו פעמים שהח"ח היה אומר טעמים וסיבות אחרות לפעולותיו בעוד את הסיבה האמיתית היה מסתיר. פעם אחת גילה לחתנו ר' מנדל זקס כי סיבתו היא כי "יראתי פן יחלישוני", היינו אם יאמר את הטעם האמיתי יחלו להתווכח עימו וחשש שיחלישוהו, לכן הח"ח לא גילה את טעמיו לגבי פעולות שפעל ועשה. [ח"ח חייו ופעליו קנב'].

במוסקבה פנה ר' משה אל העשיר הנודע שרשבסקי[223], אשר הכיר את ר' משה עוד מתקופת לימודיו בואלוזין, וכבר מאז העריך מאד את ר' משה, הגביר שרשבסקי קיבל את ר' משה בכבוד גדול, ושאלו לפשר ומטרת בואו אליו, ר' משה סיפר לו על ההצעה להקים קרן שתחזיק עשרה אברכים, אשר יוכלו ללמוד ללא טרדות ודאגות כך שכעבור מספר שנים יצאו מהכולל עשרה אברכים בדרגתו של ר' יצחק אלחנן...

שרשבסקי שאל את ר' משה כמה כסף דרוש לכם לצורך הקמת קרן שתחזיק את הכולל, ר' משה אמר שזקוקים לסכום של 40,000 רובל, שרשבסקי הוציא מיד המחאה ורשם עליה את הסכום הנדרש.. אך מיניה וביה הוסיף ואמר, "ארבעים אלף רובל זה סכום גדול... אך זה שווה להוציאו אם על ידו יצאו עשרה ר' יצחק אלחנן... הייתי משלם סכום זה אפילו אם הייתי יודע שיצא משם רק ר' יצחק אלחנן אחד... אך הוסיף שרשבסקי ואמר, ר' משה האם אתה יכול להבטיחני שאכן יצא משם ולו אפילו ר' יצחק אלחנן אחד... הלא אני יודע כיצד צמח ר' יצחק אלחנן הוא גדל מתוך הדחק, כשלא היה לו מה לאכול, כך צמח ר' יצחק אלחנן.. אך לצמוח בצורה כזאת מתוך הרחבה, כך לא צמח ר' יצחק אלחנן... וכך חוששני אם באופן כזה יצמח ר' יצחק אלחנן"...

ר' משה שמע את דבריו... חש כי אכן הוא צודק... ואולי אף התפלא כיצד סוחר עשיר קולע ומבין את שהוא ר' משה סבר כל הזמן, שזו לא הדרך שתצמיח את גדולי ישראל, ר' משה לקח את המחאתו של שרשבסקי קרעה לגזרים, ואמר לו, אתה צודק... ונפרד ממנו בידידות..., ר' משה נהנה כיצד הסוחר שאיננו בן תורה כה קלע למטרה, והבין את מה שהוא עצמו חשב ביחס להצעה זו של הכולל..., כך ירדה מעל הפרק הצעה ורעיון זה של ר' אלחנן ור' יוסף כהנמן.[224]

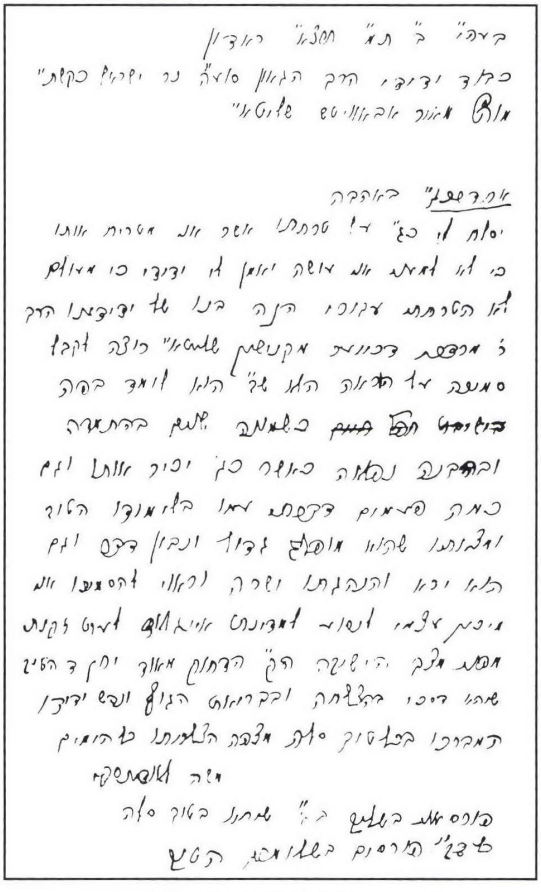
השקפה זו של ר' משה לפיה הדרך לגדילה בתורה לא באה עם רווחה כלכלית, באה לידי ביטוי גם בעת שר' משה ברך את בן זקוניו ר' מרדכי אשר ר' משה אהבו מאוד, ופעם אף התבטא "אם יחרב כל העולם וישאר לי רק את

223. הגביר שרשבסקי היה נחשב יהודי חשוב ורבים כינוהו צדיק, הוא היה בן בית אצל הצדיק הנודע ר"מ אושמינר מסלונים, וכן היה מקורב לרמ"ש מדווינסק [שאל אביך ויגדך ח"ב עמ' ק"ד, קפ"ח].

224. מפי הרב מרדכי לונדינסקי.

מרדכי זה מספיק לי",[225] ובעת שברכו אמר לו ר' משה בין יתר הברכות "שלא תהיה עשיר... לא אתה ולא בניך"... הרי העשירות בעיניו של ר' משה היתה קללה... ר' משה סבר שלגדול בתורה יחד עם רווחה זה תרתי דסתרי, מעין זה גם היה מבטו של הח"ח, פעם הגיע לח"ח תלמיד שהתחתן וקיבל נדוניה גדולה, הח"ח ברכו שיאבד את כספו במהרה... כדי שיוכל להמשיך ללמוד ולא יעזוב את התורה למען המסחר.. כעבור זמן קצר ברכת הח"ח נתקיימה ואותו תלמיד נעשה ראש ישיבה גדול, ראש ישיבת אור ישראל בלידא הוא הרב מרדכי שמוקלר הי"ד.

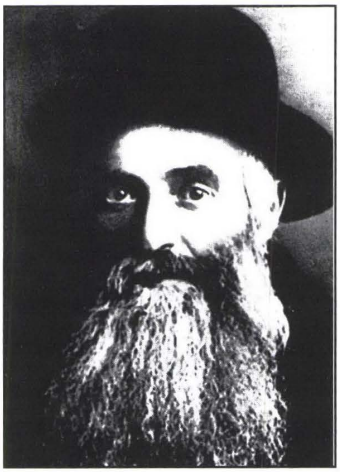
החח"ח פעם צם תענית חלום, כששאלוהו בני ביתו מדוע מתענה ענה כי חלם שנעשה עשיר, ואז ממה נפשך, אם אכן החלום אמיתי ראוי לצום על חלום וגזירה כה קשה, ואם זהו חלום של דברים בטלים א"כ עצם החלום דורש צום, שהרי על כרחך שחשבתי על אפשרות כזאת ביום, וע"ז ראוי שאצום, זה היה יחסו של הח"ח לעושר בכללה וכצרה שמוטב שלא תיפול על האדם.[226]

מכתב של ר' משה לר"מ אבוביץ רבה של נבהרדוק, ובתוך דבריו כותב "לא למעני אני עושה... יאמין לי ידידי כי מעולם לא הטרחתי עבורי"...

225. מפי הרב זלמן דרורי.

226. שאל אביך ויגדך, ח"ג רצט'.

רבי אליהו דושניצר, חבר בכולל קודשים, ואח"כ משגיח בישיבה דראדין.

לכולל בראדין המשיכו להגיע עוד מבקשי תורה גדולים בתורה, והכולל התעצם והכיל קבוצה מופלאה של גדולי תורה ועמליה, בשנים שאחר כך אף הסתופפו בכולל אברכים שלימים נודעו כגדולי תורה, ובהם, רבי אליהו דושניצר שלימים אף נתמנה לכהן כמשגיח בישיבה בראדין ובישיבת לומזא, כמו כן למד בכולל רבי טוביה רוטברג לימים רבה של לונא, הוא למד בכולל קדשים במשך שבע שנים.[227] הרב יוסף כהנמן סיפר כי בשנת תרע"א נתפנה מקום בכולל האברכים לאברך אחד, ר' ירוחם שהיה אז המשגיח וכן הח"ח רצו כי המקום שהתפנה ינתן לר' משה רוזנשטיין לימים המשגיח דישיבת לומזה, ר' אלחנן המליץ על אברך אחר שלא היה לרצון בפני הח"ח, הח"ח הציע כי יפילו גורל והח"ח אמר "אני תפילה שהגורל יעלה על זה שראוי לכך" וכך הווה, הוטל הגורל והשם שעלה היה השם אותו רצה הח"ח ר"מ רוזנשטיין, ואכן ר"מ רוזנשטיין הגיע לכולל ולמד שם עד שנת תרע"ב, אח"כ מונה למשגיח דישיבת לומזה.[228]

דאגתו לאברכים גם אחרי עזיבתם

כאמור, כל אברכי הכולל למדו בכולל תקופה מסויימת ומשם יצאו וקיבלו תפקידים רבניים מכובדים, וחלקם נעשו לראשי ישיבות, כך ארע עם ר' אלחנן שלמד בכולל שלש שנים ובשנת תר"ע נתמנה לעמוד בראש הישיבה לצעירים אשר בבריסק, וכך גם ארע לר' טוביה רוטברג אשר למד בכולל עד שהוצע לו תפקיד להיות רבה של העיר לונא, באותה העיר היו שני קבוצות של יהודים, קבוצה של מתנגדים וקבוצה של חסידים, כשנודע בעיר על הכוונה להכתיר רב מתנגד החלה תסיסה גדולה בעיר מצד קבוצת התושבים החסידיים, אשר הביעו התנגדות למינויו של הרב רוטברג לרב העיר. הרב רוטברג שמע כי העיר אשר

227. בנו רבי זלמן רוטברג בספרו טוב דעת ח"ג.

228. אהבת מישרים, רשימות ר"ש מורדכוביץ תלמיד ר"מ רוזנשטיין.

הינו מתעתד לכהן כרבה הינה כמרקחה, והמחלוקת בשיאה, ולא ידע מה עליו לעשות, כיצד יחל את רבנותו כשמיד עם בואו העיר חצויה בין התומכים בו לבין המתנגדים.

בצר לו פנה ר' טוביה לר' משה לשאול בעצתו מה לעשות במצב כה מסובך, ר' משה שמע את בעייתו, והציע לו כי הוא עצמו יסע לאותה העיר וינסה לראות מה יוכל לפעול, ר' משה נסע ללונא ובמשך מספר ימים שהה שם ופעל לשכך ולהרגיע את הרוחות. בחכמתו הצליח לשכנע את כולם, כי בחירתו של הרב רוטברג הינה הבחירה המוצלחת ביותר, כך שאף המתנגדים לו הפכו להיות תומכים ורוצים במינויו לרב עליהם..., כך הצליח ר' משה אחר עמל של מספר ימים להכשיר את הקרקע לכהונתו של ר' טוביה כרבה של העיר לונא, ר' טוביה רוטברג הכיר טובה לר' משה כל ימיו על עמלו זה, אשר בזכותו הצליח לאחד את העיר כולה להסכמה לקבלתו לרב העיר, וכל ימיו אמר כי חב את רבנותו לר' משה.[229]

יחס הח"ח לאברכי הכולל

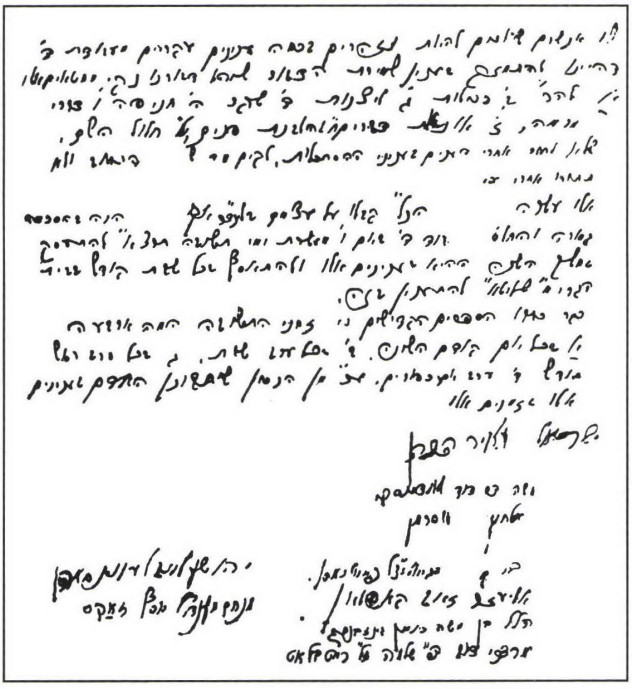
הח"ח גילה יחס מיוחד לחברי ולומדי הכולל קדשים, ידע את גדלותם ואת שקידתם העצומה בתורה ועל זה העריכם מאד, גם נהג למסור להם שיחות מיוחדות אשר עניינם היה שונה מהשיחות שמסר בישיבה, בשיחותיו לאברכים התמקד הח"ח על חובתם ואחריותם לכלל ישראל, וכן דיבר הח"ח רבות על החובה לחנך את הילדים בדרך המסורה לנו מדור דור, עד אחרית ימיו עמד הח"ח והשפיע מתורתו לאברכי הכולל. היה מרבה לדבר בפני האברכים כי לכשיצאו לרבנות כל שאלה שתבוא לפניהם יעמלו למצוא לה את צד ההיתר, וכך היה הח"ח אומר "אם הרב טועה בדבר הלכה ומכשיר את הטריפה הרי זו עבירה חמורה, ומאד צריך להזהר מפני זה, אך עוד יותר צריך להיזהר בזהירות יתירה שלא להטריף את הכשרות שזוהי עבירה שבין אדם לחבירו שאפילו יוהכ"פ לא מכפר עליה"...[230]

---

229. מפי נכדו הרב רוטברג, ליקווד.

230. מפי תלמיד ראדין רמ"מ אלכסנדרוב [הנאמן תשי"ג].

בשנת תרצ"א אחר שכינס החפ"ח את אברכי הכולל ודיבר בפניהם, הציע להם כי יקבלו ע"ע להתחזק בשמירת הלשון ובעוד עניינים, כחנופה, חלול השם ושמירת העיניים, החפ"ח העלה את הדברים בכתב והציע כי אלו הדברים יעמדו עליהם בעבודתם במשך השנה הקרובה. החפ"ח כתב עוד כי זמני התשובה הינם ארבעה, כל יום לפני השינה, בכל ערב שבת בכל ערב ר"ח ובערב יוהכ"פ, ולכן אלו הזמנים ראויים שיתבוננו בהם עד כמה התקדמו בעבודתם בענייינים אלו, החפ"ח מוסיף שם וכותב כי כולם מקבלים על עצמם "להתאסף בכל שבת קודש בבית הגרי"מ שליט"א ולהתעניין בזה", הרי כי החפ"ח עשה קביעות מיוחדת עם לומדי הכולל קדשים כל שבת קודש להתאסף ולדבר מענייני העבודה ותיקון המידות שקיבלו על עצמם. על השטר שפירט את כל העניינים הללו, חתמו החפ"ח אחריו ר' משה, ואף ר' אלחנן שהיה אז בראדין חתם על שטר הקבלות הזה.

שטר בו נכתבו הקבלות שקיבלו ע"ע אברכי הכולל ורבני הישיבה, חתומים, החפ"ח, ר' משה, ר' אלחנן ווסרמן, ושאר רבני הישיבה.

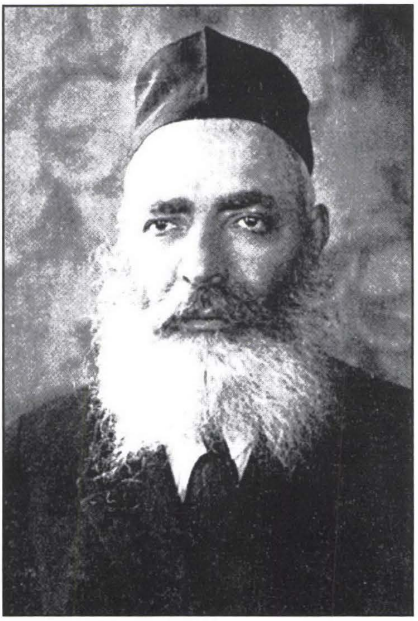
פרק ט"ז

המשגיח רבינו ירוחם ליבוביץ – בראדין

באותה התקופה הצטרף לכולל קודשים המשגיח רבי ירוחם ליבוביץ. המשגיח בצעירותו למד בסלבודקה, וכשהגרנ"צ פינקל ראה כי הינו מוכשר להתפתח יותר בקלם שלחו לשם, שם זכה לשמש את ה"סבא" מקלם במשך שנה, ונעשה לאחד מתלמידיו המקורבים ביותר. שם גם הכיר ר' ירוחם את ר' נפתלי טרופ ולמד עמו בצוותא בחברותא, אחר נישואיו ביקש ר' ירוחם מאשתו כי רוצה ללמוד בפרישות בקלם עוד שמונה שנים, ואכן ר' ירוחם למד את אותן השנים בקלם, וכשחזר והתכונן לעזור לאשתו בנהול עסקיה היא מנעה זאת ממנו, וביקשתו להמשיך בלימוד התורה. ר' ירוחם קיבל את הסכמתה, ונסע לראדין ללמוד בכולל קודשים. כעבור תקופה לא ארוכה החליט הח"ח להטיל על ר' ירוחם שהיה בשנות השלושים לחייו את תפקיד המנהל הרוחני של הישיבה.[231]

ר' ירוחם החל להכניס לישיבה את שיטת המוסר במלא עוזה. זה כלל את מסירת השיחות אשר החל למוסרם בישיבה, שיחותיו של ר' ירוחם הצטיינו בעמקות מופלאה. בחורי הישיבה ששמעו את שיחותיו גילו עולם חדש שלא הכירוהו קודם לכן, המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין סיפר כי היה באותה התקופה תלמיד בישיבה בראדין, ושיחתו הראשונה של ר' ירוחם היתה בענין אמונה, בתום השיחה סיפר ר' יחזקאל כי הרגיש כי התפילין שלו אינן תפילין, הציצית שלו איננה ציצית, והאמונה שלו איננה אמונה, כה חודרים נוקבים ומשפיעים היו דבריו של ר' ירוחם, עד שר' יחזקאל סיפר שהשפעת אותה שיחה

231. האדם ביקר י'.

המשגיח רבי ירוחם לייבוביץ.

עליו היתה כה גדולה עד שכתוצאה מאותה השיחה החל לעבוד על עצמו עבודה שנמשכה כל ימיו.[232]

מלבד שיחותיו המיוחדות של ר' ירוחם, החל ר' ירוחם להנהיג את הישיבה ביד רמה, החל לתבוע מהבחורים ולדרוש דרישות הנוגעות לשמירת סדרי הישיבה, כמו כן עמד ר' ירוחם בתוקף על השתתפותם של כל תלמידי הישיבה בסדר מוסר, בחורי הישיבה לא הורגלו לכך קודם לכן, ולכן אף שרבים בישיבה הלכו שבי אחר אישיותו הגדולה של ר' ירוחם, הרי היתה מנגד קבוצה גדולה שההנהגות החדשות שהכניס ודרישותיו מהבחורים גרמו להם להרגיש כנפגעים, באותו הזמן היו בישיבה בחורים שהיו בני גילו של ר' ירוחם, ואף היו כאלו שהיו מבוגרים ממנו. ר' ירוחם לא נשא פנים לאיש, ואף מאותם בחורים מבוגרים דרש ותבע את הדרישות שתבע מכולם, דרישותיו ותביעותיו גרמו לכך שאותם בחורים החלו להתמרמר ולהשמיע בפומבי את התנגדותם להנהגות החדשות שמנסה המשגיח החדש להכניס לישיבה.[233]

נוסף למסגרת המוסר שהכניס ר' ירוחם לראדין ואוירת ההשגחה שהחל ליישמה על כל הבחורים, מצא לנכון ר' ירוחם לפעול גם בעניינים נוספים, אחד מאותם העניינים היה, שר' ירוחם ראה כי בחורי הישיבה ניגשים בכל דבר קטון כגדול להוועץ בח"ח, ר' ירוחם סבר כי מן הראוי הוא, כי לרום ערכו של הח"ח מוטב שלא יגשו להוועץ בו אלא בדברים ועניינים הראויים באמת להם, לכן עשה ר' ירוחם תקנה כי אסור לבחורי הישיבה לגשת אל הח"ח בלא להוועץ בו קודם לכן, ורק אחרי שישמע את שרוצים להוועץ, יחליט אם מותר לבחור

232. האדם ביקר יא'.

233. מפי הרב מרדכי לונדינסקי.

לגשת עם בעייתו לח"ח, כמו כן היו בחורים מסויימים שלהם הרשה ר' ירוחם להכנס לח"ח כאוות נפשם, באשר סבר שראויים לגשת בכל עת לח"ח, בעוד בחורים אחרים לא הורשו.

החלטה זו של ר' ירוחם גרמה לתסיסה גדולה בישיבה, רבים חשו את עצמם נפגעים, ובפרט שהיו בחורים שהורשו להכנס בכל עת ואחרים לא, ביניהם היו בחורים שנחשבו עד אז לחשובים שבישיבה, וההחלטה גרמה לבחורים מסויימים שעד אז נחשבו לטובי הבחורים בישיבה לרגשות של פגיעה, באשר חשו כי ניטל מעמדם כשר' ירוחם מעמיד בחורים אחרים במקומם...[234]

"אין רוח חכמים נוחה הימנו"...

למרות שרבים בישיבה החלו להתמרמר כנגד התקנה החדשה, שלא להכנס ללא רשות אל הח"ח, ר' ירוחם לא נסוג מעמדתו, באשר סבר שכך ראוי וכך צריכה הישיבה להתנהל, ר' ירוחם אף פרסם מכתב בענין המחזק את התקנה לא להכנס ללא רשות לח"ח, ובין דבריו כתב שמי שיכנס ללא רשותו: "אין רוח חכמים נוחה הימנו"...[235] למרות ההתנגדות, התקנה אכן קוימה, ובחורי הישיבה נמנעו מלהכנס לח"ח כפי שהיה עד אז. אגב, תקנה זו של ר' ירוחם המשיכה עד לשנים האחרונות של הח"ח, למרות שר' ירוחם עזב את הישיבה שנים רבות לפנ"כ.[236]

תקנה זו גרמה לכך שבנוסף להרגשות האישיות של הבחורים שהרגישו עצמם נפגעים, הרי כעת החלו בחורים מסויימים להעלות טענות כי ר' ירוחם פוגע בכבודו של הח"ח... ואותם בחורים ניסו ליצור רושם, כי מאבקם הינו בעצם מאבק על כבודו של החפץ חיים...

הדברים גרמו לתסיסה בישיבה, אך למרות התסיסה הגדולה בישיבה השתדלו כולם שהח"ח לא ידע מהמחלוקת שפרצה בישיבה, כולם ידעו עד כמה

---

234. מע"י ח"א 297.

235. מפי הרב ניסלבאום, וכן מפי ר"ח קלצקין תלמיד ראדין.

236. כנ"ל.

זה יכאיב לו לח"ח, האיש שנלחם כ"כ נגד מחלוקת, ואם ידע שבתוככי ישיבתו שעמל להקימה אש המחלוקת בוערת במלא עוזה, יגרום לו הדבר צער ללא תקנה.[237]

כך המשיכה המחלוקת בישיבה כשמחצית הבחורים אשר הפכו להיות תלמידיו של ר' ירוחם היו כמובן לצד רבם, בעוד המחצית האחרת של הישיבה שכללה את הבחורים המבוגרים היו כנגד, הישיבה נחלקה לשתי מחנות וכל הנסיונות להביא לסיום המחלוקת לא הניבו פירות. היה אף נסיון להושיב ב"ד שישמע את טענות שני הצדדים וינסה להכריע, הוקם ב"ד שהרכבו כלל את ר' נפתלי וטובי האברכים של הכולל קדשים, לדון בנושא, אך למרות זאת הניסיון לא עלה יפה, והמחלוקת בערה במלא עוזה, ר' ירוחם פנה לר' משה וביקשו לסייע לו, אך ר' משה אמר לו שהוא סבור שישנה מידת מה של צדק בטענות הבחורים.[238]

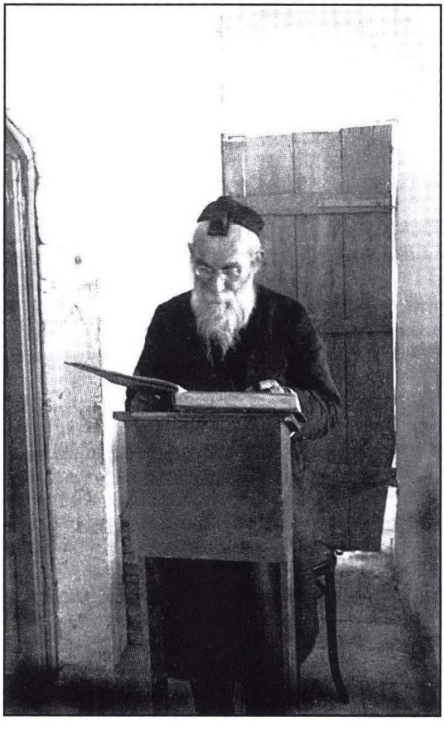
בינתיים ר' ירוחם המשיך לנהל את הישיבה ולהעמיד את תלמידיה, ואת אלו שזכו להתקרב אליו במדרגות חדשות של התעלות ועבודת ה', ר' ירוחם התקרב לח"ח יותר וככל שהתקרב לח"ח כן גילה יותר את גדלותו, והפך למעריצו הנלהב. ראה בח"ח דמות של האדם השלם, דמות הראויה שתעמוד כסמל לכל מבקש עליה ושלמות.

העיקר שכבוד שמים יתרבה

באותו הזמן ביקש רבי נתן צבי פינקל הסבא מסלבודקה מהח"ח, כי ישלח אליו את עשרת הבחורים הטובים ביותר שבראדין, על מנת שיחזקו את ישיבתו בסלבודקה. ר' ירוחם היסס, היתכן לשלוח את בחירי הבחורים שעליהן גאוותה של הישיבה, ואשר בהתפתחותם השקיע כה הרבה כוחות ועמל, ר' ירוחם

237. כך כותב בנו של הח"ח ר' לייב "פעם התלקחה מחלוקת בישיבה אודות המשגיח ר"י חצי היו לצידו וחצי לצד האחר והושיבו אז ב"ד מהלומדים הגדולים ממחלקת קודשים והרב רנ"ט ביניהם וטוענים הבחורים משני הצדדים, ר' צבי הירש העלים זאת מאבא ז"ל, אח"כ כשנודע לו ונשבר רוחו מזה מאד". [דוגמא משיחות אבי עמ' פא'].

238. מפי הרב מרדכי לונדינסקי, שמע מפיו נכדו ר"ד צינמון.

רבי נתן צבי פינקל הסבא מסלבודקה.

החליט לשאול בעצתו של הח"ח. כשהציג בפניו את השאלה אמר לו הח"ח: "מה מקום יש כאן להיסוסים, הרי תפקידנו הוא להרבות כבוד שמים ולהרביץ תורה, ודאי זקוקים להם שם יותר", ר' ירוחם התפעל כיצד לח"ח לא עולה בדעתו כל חשבון אחר מלבד מה יוסיף יותר כבוד שמים, וכיצד שום פניות עצמיות לא תפסו אצלו מקום כלל ועיקר...[239]

מענין כי גישה זו של הח"ח לשלוח בחורים למקום אחר, אם יהיה למקום ההוא תועלת מהם בלא להתחשב האם הדבר ישפיע על ישיבתו שלו, היתה גם גישתו של ר' ירוחם, וגם בהיותו בראדין כשחש כי בחורים מסויימים תועלתם תהיה במקום אחר לא היסס ר' ירוחם מלשולחם, למרות שהשקיע בהם כוחות רבים, כיון שחש שהתפתחותם הרוחנית תהא יותר במקום אחר שלחם לשם, כך מוצאים אנו מכתב שנשלח לר' ירוחם מראש הישיבה בקלם ובו כותב הוא לר' ירוחם: "דע יקירי כי מהבחורים היקרים אשר שלח יש לי עונג רב, הבחור יחזקאל מוורשה כנראה יהיה לנו תקווה גדולה ממנו, זה שבתו פה מעט אך כנראה בה בהכנה גדולה להצליח"[240]

---

239. ח"ח חייו ופעליו רצה', בספר יוסף דעת לר"י ליס הביא בשם ר' ירוחם שסיפר על חלישות הדעת שהיתה לו בפני הח"ח בעת שהיה משגיח וביקשו אדם אחד שרצה לפתוח ישיבה וביקש שישלחו לו בחורים מראדין וטען לו כנ"ל והח"ח ענה לו "מה נפק"מ הישיבה שלי או הישיבה שלך העיקר הוא הרי כבוד שמים מה יש פה שלי או שלך... בספר "שלוחא דרחמנא" עמ' 222 מובא שסיפור מעין זה ארע לר' ירוחם בהיותו בישיבת מיר ואז הלך לח"ח לראדין לשאול את פי הח"ח וקיבל ממנו את התשובה הנ"ל.

240. דחו"מ בהקדמה.

אותו "יחזקאל מוורשה" המוזכר במכתב זה הינו המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין אשר ר' ירוחם שלחו ללמוד בקלם, באשר סבר כי שם יוכל להתעלות ולמצות את כוחותיו הגדולים בעבודת ה'. כעבור זמן מסוים הח"ח סבר כי כדאי שר' יחזקאל ישוב לישיבה בראדין, כה חשוב היה בעיני הח"ח, עד שהח"ח שלח את חתנו ר' הירש לוינסון לקלם בנסיון לשכנעו שישוב לראדין, אך ר' יחזקאל סבר כי בקלם יתעלה יותר וסירב להזמנה לשוב לראדין...[241]

ר' ירוחם המשיך להיות מנהלה הרוחני של ראדין, כשכל פעם היה מתפעם מגדלותו של הח"ח, באחת משיחותיו סיפר כי שמע את הח"ח עומד ליד ארון הספרים ומדבר לעצמו ואומר: "האם את הספר הזה אתה יודע... האם ספר זה אתה יודע.. אם כן מה אתה מתגאה כשאינך יודע כלום..."[242]

מעשה היה בר' ירוחם שהיה צריך להתייעץ בענייני הישיבה עם הח"ח, והלך לביתו של הח"ח, שם מאחורי הדלת שמע את הח"ח העושה את חשבון נפשו ומדבר לעצמו, הח"ח אמר לעצמו: "ישראל מאיר עד מתי תוסיף לעמוד במריך חזור בתשובה, חזור בך"... ר' ירוחם שהיה בעל רגש גדול הזדעזע מהדברים ששמע ודמעות עלו בעיניו, מיד נסוג לאחוריו וחזר לביתו.[243]

נחזור לענייננו. אש המחלוקת בערה בראדין במלא עוצמתה וכל הנסיונות שנעשו לפשר בין הצדדים לא עלו יפה. המשיכה המחלוקת וגאתה וכבר לא הועילו כל הנסיונות להסתיר מהח"ח את קיומה, כשנודע הדבר לח"ח כאב לו הדבר מאד, הדבר שבר את לבבו, הח"ח היה נסער מאד, מיד נכנס לבהמ"ד עם ספר "יד החזקה" להרמב"ם בידו, ודיבר כשדמעות בעיניו, אמר: "הלא הרמב"ם פוסק שכת מספרי לשון הרע אין להם חלק לעוה"ב, למרות זאת השמטתי הלכה זו מספרי, לא רציתי לכתוב "פצצה" כזו בספרי, אבל הדין הוא הדין שכתב הרמב"ם, אמנם כל אחד מבעלי המחלוקת חושב כי פועל לשם שמים וכי לא יכול להיות שידחוהו מהעוה"ב..., אך דעו לכם שבעוה"ב לא יעזור לכם כלום... ואם הרמב"ם פסק כך לא יעזור לכם שום עצה וזכות..."[244]

הח"ח היה נסער, וכשבעיניו דמעות הוסיף: "מה אתם חושבים כי אצטרף גם

241. מפי נכדו הרב גינזבורג, ליקווד.

242. דחו"מ ח"א עמ' צא'.

243. מרביצי תורה ומוסר ח"ב ס"ג, וכן דוגמא משיחות אבי פ"ב.

244. בנו של הח"ח מביא במקום אחר שבכרוז אודות החזקת התורה סירב הח"ח להכניס

אנוכי לחבורתכם... דעו כי עם כל חביבותי ללומדי תורה, אני אומר לכם מוטב לי כי יאבדו אפילו שבעים ישיבות, ולא אכניס עצמי לכת בעלי לשון הרע..., כך דיבר הח"ח בהתרגשות רבה במשך שעתיים, קיווה כי דבריו הנוקבים ישקיטו את המחלוקת..., אך למרות זאת אפילו הח"ח לא הצליח, הבחורים שטענו שהינם לוחמים למען כבוד הח"ח מאנו לשמוע לדבריו של הח"ח עצמו, לא הועילו תחנוניו של הח"ח להשקיט את המחלוקת,[245] לבסוף כשראה שאין ברירה אחרת, יעץ לר' ירוחם כי למען קיום הישיבה עדיף שיעבור למקום אחר, הח"ח הוסיף ואמר לר' ירוחם: "אף פעם לא ראיתי נרדף שמפסיד"...[246]

אם נוסעים סימן שיש למה לנסוע

ר' ירוחם שמע לעצת הח"ח, ועזב את ראדין יחד עם קבוצה של כשמונים מבחורי הישיבה, אשר נקשרו אליו וחפצו להמשיך ולקבל ממנו רוב חכמה ודרך עליה. בין ההולכים עם ר' ירוחם היו מטובי הבחורים אשר בראדין. ר' ירוחם רצה גם לקחת את אחד מטובי הבחורים ששמו אברהם סאחרוב, ר' משה ניגש אליו וביקשו שישאירו בראדין. ר' משה אמר: "הוא שלי", בהתכוונו כי מתעתד לקחתו לו כחתן לבתו, ואכן נשאר בראדין וכעבור זמן קצר נלקח

קבוצה מתלמידי ישיבת מיר, יושב שני משמאל רבי דוד פוברסקי, לימים ראש ישיבת פונוביז', ב"ב.

נוסח שבו נכתב שכל המסרב להחזיק תורה אין לו חלק לעוה"ב, הח"ח נימק את התנגדותו בכך שזה משפט חמור מאד מאחר שכשם שפוסקים למטה כך פוסקים בב"ד של מעלה... לכן פחד הח"ח לכתוב נוסח זה. [דוגמא מחיי אבי סז'].

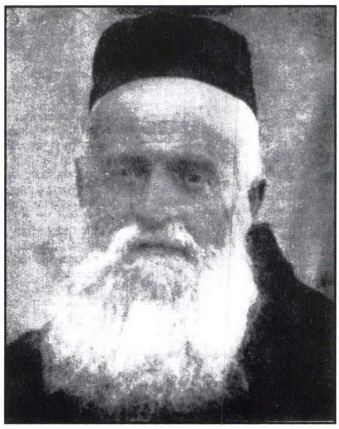
245. דוגמא משיחות אבי פ"א.

246. מע"י ח"ב 487.

אחר כבוד להיות חתנו של ר' משה.

ר' ירוחם עזב לישיבת "מיר" כשעמו שמונים מבחורי הישיבה שבראדין. אחד מהבחורים שעזב עם ר' ירוחם היה גדליה שרייבר שהיה בנו של אחד ממקורביו הגדולים של הח"ח, לימים כשבא לבקר בראדין נכנס לבקר את הח"ח, ובאותה שעה היה בבית הח"ח גם בנו הגדול ר' לייב, כשראה ר' לייב את גדליה שרייבר פנה בטרוניה לאביו הח"ח ואמר, "אפילו משלנו הוא לוקח" (כשכוונתו שר' ירוחם סחף אפילו את הבן של מקורבו של הח"ח) הוסיף ר' לייב ואמר "מה כולם נוסעים שמה"... ענה לו הח"ח ואמר: "אם נוסעים סימן שיש על מה לנסוע"...[247].

התבטאות של הח"ח בנושא היתה כשאמר: "את אלו שעזבו אני מבין, הם נסעו לבקש להם יראת שמים, אך את אלה שנשארו, אותם אני לא מבין, לשם מה נשארו[248]. כאמור אחרי עזיבתו של ר' ירוחם את ראדין, ר' ירוחם הלך לישיבת מיר עם קבוצת תלמידיו מראדין. בואו של ר' ירוחם למיר העלה את הישיבה במיר לפסגות חדשות, ר' ירוחם נעשה לרבם של אלפי תלמידים ולגדול המשגיחים, דברי הח"ח שאמר לר' ירוחם: "מעולם לא ראיתי נרדף שמפסיד" התקיימו במלואם, ועזיבתו את ראדין רק הביאה לר' ירוחם פתיחת שער חדש ונרחב להרבצת תורה והעמדת אלפי תלמידים.

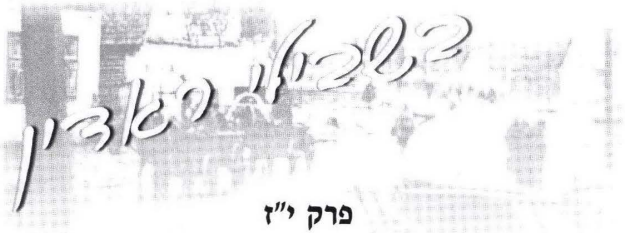
רבי אליהו דושניצר משגיח הישיבה בראדין.

אחרי עזיבתו של ר' ירוחם את ראדין ביקש הח"ח מחבר הכולל קודשים רבי אליהו דושניצר שישמש בתפקיד המנהל הרוחני, היה זה בשנת תר"ע, ר' אליהו שימש בתפקיד זה תקופה קצרה בלבד, וכעבור זמן מה חש ר' אליהו כי הינו מפחד מגודל האחריות הכרוכה בתפקיד, והחליט לעזוב את תפקידו כמנהלה הרוחני של ראדין.

---

247. שם.

248. מפי הרב מרדכי צוקרמן.

פרק י"ז

ועידת פטרבורג

בחודש אדר שנת תר"ע זומן ע"י הממשלה הרוסית כינוס רבנים, על מנת לדון בבעיות ושאלות מעמד הקהילות והרבנים, לכינוס זה נקראו רבנים וראשי קהילות, שיבחרו ע"י המחוזות כנציגיהם לאסיפה, קדמו לכינוס זה עוד חמשה כינוסים מעין אלו שכינסה הממשלה משנת תר"ח ואילך, בכינוסים הקודמים גברה ידם של המשכילים, והם הצליחו לשלוח לכינוסים אלו את אנשיהם והרבנים מטעם, אשר היוו כביכול את המייצגים של הרבנים וראשי הקהל. כמובן ששהייתם של המשכילים ואנשיהם בכינוסים מעין אלו, כשבהם נידונו שאלות הרות גורל לקיום וצביון הקהילות, גרם לקבלת החלטות אומללות התואמת את השקפת עולמם של המשכילים, ההחלטות שהתקבלו גרמו לפגיעה קשה בצביון הקהילות, ואיימו על המשך קיומן בדרך ישראל סבא המקובלת מדור דור.

בכינוסים הקודמים רוב המשתתפים יצגו את חוגי המשכילים, יעודם היה לקעקע את מעמד הרבנים, לכן החלטות שהתקבלו שם היו בהתאם, כך קרה שבאותם כינוסים הוחלט כי בכל קהילה יהיה רב מטעם, היינו רב אשר רכש השכלה כללית, והוא יחשב רב הקהילה ביחס לשלטונות, זוהי דוגמא אחת להחלטות שהתקבלו בכינוסים הקודמים, ואשר גרמו לקשיים רבים בהמשך הנהגת הקהילות ע"י הרבנים, באשר אותם רבנים מטעם היו בדרך כלל משכילים המנותקים ממסורת ישראל, והמעמד שקיבלו גרם לנסיונם להשתלט על הקהילות ולהצר את צעדיהם של הרבנים.

בעקבות הנסיונות המרים שהיו מהכינוסים הקודמים שבהם לא היה את

הייצוג ההולם ליהדות החרדית, החליטו גדולי ישראל לפעול כי בכינוס זה הייצוג של שומרי התורה יהיה כראוי, גדולי ישראל פנו בקריאה לקהילות ולמחוזות בבקשה ודרישה כי יבחרו בכאלו הראויים לייצג נאמנה את עמדת התורה וההלכה, בכרוז עליו חתמו מרנן רבי חיים עוזר מווילנא ר"א גורדון ור"ח סאלאוויצ'יק מבריסק קוראים לבחור רק את גדולי התורה וההוראה, אשר ידעו לפתור את הבעיות שיתעוררו שם בטוב טעם ודעת, הם ממשיכים וכותבים כי אי בחירתם של הראויים עלול לגרום לידי פרצות חמורות, וחייבים אנו לעמוד על המשמר למען ה' ותורתו.[249]

פעולתם של גדולי ישראל הצליחה, ובעקבות אותה הפעילות נבחרו אלו הראויים ליצג את דעת התורה וההלכה הצרופה, ר' חיים עוזר כותב במכתבו להרב יצחק איזיק הלוי כי מפלך ווילנא נבחרו הוא והרב העניך אייגש בעל "המרחשת", וכן נבחר הח"ח,[250] נוסף להם נבחרו לאסיפה כנציגי היהודים ר"ח סאלוויציק ר' מאיר שמחה מדווינסק ר' איצלע פונביז'ער, הרש"ב שניאורסון מלובביץ, ר' יהודה לייב צירלסון הרב דקישינייב, ועוד רבנים, כמו כן נבחרו גם מספר רבנים מטעם, שהפעם לא היוו את הרוב כפי שהיה בכינוסים קודמים,

תמונה ממשתתפי ועידת פטרבורג ראשון מימין ר' איצלה פונביזיר, רביעי משמאל ר' חיים עוזר גורדזינסקי.

249. אגרות אחיעזר איגרת קמה'.

250. שם אגרת קמו'.

הרכב המשתתפים היה נוח מאד לכך שההחלטות שיתקבלו יהיו נוחות לציבור שומרי התורה והמצוות.

ראש הממשלה סטוליפין הביע את הדרישה לקבל את עמדת השלטונות לחייב את הרבנים להשתלם בלימודי השפה הרוסית ובלימודים כלליים בדרגה מסויימת, ובענין זה האם לקבל דרישה זו או לאו נחלקו הדעות בין הרבנים, כשלמעשה ענין זה עמד במוקד הוויכוח שפילג את הדעות בוועידה, דרישה זו לא היה בה מן החידוש, גם לפנ"כ דרשו השלטונות כי הרבנים אשר ייצגו את הקהילות יידעו את השפה הרוסית, ובעקבות זה נתמנו בקהילות רבות רבנים מטעם אשר כלפי השלטונות הם היו הרבנים, והם ניהלו את פנקסי הקהילות ואת רישום הנולדים הנישואין והנפטרים, אכן השלטונות ידעו כי מי שלמעשה מנהל את הקהילות הינם הרבנים, אשר המשיכו בתפקידם כבעבר, ולמעשה הרבנים מטעם לא שימשו אלא כפקידי ממשלה יצוגיים ותו לא, ורצון הממשלה היה כי המנהיגים האמיתיים של הקהילות קרי הרבנים, ישתלמו בשפה הרוסית ובידיעת השכלה כללית ברמה מסוימת.

אף שהיה בדרישה זו של השלטונות גזירה, הרי מאידך היה בהצעתם מידה מסוימת של ברכה, באשר עד אותו הזמן היו בקהילות את המנהיגים שהם הרבנים, ויחד עמהם שמשו הרבנים מטעם שכלפי השלטונות היו הרבנים, כיון שרבנים מטעם אלו היו משכילים, הם לא הסתפקו בסמכויות שניתנו להם ע"י השלטונות, אלא שאפו לכבוש ולהנהיג את הקהילות, והדבר גרם בקהילות רבות לסכסוכים ומחלוקות, כשהרבנים מטעם מפעילים את קשריהם אצל השלטונות בנסיון להשתלט על הקהילות, כך שהמצב הקיים בו בנוסף לרבנים ישנם גם ממונים מטעם הממשלה, גרם למתח רב ולקשיים מתמידים בתיפקודם התקין של הקהילות, מצב זה גרם גם קושי לרבנים להנהיג את עדתם בהשקט כמימים ימימה.

כך שבהחלטה זו של השלטונות, היה גם פתח של תקוה, כי אם הרבנים האמיתיים ישתלמו בשפה הרוסית ובהשכלה כללית, הם יוכרו ע"י השלטונות כרבנים לכל דבר, ולמעשה בכך יגרם את סילוקם של הרבנים מטעם מהקהילות, לכן היו רבים מהרבנים שסברו כי עדיף שהרבנים ישתלמו בשפה הרוסית ובהשכלה מועטה, ובכך יוכרו ע"י השלטונות, ולמעשה בכך יחזור השלטון על

הקהילות לידי הרבנים באופן מלא, זה היה שורש הסיבה לתמיכת רבים מהרבנים בדרישת השלטונות.

בראש מחנה התומכים בקבלת דרישת השלטונות הרוסים עמד ר' מאיר שמחה יחד עם ר' איצלע פונביז'ר, ומנגד עמד כצור חלמיש ר' חיים סאלאווייצ'יק כשכדעתו גם דעת הח"ח והרש"ב מלובביץ, חילוקי דעות אלו היו ידועים זה מכבר, ועוד קודם האסיפה ידעו הכל מה עמדת כל אחד מהרבנים בשאלה זו.[251]

ר' משה נציג הח"ח בוועידה

כאמור החפץ חיים נבחר להשתתף באסיפה זו, וידע כי הנושאים העומדים על הפרק הינם הרי גורל לעתיד והמשך הקהילות היהודיות, ולמרות כך החליט הח"ח לא לבא לוועידה זו, ובמקומו שלח את ידידו הקרוב וראש ישיבתו ר' משה לונדינסקי, שליחת הח"ח את ר' משה במקומו לוועידה היתה חשובה ומעוררת השתאות, באשר דרכו של הח"ח היתה עד כמה שאפשר לעשות כל דבר בעצמו ולא להזדקק לשלוחים, באשר סבר כי בשליחות הנוגעת לענייני הכלל צריך לפעול אצל השליח שהענין אשר לשמו הוא נשלח יהיה אצלו כמו ענין של פרנסה עבור עצמו, והח"ח סבר שהשליח צריך להיות כזה הנכון למסור את נפשו עבור הענין לשמו נשלח, ולכן תדיר היה הח"ח מכתת את רגליו בעצמו ולא הסכים שיעשה הדבר ע"י שלוחים, באשר סבר כי קשה מאד למצוא שליח שיפעל במסירות הנפש הראויה, ויחוש את הדבר כנוגע לו עצמו.[252]

הח"ח גם סבר כי שורש הגזירות הינו מחמת רפיון בקיום והחזקת התורה, ולכן צורת הפעולה כנגד הגזירות צריכה להיות דוקא ע"י אלו אשר יש להם את כח התורה, ואשר בהיותם שלמים בתורה ממילא ע"י מסירות נפשם תבוטל הגזירה, ולכן הח"ח לא סמך על איש, אלא אדרבא הלך בעצמו ובמסירות נפש ממש. כך זכה לבטל רבות מהגזרות. היו אף מקרים בהם הח"ח הלך לבדו ללא מתורגמן, והיה מדבר כך לשרים והצליח, באשר שיטתו היתה שכל שורש הגזירות נובע מרפיון התורה, וממילא במסירות הנפש לקיומה של התורה

---

251. ח"ח חייו ופעליו רכד', ועמ' שמה'.

252. ח"ח עה"ת מט.

הגזירות יתבטלו, וכפי שאכן קרה, לכן הח"ח סירב בדרך כלל לשלוח שלוחים לבטל גזרות שנחתו על התורה ועל מצוותיה.[253]

ר' לייב בנו של הח"ח מספר, כי כאשר אביו היה שומע על חשש כל דהוא של גזירה – הח"ח לא היה נח ולא היה שקט לרגע, ותיכף היה מתעורר לנסוע בעצמו ע"מ לבטל את הגזירה, ר' לייב אומר כי אביו היה רגיל לומר כי הפירוש במאמר חז"ל "איזהו חכם הרואה את הנולד" הוא, שהדבר צריך להיות אצל האדם בראיה חושית כמו שזה במציאות, וכאשר היו מנסים לשכנע את הח"ח כי לרגל חולשת בריאותו כדאי שלא יסע, למרות הכל לא היה אפשר לשכנעו ולמונעו מלנסוע על מנת להשתדל לפעול להפר את הגזירה, ר' לייב ממשיך ומספר שרק לעיתים רחוקות ובשעת הדחק היה לבסוף הח"ח מתרצה ומסכים שהוא יסע במקומו, אך היה הח"ח מתנה עמו שצריך לדעת כי שום דבר בענייני התורה והמצוות וחיזוק הדעת לא יצליח, אם השליח לא יהיה מוכן לעשות ולפעול בשליחותו במסירות נפש ממש.[254]

מיהו הראוי לפעול לביטול גזרות

גם גישתו של ר' חיים סאלאווייצ'יק היתה כדעתו של הח"ח, ומעשה שהיתה גזרת המלכות אודות לימודי חול ולצורך ביטולה נזקקו לחתימות של רב מפולין ורב מליטא, ר' חיים חתם בעצמו, ולחתימה הנוספת לה נזקק נסע עם בנו לאיזו עיר רחוקה ע"מ להחתים שם רב מסויים אשר לא היה מן הרבנים המפורסמים..., בנו של ר' חיים שאלו מדוע הטריח את עצמו לנסוע למרחקים ולהחתים דווקא את הרב הזה, ענה לו ר' חיים "בעוונותינו הרבים לכל אחד ישנה קצת הערכה לגבי ההשכלה... ורק רב זה ברור אצלי שהינו שונא את ההשכלה באמת, ורק ע"י רב כזה אפשר לפעול לביטולה של הגזירה"...[255]

---

253. ח"ח עה"ת קי'.

254. דוגמא משיחות אבי צב'. ברשימותיו של רבי מנדל זקס חתן הח"ח כתוב כדלהלן "לעיתים קרה בשבת או ביו"ט שהיה סופר את השעות מתי תצא השבת וממש המתין שתצא השבת ע"מ שיוכל לפעול מיד ביציאת השבת בענינים העומדים על הפרק" [הצדיק ר' שלמה עמ' קטו'].

255. עובדות לבית בריסק ח"ב קצ'.

גם ר' חיים סבר כי הראויים לפעול לביטול גזירת ההשכלה הינם אלו הנקיים לגמרי מהערכה כל שהיא אליה, ורק כאלו ראויים כי מלחמתם אכן תצלח בידם, וכך גם סבר הח"ח כי צריך שאלו שפועלים יהיו בעלי מסירות נפש ואשר הדבר בוער בלבבם, ואשר לגביהם פעולה זו הינה כפעולה הנוגעת להם עצמם, לכן הח"ח טרח לפעול בעניינים אלו בעצמו, באשר בדבר הדורש מסירות נפש מעטים מאד הם אלו הראויים להישלח ולפעול בענין.

מכאן יכולים אנו להבין כי אם בענין כה חשוב והרה גורל לקיום התורה שלח הח"ח מיוזמתו את ר' משה, הרי כי סבר כי ראוי לכך, באשר הוא בעל מסירות נפש והדבר בוער בלבבו, אפשר גם כי הח"ח העדיף לכתחילה לשלוח את ר' משה במקומו, באשר ידע כי ראשי התומכים והמסכימים לדרישת השלטונות ללימוד השפה הרוסית לרבנים הינם ר' מאיר שמחה ור' איצלע פונביז'ר, והח"ח ידע על קשריו הקרובים של ר' משה אליהם עוד משנים עברו, וכמו כן ידע הח"ח את הערכתם הגדולה לר' משה, כך שסבר הח"ח כי ר' משה ייטיב בפקחותו וחכמתו לפעול ולשכנעם לא להסכים לדרישת השלטונות.

כאמור נשלח ר' משה כנציגו של הח"ח לועידת פטרבורג, כשהח"ח מסכם עמו כי יפעל בכל כוחו למנוע קבלת החלטה המסכימה עם דרישת השלטונות, הח"ח סיכם עמו כי אם יסבור ר' משה כי נדרש את בואו של הח"ח, אז ר' משה ישלח לו טלגרמה, והוא מיד יצא לדרכו ויגיע ע"מ לפעול יחדיו לסיכול הגזירה.

ר' משה נסע לועידה כשהוא מייצג נאמנה את הדעה של השוללים את לימודי השפה הרוסית ובכך הצטרף לר' חיים סאלווייצ'יק והרש"ב מלובביץ שהציגו עמדה זו, ולחמו בכל תוקף להמשך המצב הקיים ללא שינוי וללא פשרות.

הוועידה התכנסה והרבנים דנו ביניהם על נושאים שונים העומדים על הפרק, כשבראש הענינים הנידונים עמדה השאלה האם לקבל את דרישת הממשלה על חיוב הרבנים להשתלם ברוסית ובהשכלה, וכאמור בראש התומכים בקבלת עמדת ודרישת השלטונות היה ר' מאיר שמחה ור' איצלע מפונביז', מלבד שהיתה זו דעתם האישית, הרי כל אחד מהם קיבל טרם בואו מכתב מאת זקן גאוני הדור רבי דוד מקרלין אשר עקב חולשתו לא יכל לבוא, במכתבו אל ר' מאיר שמחה ור"א פונביז'ר כתב כי כיון שע"י כך שהרבנים ילמדו רוסית יגרום הדבר להכרת השלטונות בהם ולסילוק הרבנים מטעם לכן יש

רבי דוד פרידמן מקרלין.

לקבל את דרישת השלטונות.[256]

לדעתו של ר' דוד פרידמן מקרלין היתה השפעה עצומה באשר נחשב לאחד הגדולים והמופלאים שבדור, עוד בנעוריו כתב עליו הגאון ר"ש איגר במכתב לאביו פאר ישראל והדרו הגרע"ק איגר כי הוא עתיד להיות כוכב מאיר לדורו, ר' חיים כינהו: "רבא דעמיה גדול הדור", ואף ר' חיים עוזר במכתב כותב עליו: "זקן ההוראה לבית ישראל ויחיד הדור", ופעם כשהגיע ר' דוד מקרלין לביקור בקובנה, רבי בער ליבוביץ שהיה בקובנה באותו זמן וכשראה את ר"ד מקרלין בירך עליו: "ברוך שחלק מחכמתו ליראיו" בשם ומלכות.[257]

הסכמה לדבר הרע במיעוטו

יש להקדים שמובן מאליו שהסכמתם של גדולי הרבנים שתמכו בדרישת השלטונות לא היתה ח"ו מחמת הסכמתם להנהגות חידושים, חלקם הגדול היה אף קנאי לכל שמץ של חידוש שניסו להכניס לכרם ישראל. ראש התומכים בקבלת דרישת השלטונות ר' מאיר שמחה, בעת כהונתו כרבה של ביאלסטוק לא הרשה לאדם שעוטה ע"ע עניבה להכנס לבהכנ"ס, באשר סבר שזו דרכם של המשכילים, ולכן כל מי שסבר שבמשהו הולך בדרכי המשכילים לא הרשה לו

256. ח"ח חייו ופעליו שמז', רבי מאיר שמחה קנא', המכתב של ר"ד מקרלין מופיע בהמודיע אדר תרע"ג עמ' 22 במדור "דברי סופרים".

257. הקדמת חידושי הגר"ח בב"מ עמ' כד'.

להכנס לבהכנ"ס[258].

גם זקן גאוני הדור ר' דוד מקרלין היה במהותו לוחם גדול כנגד המשכילים, וכאשר ניסו להכניס תיקונים בסדרי הלימוד בחדרים כתב ר' דוד מכתב חריף נגדם כשבתוכו המשפט "ואשר לא עלתה ביד החיה הטורפת האינקווזיציה הארורה בספרד ההשכלה רוצה להשלים..."[259]

למרות התנגדותם ומלחמתם בכל נסיון של ההשכלה לחדור לתוככי כלל ישראל, כאן עמדה על הפרק השאלה האם להלחם עד חורמה ולדחות את דרישת השלטונות על הסף, ובכך אולי יגרם כי ישאר מעמדם של הרבנים מטעם כפי שהיה, או להסכים בלית ברירה לדרישת הממשלה ובכך אף שיגרמו לחיוב הרבנים ללמוד השכלה, מאידך יגרמו לחיזוק שלטון הרבנים וסילוק הרבנים מטעם, היה כאן שאלה מה להעדיף ואיזו ברירה הינה הפחות גרועה, ומה יביא לחיזוק הקהילות ויסייע למנוע את הפירצות שמתהוות מהמצאותן של הרבנים המשכילים, שהיו מוכרים ע"י הממשלה, ואשר הימצאותם גרמה לקשיים גדולים בתפקודם של הקהילות ושלטונם של הרבנים עליהם.[260]

עמידתו של ר' מאיר שמחה בראש התומכים גרמה לקושי בנסיונות לגבש

---

258. שימושה של תורה קע"ח.

259. הקדמת חידושי הגר"ח בב"מ. שם.

260. בין הנבחרים היה ר"י ריינס מראשי המזרחי לימים, ושהקים את הישיבה בלידא אשר עירבה קודש וחול ושהח"ח התנגד לה מאד באותה ועידה לפתע העלה את הצעתו לייסד ישיבה שבה ילמדו גם לימודי חול, המשתתפים נשתוממו כיצד בשעה שהם לוחמים לשמור את הקיים ולמנוע פירצות חדשות קם הרב ריינס ומעלה הצעה לפריצת פירצות חדשות, הרב י. ויינברג מספר כי הרבנים חשו בדבריו והצעתו בדיוק באותו הזמן כמעשה של בגידה. כשנפגש עם הרב וינברג אמר הרב ריינס כי הוא השתומם מדוע לא נטו אוזן לדבריו... כששוחח על כך הרב וינברג עם אחד מגדולי הרבנים ושאלו מדוע לא האזינו כלל לדברי הרב ריינס ענה לו אותו גדול "בא אלינו לעשות תעמולה... הוא כלל לא בא להתייעץ... מדוע לא נמלך בטרם עשה מעשה... רק אחר שעשה מעשה בא רק לעשות תעמולה... ובשעה קשה זו זה היה מעשה חמור מאד..." [שרידי אש ח"ד שנ"ד].

התנגדות לקבלת דרישת השלטונות, באשר ההערכה לר' מאיר שמחה היתה גדולה מאד בקרב גדולי הדור, ר' חיים שעמד בראש מחנה המתנגדים וכנגדו ר' מאיר שמחה העריכו עד למאד אחד את השני, כשהופיע ספרו של ר' מאיר שמחה ה"אור שמח", עיין בו ר' חיים על מנת לבדוק אם יש בו חידושי תורה הדומים לשלו, מצא דברים שכבר חידשם וכתבם ר' מאיר שמחה והשמיטם מספרו, אחרי שעבר ר' חיים על ספריו, אמר: "ר' מאיר שמחה הוא גדול הדור",[261] אחד ממקרוביו של ר' חיים שאלו מדוע אין בספרו שלו שום דבר תורה בענין "זיקה", השיבו ר' חיים: "אין כלל מה לחדש בענין זה כי הכל כבר נכלל במה שכתב ר' מאיר שמחה בספרו".

תמונה מועידת פטרבורג, ראשון מימין ר' איצלה פונביזי'ר, חמישי מימין רח"ע גורדזינסקי.

רבי פסח פרוסקין רבה של קוברין סיפר שנקלע לבריסק ונכנס להקביל פני המרא דאתרא ר' חיים, באותו הזמן עסק ר' חיים בהכנת כתביו וחידושיו לספרו על הרמב"ם, כשנכנס ר' פסח לר' חיים אמר לו ר' חיים: "לדעתי ראוי לשלוח את כתב היד לר' מאיר שמחה שיעבור עליו ושיחווה את דעתו עליו, ואת

261. רבנו מאיר שמחה קפט', ר' חיים במכתביו לרמ"ש היה מכנהו "שר התורה", פעם כשנודע לרב"ב לייבוביץ כי רמ"ש הגיע לקובנה לבש בגדי שבת והלך להקביל את פניו, כשהגיע פחד רב"ב להכנס ואמר "הלא הרבי אומר שהוא שר התורה" וכך מפחד זה שב רב"ב לביתו ולא נכנס לבסוף לרמ"ש. [שם קצט'].

החידושים שיאמר שהם טובים ידפיסום ואת הדברים שלא ימצאו חן בעיניו נשמיט...",[262] כזו היתה הערכתו של ר' חיים לר' מאיר שמחה, ומאידך ר' מאיר שמחה העריך עד למאד את ר' חיים, ופעם אף התבטא באומרו למקורביו "אלמלא פרסמתי את ספרי האור שמח אלא בשביל ר' חיים דינו",[263] גיסו של ר' חיים רש"י יפה סיפר כי קודם נסיעתו לוועידת פטרבורג אמר ר' חיים לבנו בא נעבור ונלמד את הספר אור שמח כי הלא אפגש שם עם ר' מאיר שמחה.[264]

שעת השמד שאני

כשהתכנסו המשלחות פתח ר' מאיר שמחה והקריא את מכתבו של ר' דוד קרלינר – שבו כתב כי סבור כי כיון שבהסכמה לדרישת הממשלה יגרם סילוקם של הרבנים מטעם והכרת השלטונות ברבנים, מילא הדבר יהיה לחיזוק הקהילות, ולכן ראוי לקבל את דרישת הממשלה, ר' מאיר שמחה עצמו האריך להוכיח כי לימוד הרבנים את השפה הרוסית אין בו שום איסור, הוסיף ואמר כי הינו סבור שהדבר לא יגרום לביטול תורה ולא יפריע ליראת השמים של הרבנים, ממילא אין להתנגד לדרישת השלטונות ויש להסכים לדרישתם.[265]

אף ר' חיים עוזר שהשתתף בועידה הביע את דעתו בעד הסכמה לדרישת הממשלה, ר' חיים עוזר הוסיף ואמר שאף זקנו ר' ישראל סלנטר אמר עוד בזמנו כי ראוי שהרבנים ידעו רוסית ואת שפת המדינה בה הם מכהנים, ור"י סלנטר הוסיף שהוא עצמו יודע שפה רוסית, כך שהדבר יכול לסייע ואין בו ח"ו חשש קלקול,[266] זו הדעה שהביע ר' חיים עוזר התומכת בהסכמה לעמדת השלטונות.

---

262. שם קצ'.

263. שם קפט.

264. שם.

265. ח"ח חייו ופעליו שמח'. רבי אליעזר מנחם מן שך שליט"א סיפר שכאשר הרוסים גייסו יהודים מדווינסק למלחמה היו נשותיהם כותבות להם מכתבים לחזית, את הכתובות היה עליהם לכתוב בשפה הרוסית בה לא שלטו, הנשים היו באות לרמ"ש כדי שיכתוב עבורן את הכתובות ברוסית שפה בה שלט רמ"ש, כל כתובת שאמרו לו אותה פעם אחת לא היו צריכים לומר לו אותה שנית, הוא זכרה בע"פ. [שש"ת קעה'].

266. רמ"ש קנא', הדברים מובאים מציטוט מעיתון המודיע שנת תרע"ג הנ"ל.

יש לציין כי דעה זו שמובאת שאמרה ר' חיים עוזר בשם זקנו ר' ישראל סלנטר, אשר סבר כי ראוי לרבנים ללמוד את שפת המדינה הינה מעניינת, באשר מלפנים בעת שהיה נידון לגבי הישיבה בואלוזין אם להענות לדרישת הממשלה ללמוד רוסית בישיבה, וראש הישיבה ר' יצחק בנו של ר' חיים מואלוזין הסכים לבסוף בלית ברירה לדרישה זו, הרי כשנפגש ר' יצחק עם ר' ישראל סלנטר אמר לו ר' ישראל בקול גדול ובקצף: "ר' יצחק כלך לך מדרך זו עת השמד היא עתה, ועלינו להרג ולא נעבור בקטן כגדול, רעיון הממלכה היא לערב דורנו החדש ביניהם".[267]

לדעות התומכים הצטרפו גם ר"א פונביז'ר ועוד רבנים רבים, מאידך ר' חיים לחם בכל עוז כנגד הסכמה כל שהיא לדרישת הממשלה, ר' חיים שידע כי ר' מאיר שמחה הינו ראש התומכים הביע את הסתייגותו מדעתו של ר' מאיר שמחה גם בכך שבכל אותה העת לא פנה ר' חיים אל ר' מאיר שמחה ולא דיבר עמו מאומה, ולא עוד אלא שהיה דורש בשלום כל הנוכחים, כדי להדגיש את הסתייגותו מדעתו של ר' מאיר שמחה...[268]

"התורה אומרת אל תדאגו עבורי"...

ר' חיים פתח בדברים והתייחס לדברי התומכים שאמרו כי בכך יגרם חיזוקה של התורה, ר' חיים אמר, בתורה כתוב: "למען תהיה השירה הזאת לעד בבני ישראל" הרי התורה נקראת עדות, וכמו בעדות אסור לשנות בעדות כי הוא זה, כך רק כשהתורה נשארת בשלמותה אזי יקוים בה: "כי לא תשכח מפי זרעו", אבל אם ישנו כי הוא זה אין אפשרות שתמשיך ותתקיים התורה, הוסיף ר' חיים ואמר, ישנם כאלו החושבים כי למען קיום התורה צריך לשנות קצת, שאל"כ יפסיקו ח"ו ללמוד תורה, אכן, זעק ר' חיים ואמר התורה אומרת "אל תדאגו עבורי"..., אם התורה תתקיים בשלמותה אזי הכל ישאר, אכן אם התורה לא תשאר בשלמותה אזי הכל יהיה בטל", וסיים ר' חיים בדבריו ואמר, אין אתם צריכים לדאוג אודות התורה, אפילו אם הרבנים לא יוכלו ללמוד תורה וללמדה

267. מפי עד שמיעה, עץ חיים 193.

268. שימושה של תורה, קע"ה.

מפני שלא למדו רוסית, הסנדלרים והחיטים ילמדוה בעצמם, באשר ע"ז יש לנו את ההבטחה "כי לא תשכח מפי זרעו",[269] כך סיים ר' חיים את דבריו הנרגשים.

למרות דבריו אלו של ר' חיים, עמל ר' חיים בנסיונות שכנוע של הרבנים להתנגד לדרישת הממשלה, בנוסף לפעולתו של ר' חיים, גם ר' משה עמל לשכנע את הרבנים ולהשפיע עליהם להתנגד, למרות זאת עמדת רוב הרבנים היתה כדעת ר' מאיר שמחה ור"א פונביז'ר, ולמעשה עמדה להתקבל החלטה המקבלת את דרישת הממשלה, ומסכימה לכך שהרבנים יצטרכו ללמוד רוסית והשכלה כללית, כאשר חש ר' משה כי הכף הולכת להיות מוכרעת לצד המסכימים לדרישות השלטונות, שלח ר' משה טלגרמה דחופה לחפץ חיים לראדין וביקשו להגיע בדחיפות על מנת לנסות לשנות את ההחלטה.

הח"ח קיבל את הטלגרמה ומיד ללא שהיות החליט לנסוע לפטרבורג, הח"ח לקח כרכה ונסע לתחנת הרכבת הסמוכה לראדין, לצערו נודע לו כי הרכבת תגיע רק כעבור יממה. הח"ח נאלץ להמתין, תוך כדי המתנתו התהלך הח"ח אנה ואנה ברצינות עמוקה ופניו לבשו קדרות, עד ראיה סיפר כי ראה את הח"ח בוכה כל אותה היממה בדמעות שליש ועיניו לא מפסיקות מלדמוע אף לשעה קלה, כשהבחין אחד מהנוכחים בדמעותיו של הח"ח, שאלו מדוע הינו מרעיש עולמות כל כך, ומה בכך שהרבנים ילמדו קצת השכלה וידעו את שפת המדינה, ענה הח"ח ואמר, לכאורה זו נראת גזרה קלה, אך כשצופים מה עתיד להיות כתוצאה מגזרה זו הרי אפשר להתחלחל, באשר גזרה זו טומנת בחובה סכנה ממש לכל התורה כולה... אמנם כעת הסכנה לא נראית והחורבן לא ניכר ואפילו נראה הדבר כחסד וטובת המלכות עלינו, אכן למרות זאת באמת יש כאן סכנה גדולה עד למאד.

הח"ח הוסיף וביאר, הלא מלפנים כשרוב הדור היו יראי ה' ורבים ידעו ללמוד את התורה, וכשנזקקו לחפש שוחט הדרישות היו שידע את ההלכות כראוי ויהיה מומחה באומנותו, בנוסף היו מתענינים אם הינו יודע גם פרק בנגינה כך שיוכל גם להיות שליח ציבור בימים הנוראים, אבל עיקר הדרישות מהשוחט היו ידיעת ההלכות ומומחיותו במלאכת השחיטה, אכן כשהדור נתמעט מידיעת

269. שימושה של תורה קצח', עובדות לבית בריסק חב' שב'.

התורה ויראת שמים, החלו האנשים לעשות את הטפל לעיקר, ועיקר המעלות הנדרשות כיום מהשוחט הוא שידע לנגן ולסלסל בגרונו, בעוד הדרישה לידיעת ההלכות ויראת השמים הפכה לשולית ביותר, כך אמר הח"ח גם כאן אמנם בתחילה יסתכלו על ידיעותיו של הרב בהשכלה ורוסית כשוליות, אך במשך הזמן הדבר העיקרי שיחפשו ברב יהיה רוב השכלתו ורוחב ידיעתו בשפה הרוסית, ונמצא כי כל צורת הרבנות בישראל תחרב וממילא בכך יגרם חורבן על הקהילות הקדושות.[270]

הח"ח מגיע לועידת פטרבורג

זו היתה חרדתו של הח"ח, ולכן נסע לפטרבורג על מנת לנסות ולהציל את שניתן, ואכן אחר מסע ממושך ברכבת הגיע הח"ח לפטרבורג, דבר בואו של הח"ח לא היה ידוע אלא לר' חיים ור' משה, כך שבואו היתה הפתעה, ר' מאיר שמחה הופתע מאד מבואו ומיד כשבא הח"ח שאלו ר' מאיר שמחה הלא לא היית אמור להגיע, ומה קרה לפתע שלבסוף שהגעת, ענה לו הח"ח, "עושים ניתוח לאחותי כאן ולכן הגעתי", ר' מאיר שמחה חשב שהח"ח מדבר כפשוטו, ולכן החל לחוקרו על אחותו ומהות מחלתה ומיהו הרופא שאמור לעשות לה את הניתוח, אמר לו הח"ח: "לא אודות אחותי ממש אני מדבר, רק אודות התורה הקרויה אחות, כפי שאמר שלמה: "אמור לחכמה אחותי את", ויען שמעתי כי רוצים לעשות לה ניתוח ובאתי להתייצב לראות מה יעשה בה".[271]

מיד עם בואו החל הח"ח לפעול בכל כוחו לשכנע את הרבנים להתנגד לדרישת הממשלה ללימודי השפה הרוסית לרבנים, נאם ודרש בפני הרבנים על הסכנה הגדולה הטמונה בהחלטה זו ושב ואמר כי כשם שאצל השוחטים סוף הדבר שנשתכח העיקר והטפל הפך לעיקר, כך עלול לקרות עם הרבנות, שלבסוף עיקר הדרישה מהרבנים תהא ידיעת השפה והשכלתם, הח"ח דיבר בהתרגשות רבה ובדמעות שליש, ואמר, התורה רפה היא בלאו הכי... אל נסייע בעקיפין לגרימת גזרות חדשות נגד לימוד התורה.

---

270. המאורות הגדולים דף רע'.

271. רמת שמואל, עמ' עז'. ח"ח חייו ופעלו שמט'.

לאחר עמל של ימים, החלה דעתו של הח"ח להתקבל והמשימה שנטל על עצמו החלה להצליח, כשחלק נכבד מהרבנים השתכנע והחליט להתנגד להצעת הממשלה.

באותן הימים נכנסו הח"ח ור' משה לשוחח עם ר' מאיר שמחה, כשנכנס הח"ח אמר לו ר' מאיר שמחה: "אל נא תצטער, התורה תשאר תורה, והרבנים ישארו רבנים"... כשבכך התכוון לענות על טענותיו של הח"ח כנגד הסכמה לדרישת הממשלה, הוסיף ר' מאיר שמחה ואמר לח"ח "אל לך להתנגד לדעתו של זקן הגאונים ר' דוד קרלינער, מתוך שאינך מכהן ברבנות ובגלל מגוריך בעיירה קטנה הרי אינך בקי בהויות העולם הגדול ובדרישותיו"..

הח"ח לא התפעל מהדברים החריפים של ר' מאיר שמחה ובשקט ושלוה שאלו "האם כבודו ניהל פעם ישיבה, רק מי שעומד במגע קרוב עם ישיבה מסוגל לחזות בגודל הסכנה הטמונה בהצעה זו".[272] כדי למנוע את התפתחותו של ויכוח סוער העדיף ר' מאיר שמחה לקטוע את הדיון באמצעו ויצא מן החדר, כך היתה דרכו של ר' מאיר שמחה מאז ומתמיד כשראה שעלול להתפתח ויכוח חריף וחמור יותר.

הח"ח ור' משה שבו על עקבותיהם מבלי להפרד מר' מאיר שמחה, בדרך אמר הח"ח לר' משה "אני מתפעל ממידותיו של ר' מאיר שמחה. הוא כהן, והרי עלול להתפס להקפדה חמורה לפיכך עזב את החדר", הח"ח נהנה מאד מכך שהוא עצמו עזב את המקום, ובכך נמנע מהחרפה של הויכוח.[273]

פגישה נוספת בענין זה היתה בין הח"ח ור' משה כשבאו לר' מאיר שמחה

---

272. לימים התבטא ר' מאיר שמחה "יהודי קטן קומה זה תושב עיירה קטנה מרעיש את העולם הגדול בדבריו הפשוטים יותר מהרבנים הגדולים של העיירות הגדולות אפילו יותר מעמקותם וחריפותם" [ח"ח חייו ופעליו].

273. ח"ח חייו ופעליו שנא', נכדו של הח"ח סיפר כי שמע מאחד מתלמידי ראדין, שראה את הח"ח הולך בחצות הליל לבית המדרש ופותח את ארון הקודש ומתחיל לבכות "רבש"ע , ישראל מאיר כהן הוא, וכהן עלול לבא בנקל לידי כעס, א"כ עזרני ה' שאוכל להתגבר על הכעס..." כך עמד הח"ח ובכה במשך שעה ארוכה... [שאל אביך ויגדך ח"ג קס"ז].

וניסו לשכנעו לסגת מהרעיון להסכים לדרישות הממשלה, ר' משה סיפר כי ר' מאיר שמחה היה המנהיג שהוביל ולחם למען קבלת הסכמה לדרישת הממשלה,ופעל בענין ללא לאות, כשנכנס ר' משה לבקרו מצאו יושב בחדרו ומתעמק בלימוד הירושלמי, ר' משה התפעל מכך עד למאד, וכשסיפר את הדבר לתלמידו אמר ר' משה כי זה מפליא כי למרות היותו של ר' מאיר שמחה בעין הסערה, ולחם ללא לאות לקבלת עמדתו, בכל זאת באמצע היום יכל ר' מאיר שמחה לשבת וללמוד בעמקות נפלאה, כשהוא מתנתק מכל הקורה סביבו לחלוטין, ר' משה התפעל ואמר "אך, זה גאון..."[274] בהזדמנות אחרת אמר ר' משה "בעוונותינו הרבים אין לנו בזמננו כאלו המוכשרים להשיג את גדלותו של ר' מאיר שמחה".[275]

דעת הח"ח מתקבלת

כאמור, הח"ח פעל ועמל ללא לאות, ופעולותיו נשאו פרי ולבסוף הצליח לשכנע את רוב הרבנים שלא יסכימו לדרישות הממשלה, ואכן לבסוף נתקבלה ההחלטה לדחות רעיון זה, ובכך לשמר את צביון הרבנות כמאז ומקדם.[276]

---

274. ח"ח ח"ב תרס"ט, באותה וועידה באחד המפגשים שבין ר' משה לר' מאיר שמחה, פנה ר' מאיר שמחה לר' משה ואמר לו "ר' משה אתה אוחז את עצמך כבקי א"כ תאמר לי, בגמ' בנדה [דף כה ב'] מוזכר שם "הוה יתיב קמיה ר' עובדיה" מדוע מזכירה הגמ' שרב עובדיה היה שם, ר' משה מיד השיב לו שבמסכת בב"ב דף כ"ב מוזכר שרב עובדיה היה רוכל בתכשיטי נשים ובגמ' שם במס' נדה מוזכר ששלח לה מסרק, וכך שהיתה זו השגחה פרטית שרב עובדיה היה שם לצורך ההמשך שהיה שליחת המסרק, ר' מאיר שמחה התפעל מתשובתו של ר' משה ואמר "ר' משה כיוונת לדברי"... [ואכן בחידושי רמ"ש על הש"ס מביא רמ"ש א"ז בביאור הגמ'] את הדברים שמע ר"י גורליק מפיו של ר' משה בראדין, [רבי חיים קנייבסקי סיפר את הדבר לחברותתו ר' צבי רוטברג באותו הנוסח הנ"ל.].

275. שם.

276. ר' משה בוועידה זו עמל עם הח"ח ור' חיים סאלוויצ'יק ע"מ לשמור את התורה בטהרתה ללא עירוב חול בקודש. השקפה זו של ר' משה כי התורה צריכה להישמר בטהרתה כנתינתה מסיני הוטבעה בבניו אחריו, וכך שנים מאוחר יותר כשבנו ר' מרדכי התגורר ארה"ב מצבו הכלכלי היה קשה, הוצע לו תפקיד רבני במוסד ידוע שעירב קודש

החלטה זו שקיבלו הרבנים גרמה לכך כי ימשך המצב הקיים של מינוי רבנים מטעם, אותם רבנים מטעם היו בדרך כלל משכילים, או תלמידים לשעבר של בהמ"ד לרבנים שהקימו המשכילים, כך שהיותם נחשבים ביחס לשלטונות כרבנים גרמה לכך שנגרמו על ידם תקלות רבות, ומלחמות רבות פרצו בעת שאותם רבנים ניסו לגרום להגברת השפעתם ושליטתם על הקהילה, בזמן ועידת פטרבורג כששוחחו על הענין אמר ר' חיים כי לדעתו ראוי כי הרבנים מטעם שיבחרו יהיו בורים ועמי ארצות גמורים, וכי הם יהיו כאלו שלא יודעים ללמוד כלום, באשר כך ישאר מעמד הרב כשהיה, וכולם ידעו כי הרב מטעם איננו אלא פקיד ממשלתי ותו לא, ואכן ר' חיים עצמו נהג כך, ובבריסק פעל לבחירת רב מטעם ששמו היה נדל, הוא היה עם הארץ מופלג כך שאף אחד לא טעה לחשוב שהוא אכן הרב, ובכך לא יכל להשפיע ולעשות שינויים כל שהם.[277]

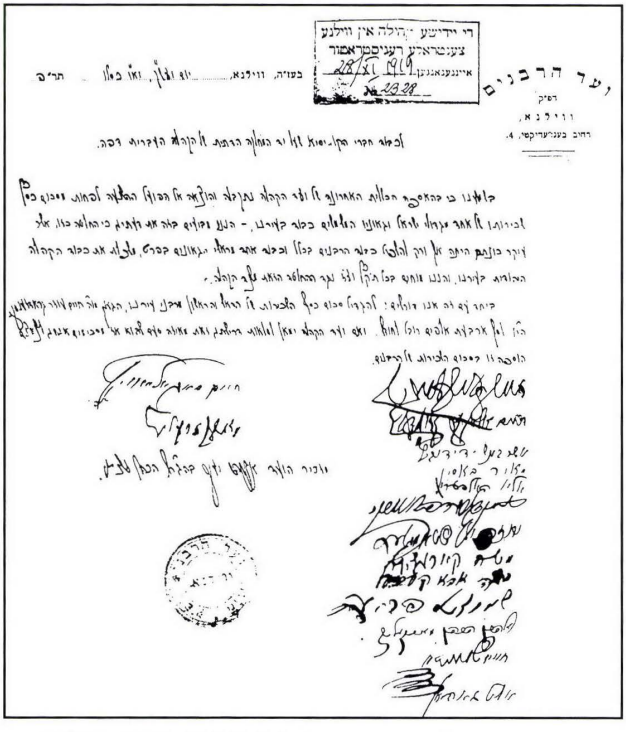

חברי "הנהלת" קהילת ווילנא, במרכז "הרב" הנבחר ר"י רובינשטיין.

מאידך היו רבנים שסברו כי כיוון שמוכרחים לבחור רב מטעם עדיף כי הרב שיבחר

וחול אור וחושך, היה זה ניסיון גדול באשר לא היו מוסדות רבים על טהרת הקודש ומוסד זה אף הציע משכורות גבוהות, ואכן רבנים ידועים וגדולים התקשו לעמוד בנסיון הקשה והצטרפו לצוות המלמדים במוסד זה, אפילו אחד מגדולי ראשי הישיבות בליטא מסר במוסד זה שיעורים במשך יותר משנה [אגב ר' ירוחם המשגיח דמיר ניסה בכל כוחו לשכנע את אותו גדול שלא ילך למקום זה ולא עלתה בידו, עיין דחו"מ ח"ג במכתבים בסופו] כאמור כשהוצע תפקיד במוסד זה לר' מרדכי ענה ר' מרדכי "אבא לא היה מסכים שאכנס לכזה מוסד"... כך החדיר ר' משה את דעתו והשקפתו לבניו אחריו. [מפי ר"ד צינמון].

277. "עובדות לבית בריסק".

מכתב רבני ווילנא המבקשים כי ינכו משכרם, לטובת תשלום משכורתו של ר' חיים עוזר.

יהיה הרע במיעוטו, ולכן עדיף שיבחר רב שיודע ספר והלכות, וכך גם היתה דעתו של ר' חיים עוזר, ולכן כשעל הפרק בווילנא עמדה בחירת רב מטעם והיו שני מועמדים אחד חילוני גמור, ומולו התמודד ר"י רובינשטיין שהיה תלמיד סלבודקה ומהמובחרים שבבחוריה, העדיף ר' חיים עוזר לתמוך במועמדותו של רובינשטיין, באותו הזמן ר' חיים כתב לר' חיים עוזר ואמר לו שעדיף שיעשה כמוהו ויבחר רב עם הארץ גמור, ר' חיים עוזר נשאר איתן בדעתו והעדיף לתמוך במועמד הפחות גרוע רובינשטיין, ולא כפי שהציע ר' חיים וסופו של דבר שאותו רובינשטיין ניצל את ההזדמנות כשר' חיים עוזר ברח מוילנא בזמן מלחמת העולם הראשונה והשתלט לבסוף על רבנות העיר ווילנא.[278]

278. שם, ר"י רובינשטיין היה מחשובי הבחורים של סלבודקה והיה מהי"ד החשובים שנשלחו ליסד את ישיבתו של רבי איסר זלמן מלצר, יותר מאוחר התקרב לחוגי המזרחי והם הריצוהו לכהונה כנגד ר' חיים עוזר, ר"א בקשט כתב לו "כי המזרחי משתמשים בו רק כמטאטא כנגד ר' חיים עוזר ולכן אבקשך למען עצמך התרחק מזה", לבסוף אף נערכו בחירות ולמורת רוחו של הח"ח נבחר רובינשטיין לרב ראשי [לב אהרן בהקדמה].

לימים כשהוכרז על בחירות לרבה של ווילנא והח"ח נלחם למנוע את בחירתו של רובינשטין כרבה של וילנא – ופעל למען בחירתו של מועמד החרדים ר' חיים עוזר, והח"ח סבר שצריך להלחם בכל דרך ובכל מחיר על כך, באותם הימים שמעו את הח"ח אומר לר' משה "כמה גדלות היתה לר' חיים שחזה מראש את אשר יקרה לבסוף ברבנות, הלא צדק ר' חיים שעדיף למנות רב נחות דרגה שלא יהיה בר השוואה לר' חיים עוזר, ור' חיים אז אמר שאם לא יעשו כן לבסוף התוצאות יהיו לבושת פנים וחרפה לחרדים, כמה צדק ר' חיים" אמר הח"ח.[279]

כאמור למרות חילוקי הדעות החריפים, הערכתם של גדולי ישראל זה לזה היתה והמשיכה כפי שהיתה לפני אותה הוועידה, כך קרה שאחר שנגמרה הועידה למחרת קודם שעמדו לנסוע ביקש ר' חיים מבין לוויתו שיביא לו את מעיל הפרוה שלו באשר ברצונו ללכת להפרד מר' מאיר שמחה, בן לוייתו של ר' חיים שאלו, האם אין כבודו זוכר מה היה אמש בוויכוח הגדול כיצד כעת הנך הולך להפרד ממנו כאילו לא ארע דבר, ענה לו ר' חיים: "אין ענין אחד נוגע לשני, וכי בגלל שהיה בר פלוגתתי בועידה אמנע לכבדו בביקור, וכי אוכל להתעלם מכך שהוא גדול הדור", כך נמשכה הערכתו של ר' חיים לר' מאיר שמחה, ומאידך גיסא[280] אחד מבאי ביתו של ר' מאיר שמחה מצא בביתו מכתב מר' חיים המבקשו להזכירו לטובה בתפילות הימים הנוראים.[281]

ישב בדד וידום

מענין הדבר כי אם באסיפת פטרבורג היה ר' חיים ראש המדברים, הרי אח"כ ר' חיים שינה את מנהגו, ומאז כמעט ולא בא יותר לאסיפות מעין אלו, פעם כשהיתה אסיפה במינסק ובאו לר' חיים וניסו לשכנעו שיבוא, אך ר' חיים סירב,

---

279. הרב שניידר שמע את הח"ח מדבר עם ר' משה אודות אסיפת פטרבורג ואודות דעתו של ר' חיים על רבנות וילנא שסבר שעדיף שיבחר הרב החילוני ולא הרב רובינשטיין... הח"ח אמר שר' חיים חזה את שעתיד להיות וכפי שטען כך אכן ארע לבסוף... [מע"י ח"ג 917].

280. רבנו מאיר שמחה, שמושה של תורה קעה'.

281. רבנו מאיר שמחה דף קצ'.

ר' יצחק זאב סאלוויציק -הרב מבריסק.

הם המשיכו ודברו על ליבו זמן רב שיסכים לבא אך ר' חיים סרב, כשיצאו פגשו את בנו הרי"ז, ואמרו לו "כנראה שר' חיים בעולם האצילות", וכוונתם היתה שהינו מנותק מהעניינים הארציים ולכן הינו מסרב להשתתף, הרי"ז לא התאפק ואמר להם "הלא היה לכם להתעורר למה מאז אסיפת פטרבורג אבי הפסיק מלהשתתף", והם מיד שאלוהו אכן מדוע הפסיק ר' חיים מאז להשתתף באסיפות מעין אלו, ענה להם הגרי"ז: ברמב"ם כתוב כי דרך ברייתו של אדם להיות נמשך אחר רעיו וחבריו ונוהג כמנהגי אנשי מדינתו, היה במדינה שהנהגותיה רעים ילך למקום שאנשיו צדיקים ונוהגים בדרך טובים, ואם כל המדינות נוהגות בדרך לא טוב ישב לבדו יחידי, ואמר הרי"ז שאביו סובר שאסור לו ללכת לאסיפות מעין אלו והינו כעת בבחינת "ישב בדד וידום". הוסיף הרי"ז ואמר שאף שאחר כך היה אביו ר' חיים מדבר עם כל אחד בעניינים אלו, הסיבה היתה באשר סבר כשאדם נמצא בין ילדים אין חשש שימשך אחר דעתם, אך באסיפות מעין אלו חשש ר' חיים שבאשר יש בהם גדולי ישראל ועלול להיות שהוא יושפע לכן הפסיק להגיע לאסיפות מעין אלו.[282]

282. עובדות לבית בריסק ח"א רס'.

כעבור זמן מסויים הגיע ר' חיים לעיירת הנופש אוטווצק והתאכסן אצל אחד מגבירי העיירה, יום אחד סיפר ר' חיים לגביר זה כיצד מרוצה מבנו שהינו כבר גדול בתורה, הגביר שאל את ר' חיים "אם בנך כ"כ מוכשר למה אינך מלמדו לשון רוסית, אם הינך רוצה שבנך יהיה רב הוא חייב ללמוד רוסית, ואף שהצלחתם לדחות הגזירה סוף סוף הגזירה לבסוף תתקיים וא"כ אתה צריך ללמדו רוסית", ענה לו ר' חיים: "אם כך בני לא יהיה רב", הגביר המשיך ושאל, הלא הנכם רוצים שיהיה ראש ישיבה וגם לזה צריך לדעת רוסית, כדי להתעסק עם הגבירים שיודעים רוסית, ענה לו ר' חיים: "אם כן הדבר, הרי הבן שלי לא יהיה ראש ישיבה", שאלו הגביר אם כן מה יהיה ויצא מבנכם, ענה לו ר' חיים: "אתה שואל מה הוא יהיה, עני פשוט הוא יכול להיות, א"כ הבן שלי יהיה עני, איזה יופי זה יהיה שבני יהיה עני ועם זאת יודע את כל התורה בע"פ בראשו".[283]

אחרי האסיפה בפטרבורג המשיך ר' חיים לעמוד על המשמר, לבל תתחדש הגזירה לחייב את הרבנים בידיעת השפה הרוסית ובלימודי חול, בנו הרי"ז ראה את אביו כותב מכתבים לחמשה מחשובי חסידות מסוימת על מנת שיפעלו לסיכול הגזירה, הרי"ז שראה את הדבר שאל את אביו מדוע הינו טורח לשלוח חמשה מכתבים, הלא עדיף היה שישלח מכתב לאדמו"ר אשר הינם כפופים לו והוא כבר ידאג שהם יפעלו בנידון, ענה לו ר' חיים, אינני יכול לסמוך ולבטוח כי אותו אדמו"ר אכן בלב שלם כנגד אותה הגזירה, לכן עדיף שאפנה ישירות לחסידיו מלסמוך עליו שיפנה אליהם.[284]

מדוע הוזכר רבי מאיר שמחה במשנה ברורה

כאמור הערכתו של הח"ח לר' מאיר שמחה היתה עצומה, ואותה הערכה לא עומעמה למרות כל חילוקי הדעות, באשר היתה זו מחלוקת לכבוד ה' ותורתו ללא עירובים של כל נגיעות אישיות, כך גם היתה הערכתו של ר' מאיר שמחה לח"ח, בעת שחלה ר' מאיר שמחה שאלוהו האם לשלוח מכתב לח"ח שיתפלל עליו, אמר ר' מאיר שמחה שלא ישלחו מכתב זה והוסיף ר' מאיר שמחה ואמר

283. שם ח"ב' קצא'.

284. מכת"י הרב מרדכי לונדינסקי ששמע את הדברים מהרב וואלקין.

"אולי ישכחו ממני בשמים"[285] פשר דבריו אלו של ר' מאיר שמחה מתחוור מסיפור נוסף שהיה בעת חוליו של ר' מאיר שמחה וכששאלוהו האם לשלוח טלגרמות לישיבות ולבתי הכנסת שיאמרו תהילים לרפואתו, ר' מאיר שמחה סרב ואמר כי אם ינהגו בו כאדם מכובד ויתפללו עליו תפילות רבים, עלול להיות שתהא עליו יותר תביעה, שבכך יתבע וישפט בשמים בנפרד ולא כחלק מהכלל...[286] ואותה התשובה גם אמר ר' מאיר שמחה ביחס לרעיון שהוצע לבקש מהח"ח שיתפלל עליו, כנראה שר' מאיר שמחה סבר כי תפילת הח"ח כוחה גדול כמו תפילות שינשאו בכל הישיבות ובתי הכנסת, כה גדולה היתה הערכתו של ר' מאיר שמחה לח"ח.

רבי אלעזר מנחם שך שליט"א מספר כי מפליא הדבר שבספר "משנה ברורה" לא מזכיר הח"ח שום פסק הלכה מאחד מגדולי אותו הדור, והלא ודאי כי הח"ח נפגש עמהם רבות ושוחח עמהם גם בענייני הלכות הללו, ועל כן מפליא מהו הטעם ששום הלכה בשמם לא מובאת במשנה ברורה, רק אחד מגדולי אותו הדור מוזכר בשמו המלא במשנה ברורה והוא ר' מאיר שמחה (מובא בסי' תקפ"ה בביאור הלכה), אלא אפשר שהסיבה שר' מאיר שמחה מוזכר בשמו כי כיון שהיה ויכוח בין הח"ח לר' מאיר שמחה בעת ועידת פטרבורג, והח"ח חשש שהתבטא בחריפות יתר כנגד ר' מאיר שמחה, לכן חרג הח"ח ממנהגו והביא במשנה ברורה מדבריו של ר' מאיר שמחה, כשסופרה סברא זו לחתנו של הח"ח ר' מנדל זקס אישר כי בראדין היה ידוע שזו הסיבה להזכרת שמו של ר' מאיר שמחה במשנה ברורה.[287]

אחר שנפטר ר' מאיר שמחה נערך הספד בהיכל הישיבה בראדין והגיע להספידו הרב וולאדשין, הח"ח ישב על המדרגות המובילות לארון הקודש, היושבים סמוך אליו שמעוהו בוכה וממלמל לעצמו "ר' מאיר שמחה נפטר, ר' מאיר שמחה איננו על מי נשארנו". בהזדמנות אחרת התבטא הח"ח ואמר: "מי יגן על הדור, עד עכשיו היו מגינים על הדור, וכעת מי יגן על הדור". תלמיד

---

285. מפי הרב מרדכי לונדינסקי, שמע מפיו ר"ד צינמון.

286. שימושה של תורה קפד'.

287. שימושה של תורה קנט'.

"החי"ח ישב על המדרגות המובילות לארון הקודש".
בתמונה ארון הקודש בישיבה בראדין.

החי"ח ר' אלחנן הסביר כי כוונת החי"ח היתה לכך שר' מאיר שמחה הגן על הדור, וכעת מי יגן עליו, כזו היתה הערכתו של החי"ח לרמ"ש.[288]

288. עדות הרב מרדכי סאוויצקי בספר ר' מ"ש עמ' רסא', ומרביצי תורה ומוסר ח"ב כח'.

פרק י"ח

ייסודה של אגודת ישראל

אותם ימים, עבר גל עכור על העולם כולו, ולא פסח על היהדות החרדית, שנים של תהפוכות ומהפכות, רעיונות חדשים של תנועות החופש החלו לעלות והצליחו לסחוף את מיטב הנוער. רוח הכפירה התפרצה לכרם בית ישראל ורבים נסחפו אחר הרעיונות החדשניים שפרחו באותן הימים. כוחות ההשכלה התעצמו ואיימו להשתלט על כלל ישראל ולהרוס כל חלקה טובה, גדולי ישראל ראו כי בזמן כה קשה אין להסתפק בפעולתם של יחידים, אלא זקוקים לכח מלוכד ומאוחד ולארגון, אשר ילכד את כל היראים לדבר ה' כשההנהגה תהיה ע"י גדולי ישראל, בארצות מסויימות כבר הוקמו אירגונים מעין זה, כגון בגליציה הוקם כבר בשנת תרל"ח ארגון "מחזיקי הדת" ע"י הגר"ש סופר והאדמו"ר רבי יהשוע מבלז, וכן ברוסיה בשנת תר"ס הוקם ארגון מעין זה ע"י האדמו"ר רבי שמואל מסלונים והרש"ב מליובביץ והגר"א רבינוביץ רבה של מינסק, אך עדיין עם כל חשיבותם היו אלו ארגונים מקומיים בלבד, וגדולי ישראל סברו כי ראוי שיוקם ארגון שיאחד את כל היראים לדבר ה', בכל ארצות פזוריהם ועל ידי כח משותף זה יוכלו להעמיד את הדת על תילה, וללחום את מלחמות ה'.

הנסיונות להקמת ולמימוש רעיון זה החל כבר בחודש אדר תרס"ז, כשר' חיים עוזר כינס כמה מגדולי הדור ובהם ר' חיים סאלאווייצ'יק, ובהסכמת ר"ד מקרלין ורא"ח מייזל מלודז', והוחלט לנקוט בצעדים מעשיים למימוש הרעיון להקמת אגודת "כנסת ישראל",[289] הרעיון החל לקרום עור וגידים, וכבר החלו

289. אגרות אחיעזר ח"א איגרת קעג'.

מכתבו של ר' חיים סאלוויציק ביחס לאגודת ישראל.

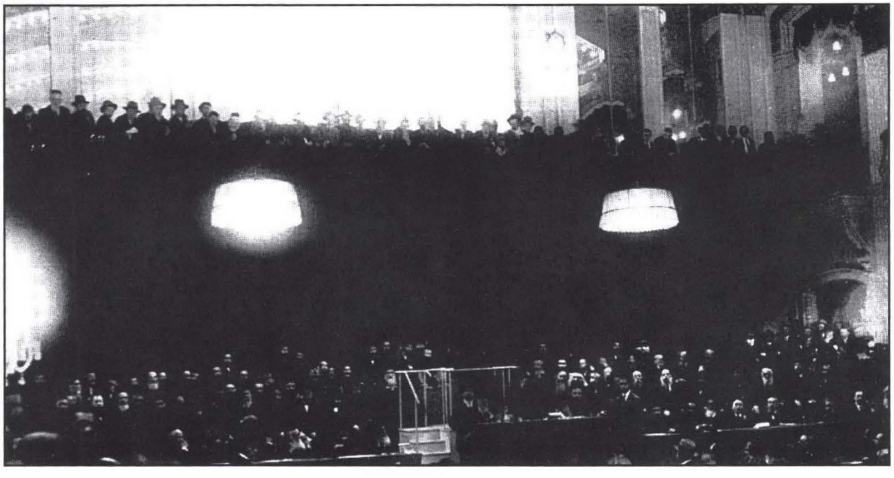
לקום סניפים בכמה וכמה מקומות. בחודש סיון תרס"ט קרא ר' חיים עוזר לאסיפה נוספת של גדולי הדור כשבהם הח"ח ר' חיים סאלאווייצ'יק ר"ד מקרלין הרש"ב מלובביץ האדמו"ר מסוכטשוב בעל ה"אבני נזר" והאדמו"ר מגור, אז הוחלט על פעולה משותפת לביסוס הארגון "כנסת ישראל", הדבר עורר גל של התלהבות ומאות אלפים הצטרפו לתנועה החדשה, אך השמחה על הקמת הארגון החדש לא ארכה זמן רב, באשר השלטונות חששו כי מוקמת כאן תנועה שעלולה להוות גורם חתרני כנגד השלטונות, לכן הורו לחסל את הארגון החדש, ר' חיים עוזר ראה כי המצע של הארגון החדש נראה לשלטונות כנסיון התארגנות חתרנית, וכמו כן גם שמו של הארגון היה נשמע כארגון המנסה להוות תחליף לשלטון, ולכן החליט על שינוי המצע של הארגון, ושינוי שמו לאגודת "מסורת אבות", כעבור חודשים בחודש אב תרס"ט. התכנסו בהמבורג שבגרמניה כל גדולי הדור ואז הוחלט לפעול להקמתה של "אגודת ישראל".

החוששים מהאירגון החדש

היה זה רעיון שתמכו בו כמעט כל גדולי הדור ובתוכם הח"ח ר' חיים עוזר ור"ח סאלאווייצ'יק, אך אף בין התומכים היו שהביעו חשש מקיומו של ארגון מעין זה, באשר סברו שאף שישנם מעלות רבות בארגון מעין זה, אך מאידך

עלול להיווצר מצב בו גדולי התורה לא ישלטו בו אלא העסקנים, ואז יכול להיגרם חורבן עצום לכלל ישראל, באשר ברגע שאירגון כזה שולטים עליו עסקנים עלול להיות שהם יהיו הקובעים והמנהיגים עבור כל הכלל, וסכנה מעין זו לא קיימת כשאין ארגון מעין זה, לכן היו גדולי תורה שהתנגדו לרעיון זה.

ר' חיים סאלאווייצ'יק אמנם השתתף בכנסי היסוד של אגו"י ובתחילה אף תמך ברעיון, וכפי שרואים במכתב שכתב ר' חיים עוזר לגבי ועידת היסוד של אגו"י בקטוביץ כשנשאל אם ר' חיים ישתתף, ענה ר' חיים עוזר: "לבריסק כתבתי פעמיים, שאלוני לדעתי והשבתי כי בודאי נחוץ שיסע הגר"ח שליט"א אחרי שעל פי הצעתו ומבוקשו מתאספים, ואיך יתכן הדבר שלא ישתתף בזה והגיעני מכתבים כי נוסעים",[290] גם הח"ח היה אמור להגיע לועידה זו כפי שכותב ר' חיים עוזר.[291]

בימת הכנסיה הגדולה של אגודת ישראל.

290. אגרות אחיעזר ח"א קסז'.

291. שם אגרת קע' ובאגרות שם מכתבו של ר"ח עם חששו ביחס לאגו"י, בין יתר הדברים האמורים במכתב כותב ר' חיים "ובהתבוננני חשבתי אחת ששקולה היא בעיני שיבורר אופיו של ה"אגודה" הזאת, שאיננה בתור אפוטרופוס על התורה, שזה איננו מסור לנו ושגבה היא מאתנו".

כאמור היו מגדולי התורה ואף מבין אלו שהשתתפו בכנס היסוד, שחששו מתקלות שיכולות להגרם ע"י ארגון מעין זה, ר' חיים המשיל את זה לעיירות של פעם קודם המצאת החשמל, כשלכל אחד היה נר שבו האיר את ביתו, ומנגד ישנם את העיירות המחוברות לזרם החשמל, אמנם העיירות המחוברות לחשמל יש בהם אור גדול וחזק לאין שיעור מאשר העיירות אשר משתמשות עדיין באור הנרות, אך מאידך כשקורה ויש תקלה במערכות החשמל הרי כל העיר שרוייה בעלטה, בעוד העיר בה אין את זרם החשמל, אמנם אור הנרות בבתים חלש יותר אך אין אף פעם מצב בו כל העיר שרוייה בעלטה, כך אמר ר' חיים, ארגון המאחד ומנהיג הינו דבר מועיל, אך צריך להשגיח שלא תגרם תקלה, שעל ידה לא יקלקל הדבר רק בעיירה אחת, אלא את כל הכלל.

ר"ח לא היה נלהב כ"כ מהקמת ארגון זה, ולמרות השתתפותו בכנס היסוד ובכנסים שקדמו לו, היו לו חששות מתקלות שיכולות להווצר מחמת הארגון החדש.[292] כאשר חזר ר' חיים מועידת קאטוביץ אמר, מתחילה חשבתי כי יהודי גרמניה רוצים לשמוע דעתנו דעת תורה בעניני כלל ישראל, והם יתרמו מכספם למען הדברים שנחליט עליהם, כך חשבתי מתחילה, אך מה נשתוממתי בשומעי את ההיפך ממש, כי הם רוצים לומר לנו "דעת תורה" אשר אין אותה להם... וכסף שאין לנו זאת תובעים הם מאיתנו...[293]

בעל ה"חזון איש" אמר כי הסיבה שר' חיים משך אח"כ את ידו מאגו"י, היתה מפני שברגע שאגו"י נהפכה למפלגה אז הפוליטיקה זה הכל, וכגון מאי, בנוהג בעולם שאם נכשל אחד ח"ו מעוררים אותו ומתקנים את הדבר, משא"כ כשזה נהפך למפלגה כיון שלא רוצים להזיק לאירגון ולמפלגה מתחילים לחפש תירוצים ולהעלים את הדרוש תיקון, החזו"א אמר כי שמע את הדברים מפי ר' ברוך בער ליבוביץ, תלמיד אחר של ר' ברוך בער הוסיף ששמע מרבו שר' חיים לא יצא נגד אגו"י באשר סבר כי יציאה נגד אגו"י תחזק את המזרחי... פעם ישבו אצל החזו"א ודיברו אודות הח"ח ושייכותו לאגו"י, ואחד הנוכחים אמר שהח"ח היה שייך לאגו"י הגיב ע"ז החזו"א ואמר "הח"ח לא היה שייך להאגודה",

---

292. מפי ר"ש שורפין תלמיד ראדין, ארה"ב.

293. זכור לדוד עמוד רע"ו, זה החשש שביטא ר' חיים במכתבו קודם נסיעתו לאותה אסיפה, ושאחריה הוברר לו כי היה חשש מוצדק ונכון...

כששאלו תלמידו ר"ד פרנקל הלא הח"ח פעל רבות למען אגו"י ואף נטל חלק בכנסיה הגדולה, א"כ איך אפשר לומר שלא היה שייך לאגו"י, חזר החזו"א על דבריו ואמר: "הח"ח לא היה שייך להאגודה"

תלמיד החזו"א ר"ד פרנקל הסביר כי אולי הכוונה היא, שהח"ח פעל למען חיזוק התורה והדת, ופעל לכל דבר שבקדושה, וכך פעל בכל דרך שראה שתוכל להועיל אבל אין זה אומר עדיין שהוא שייך אל הדבר ההוא שעושה, ולכן סבר הח"ח שבאגו"י יכולה להועיל לחיזוק הדת והתורה אבל אין זה אומר שהיה שייך אליהם.[294]

הח"ח היה נלהב מאד מהרעיון של הקמת אגו"י, ולמעשה היה ממיסדיו והרוח החיה בהקמתו, אף פעל באופן מעשי להקמתה והרחבתה של אגו"י, אכן מאידך מעיד רבי אלעזר מנחם מן שך שליט"א כי היה מפורסם בעולם הישיבות כי דעתו של ר' משה לא היתה נוחה מהקמת הארגון החדש אגודת ישראל,[295]

רבי אליעזר מנחם מן שך, בביקור בביתו של רבי יצחק קוליץ רבה של ירושלים.

294. שם, ח"ב עמוד רפ"ב.

295. שמע מפיו של רבי אליעזר מנחם מן שך – הרב משה לונדינסקי, ארה"ב.

דעתו של ר' משה ביחס לאגו"י היתה ידועה לרש"ב מלובביץ אשר היה מראשי הלוחמים ברעיון הקמת אגו"י, בוועידת פטרבורג שבה השתתף הרש"ב יחד עם ר' משה נוכח הרש"ב לראות את גודל קרבתו של ר' משה לח"ח, ואת היחס המיוחד שיש לח"ח לדעתו של ר' משה, לכן סבר הרש"ב כי כיוון שעמידתו של הח"ח בראש התומכים גורם לכך שהרעיון קורם עור וגידים, לכן מן הראוי לפעול לנסות ולהניא את הח"ח מלתמוך ברעיון זה של הקמת אגו"י, הרש"ב סבר כי באשר ר' משה מתנגד בעצמו לרעיון, יש לרתום אותו לכך שישכנע את הח"ח לסגת מרעיון זה.

אנחנו ליד הח"ח מושפעים ולא משפיעים

ר' משה קיבל מכתב מהרש"ב המזמינו לבוא אליו על מנת לדון בדבר, הדרך למקום בו התגורר הרש"ב היתה רחוקה, ונדרש מר' משה מאמץ ניכר ע"מ להטלטל עד לובביץ על מנת להגיע לרש"ב, גם מצבו הגופני של ר' משה לא היה במיטבו, ור' משה שקל אם להענות להזמנה, לבסוף החליט למרות זאת לנסוע באשר חלק מהנדיבים הגדולים של הישיבה בראדין היו חסידיו של הרש"ב, ור' משה חשש שסירוב להזמנתו של הרש"ב תחשב כפגיעה בו, ויכול להיגרם מצב כי חסידיו התורמים לראדין יפגעו ויפסיקו את מתן תמיכתם בישיבה ובכך יגרם פגיעה בישיבה, לכן למרות חולשתו החליט ר' משה לנסוע.

טלטל ר' משה את עצמו בדרכים והגיע כעבור נסיעה קשה וארוכה ללובביץ אל הרש"ב, כשנכנס ר' משה אל הרש"ב החל הרש"ב לשטוח בפניו את טענותיו החריפות כנגד אגו"י, הרחיב בנזק הגדול שיכול לצמוח מיסוד ארגון מעין זה, ופנה לר' משה בבקשה שיפעיל את השפעתו על הח"ח שלא יצטרף לענין זה, ושלא יחתום על הכרוז הקורא להצטרף לאגו"י. ר' משה שמע את דבריו ואמר לו: "יש לכם טעות בשני דברים, ראשית בכך שאתם חושבים וסבורים שאני אשפיע על הח"ח. אנחנו ליד הח"ח מושפעים אך חס וחלילה שאנו נהפך למשפיעים על הח"ח", הוסיף ר' משה "הטעות השניה שיש לכם היא לחשוב שאפשר לשנות את דעתו של הח"ח ולהשפיע עליו... כאשר הח"ח סובר כי הדבר לטובת התורה וכלל ישראל, אין שום כח בעולם שיכול לשכנעו ולהניאו מלעשות זאת". סיים ר' משה את דבריו לרש"ב, וחזר לראדין, אחרי נסיעה זו

שכב ר' משה חולה במשך שבועות מחמת המאמץ שנדרש ממנו בנסיעה זו.[296] [297]

למרות דעתו הנחרצת של ר' משה כנגד רעיון זה של יסוד אגו"י, לא העלה ר' משה בדעתו לנסות לשכנע את הח"ח, באשר סבר כי דעתו כדעת האורים ותומים והוא גדול הדור, והחלטתו הינה קודש שאסור לשנותה ולהשפיע עליה, למרות זאת ר' משה עצמו נשאר דבק בדעתו, ובכרוזים שיצאו באותה התקופה שבהם חתומים כל ראשי הישיבות והרמי"ם הקוראים להצטרף לאגו"י, שמו של ר' משה נעדר מהם למרות שחתומים עליהם אף הרמי"ם שבראדין,[298] דעתו היתה נגד, ולא חתם כנגד דעתו.

אש היראה בוערת

יחס זה של ר' משה לח"ח היה דבר מופלא, בכך שלמרות יחסי הקירבה ההדוקים נשארה בקרבו אש היראה והכבוד לח"ח, בנו של ר' משה סיפר כי למרות שמסופר כי הח"ח היה מגיע לר' משה להתייעץ עמו וללבן עמו סוגיות גמ' מוקשות, הרי תמיד בשעה שר' משה היה שומע כי הח"ח מתכונן לבוא אליו, מיד היה ממהר ורץ אל הח"ח, ובא לשואלו מה רצונו וחפצו ממנו[299].

מעין מעשה זה מספר אחד מתלמידי ראדין, כי היה ענין מסוים שהח"ח סבר

---

296. מפי הרב מרדכי לונדינסקי

297. הקשר המסוים שהיה לר' משה עם הרש"ב המשיך גם עם האדמו"ר שאחריו הריי"ץ, פעם נפגש ר' משה עם הריי"ץ, והריי"ץ טען בפניו מדוע בחורי הישיבות מתגלחים ואינם כפי שהיו פעם... הריי"ץ הוסיף ואמר "אל תאמר לי שבחורי הישיבות של היום שונים מאלו שהיו פעם..." ענה לו ר' משה האם שתי בנותיך היום כמו שהיו אימותיהם וסבתותיהם ודאי שלא. א"כ כיצד אתה דורש ד"ז מבני הישיבות.. הוסיף התלמיד המספר ואמר "ועד כמה קלע ר' משה בדבריו כידוע"... [מפי ר"ש שורפין תלמיד ראדין].

298. למשל כרוז בענין המופיע בעתון קול ישראל כד' אדר תרפ"ב ובעוד כרוזים מעין אלו. שבהם חתמו כל ראשי הישיבות והרמי"ם שבדור ובהם כל צוות הרמי"ם בישיבת ראדין ומהם נעדרת חתימתו של ר' משה.

299. מפי הרב מרדכי לונדינסקי שמע מפיו ר' יעקב לונדינסקי, ארה"ב.

כי הוא זקוק להוועץ בר' משה, ואז הח"ח אמר: "מה טוב היה אם היו קוראים לכאן את רבי משה לונדינסקי", הבחורים שמעו את רצונו של הח"ח מיד הלכו לביתו של ר' משה שהיה גר בסמוך ואמרו לו כי הח"ח חפץ לשוחח עמו, אמנם זמן קצר אח"כ חזר בו הח"ח מצורת בקשתו, ואמר שלא יגידו לר' משה מפורשות שקורא לו, באשר ר' משה הינו תלמיד חכם גדול ואין להטריחו במיוחד שיבוא אליו, רק שירמזו לו שהיה שמח אם יכל לבוא ולשוחח עמו כעת, הבחורים שהלכו מיד לקרוא לר' משה לא שמעו את הסיפא בדבריו של הח"ח, ובאו לר' משה ואמרו לו שהח"ח קורא לו, וכמובן ר' משה מיהר והזדרז לבא לבית הח"ח, הח"ח שמח מאד על בואו, וכך ישבו השנים ודנו בעניינים שונים במשך שעתיים תמימות.[300]

300. מע"י ח"ג 916.

פרק י"ט

"ויחץ את העם לשתי מחנות"

בתשעה באב שנת תרע"ד פרצה מלחמת העולם הראשונה, אש המלחמה בערה בכל ארופה, הכוחות הגרמניים כבשו עיר אחר עיר מדינה אחר מדינה, המלחמה הסבה סבל רב לעולם כולו ובפרט ליהודים שהיו כתמיד הראשונים להפגע, יהודים רבים הפכו פליטים וחסרי כל, המלחמה המשיכה והכוחות הגרמנים החלו מתקרבים לראדין, יהודים רבים חששו מהיותם תחת שלטונם של הגרמנים, וברחו לתוככי רוסיה.

הח"ח התקשה להכריע מה לעשות, האם להשאר במקומו או לברוח לתוככי רוסיה, הספק היה האם להשאר בראדין ואז צפויים להמצא תחת השלטון גרמני, ומאידך גיסא ההחלטה לברוח טמנה בחובה סכנה באשר מנוסה עם קבוצה כה גדולה של בחורים אנשים ומשפחות ולהטלטל עמם בדרכים בעת מלחמה, יש בה סכנה אולי לא פחות מלהישאר בראדין, שעת ההכרעה התקרבה, וחשובי הבחורים נכנסו לחתנו של הח"ח ר' צבי הירש ושאלוהו מה עליהם לעשות, ר' צבי הירש נכנס לח"ח ושאלו מה עליהם לעשות, הח"ח ענה: "איני יודע". שאלו ר' צבי הירש ובכל זאת מה נעשה, ענהו הח"ח שוב: "אינני יודע". למחרת בבוקר אמר ר' צבי הירש לתלמידיו כי לדעתו זו העת בה יש להטיל את הגורל הידוע הוא גורל הגר"א, ואע"פ שנצטוינו להיות "תמים תהיה עם ה' אלוקיך" אבל כאשר המצב כה מסובך וקשה, והעתיד לוטה בערפל אין ברירה וצריכים להטיל את גורל הגר"א, ר' צבי הירש הטיל את גורל הגר"א, והתשובה המדהימה שקיבל היתה הפסוק: "כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשתי מחנות", ר' צבי הירש חש כי קיבל משמים תשובה ברורה לספיקותיו.

מיד נכנס ר' צבי הירש לח"ח, ומיד כשנכנס אמר לו הח"ח שסבור, שצריך לנהוג כפי שכתוב בתורה "כי במקלי עברתי את הירדן ועתה הייתי לשתי מחנות", וכל זה עוד בטרם אמר לו ר' צבי הירש את שעלה לו בגורל הגר"א, מיד סיפר רצ"ה לח"ח על תוצאת הגורל שעלה לו אותו הפסוק שציטט הח"ח, הח"ח אמר "אם כן זה טוב מאד". ר' צבי הירש ביקש מהח"ח שיעשה שוב בעצמו את הגורל, כדי להיות בטוחים שזהו הדבר הנכון לעשותו, שהרי זו החלטה כה גורלית, אך הח"ח סרב ואמר: אינני רוצה להטריח את הקב"ה יותר.[301]

באותו הזמן במקום אחר, עמד רבי יוזל הסבא מנבהרדוק באותו הספק ובאותה המבוכה, לא ידע מה לעשות, האם להשאר ולהמצא תחת שלטון הגרמנים, או לברוח לרוסיה, ר' יוזל נכנס לבית המדרש החל להתפלל ופרץ בבכי

קבוצת בחורי ישיבות שגלו בעקבות המלחמה לווילנא, במרכז התמונה ר"י רובינשטיין.

301. עדות רבי אליעזר מנחם מן שך שליט"א בשימושה של תורה קס', למרות שבספר ח"ח חייו ופעליו כתוב שהח"ח עצמו עשה את הגורל זו עדות מהימנה יותר וכן העיד רבי יחזקאל לוינשטיין מובא באור יחזקאל ח"ו עמ' קל"ג.

ואמר: "ריבונו של עולם מה יהיה עם הילדים", כששאלוהו תלמידיו מהם ספיקותיו, אמר להם, שהנה ידועים דבריו של הגר"ח מוואלוזין שכח עמידתה של הישיבה הינה בהשארותה במקומה, וא"א לדעת מה יהא עליה כשתעבור למקום אחר. מאידך גיסא להשאר תחת שלטון הגרמנים, שהינם נושאי דגל ההשכלה יש בזה סכנה שישפיעו על שלמות אוירתה וטהרתה של הישיבה, אך מאידך ישנה סכנה רוחנית לא פחותה בבריחה וטלטול הישיבה ממקומה, לבסוף הטיל הסבא מנבהרדוק את גורל הגר"א, והפסוק שעלה הורה כי עליו לברוח וכך אכן עשה, והורה לתלמידיו לברוח לתוככי רוסיה.[302]

ספק זה של הסבא מנבהרדוק אפשר שהוא גם מה שעמד מאחרי ספיקו של הח"ח והתלבטותו מה לעשות, ולכן הח"ח בתחילה ענה שאיננו יודע, באשר כל צד שיעשה טמונים בו סיכונים גשמיים ורוחניים כאחד, אפשר גם כי הח"ח סבר כי זה אחריות כבדה מאד לעקור מקום תורה ממקומו, ולכן גם שנים אח"כ בהמשך מנוסתם בהיותם תקופה בסימילוביץ, וכשהחליט הח"ח להמשיך בנדודיו, הורה לר' אלחנן להשאר שם ולהמשיך את קיום הישיבה שם, הח"ח הסביר כי באשר המקום נעשה כבר מקום תורה, ולכן אסור לסוגרו כליל,[303] אפשר שזה גם עמד בשיקוליו וספיקותיו של הח"ח ביחס לשאלה שעמדה על הפרק אם לעקור מראדין או לא.

כאמור ההחלטה שנפלה היתה לחצות את הישיבה, והח"ח החליט כי יחד עם בני משפחתו ורוב בחורי הישיבה, יחלו במסע ונדידה לתוככי רוסיה הרחק מהחזית והמלחמה, אמנם היו בחורים שמספרם הגיע לכמה עשרות שהחליטו בכל זאת להשאר בראדין ולא להצטרף לח"ח, חלק מאותם בחורים היו כאלו שחששו להכנס לרוסיה באשר מצב אזרחותם היה כזה שחששו להמצא ברוסיה, ולכן העדיפו להשאר בראדין. אך רוב בחורי הישיבה החליטו כי הינם מצטרפים לח"ח, ובחודש אלול תרע"ה נפלה ההחלטה המעשית על חציית הישיבה לשני מחנות, הח"ח ובני משפחתו יחד עם ר' נפתלי וחתן הח"ח ר' צבי הירש וכן ר' אלחנן, שגם הגיע לראדין באשר העדיף בשעות קשות אלו להמצא במחיצת הח"ח, ורוב בחורי הישיבה החליטו שהם בורחים לרוסיה.

---

302. המאורות הגדולים מהדו"ק קלה', מהדו"ב קסז'.

303. ח"ח חייו ופעליו ח"ב תשיב'.

רבי יוסף ליב ננדיק.

ר' משה שראה כי קבוצה נכבדת מבחורי הישיבה מתעתדת להישאר בראדין, החליט כי כאב לתלמידיו וכקברניט נאמן, לא יכול לראות את תלמידיו האהובים נשארים לבד, ללא מנהיג וללא דואג, למרות שכל מי שיכל לברוח העדיף לברוח, החליט ר' משה להשאר ולהמשיך לנהל את הישיבה ולדאוג לתלמידיו עד כמה שניתן. הח"ח צירף לר' משה את המשגיח רבי יוסף ליב ננדיק.

חילול ה' דוחה פיקוח נפש

הח"ח ורוב תלמידי הישיבה, רבניה ובני משפחותיהם נמלטו מראדין לעבר עתיד לוט בערפל, היתה זו לגביהם תחילתה של דרך מלאת קשיים ויסורים, הח"ח כמצביא מסור ניהל את הישיבה והנהיגה בכל נדודיה ובכל דרכיה. ארע ובעת מנוסתם כשהיו על הרכבת ראה הח"ח שהשבת מתקרבת, החליט הח"ח כי למרות שהנסיעה הינה פיקוח נפש, הרי חזותם הנראית כרבנית יש בה משום חילול ה' אם ימשיך בנסיעתו בשבת, ולכן למרות הסכנות שבדבר החליט כי יורד בתחנה הסמוכה, וכך חשוף לסכנות ולפורעים שבת הח"ח בשדה הפתוח במסירות נפש, העיקר שלא יכשל חס וחלילה בחשש חילול ה'....[304]

לאחר שבת המשיכו בנדודיהם, עד שבערב יוהכ"פ שנת תרע"ו הגיעו לסמילוביץ שבפלך מינסק, הח"ח הודיע על קביעת מקומם שם, ומיד פעל לחידוש הישיבה על כל סדריה עם שיעורים כאשר היה בראדין, כעבור שנה, כשהורע המצב הביטחוני בסמילוביץ והסכנות נתגברו, החליט הח"ח שוב לחצות את הישיבה, ואז החליט הח"ח כי בסמילוביץ תשאר הישיבה ולא תסגר לחלוטין, הח"ח העמיד בראש הישיבה את ר' אלחנן ווסרמן שנשאר עם קבוצת בחורים, בעוד הח"ח ורוב בני הישיבה המשיכו לנדוד לעבר העיר סומיאץ

304. עד ראיה הרב שמחה וסרמן אור אלחנן צט'.

שבפלך מוהילוב.

למרות כל סאת היסורים שעברו עדיין מנתם לא נתמלאה, והם סבלו רבות מרעב וממחסור, מגפות נפוצו, וחלק מבחורי הישיבה נדבקו בהם, גם בבני משפחת הח"ח פגעה המגפה, ובתאריך י"ט חשוון תרע"א מתה נכדתו הבכירה בתו של חתנו ר' צבי הירש, ולא זאת בלבד, אלא שבמשך הזמן הוחלף השלטון ברוסיה והבולשביקים עלו לשלטון, הם הכריחו את תלמידי הישיבה לעבוד הן בימי חול והן בימי שבת, גם התנכלו רבות לישיבה וללומדי התורה, והמצב היה ממש בלתי נסבל. באותה התקופה אף מתה כתוצאה מטלטולי הדרך והמגפה אשתו של ר' נפתלי, היתה זו מכה אנושה לר' נפתלי, מכה אשר ממנה לא התאושש ומאז החלה התדרדרות במצבו הגופני, ויותר לא היה כפי שהיה, אף את שיעוריו המופלאים שהירבה למסור, נאלץ למעט לרגל חולשתו ושברון לבבו.

פטירתו של רצ"ה לוינסון

המכה הקשה ביותר שניחתה על הח"ח בתקופת גלות זו, היתה פטירת חתנו האהוב ויד ימינו ר' צבי הירש, חתנו האהוב מלבד גדלותו המופלאה בתורה היה גם בעל מסירות נפש מופלאה לתלמידיו, בימי הרעב הקשים ביותר לא הכניס אוכל לפיו עד שוידא כי כל התלמידים קיבלו את מנת האוכל שלהם. ר' צבי הירש חלה בדלקת ראות, מחלה ממנה נפטר, אשר באה לו כתוצאה מהתמסרותו לתלמידיו, היה זה כשבא אליו בחור להפרד ממנו מאחר שנדרש להתגייס לצבא. ר' צבי הירש הבחין כי נעליו קרועות, ר' צבי הירש חשש לבריאותו, ולכן ללא היסוס חלץ את מגפיו ונתנם לבחור, כשהוא נשאר עם נעליו הקרועות של הבחור. כך נשאר ר' צבי הירש עם נעליו הקרועות במשך כל החורף הקר, וכתוצאה מכך נפגע מהצטננות שהתפתחה לדלקת ריאות ממנה לא קם.[305]

---

305. פטירתו של ר' הירש ארעה כתוצאה ממעשה זה בו נתן את נעליו לאחר, וכך נגרמה לו דלקת ריאות שגרמה לפטירתו, מענין הדבר כי הח"ח הסתפק אחר פטירתו שמא יש לו גדר של מאבד עצמו לדעת שאין מספידין אותו, משום שנפטר כתוצאה ממעשיו, כעבור זמן מה החליט הח"ח שאין דינו כך... למרות שהח"ח אחז מחתנו במידה מופלאה

רבי יהשוע לוינסון, מראשי הישיבה בראדין.

בני ביתו של הח"ח סיפרו שבערב יום פטירתו של ר' צבי הירש התבודד הח"ח כמה שעות בחדרו כשהוא בוכה ופיו ממלמל תפילות, לאחר מכן שמעוהו אומר בקול חנוק מדמעות: "לא עונים.. אין עונים"..., ואף אחר שהודיעוהו שהמצב השתפר, נשאר הח"ח עצוב כאילו לא ארע שום שינוי..., הח"ח נכנס לבית המדרש וביקש מהבחורים שיפסיקו מתלמודם ויאמרו תהילים אולי בכך ינצל ר' צבי... אך בשמים התעקשו.. וכעבור שעה קלה נפח ר' צבי את נשמתו הקדושה.[306]

אשתו של ר' צבי בכתה בכי תמרורים הח"ח ניגש לנחמה, ואמר לה: "האמיני לי הוא חסר לי אף יותר מאשר לך.[307] בזמן אחר אף התבטא הח"ח כי בפטירתו של ר' צבי כאילו "שותק חצי גופו, באשר הוא היה כמחצית גופי." הח"ח אף ניחם את בתו באומרו לולא נפטר ר' צבי היה צריך שיאבד חצי עולם, והוא בפטירתו כיפר ומנע את האסון מהעולם.[308].

סבלה הישיבה הגולה של ראדין סבל אחר סבל, הסבל היה רב לפרט והסבל

בכ"ז כשנגע הדבר להלכה הסתפק עד שהכריע את הדבר [עדות רא"ז מלצר מובאת בס' טעם ודעת עמ' צז']. הד לספיקותיו אלו של הח"ח אנו מוצאים בדברים שאמר בתוך ימי האבל, הח"ח אמר "ר' צבי היה מתחייב בנפשו שכן מנהל ישיבה חייב לדאוג לעצמו שיהיה בריא... הוא הפקיר א"ע לגמרי... כשהשיג פת לחם היה מוסר זאת מיד לאחר והוא נשאר תמיד אחרון... חייב היה לדעת כי הנהו מנהיג הישיבה... והישיבה זקוקה למנהיג... מחזיקים חמשה בחורים פחות כדי שישאר משהו בשביל המנהיג. [ח"ח חייו ופעליו תלג'].

306. ח"ח חייו ופעליו ח"ב קלד.

307. מפי הרב מרדכי צוקרמן, וכן שם.

308. מפי הרב מרדכי צוקרמן.

היה גדול לכלל, ורבים מהנודדים מתו מטלטולי הדרך ממחלות ומהרעב הנורא ששרר אז. באחת ממקומות נדודיה של הישיבה בזמן המלחמה הגיעה הישיבה למחוז מסוים, המחסור בצרכים בסיסים היה חמור, ואוכל לא היה בנמצא, הממונה על המחוז מטעם השלטונות היה יהודי, ומשלחת מטעם הישיבה ניגשה אליו וביקשה ממנו סיוע של מעט מזון על מנת להחיות את נפשם, למרות היותו של הממונה רחוק מהתורה בקשתם נגעה לליבו, ועשה כל אשר לאל ידו על מנת לסייע להם כל משך שהותם באותו המקום, קודם שעזבה הישיבה את המקום, הח"ח בא לאותו המושל והודה לו על עזרתו הרבה ואף ברכו כי יזכה לאריכות ימים.

אותו מושל סיפר כי שנים אחר אותה ברכה שבירכו הח"ח, עברו עליו ימים ומצבים קשים ומסוכנים אליהם ניקלע, אך תמיד חש כיצד השגחה מיוחדת שומרת עליו לבל יפגע, היו מצבים שמימינו ומשמאלו נהרגו אנשים בקרבות ורק הוא ניצל, הדברים הגיעו לידי כך שמפקדיו בצבא כשהוצרכו לשלוח מישהו למשימה מסוכנת היו שולחים אותו, ביודעם כי לא יאונה לו כל רע.

בהמשך הזמן בעת מלחמת העולם השניה, היה אותו מושל לשעבר בין הכוחות הרוסיים הראשונים שכבשו את ברלין, כשפלשו פנימה רצו לתלות את הדגל הרוסי על בנין הפרלמנט הגרמני, אך כיון שהאזור שרץ צלפים גרמנים כולם חששו מלקחת משימה זו, לבסוף החליטו המפקדים לשלוח למשימה זו את אותו החייל, והוא אכן עלה ללא מורא ביודעו כי ברכת הצדיק תגן עליו והצליח במשימתו ולא נפגע, ברכתו של הח"ח הגנה עליו לכל אורך חייו...,[309]

אחד מתלמידי הישיבה שהיה עמה בגלות רוסיה סיפר, כי קודם עוזבם את המקום, הזמין הח"ח לביתו את מושל המקום מטעם הבולשוויקים ואמר לו, אני נוסע אחרי שבת, אתם הבולשויקים הבטחתם שכשתשלטו יהיה לכל אחד לחם, והנה בזמן שהיתי פה דאגתי לארבעים ושתים משפחות ונתתי להם כל יום את האוכל שהיו זקוקים לו, כעת שאני הולך אין מי שידאג להם, ולכן אני מבקשך שתבטיח לי שתדאג לכל מחסורם, המושל שמע את דברי הח"ח ואמר: "רבי, אני מבטיח, לדאוג להם". אחר שהלך הח"ח אמר אותו מושל, אם כולם היו כמו

309. בעל המעשה סיפר את הדברים לר"ש קליימן, ור"ש קליימן סיפרו לרח"י פלאטו.

הרב הזה לא היו צריכים בולשוויקים בעולם"...[310]

יש קמח יש תורה

באותו הזמן הקבוצה האחרת של הישיבה שנשארה בראדין סבלה אף היא סבל רב, הצבא הגרמני שכבש את ראדין, מיד עם בואו השתלט על בנין הישיבה והפכו מקום אכסניה לחיילים, בחורי הישיבה נאלצו ללכת ללמוד במקומות אחרים, שם המשיכו בסדרי הישיבה הרגילים למרות כל הקשיים, כשר' משה והמשגיח ר' יוסף לייב ננדיק מנהיגים ומנווטים את הישיבה ועומלים כי תמשיך ותתפקד כאשר היה, באותן הסדרים ועם אותם השיעורים כפי שהיה מימים ימימה, ואכן הישיבה המשיכה ושגשגה חרף הקשיים ולמרות הרעב והמחסור.

ר' משה כראש ישיבה וכאב רחום לתלמידיו עמל ללא לאות לדאוג למלוי

מימין - רבי אליעזר שמחה ווסרמן עם רבי חיים יונה פלאטו.

310. הרב שלום שבדרון שמע את הדברים מתלמיד ראדין הרב סגל [שאל אביך ויגדך ח"ב עמ' קנ"ד].

חסרונם וצרכיהם של תלמידיו, והדבר היה מאד לא פשוט, בתחילה ניסה ר' משה לנסות לאסוף אוכל וכסף מתושבי העיירה ראדין, אך במהרה התברר לו כי גם הם שרויים בקשיים, ואין תקוה כי יוכל להשיג מהם משהו על מנת לפרנס בו את תלמידיו האהובים.

סיפר רבי אלעזר שמחה וסרמן כי כאשר ראה ר' משה כי מתושבי ראדין לא תצמח הישועה, החליט ר' משה לחפש מקורות אחרים לפרנסת תלמידיו, גילה ר' משה כי ישנה אפשרות להשיג כמות גדולה של בצל, מיד רכש את הבצל ופתח חנות לממכר בצל, כשהוא עצמו נעשה המוכר, כשמטרת הדבר היתה לכך שכל ההכנסות קודש להחזקת הישיבה בראדין, ר' משה לא חש שום בושה בכך שהפך להיות ירקן. הפשטות שבה חי, מסירותו ואהבתו הגדולה לתלמידיו גרמה לכך שהיה זה לגביו כמובן מאליו ההפך למוכר בצל, העיקר שבכך יוכל לפרנס את תלמידיו היקרים.

ר' משה סיפר לר' אלעזר שמחה כי העיסוק בחנות לא גרם לו לביטול תורה, באשר כל הזמן המשיך ר' משה למלמל ולחזור על תלמודו כאשר היה עושה תמיד, נהג לומר כי מתמיד איננו זה שלומד כל היום, אלא מתמיד זהו אדם הלומד כסדר ללא הפסק אף כשהוא עוסק במסחר. בהזדמנות אחרת אמר ר' משה: "מה אתם חושבים שמתמיד זה אדם שלומד שמונה עשרה שעות ביממה, לא, מתמיד זה אחד שמנצל כל זמן שיש בידו ע"מ ללמוד" והוסיף ר' משה ואמר "כשהיתה לי החנות לממכר בצל, נו, האם גם שם אי אפשר לנצל את הזמן, הנה בזמן ששקלתי לאשה בצל, תוך כדי השקילה חזרתי על תשעה פרקי משניות בעל פה".[311]

לאחר תקופה מסוימת שרר מחסור נוסף וחמור באוכל ובחורי הישיבה רעבו ללחם, ר' משה עשה כל מאמץ לנסות להשיג להם אוכל אך מאמציו לא נשאו פרי, ר' משה החליט כי ילך לעיירות הסמוכות אולי שם יצליח להשיג אוכל לתלמידיו, מיד שינס מותניו ונסע לעיירה אישישוק שהיתה במרחק לא רב מראדין, שם הסתובב וחיפש בנסיון נואש להשיג אוכל לתלמידיו, לבסוף הצליח להשיג שק שלם של קמח, לשמחתו לא היה גבול, נטל בשמחה את השק הכבד

311. מפי הרב אלעזר שמחה וסרמן.

וניסה להשיג עגלה שתובילו חזרה לראדין עם האוצר שבידו, אך מכיוון שהשעה היתה שעת חרום, לא מצא שום כרכרה שתובילנו לראדין, בצר לו החליט ר' משה כי את השק היקר שכה עמל להשיגו לא ישאירנו, העמיס את השק הכבד על גבו, וצעד רגלי את כל הדרך לאורך שלש עשרה קילומטרים עד לראדין, ולמרות הקושי הרב והעצום שבדבר ליבו היה מלא שמחה על שסוף סוף יש קמח, ממנו יוכלו להכין אוכל לתלמידיו האהובים.[312] אם יש קמח יש תורה, ובמסירות נפש שהיתה לר' משה למען תלמידיו, החזירו התלמידים אהבה ולימוד מעבר לכל הכוחות.

312. מפי הרב שמואל מ. מילר, תלמיד ראדין.

פרק כ'

הישיבה חוזרת לראדין

ישיבת ראדין הגולה בראשות הח"ח סבלה סבל רב בכל נדודיה, בתקופה האחרונה לנדודיה כשהשלטון ברוסיה התחלף והבולשביקים עלו לשלטון, החלו לחייב את בני הישיבות לעבוד בשבת ובחול ולהצר את צעדיהם, הח"ח חש כי הקרקע מתחילה לבעור מתחת רגליהם, ועליהם להתחיל בנסיונות לחזור לראדין. הדבר שהכריע יותר מכל אצל הח"ח בהחלטתו לעזוב את רוסיה היתה כפי שכתב: "והוסכם אצלינו לצאת ממקום שנתחלל בו כבוד השי"ת בפרהסיה לעיני כל ולבוא למקום שנוכל לקיים התורה",[313] הרי כי הקשיים הרבים לא גרמו לו לחשוב לעזוב, ואף המגפות וחרפת הרעב לא שינו את החלטתו, אך כשחש שכבוד ה' מתחלל לעין כל, כאן הרגיש הח"ח כי במקום כזה אי אפשר להשאר, והחל לפעול לשוב חזרה לעיירתו ולמקומו הראשון לראדין.

הח"ח ניסה לפעול לקבלת אישור מהשלטונות לחזרתו לפולין, אך השלטונות הבולשביקים הערימו עליו קשיים רבים, במהלך נסיונותיו לעזוב את רוסיה ולשוב לפולין, הגיע הח"ח לעיר מינסק משם סבר כי יוכל לעבור את הגבול לכיוון פולין, השלטונות הרוסיים שידעו כי פליטים יהודים מנסים להתגנב לפולין דרך מינסק, ביצעו מעצרים בקרב אלו שחשדו בהם שהם מנסים לברוח מרוסיה, במהלך מעצרים אלו אף תפסו את הח"ח הכניסוהו למעצר למשך זמן מסוים, כעבור ימים אחדים שוחרר הח"ח מכלאו,[314] וכשראה שדרך זו לא תצלח פנה לידידו ר' חיים עוזר וביקשו שיסייעו לצאת מרוסיה הח"ח

313. המכתב בח"ח חייו ופעליו תל'.

314. עדות ר"ד בקשט ששהה עם הח"ח במעצר במינסק, [למד דעת בהקדמה].

סיים את מכתבו במילים אלו: "בטח יזדרז ידידי הדר"ג בזה כי פיקוח נפש תלוי בזה".

ר' חיים עוזר שקיבל את המכתב בערב שבת, הורה למקורבו ר' שמואל גריינמן להכין את עצמו לנסיעה מיד בצאת השבת, על מנת לפעול לסייע לח"ח לצאת מרוסיה, אברך צעיר שהיה שם בשעת מעשה ושלא רבים הכירוהו מלבד ר' חיים עוזר, העיר, הלא אם במשנה ברורה כתוב על מקרה מסוים שהוא פיקוח

משמאל רבי שמואל גריינמן, לידו רבי חיים עוזר גרודזינסקי.

נפש אנו מחללים עליו את השבת, וכאן שבעל המשנה ברורה קובע שמצבו הינו פיקוח נפש, ודאי שעלינו לחלל עליו את השבת ולא להמתין עד מוצאי שבת, ר' חיים עוזר שמע את דבריו והסכים עמו, והורה לר' שמואל גרינמן לנסוע במהירות האפשרית עוד בשבת, על מנת לפעול להוצאתו של הח"ח מרוסיה, אגב, אותו אברך צעיר שר' חיים עוזר קיבל את דעתו שראוי לחלל את השבת למען הצלת הח"ח היה מי שהתפרסם לימים כגדול הדור, הלא הוא החזון איש.[315]

315. ח"ח חייו ופעליו תפ'. הקדמת ח"ח עה"ת עמ' ט'. וכן סיפר רבי מרדכי לונדינסקי.

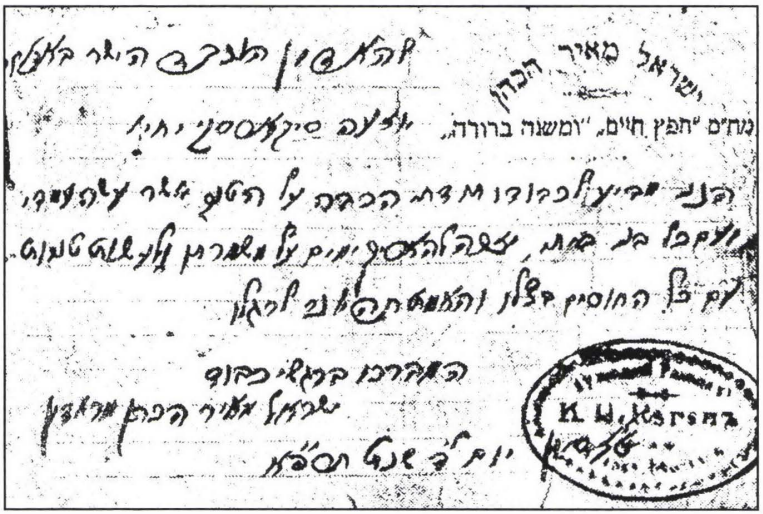
רבי אברהם ישעיה קרליץ, ה"חזון איש", בצעירותו.

כאמור באותו ליל שבת לקח ר' שמואל גריינמן כרכרה ונסע לפעול להשגת אישור כניסה לח"ח, גם ר' משה למרות היותו בראדין עם תלמידיו לא הפסיק מלדאוג לשלום רעו הגדול הח"ח, ושאר בני הישיבה אשר נשארו ברוסיה, ניסה לפעול ככל שלאל ידו לסייע להם לשוב לראדין ולהחזיר את הישיבה לתפארתה כמימים ימימה. בעיתון מאותם הימים מופיעה ידיעה בזה הלשון "על פי עצת הגאון ר' חיים עוזר, נפגשו ציר הפרלמנט ראי"צ פרלמוטר ור"א הלפרין ור' משה לונדינסקי ראש הישיבה בראדין עם הגנרל יוזף שיקורסקי ממפקדי הצבא הפולני, הם ביקשהו לעשות הכל כדי לאפשר את חזרתו של הח"ח וישיבתו מרוסיה לראדין, גנרל שיקורסקי הבטיח לעשות כל שביכולתו לסייע להם לחזור לפולין".[316]

כנראה שלפגישה זו היתה השפעה מכרעת לכך, שלבסוף נתקבל האישור לח"ח ולישיבתו לשוב חזרה לפולין בדרכם לראדין, אותו גנרל שיקורסקי הצליח לפעול, והאישור המיוחל המאפשר לח"ח לשוב לפולין ניתן, ואכן הח"ח וישיבתו שבו לפולין. הח"ח היה מלא הכרת הטוב לאותו גנרל, ושלח לו מכתב תודה, במכתבו כתב הח"ח: "להאדון הנכבד הישר יוזעף סיקארסקי יחי', הנני מביע לכבודו תודתי הרבה על הטוב אשר עשה עמדי ועם כל בני ביתי, יזכה להאריך ימים על משמרתו ולעשות טובות עם כל החוסים בצילו, והאמת תהא נר לרגליו, המברכו ברגשי כבוד, ישראל מאיר הכהן מראדין".

אגב, לימים אותו גנרל עלה לגדולה ואף נעשה ראש ממשלת פולין. בזמן ביקורו של הח"ח את ראש הממשלה הפולני בשנת תר"ץ, כשכל העתונים כתבו על המאורע שהח"ח הולך להפגש עם ראש הממשלה, פרסם אותו גנרל את

316. מתוך עיתון הפלס, טבת תרפ"א.

מכתב התודה ששלח הח"ח, לגנרל שיקורסקי, על שסייע לו לשוב לפולין.

מכתב התודה ששלח לו הח"ח, על מנת להראות כי גם לו היה קשר עם אותו יהודי גדול.

תורה חוזרת לאכסניתה

כאמור הח"ח הצליח לבסוף לצאת מרוסיה, נכנס לפולין ושם את פעמיו לעבר העיר ווילנא, ר' חיים עוזר שקיבל את הבשורה כי הח"ח הצליח לעזוב את רוסיה כתב במכתבו: "גם הגאון הצדיק מוהרי"מ הכהן הי"ו עם תלמידיו יבואו הלום בעוד איזה ימים",[317] במכתב מאוחר יותר כותב ר' חיים עוזר כי הח"ח אכן הגיע והמשיך בדרכו לעבר ראדין, ר' חיים עוזר כתב "מרנין הדבר כי התורה חזרה לאכסניא שלה ורוב הישיבות שבו למקומם, גם הגה"צ מו"ר ישראל מאיר הכהן הי"ו בעהמח"ס חפץ חיים עם בני הישיבה שבו לראדין, ובימים אלו התארח אצלנו".[318]

317. אגרות אחיעזר עח'.

318. שם אגרת עט'.

כעבור מנוחה קצרה בווילנא המשיך הח"ח במסעו לראדין, בבוקרו של יום כה' בסיון המתינו בעלי הבתים ובני הישיבה יחד עם ראש הישיבה ר' משה בתחנת הרכבת של בסטון, שם קיבלו בשמחה את פניו של רבם הגדול הח"ח ושאר בני הישיבה ששבו מגלות שנמשכה שש שנים, במרחק של חמשה קילומטרים מראדין חיכו לח"ח כל בני העיר אנשים נשים וטף, על אף מחאתו הנמרצת של הח"ח התירו האנשים את הסוסים מעגלתו והם עצמם משכוה עד הגיעו לראדין.[319]

הח"ח ששם לב כי הסוסים הותרו מהעגלה, וכי למעשה, האנשים נושאים את העגלה, מיד כשהבחין בכך קפץ הח"ח מהעגלה ולא רצה לשבת בה יותר, עד שיוחזרו הסוסים למקומם וכך הוה. כשהשיירה התקרבה לעבר ראדין ציוה הח"ח לעצור את העגלה, באשר רצונו לדבר כמה מילים לפני בעלי הבתים של

ילדי החדר של ראדין.

ראדין, העגלה נעצרה, והח"ח פתח ואמר: "אחים אהובים אחים יקרים יש לי בקשה ואם לא תמלאו בקשתי לא אכנס לראדין אלא אחפש לי מקום אחר. אני רוצה שיהיה תנאי קודם למעשה", הקהל מיד השיב "נעשה ונשמע", מה שהרבי

319. ח"ח חייו ופעליו תלו'.

מבקש ודאי נקיים, ואז קרא הח"ח לקהל ואמר להם: "איני דר אלא במקום תורה. אני לא נכנס לראדין, כל זמן שהבעלי בתים לא יבטיחו לי שהם ייסדו ישיבה קטנה בעיירה. הישיבה הגדולה איננה על כתפיהם והחדר במקום לא מספיק. אם אתם רוצים שהעיירה תהיה מקום תורה אתם צריכים לפתוח ישיבה קטנה. ולבחורים שיגיעו מחוץ לראדין תתנו לאכול אצלכם ותשלמו את שאר ההוצאות של הישיבה קטנה". כמובן שכל הקהל הבטיח שידאגו לכל הדברים, ורק אחר כך נכנס הח"ח בראש השיירה לעיירה ראדין.[320]

הח"ח לא חיכה זמן רב, ומיד כשהגיע החל לפעול במרץ לדאוג להקמתה המחודשת של ישיבתו, מצא את בנין הישיבה הרוס וחרב, ומיד החל לפעול לבנין מחודש גשמי ורוחני, הח"ח מינה הנהלה רוחנית לישיבה כשבראשו ר' יהושע ליב לוינסון בנו של ר' צבי, וכן את חתנו של ר' צבי הירש ר' אליעזר קפלן, כשיחד עם ר' משה ור' נפתלי יפעלו לחדש את הישיבה כאשר היתה

רבי חיים עוזר באסיפת רבנים, שני משמאל רבי זלמן סורוצקין לידו ר' ראובן גרוזובסקי.

320. מאמר של ר"ש פליסקין, [מע"י ח"ד עמ' 79].

מימים ימימה, כולם נרתמו למשימה כשבראשם הח"ח, וכך החלה הישיבה בראדין לשוב לקדמותה, ולהעמד על תילה להיותה שוב אחת הישיבות החשובות ממנה נבנו וגדלו גדולי הת"ח שבדור.

המלחמה העולמית פגעה קשה בשלמותן של קהילות ישראל, קהילות רבות חרבו תושביהן נסו לכל עבר, וכל המוסדות שהיו בהן ושפעלו במשך שנים חרבו, היה צורך לעמל רב על מנת לקומם את מזבח ה' ההרוס, כך היה בראדין, וכך היה בשאר המקומות, גם בווילנא היה המצב דומה, בתקופת המלחמה בעת שנשקפה סכנה לחייו נמלט ר' חיים עוזר לתוככי רוסיה, באותו הזמן ניצלו המשכילים את המצב שאין הנהגה רוחנית ראויה, והחלו להשתלט על מוסדות החינוך, ואכן כששב ר' חיים עוזר מצא כי המשכילים השתלטו על מוסדות החינוך, וכי אף מנצלים את הכספים שנשלחו לסייע לרעבים ע"מ להגביר את כוחם ושליטתם,[321] ר' חיים עוזר החל לבנות ולהקים את קהילתו ולבנות מחדש את מוסדות התורה כפי שהיו קודם המלחמה, ואכן ר' חיים עוזר הצליח תוך תקופה לא ארוכה להעמיד את הדת על תילה, ולהקים רשת מוסדות חינוך מפוארים ואף לסייע לישיבות שגלו להקימם מחדש.

רבי משה לוין מתלמידי ראדין, חברותתו של ר' משה, לימים ראב"ד נתניה.

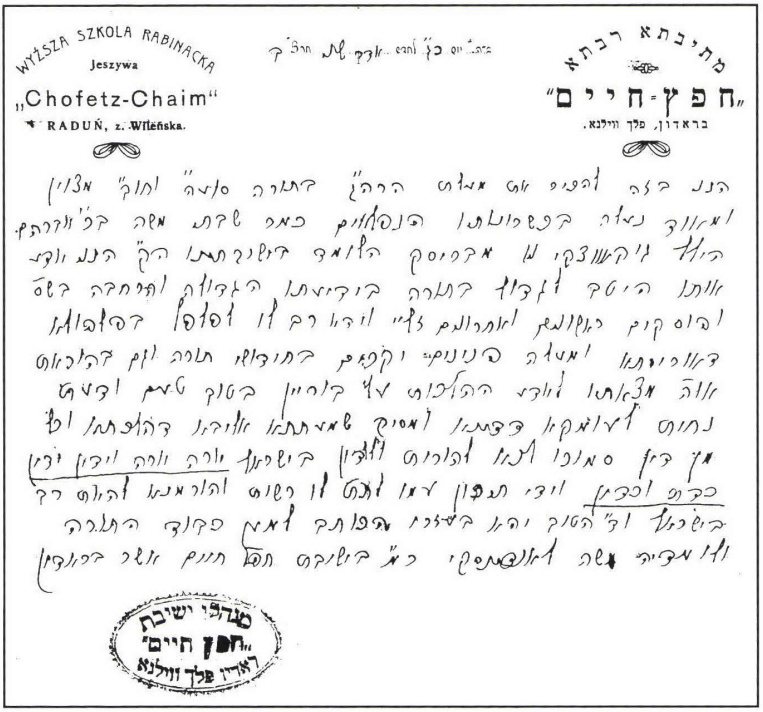
המלחמה הנוראה פגעה לא רק במוסדות החינוך והקהילות בלבד, אלא גם היחידים אשר גלו סבלו סבל רב, באשר נותרו חסרי כל, ור' חיים עוזר פעל בכל יכולתו לדאוג לקיומם הגשמי ולהשיג להם את צורכי מחייתם, שלח מכתבים לכל קצוות תבל שיסייעו בידו ע"מ שיוכל להגיש לכל יהודי באשר הוא, את מחסורו אשר יחסר לו.

---

321. אגרות אחיעזר עח', פד', עב'.

בב"ד עם ר' חיים עוזר

מלבד זאת, המלחמה הביאה לשאלות הלכתיות קשות של נשים עגונות אשר כתוצאה מהמלחמה נותרו ללא בעליהן ולא נודע גורלם, כמובן כי שאלות אלו שהינן מן החמורות, הובאו לשולחנו של ר' חיים עוזר על מנת שיפסוק מה היא ההלכה, והיו שאלות רבות מעין אלו. ר' חיים עוזר החליט להקים בית דין מיוחד על מנת שידון בשאלות קשות ומסובכות אלו, לב"ד זה צירף ר' חיים עוזר גם את ר' משה, ונעזר רבות בר' משה בפתרונות לבעיות הקשות והחמורות שניצבו בפניהם, ר' חיים עוזר התפעל כל פעם מחדש מישרותו של ר' משה ומבקיאותו

WYŻSZA SZKOLA RABINACKA
Jeszywa
„Chofetz-Chaim"
RADUŃ, z. Wileńska.

מתיבתא רבתא
„חפץ-חיים"
בראדון, מלך ווילנא.

מכתב סמיכה שנתן ר' משה לתלמידו ר' שבתי גוקוביצקי.

322. שמע מפיו הרב ח"י פלאטו.

המדהימה, הרב משה לוין [לימים אב"ד דנתניה] סיפר כי ר' משה "הציף" את ר' חיים עוזר בבקיאותו חסרת המעצורים והגבולות בכל השאלות שעמדו על הפרק..[322]

כוחו של ר' משה כפוסק נתגלה כבר שנים קודם לכן, כשהח"ח הסתייע בו בהכרעת הלכות בעת כתיבת המשנה ברורה, אך גם בשאלות של עגונות, ישנה עדות כי שנים קודם לכן כבר הופנו לר' משה שאלות מעין אלו, על מנת שיכריע כיצד לנהוג ומה לעשות, סיפר הרב יוסף כהנמן הרב מפונביז', כי בעת לימודו בראדין נכנס פעם לביתו של ר' משה ומצאו שקוע בענין מסוים בלימוד, הרב כהנמן שאלו במה עוסק כעת ראש הישיבה, ענה לו ר' משה "אני עוסק בהיתר עגונות".

שאלו הרב כהנמן "רבי, אינני מבין שאלת עגונות זה שאלה אם זה מותר או זה אסור, א"כ כיצד אתה מגדיר את השאלה כנידון ב"היתר" עגונות", ענה לו ר' משה "אמנם אתה צודק, אך בשאלת עגונות המבט והפנים צריכים להיות לכיוון ההיתר, לכן אני קורא לנידון שלפני שאלה בהיתר עגונות",[323] בשנים אלו כבר הופנו לר' משה שאלות כה חמורות כשאלות עגונות, ר' משה היה אז באמצע שנות הארבעים לחייו, וכבר אז הטילו על כתפו להכריע בשאלות כה חמורות, וכאמור שנים אחר כך צירפו גדול הדור ר' חיים עוזר לבית דין מיוחד שהוקם על מנת להכריע בשאלות רבות של עגונות שנתעוררו, בעקבות המלחמה העולמית הראשונה.

כוחו הגדול של ר' משה כפוסק הלכות הביאו להכרעות הלכתיות שונות, והיו מקרים שהכרעותיו אף היו שונות מהכרעתו של הח"ח, היה מעשה שר' משה פסק שמותר לעשן בתשעה באב, וכך נהג לגבי עצמו, ר' משה עצמו עישן בתשעה באב כבכל השנה, ר' נפתלי שראה את ר' משה מעשן העיר לו שזה אסור בתשעה באב, ור' משה השיב לו כי לדעתו ההלכה שמותר לעשן בתשעה באב, ר' משה ור' נפתלי החלו להתווכח על ההלכה בענין זה, כיון שראו שלא הגיעו לעמק השווה בוויכוח, החליטו השניים ללכת לשאול את הח"ח, נגשו ר' משה

323. הדברים נאמרו ע"י הרב כהנמן לר"ז פליטניק חתנו של ר' משה לונדינסקי, מפי הרב יעקב לונדינסקי, ארה"ב.

ור' נפתלי לח"ח ושאלו לדעתו מה ההלכה, האם העישון בת"ב מותר או אסור, הח"ח ענה שלדעתו ההלכה היא שאסור לעשן בת"ב, ר' משה החל להתווכח עם הח"ח ולהוכיח לו שלהלכה העישון מותר בת"ב. הח"ח שמע את דבריו ואמר ר' משה אפילו אם נקבל את דבריך שמעיקר הדין זה מותר, בכל אופן בפרהסיא וודאי אסור לעשן, מאחר ועלולים לפרש את זה לא כראוי, ואלו שלא מעשנים יכולים לסבור שיש כאן הנאת מעיים האסורה בת"ב.[324]

כוחו של ר' משה כפוסק התגלה במעשה נוסף שארע בראדין, היה זה שנים לאחר מכן כשראש הישיבה ר' נפתלי איבד את הכרתו אחר שקיבל שטף דם במוחו, כל נסיונות הרופאים להשיב את הכרתו לא הועילו, לראדין הוזעקו טובי הרופאים מלידא ומוילנא שניסו להשיב את הכרתו אך לשוא, הרופאים החלו להזריק לר' נפתלי זריקות ללא הגבלה כנסיונות נואשים להשיבו לחיים, ר' משה ניגש לח"ח ואמר לו: אני לא מבין מה רוצים ממנו שיתנו לו למות. הוא שוכב מת והם ממשיכים להזריק לו זריקות,[325] בנו של ר' משה סיפר כי ר' משה ניגש לבית המדרש לבחורים שאומרים תהילים וביקש מהם שיפסיקו לומר תהילים, אמר להם: "מה אתם מטרידים את ר' נפתלי, תנו לו למות".[326]

---

324. מפי רבי מרדכי לונדינסקי.

325. מע"י ח"א 201.

326. מפי רבי מרדכי לונדינסקי, שמע מפיו ר"ד צינמון.

פרק כ"א

מלחמה כנגד הבולשוויקים

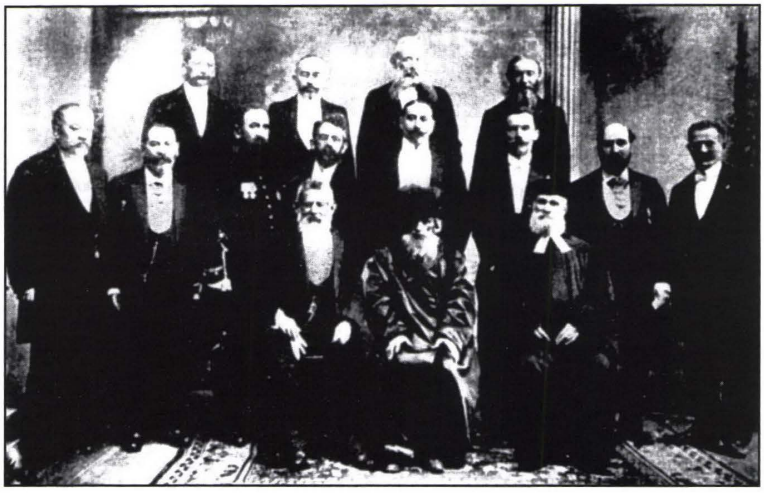
למרות שהח"ח סבר כי עליו לעזוב את רוסיה באשר מצבו הגיע לכדי פיקוח נפש, ובפרט שראה כי הבולשוויקים נלחמים נגד כל היקר והקדוש, וכוונתם לעקור את התורה, למרות זאת צער רב מילא את ליבו של הח"ח תדיר על שעזב את רוסיה. וככל שגזרות הדת ורדיפות היהודים ברוסיה התגברו, כן גבר צערו של הח"ח על עם ה' הנתון בשבי ובצרה, ובפרט היה מלא כאב לב שנקפו על שעזב את רוסיה, ולא נשאר שם ומסר את נפשו, הח"ח סבר כי אם היה נשאר שם ומוסר את נפשו בפועל למען היהדות, מסירות נפש זו היתה מפיחה חיים בלבבות יהודי המקום, אף סבר כי אם היה נשאר שם ונלחם היה גורם בכך לשבירת קליפת הטומאה של רוסיה,[327] אמר כי אם אכן היו פועלים ולוחמים במסירות נפש, אפילו אם היה קורה שכתוצאה מזה היו הורגים או אפילו תולים אותו, בכל זאת אין הם יכולים לעשות זאת אלא לגוף, ולגוף אין כל חשיבות.

הח"ח המשיך ואמר כי בזמן המשנה כשארעו מאורעות של מסירות נפש של יהודים למען התורה הביאו לבסוף לפריחה רוחנית, כך בעקבותיהם של מעשי מסירות נפש נוצר התלמוד, וכך אחר מאורעות השמד בספרד נוצרו ספרי הרי"ף הר"ן והרמב"ם, הוסיף הח"ח ואמר כי גם במאורעות וגזירות ת"ח ות"ט, אמנם נרצחו עשרות אלפי יהודים כך שבכמות הפסדנו יהודים רבים, הרי אח"כ שילמו לנו מן השמים בכפל כפליים, בכך שנתנו לנו את הגאון מוילנא רעק"א החת"ס ר"י מליסא, ועוד כוכבים המאירים שמי רקיע, הרי כי כתוצאה מאותה מסירות נפש נפתחו שערי שפע רוחניים אשר גרמו בעקבותיהם למלא את העולם

327. מפי הרב מרדכי צוקרמן.

בגדולי תורה...,[328] לכן התלונן על עצמו מדוע לא נשאר ברוסיה ומסר את נפשו למען השי"ת.

זו היתה משאלתו של הח"ח מיני קדם, לזכות למסור את נפשו למען כבוד ה' ותורתו, עד כדי כך שבנו ר' לייב מספר כי שמעו מתפלל וחוזר על עצמו פעמים רבות "תימסר נפשי על קידוש ה'... יתקדש שמך על ידי... קח את נפשי על קידוש ה'..."[329] כך הצטער אותו צדיק על שלא נשאר ברוסיה ומסר נפשו למען קידוש ה' וכבוד תורתו, צער רב ונוסף מילא את לבבו בכך שראשי הלוחמים ברוסיה כנגד היהדות הינם יהודים, הח"ח אף סבר כי גלות רוסיה הינה גלות יותר קשה אף מגלות מצרים, הסביר כי בעוד שבגלות מצרים היו

משלחת עסקנים יהודים שנועדו עם הצאר ניקולאי השני, במרכז רבי שלמה כהן בעל ה"חשק שלמה".

משועבדים, אך לפחות לא היו משועבדים ע"י אחיהם היהודים, בעוד ברוסיה זו גלות ע"י אחיהם עצמם ובשרם, והוסיף ואמר כי לכן יעקב אבינו דאגתו

328. ח"ח חייו ופעליו תקלב'.

329. שיחות הח"ח עא'.

הגדולה ביותר היתה מעשו שהיה אחיו, ואמר יעקב "הצילני נא מיד אחי מיד עשו", באשר כי להיות גולה ומיצר ע"י אחיו זו הגלות והצער הקשים ביותר, גם גלות רוסיה הינה גלות כזו, ולכן זו היא הקשה שבין הגלויות.[330]

ר' אלחנן וסרמן מספר כי שמע מהח"ח כי היבסקציה שהיו יהודים אשר לחמו מלחמת חורמה בבית ישראל ובשומרי מצוותיה, עליהם אמר הח"ח כי ברי לו כי הינם מזרע עמלק וחובה להלחם בהם, וכמו עמלק שנלחם בישראל ברפידים כאשר רפו ידיהם מן התורה, כך כח עמלק מתגבר כשכח התורה נחלש, ממילא המלחמה נגדו איננו אלא בהתחזקות בתורה.[331]

מבטו של הח"ח היה מבט ארוך טווח, ראה בכל הנהגות ה' את המידה כנגד מידה שבהם, ליבו לא פסק מלהרהר על מה עשה לנו כך ה', להכניס בגלות כה נוראה חלק כה גדול מעם ישראל, ובפרט שהינם נרדפים ע"י אחיהם ובשרם, עד שפעם התבטא: "מי יודע אם השמדת יהודי רוסיה לא באה כעונש על פרשת הקנטוניסטים אשר דמם הטהור נדרש ונתבע מעימנו"....[332]

מבט רחוק טווח של הח"ח הבהיר פרשות רבות והנהגות רבות של ה', פעם אחת אף אמר כי כל התמיהות והתהיות שיש לאדם על הנהגת ה', מדוע עושה כך מדוע כאן נוהג במידת הדין, ומאידך במקום אחר נוהג במידת רחמים ולא מעניש מיד את החוטא, כל שאלות אלו אמר הח"ח היו נפתרות לאדם לו היה חי שלוש מאות שנים, ואז כשהיה רואה את מכלול הדברים הכל היה ברור ומובן לו, כך חי הח"ח וכך הבין את פשר המאורעות והגזרות שניחתו על כלל ישראל כמידה כנגד מידה וכעונש על חטאי העבר.[333]

החרם כנגד טרוצקי

בעיירה ינובקה חי עסקן גדול אשר היה מרבה לבא אל הח"ח ולהתייעץ עמו,

---

330. ח"ח חייו ופעליו ח"א קעג'.

331. קובץ מאמרים עמ' צ'.

332. ר"מ שינפלד ניב המורה תשרי תשל"ה.

333. מפי הרב מרדכי לונדינסקי.

יום אחד לא הסכים הח"ח לקבלו יותר בביתו, כל בקשותיו של אותו עסקן להכנס לח"ח לא נענו, לאחר הפצרות רבות ניאות הח"ח לקבלו, כשנכנס אל הח"ח אותו עסקן, פנה אליו הח"ח ושאלו: "הזוכר אתה את האלמנה ברונשטיין ואת בנה לייבלה אשר למד בתלמוד תורה שבעיירה שלכם", האיש התאמץ להיזכר ולבסוף אמר כי אכן זוכר את האלמנה ואת בנה, הוסיף הח"ח ושאלו: "ומה אירע לאותו לייבלה היתום", ענה העסקן: "זוכר אני כי אמו לא יכלה לשלם את שכר הלימוד, ובמשך שנתיים התחשבנו במצבה והחזקנו את בנה בת"ת ללא תשלום, אך כעבור זמן זה לא יכולנו להמשיך ונאלצנו לשולחו מהת"ת"...

הח"ח הרים את קולו ואמר: "היודע אתה מי הוא אותו לייבלה ששינה את שמו לדוידוביץ... היום אותו לייבלה הוא לא אחר מאשר המנהיג הבולשביקי הידוע לייב טרוצקי... מי יודע אילו הייתם ממשיכים להחזיקו בת"ת שלכם איזה גדול בתורה היה צומח ממנו, וכעת במקום זה הוא ראש הלוחמים בדת ישראל ובתורת ה'..."[334]

לימים כשראה הח"ח כי אין ברירה אחרת החליט הח"ח להטיל חרם על לייב טרוצקי, זימן הח"ח אליו לראדין את ר' חיים עוזר [היתה זו אחת הפעמים הבודדות שר' חיים עוזר הגיע לראדין, תדיר הח"ח היה נוסע אליו, באשר הח"ח סבר כי הוא "נשיא כלל ישראל" ולכן מן הראוי שהוא ילך אליו]. כמו כן צירף הח"ח את ר' אלחנן שגם אותו הזמין לצורך עשיית החרם, הח"ח הסביר לר' אלחנן כי את החרם הוא עושה דווקא על טרוצקי, כי על טרוצקי זה יחול באשר הוא יהודי,[335] לחבורה זו של עושי החרם צירף הח"ח גם את ר' משה.

---

334. זה האיש עמ' 90 וכן אור אלחנן ח"א עמ' סז'.

335. העדות המובאת כאן הינה עדות ראיה של הרב מרדכי לונדינסקי כפי שסיפרה לנכדו ר"ד צינמון, בספר אור אלחנן מובאת עדותו של הרב שמעון שוואב אשר שמעה מר' אלחנן כשביקר אצלו בבולטימור בשנת תרצ"ח, ר' אלחנן סיפר כי הח"ח הזמינו במברק לבוא אליו למקום שהותו בדוגלישוק שבסביבות ראדין כשבא ר' אלחנן גילה לו הח"ח כי החליט להטיל חרם ושמתא על לייב טרוצקי בגלל חלקו ברדיפות הדת ברוסיה הח"ח הוסיף "כשמדובר בגויים אין לנו שליטה אבל טרוצקי הוא יהודי כבר בירדתי ביורשא את שמו ואת שם אמו ובכוחנו להפריע אותו ממעשיו, במצוות הח"ח נקראו בחשאי עוד יהודים בשעה מאוחרת בלילה של בהכנ"ס המקומי ושם הדליקו נרות

נתכנסו אותם גדולי עולם ויחדיו ערכו "חרם" על אותו לייב טרוצקי, עד הראיה לאותו החרם ר' מרדכי לונדינסקי סיפר כי ניסה מספר פעמים להכנס לתוך החדר ולראות מה עושים בו אותם גדולי עולם, אך אדם שעמד בכניסה שמר לבל יכנס שום אדם לתוך החדר. רק אותם גדולים שהיו ראויים להשתתף במעמד נורא זה השתתפו בו.

רבי חיים עוזר מהלך ביערות ווילנא.

כעבור זמן קצר אחרי אותו חרם נאלץ לייב טרוצקי לברוח על נפשו מחוץ לגבולותיה של רוסיה, ברח למדינת מקסיקו שבדרום אמריקה אך גם שם לא מצא מנוח לנפשו, כשלבסוף השיגוהו רודפיו והרגוהו, כך פעל החרם את פעולתו על לייב טרוצקי. כך בא אל קיצו חייו של גדול הלוחמים נגד היהדות ברוסיה, שר"י.

הנהגה זו של הח"ח ביחס לר' חיים עוזר בה נהג שרק במקרים חריגים הזמינו אליו היתה מפאת יחסו המיוחד של הח"ח לר' חיים עוזר. הח"ח העריך עד למאד את ר' חיים עוזר קרא לו "נשיא כלל ישראל", לעיתים כשאשתו של הח"ח רצתה לקנות לביתם דברים וחפצים נוספים, והח"ח התנגד באשר סבר שזה מותרות, כששאלתו אשתו הלא לר' חיים עוזר יש בביתו דברים אלו בבית ומדוע לי אסור לקנותם ענה לה הח"ח: "ר' חיים עוזר הוא

הוציאו את ספר התורה מתוך ארון הקודש תקעו בשופר ובאותו מעמד נורא הטילו חרם על טרוצקי וקיללוהו בכל הקללות האמורות בתורה, מני אז התחילה תבוסתו הגדולה עד שנמלט מרוסיה ונרצח במקסיקו הרחוקה, [שם עמ' סח'], יתכן ומה שעשה הח"ח עם ר' משה ור' חיים עוזר ור' אלחנן היה חרם בעוד המעשה המובא מפי ר' אלחנן היה פולסא דנורא. ואכן היו אלו שתי מעשים נפרדים [הערת ג"א שליט"א].

נשיא כלל ישראל ולכן לו מותר"..[336]

הח"ח העריך מאד את דעתו של ר' חיים עוזר, ולכן גם התייחס בצורה מיוחדת לדעתו, סיפר הרב סאוויצקי כי זוכר ששהה עם הח"ח באזור ווילנא, ור' חיים עוזר הגיע עם מכונית לבקר את הח"ח, כשהגיע ר' חיים עוזר, הח"ח נישקו ואח"כ ממש הכריח אותו ללכת לנוח, למרות שר' חיים עוזר בא עם מכונית, כך שלא היה כל כך עייף מהנסיעה בכל זאת הח"ח דאג שמיד ילך לנוח, אחד מבחורי הישיבה ששהה שם ניגש לר' חיים עוזר ושאלו אולי יצטרף אליהם לתפילת מנחה, הח"ח ששמע את הבקשה אמר, אורח שמגיע מה שצריך לדאוג לו זה לאוכל לשתיה למנוחה.[337]

כך דאג הח"ח לרעו הקרוב והגדול ר' חיים עוזר, לכן גם נלחם הח"ח בחירוף נפש עבור בחירתו של ר' חיים עוזר לרבה של ווילנא, באשר הח"ח סבר כי אין כאן מלחמה על כבודו הפרטי של ר' חיים עוזר, אלא כבודו של ר' חיים עוזר זה כבוד התורה וכבוד כלל ישראל, ממילא המלחמה הינה על ענין הנוגע לכלל ישראל, ולכן אף שהיה זמן שר' חיים עוזר סבר להתפשר עם הצד שכנגד, הח"ח לא הסכים לכך בשום פנים ואופן, באשר הח"ח סבר כי אם היה זה נידון על כבודו הפרטי על זה יכל ר' חיים עוזר למחול, אבל על כבוד כלל ישראל על זה אין בכוחו של ר' חיים עוזר למחול.[338]

גם ר' משה העריך מאד את ר' חיים עוזר, פעם התבטא ר' משה בהתפעלות "ר' חיים עוזר הינו גאון הגאונים... איך הוא מצליח להישאר כזה גאון למרות

---

336. מפי הרב מרדכי לונדינסקי.

337. מפי חתנו של הרב סאוויצקי.

338. מפי ר"ח קלצקין תלמיד הישיבה בראדין. בזמן הפולמוס אודות הרבנות בווילנא רצה ר' חיים עוזר להשלים עם הרב מטעם, החזו"א סבר שלא טוב הדבר, אבל לא הביע דעה לפני ר' חיים עוזר אלא שלח את אחיו ר"מ קרליץ אל הח"ח שיורה לרח"ע שלא יעשה שלום עמהם כי זה יזיק למערכה נגד החפשיים, ואכן בימי הח"ח לא עשה ר' חיים עוזר שלום עמהם, אבל לאחר פטירת הח"ח השלים עמהם ר' חיים עוזר, ולא אמרו לו שום דבר, ואמר החזו"א כי סיבת הדבר היא משום שלגדול הדור לא אומרים מה לעשות. [ואלה תולדות יצחק עמ' פ'].

שכל טירדות כלל ישראל על כתפיו... זהו דבר מופלא"....[339]

עלינו לקום ולעשות מלחמה.

מחשבותיו של הח"ח לא נחו ולא רגעו ממלחמת הדת כנגד היהדות והתורה ברוסיה, כל הזמן חשב הח"ח כיצד לפעול להציל את שלשת מיליוני היהודים שנשבו, ושנאסר עליהם לקיים את התורה והמצוות, רבי יעקב ניימן פעם אכל עם הח"ח בשבת בסעודה שלישית, בסעודה דיבר הח"ח ובתוך דבריו נזעק: "מדוע אנו שותקים, הרי הם לא נותנים לקיים את התורה עלינו לקום ולעשות עמם מלחמה, וכי מה אנו מפחדים שמא יהרגו כדאי כל זה עבור כבוד שמו ית'"....[340]

הרב מרדכי לונדינסקי סיפר כי זוכר כי היה זה בבין הזמנים, וחלק מבחורי הישיבה נשארו בראדין, לפתע קרא הח"ח לאחד הבחורים וביקשו כי יקרא לכל הבחורים לבית המדרש, באשר יש לו דבר חשוב לומר להם, הבחור כמובן הלך לכל האכסניות בהם שהו בחורי הישיבה, ומסר להם כי הח"ח מבקש לומר להם דברים חשובים, ואכן כל הבחורים נאספו בבית המדרש והח"ח החל לשאת בפניהם דברים, הח"ח החל לשרטט בפניהם תוכנית למלחמה עם רוסיה, הח"ח אמר נצא עם מיליון ואפילו עם שתי מיליון יהודים ונתחיל להלחם ברוסיה, נסתער על הגבולות... אמנם יתכן שיהרגו מאה אלף ומאתיים אלף יהודים, אבל לבסוף ננצח את הרוסים ובכך נביא לשחרורם של מליוני אחינו הנתונים שם בשביה, כך דיבר הח"ח במשך שעה ארוכה, הדברים שאמר הח"ח גרמו לתמהון רב בקרב בחורי הישיבה, שהתאמצו מלכבוש את חיוכם מחמת אי הבנתם את כוונתו האמיתית והעמוקה של הח"ח.

הרב יואל קלופט[341] סיפר כי בשנות צעירותו בעת לימודו בישיבת ראדין,

---

339. מפי חתנו של הרב סאוויצקי.

340. דרכי מוסר רצה'.

341. הרב יואל קלופט למד בראדין במשך שנה וחצי ואח"כ עבר לישיבת מיר ונחשב לאחד מחשובי הבחורים, כעבור שנים עלה לא"י והתקרב מאד לחזו"א, בנוסף לגדלותו

משמאל - רבי מרדכי לונדינסקי בעת כהונתו שרבה של פאהוסט, עם הרב משה לוין.

היה הח"ח תדיר בוכה בדמעות שליש על מצבם של יהודי רוסיה, והח"ח אמר "עשינו שגיאה. היינו צריכים לאסוף חמישים איש ולהלחם ברוסיה. ראשי הישיבה שהיו בחברתו של הח"ח חייכו למשמע דבריו.. ר' משה אף אמר בבדיחותא "לא יתנו לנו לעבור את הגבול".

בתורת הנגלה היה גדול בתורת הנסתר, כשעבר לחיפה היה לתל תלפיות שהכל פונים אליו לעצה תושיה וברכה, ר"י קלופט נפטר בט' אדר תשמ"ה.

הח"ח התרגש למשמע דבריו של ר' משה ואמר "לכזה בטלן אתם חושבים אותי. בוודאי שהיינו כולנו נהרגים מיד, אבל הכח של הסיטרא אחרא היתה נחלשת אם היינו מראים מסירות נפש".[342]

באותה התקופה בה נשלטה רוסיה ע"י הבולשביקים ויהודיה נרדפו מלקיים את מצוות התורה, ומאידך גם נאסרה עליהם היציאה מרוסיה, רוסיה הפכה להיות מעין בית כלא גדול למיליוני יהודים, בין אלה שנשארו כלואים וסגורים ברוסיה, היה גם חתנו הגדול של ר' משה, רבי אברהם ישראל משה סלמון אשר היה רב בחרקוב ואף עמד שם בראשות ישיבה, ר' משה דאג מאד לשלומם הגשמי ובפרט לשלומם הרוחני, ר' משה בכה בלי סוף בדאגתו כיצד חתנו בתו ונכדיו יוכלו להמשיך ולקיים את התורה והמצוות תחת השלטון הלוחם נגד כל שמץ דבר שבקדושה, אדם גדול ונכבד שראה את בכיותיו של ר' משה ורוב דאגתו, ניסה לנחמו ואמר לו: "אפשר להיות יהודי גם ברוסיה. מי שבאמת רוצה יכול להשאר שומר תורה ומצוות גם שם למרות כל הקשיים".

ר' משה חש כי הדברים לא נאמרים בלב שלם, באשר אותו אדם גדול לא זכה וכל בניו ונכדיו אשר היו ברוסיה לא שמרו תורה ומצוות, ולכן ר' משה סבר שלאור מצב בני משפחתו קל לו לומר את הדברים, ר' משה אמר בכאב: "הוא חכם. את נכדיו הוא מדמה לנכדי. במצבם הרוחני של נכדיו אכן קל להם להשאר ברוסיה, אך נכדי היראים והשלמים מה יהא עליהם".

למרות שר' משה העריך עד למאד את אותו אדם גדול, ופעם ששוחחו בלימוד התפעל ממנו ר' משה כל כך, עד שאמר בהתפעלות: "היכן מוצאים היום ראש כזה כמו של ר'..." הרי כשחש שדברי ניחומיו יש בהם מעט זיוף, באשר איננו חש לעמקותו את מצבו, כיצד יכול לנחמו, ור' משה בסלידתו מכל שמץ של זיוף מיהר למחות ולדחות את דברי הניחומים הללו.[343]

ר' משה כאיש שהאמת טבועה בנפשו לא סבל הנהגות של חנופה. מעשה היה בראדין שמידי שנה היה יום מסוים בו חגגו השוטרים, ביום חגם זה היו הוללים ומשתכרים, לפני אותו יום היו השוטרים סובבים בעיירה וכל תושביה

342. מע"י ח"א 104.

343. מפי ר' חנא קלצקין.

היו "תורמים" להם כסף להוצאות יום חגם, תלמיד הישיבה בראדין סיפר כי ראה כיצד שוטר ניגש לר' משה וניסה להתרימו, ר' משה ענה בשלילה לבקשתו, ולא הסכים בשום אופן לתת לו אפילו פרוטה, אחר שהלך השוטר ניגש התלמיד לר' משה ושאלו: "רבי, מדוע לא נתת להם מעט כסף", ענה לו ר' משה: "הגויים רוצים כסף בשביל להתהולל ולהשתכר, ואני עוד אעזור ואסייע להם", למרות שרוב התושבים חששו לעורם והעדיפו לתת, ר' משה עמד בשלו ולא הסכים להנהגת חנופה זו ביחס לשוטרים הגויים של ראדין.[344]

344. מפי ר"ח קלצקין שהוא התלמיד שדיבר ע"כ עם ר' משה.

פרק כ"ב

על משמר חומות היהדות

ישיבת ראדין התאחדה אחרי שש שנות גלות ברוסיה, הח"ח החל במרץ לשקם את הישיבה ולהעמידה על תילה כאשר היתה לפני המלחמה, בצד עמלו של הח"ח בהחזרת הישיבה לימי זוהרה ותפארתה, עמל הח"ח ללא לאות ובמסירות נפש להעמדת חומות הדת על מכונה, המלחמה הנוראה הרסה את הקהילות, ודברים שהיו ונהגו בהם עד אז השתבשו לבלי הכר, מאמץ רב נדרש לנסות ולהחזיר את מצבו של כלל ישראל למה שהיה קודם המלחמה.

קבוצה מתלמידי הישיבה בראדין.

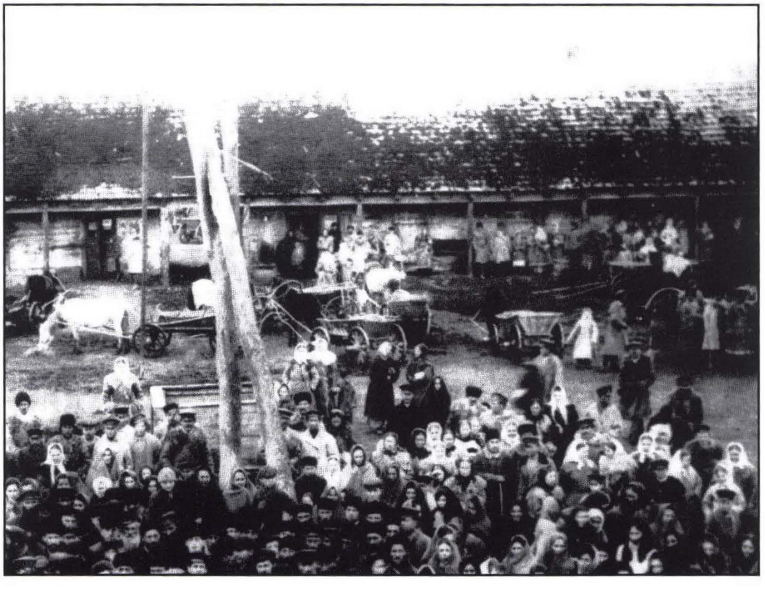
מצב החרום שהיה בזמן המלחמה גרם לכך שמעשים שהיו לפני כן בגדר בל יראה ובל וימצא בכרם ישראל, הפכו להיות נפוצים ומצויים, אפילו השבת שנשמרה במסירות במשך דורות החלה להפרץ ולהחלל, בעיירות רבות חנויות שבבעלות יהודים, מזמן המלחמה ובצוק העיתים פתחום רח"ל אף בשבת, המצב הזה נשאר אף אחר המלחמה, וחומות השבת כמו חומות נוספות ביהדות נפרצו ונבקעו, הח"ח כקברניט וכמנהיג כלל עולמי עמל בכל כוחו לגדור כל פירצה שנפרצה, הדברים אמורים ביחס לקהילות רחוקות, על אחת כמה וכמה שבעיירה ראדין עצמה שמר הח"ח בכל כוחו כי שום פירצה לא תתהווה, ארע בראדין שספר העיירה החל לחלל את השבת בפותחו את מספרתו בשבת, הח"ח ששקל כל דבר לגופו ובכל פעולה בה נקט שקל קודם כיצד ראוי לנהוג בה, במקרה זה לא יצא ללחום נגדו בחנית וחרב, אלא הורה על החרמתו של הספר ע"י בחורי הישיבה, וכך נהגו בחורי הישיבה, ומכיון שספר זה היה הספר היחידי בראדין, היתה תקופה ארוכה שבחורי הישיבה לא הסתפרו ושערם היה ארוך מחמת אי הסתפרותם,[345] לבסוף נכנע אותו ספר וחזר לשמור על השבת, ובחורי הישיבה הורשו לחזור ולהסתפר אצלו.

פירצה נוספת אירעה בראדין בעת שפורקי העול שבין תושבי העיר פתחו בראדין ספריה שהיו בה ספרים האסורים בקריאה. הח"ח כאב את פתיחת המקום וזעק מכאב על כך, בין בחורי הישיבה היו כאלו שסברו שראוי לעשות מעשה [בניגוד לדעת הח"ח] אותם בחורים הלכו באישון ליל ושרפו את הספריה, דעתו של הח"ח לא היתה נוחה מזה באשר אחר השריפה נעשה רעש גדול מצד אותם משכילים על המעשה שנעשה, כתוצאה מכך, הצליחו לגייס כספים רבים לבניית ספריה חדשה עד שלבסוף הוקמה ספריה חדשה וגדולה יותר משהיתה קודם לכן, בנוסף לכך אחר מעשה השריפה של הספריה בחורי הישיבה פחדו להסתובב בראדין מאימת אותם פורקי עול ומחשש שינקמו בהם על שריפת הספריה, למרות שהח"ח זעק ומחה על כל פירצה שנוצרה, הרי לא תמיד סבר כי דרך המלחמה הינה בהכרח בכח הזרוע,[346] בתבונה תעשה לך מלחמה...

---

345. עדות הרב סאוויצקי, מפי חתנו.

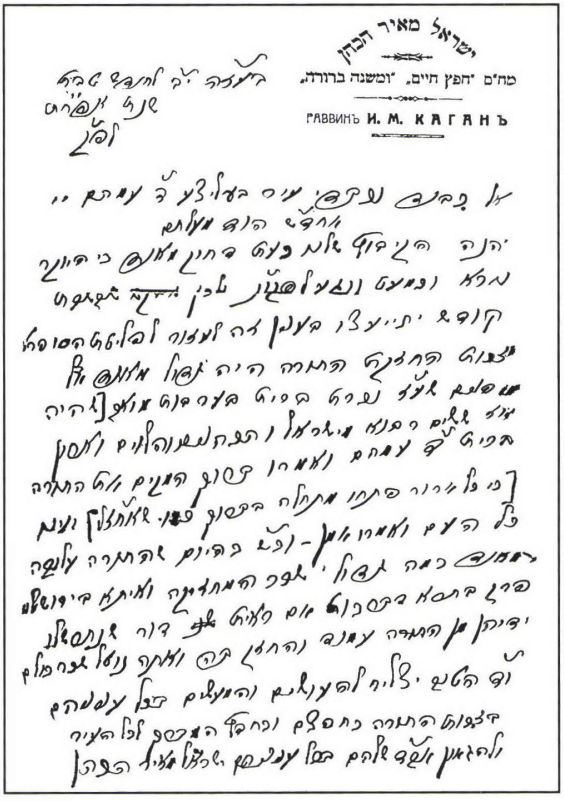
346. מפי ר"ש שורפין, תלמיד ראדין.

תמונה של העיירה ראדין.

כך לחם הח"ח לגדור את הפירצות בראדין, בכל מקום שסבר וראה כי ישנם פירצות הלך ופעל, וזכה לסייעתא דשמיא בזכות מסירות נפשו, היו פעמים שהח"ח נסע לצורך אסיפת כספים לישיבתו, וכשראה כי ישנם תקלות בשמירת המצוות, עזב כליל את העיסוק בענייני אסיפת הכספים ופנה לפעול לחיזוק ושמירת חומות הדת, אירע שהח"ח הגיע לריגא לאסוף כסף עבור ישיבתו, וכשראה כי חנויות רבות פתוחות בשבת, נשאר שם במשך כשלשה שבועות ופעל ללא הרף, עד שלבסוף הצליח להביא לסגירתם של שלש מאות חנויות שהיו פתוחות בשבת, מרוב אותו עמל נחלש הח"ח ונאלץ לשכב חולה למשך כשבוע, מגודל המאמץ שהיה לו בעמלו למען קדושת השבת,[347] אגב, מסירות נפשו הביאה לכך שחלק מאותם סוחרים לא רק שהחלו לשמור שבת, אלא אף חזרו בתשובה שלימה, אחד מאותם סוחרים סיפר שלמרות היותו חילוני ורחוק משמירת המצוות הרי כשהח"ח דיבר אליו, הרגיש בדבריו כאילו עומד לפניו

347. קצור תולדות הח"ח לבנו ר' לייב עמ' 84, וכן ר"ד זריצקי שבת ומועדים.

ישראל מאיר הכהן
חפץ חיים, זכשנה ברורה
RABBINER И. М. КАГАНЪ

מכתב החפ"ח, המבקש עזרה וסיוע למען הישיבה, בין דבריו "המצב נורא וכמעט נוגע לפיקוח נפש".

אדם עם אקדח טעון המכוון לליבו.

הצלה ע"י זכות השבת

מעשה היה שהחפ"ח ור"א קלמנוביץ הלכו לעיר מסוימת, שהיו בה פירצות רבות בשמירת השבת, השניים פעלו רבות והצליחו לגרום לכך שחנויות ובתי עסק רבים יחדלו להיות פתוחים בשבת, החפ"ח שמח מאד על הצלחת פעולתם למען שמירת השבת.

כששבו החפ"ח ור"א קלמנוביץ עצרו לחניית ביניים בווילנא, בהיותם שם ניגש אליהם אדם וביקש מהחפ"ח ברכה מאחר ובתו הינה חולה מסוכנת, החפ"ח שמע את בקשתו ואמר לו שיתרום כסף למען הישיבה, האיש עשה כעצת החפ"ח והלך לביתו, כעבור זמן מסוים שב האיש לחפ"ח ואמר לו כי המצב לא הוטב ואף החמיר במידת מה, החפ"ח אמר לאותו האיש שיקבל על עצמו ללמוד הלכות שבת, ענה האיש: "אבל אינני יודע ללמוד, רבי", הוסיף האיש ואמר: "אם כן, רבי, מה לעשות על מנת להציל את ביתי, רבי הושיעני," בכה האיש בפני החפ"ח, החפ"ח סבר שזכות השבת בכוחה להגן ולהושיע, ולכך לפני כן ניסה שהאיש יקבל ע"ע את לימוד ההלכות של השבת, אך כיון שהאיש היה יהודי שאיננו יודע ללמוד חיפש החפ"ח דרך כיצד יוכל לפעול למענו.

מימין - רבי אברהם קלמנוביץ, לידו האדמו"ר מאוזורוב.

החי"ח סבר כי כל הזכות שפעלו למען השבת באותה העיר הינה בעיקר של ר"א קלמנוביץ באשר הוא יזם את הנסיעה לשם, והוא אשר לקח את החי"ח לאותה העיירה, לכך פנה החי"ח לר"א קלמנוביץ, וביקשו שימסור את זכויותיו שפעל למען השבת עבור אותה ילדה חולה, ר' אברהם סרב בתחילה, אך החי"ח לחץ עליו והפציר בו, עד שלבסוף ר' אברהם הסכים והקנה את זכות השבת שפעל באותה העיירה עבור הילדה החולה, כעבור זמן קצר אכן הילדה הבריאה ושבה לאיתנה.

כשהגיע ר' אברהם לר' חיים עוזר, אמר ר' אברהם לר' חיים עוזר כי הוא לא ישן כל הלילה בגלל שהפסיד את זכויותיו שפעל למען השבת, אמר לו ר' חיים עוזר: "על זה, בגלל סיבה כזאת לא ישנת כל הלילה, אתה צריך לא לישון כל הלילה על שהינך רואה יהודי כהחי"ח המדבר אל ה' כדבר איש אל רעהו, על כזה דבר ראוי שלא תישן כל הלילה, אך לא על כך שויתרת על זכויותיך".[348]

348. מפי הרב דוד קוויאט ששמע מר"א קלמנוביץ, שמע מפיו ר"ד צינמון, האמונה החושית של החי"ח גרמה לכך שדיבר אל ה' כדבר איש אל רעהו, ביטוי נוסף לאמונתו החושית של החי"ח שמענו מפי הרב פסח פלאטו תלמיד הישיבה בראדין, הוא סיפר כי הוריו עמדו לעקור ולגור באמריקה, הם רצו כי בנם יצטרף עמהם, אך ר' פסח לא רצה להינתק מהישיבה וכך החליט כי הוא נשאר בישיבה בראדין, הוריו הגיעו להיפרד ממנו בטרם נסעו לאמריקה, אחר הפרידה הוא היה עצוב וחש את עצמו בודד, לפתע חש יד המונחת על כתפו כשהסתובב ראה כי זו ידו של החי"ח, החי"ח פנה אליו ואמר לו "הא קלצקער [ע"ש עיר הולדתו קלצק] נשארת לבד... קשה להשאר לבד..." אח"כ הרעים

כך התפעלו גדולי ישראל מהח"ח, מדיבוריו על הקב"ה כדבר איש אל רעהו, ר' חיים מבריסק אמר כי תפילותיו של הח"ח מתקבלות בשמים בגלל שהוא מדבר אל הקב"ה כדבר איש אל רעהו, חתנו של הח"ח ר' מנדל זקס סיפר כי שמע את הח"ח פונה אל הקב"ה ואומר "שמעת את תפילתי כמה פעמים אנא שמע תפילתי גם היום".[349]

הח"ח נהג כך גם בעת שהיה עולה לעליית הגג שבביתו, שם היה מדבר אל ה' ומבקשו בשפתו את בקשותיו, כמו כן היה מתחנן על כלל ישראל, לעיתים מזומנות היו דיבוריו אלו של הח"ח מלווים בבכיות קורעות לב, היה זה בכי על כלל ישראל בכי לה' שיחוס על עמו, כמו כן היה הח"ח בוכה על צרותיהם של יחידים ששמע עליהם, וביקש מה' רחמים עליהם.

חתנו של הח"ח ר' צבי לוינסון פנה לר' חיים עוזר וביקשו כי מאחר שהח"ח נוהג להתבודד ולבכות על צרותיהם של כלל ישראל לעיתים מזומנות, והוא חושש כי הדבר יזיק לבריאותו, לכן ביקש ר' צבי הירש מר' חיים עוזר כי יכתוב מכתב לח"ח בו יבקש ממנו להפסיק ממנהגו זה. ר' חיים עוזר שאל את ר' צבי הירש מה עושה הח"ח אחר אותם בכיות, ענה לו ר' צבי, הוא הולך לישון וקם אח"כ להתפלל כוותיקין, אמר לו ר' חיים עוזר, אם כך הרי כי בכיות אלו הינם חלק מעבודת ה' שלו, אם הוא יכול אחר כך ללכת לישון, אות הוא כי כל אותן בכיות הינן חלק מעבודת ה', ובעבודת ה' כזו אין חשש שינזק ממנה.[350]

אחד התלמידים סיפר כי בשנותיו האחרונות של הח"ח היה מתפלל במנין שבביתו, ולעיתים קרובות שמע את הח"ח מדבר, בתחילה לא הבין עם מי הח"ח מדבר, רק כעבור זמן הבין כי הח"ח מדבר עם הקב"ה כדבר איש אל רעהו, אותו תלמיד שמע את הח"ח מדבר לקב"ה ומליץ יושר על כלל ישראל, הח"ח אמר כשהוא פונה לה' "מה אתה רוצה מהם. מה יש לך דרישות מהם... הם שבורים...

הח"ח בקולו ואמר "לבד? עם ה' נשארת... יהודי אף פעם לא לבד תמיד הוא עם ה'..." כך סיים הח"ח את דבריו, ר' פסח סיפר כי מילותיו אלו של הח"ח נסכו בו עידוד וחיזקוהו בזמנים הקשים שעמדו בפניו תמיד חש כי הוא לעולם איננו לבד... ה' עימו...

349. הצדיק ר' שלמה עמ' טז'.

350. מפי הרב מרדכי לונדינסקי ששמע א"ז מרבי חיים עוזר.

העניות מעבירתם על דעתם ועל דעת קונם... מה אתה רוצה מהם.[351]

מסירות נפש למען קיום התורה

למרות זקנותו של הח"ח הוא הרגיש את האחריות הכבידה המוטלת עליו כמנהיג של כלל ישראל, ובמסירות נפש פעל לבנות להקים ולשקם את הריסות כלל ישראל, ולסתום כל פירצה המאיימת על שלמות קדושתו וצביונו של כלל ישראל. כך יזם הח"ח את הקמת וועד הישיבות, הח"ח פעל במסירות נפש להקמת הארגון שהיה אמור לגרום להקלת החזקתם של הישיבות, בשנת תרפ"ה התאספו בביאלסטוק כל גדולי הדור, הח"ח היה חלש מאוד ובכ"ז סבר שכיון שהדבר הינו למען חיזוק התורה יש לפעול במסירות נפש.

הח"ח לעת זיקנותו, עוסק בתורה עטוף בטלית ותפילין.

כשהגיע הח"ח לאסיפה, נשא את דבריו ואמר: "באמת אם היו מבטיחים לי אפי' מאה זהובים לא הייתי בא, מה אני אומר מאה זהובים, אפי' בעד מאה מצוות לא הייתי בא כי אני חלש, ואינני רשאי לנסוע, אך משנוגע הדבר לקיום התורה לא התחשבתי בשום דבר ונסעתי", באותה האסיפה היו כאלה מחוגי הפשרניים שדרשו כי בתקציב שמפריש וועד הישיבות ינתן כסף גם למוסדות שבהם מערבים קודש וחול, הח"ח התנגד בכל כוחו לצרף מוסדות אלו לוועד הישיבות, כתוצאה מהתנגדות זו של הח"ח עמדה האסיפה להתבטל, והיו כאלו שניסו לשכנע את הח"ח שעדיף להסכים לדרישה זו מאשר להתעקש ובכך

351. עד שמיעה הרב בעלסקי, ארה"ב.

לגרום לביטולו של הכינוס, אך הוא עמד על דעתו ולא הסכים בשם אופן לכך, הח"ח אמר: "נו כשם שבאנו לכאן כך יכולים אנו לשוב ללא שיצאו תוצאות מאסיפה זו".

בערב אף נאם הח"ח לפני סוחרים ודרש מהם שיעזרו בכל כוחם למען התורה, המשיך ואמר: "עיניכם הרואות שלמרות זקנותי באתי אליכם ונתתי כבודי לכלימה... הרי זה בשבילי ממש בזיון, התקהלויות וכבוד מעין זה, אלא מאי, אמרו לי שזה יכול להועיל לחיזוק התורה, ואם זקן כמוני מתבזה כ"כ למען התורה גם אתם חייבים לפעול בכל כוחכם למען התורה".

מן השמים מוליכים את הח"ח

כשחזר הח"ח מביאליסטוק צריך היה לעבור בוולקביסק ושם להחליף רכבת, המעבר מרכבת אחת לשניה היה אמור לקחת הרבה זמן, מחמת זקנותו של הח"ח, ובני לוויתו חששו כי הח"ח לא יספיק להגיע ולהשיג את הרכבת שהיה אמור לעלות עליה, ואם כך היו נאלצים לחכות לרכבת השניה שתגיע רק למחרת. לפתע ראו בני הפמליה של הח"ח כי במסילה הסמוכה אליהם מגיעה הרכבת, למרות שלא היתה אמורה להיות שם, אלא במסילה המרוחקת מהם, אחרי בירור קצר התברר שעקב טעות שקרתה נאלצה הרכבת לנסוע במסילה אחרת דבר שלא קרה שנים לפנ"כ, ואותה המסילה היתה המסילה הסמוכה לח"ח, רצון יראיו יעשה, משמים הוליכו וסייעו לח"ח בדרכיו.[352]

פעם שאל רב אחד את ר' אלחנן ווסרמן האם לח"ח היה גילוי אליהו, ר' אלחנן אמר אינני יודע, אבל יש לי מעשה לספר אשר קרה בעת שר' אלחנן והח"ח חזרו מוורשה ונאלצו להחליף רכבת באמצע מסעם, והרכבת השניה אמורה היתה להגיע תוך חמש דקות, והיה עליהם לעבור דרך שדה, והיה נראה שלא יספיקו, ולפתע הרכבת עברה במסילה הסמוכה אליהם, דבר שלא ארע מעולם,[353] מן השמים סייעו והוליכו את הח"ח בדרכיו למען כלל ישראל ותורת ישראל.

---

352. ח"ח חייו ופעליו ח"ב תקפ' ח"ח עה"ת ס'.

353. מפי הרב מרדכי לונדינסקי ע"י ר"ד צינמון.

פעם הרגיש הח"ח כי הוא חלש מדי ואין בכוחו לפעול, פנה לר' משה וביקשו כי יסע לפולין להפיץ שם אמונה, ר' משה אמר לח"ח אם הייתי בא אליהם כמו אברהם אבינו שהיה נותן לאורחיו אוכל וכל צרכם, ואח"כ היה אומר להם להודות לה', וכך אם אני הייתי מביא להם כסף, אח"כ יכולתי לבוא ולדבר עמהם על חיזוק האמונה, אך כשאני מגיע ונאלץ לקבל מהם טובות ולאכול אצלם, ואח"כ לבוא ולומר להם שהכל מה' זה אי אפשר ואינני יכול לעשות כן.[354]

מעשה דומה סיפר חברותתו של ר' משה בראדין ר' משה צ'ציק, היה וויכוח בין הח"ח לר' משה, הח"ח סבר כי ראוי ורצוי שבימי בין הזמנים בחורי הישיבה ילכו לעיירות וירביצו שם תורה ואמונה, אך ר' משה התנגד לכך נחרצות, ר' משה סבר שלא ראוי שבחורי הישיבה יעשו כך, הח"ח שאל פעם את ר' משה מדוע הינך מתנגד שבזמן שבו ממילא בחורי הישיבה נחים מלימודיהם, מדוע שלא יעסקו אז בפעולות לחיזוקו של עם ישראל, השיב לו ר' משה, היו בכלל ישראל שנים שניסו לקרב רחוקים, אברהם אבינו שהצליח מאד כמו שכתוב בחז"ל "את הנפש אשר עשו בחרן" הרי שאברהם אבינו הצליח לקרב רבים, בעוד שאצל ירמיהו כשעמד להוכיח את ישראל לקחוהו ושמו אותו בבור.

שאל ר' משה את הח"ח מדוע אברהם אבינו הצליח בעוד ירמיהו לא הצליח להחזיר את כלל ישראל בתשובה, ענה ר' משה ואמר: אברהם אבינו כשבאו אליו אורחים נתן להם אוכל ואירחם כיד המלך, ואח"כ כשרצו להודות לו אמר להם הודו לקל עליון שברא את הכל, וכמובן אחרי שקיבלו ממנו ליבם ניפתח וכך הצליח לקרבם, אך ירמיהו שהוכיח ולא כמו הדרך של אברהם אבינו לא הצליח, ואדרבא שמוהו בבור. אמר ר' משה לח"ח, בחורי הישיבות העניים יגיעו לעיירות ויזדקקו לחסדי האנשים, ואח"כ ינסו להטיף להם ולחזקם בדרך זו אין סיכוי שיצליחו, רק אם יבואו כדרכו של אברהם אבינו כך יוכלו להצליח.[355]

פעם החל הח"ח לדבר ותינה את צערו וכאבו על שהתורה נחלשת, הח"ח

---

354. מפי הרב זלמן דרורי.

355. שמע מפי ר"מ צציק הרב יהושע סלומון, אגב הח"ח אירגן בישיבה קבוצת בחורים אשר היתה ביניהם תורנות ללכת לשבתות לעיירות סמוכות ולדרוש בפני היהודים הדרים בהם, גם בנו של ר' משה, ר' מרדכי היה שותף בקבוצה זו, והלך מספר פעמים לעיירות סמוכות לדרוש בפניהם בשבתות.

בכה ואמר: "מה יהיה עם התורה. לומדיה מתמעטים.. מה יהיה". ר' משה פנה לח"ח ואמר לו: "רבי אל תדאג לתורה.. תדאג לכסף. אם יהיה לנו כסף ולומדי התורה יהנו מרווחה, כך נוכל להרבות תורה ולומדיה. כשיהיה כסף רבים יבואו כבר ללמוד תורה, ואפילו גויים נוכל לגייר שילמדו תורה"..[356]

356. מפי הרב ש.מילר, תלמיד הישיבה בראדין.

פרק כ"ג

ברכותיו מתקיימות

הח"ח היה קברניטה הנאמן של היהדות הנאמנה, היתה זו עת בה הספינה של כלל ישראל הטלטלה וגלים שוצפים וגבוהים איימו עליה מכל עבר, וכל הצרות והדאגות של הכלל ושל הפרט באו אל הח"ח אל ביתו הקטן שהיה תל תלפיות של כלל ישראל, נוסף על כל הקשיים שהיו לכלל ישראל ככלל, באותן הזמנים גם היתה גזירת גיוס על בני הישיבות, ורבים ידעו את הכתובת אליה צריכים לפנות, כך באו רבים אל הח"ח וביקשוהו שיברך אותם, הח"ח כאמור לא אהב לברך, ורק לעיתים רחוקות כשחש צורך מיוחד או כשהיתה לו הכרת הטוב לאדם בירכו, כך ברך את ר' משה והבטיחו פעמיים שיאריך ימים יותר ממנו ומר' נפתלי, היה זה כהכרת הטוב על וויתורו של ר' משה לטובת ר' נפתלי, וכך היה שנים רבות קודם לכן שכשהיו ברוסיה לצורך אסיפת כספים ור' משה חלה ממאמץ האסיפת כספים גם אז ברכו הח"ח באותה הברכה.

ארע בעת שבחורי ישיבות באו לח"ח לקבלת ברכה, היו פעמים מסוימות שהח"ח נהג בהם בצורה מעוררת השתאות, אחר כך התברר כיצד משמים נתקיימו ברכותיו ועצותיו, בחור מתלמידי הישיבה בראדין בא וביקש את ברכת הח"ח שיפטר מן הצבא, אך הח"ח במקום לברכו אמר "מה רע להיות בצבא, מה רע אם תדע לירות ברובה", התלמיד ידע כי אם כך אמר הח"ח כך אכן יקרה, וכשהגיע לצבא גייסוהו ושם הפך לחייל מצטיין, ובמיוחד הצטיין בקליעה למטרה בצורה מיוחדת, לימים כשפרצה המלחמה הנוראה ברח אותו תלמיד עם קבוצת יהודים ליערות, שם פגשו בפרטיזנים אך הללו שהיו שונאי יהודים רצו להורגם, אותו תלמיד פנה אליהם ואמר להם: "אתם מפסידים אם תהרגוני, באשר הנני צלף מיוחד וכדאי לכם שאחיה", הפרטיזנים ערכו לו בדיקה וראו כי

אכן הינו קולע למטרה בצורה מיוחדת, ולכן השאירוהו בחיים עם כל הנלווים אליו. המשיך אותו תלמיד ואמר: "אז הבנתי מה התכוון הח"ח כשאמר "מה רע לדעת לירות ברובה", באשר זה לבסוף הציל את חיי.[357]

בחור אחר פנה לח"ח וביקשו שיברכהו שלא יגיסוהו, הח"ח אמר לו "מי אמר שכשהולכים לצבא מתגייסים, לפעמים הולכים ולבסוף לא מתגייסים" הבחור הלך לצבא וכשהגיע התברר כי הוזמנו לגיוס כמות גדולה יותר מהנצרך של אנשים, ושחררוהו מהצבא, וכפי שאמר הח"ח.[358]

כאמור הח"ח לא אהב לברך ואמר: "למה אתם ניגשים אלי תגשו ישירות להקב"ה", או שהיה אומר "התורה היא מקור הברכה לימדוה וממילא תתברכו", למרות זאת היו כאלו רבים שבאו לח"ח לקבל את ברכת הכהן הגדול של כלל ישראל, אחד מתלמידי ראדין סיפר כי היה ליד הח"ח כשהגיע אליו אדם ממינסק, אותו אדם אמר לח"ח כי חתנו החליט להתגרש מבתו ומבקש ברכה שימשיך וישרור השלום בביתם. הח"ח שמע את בקשתו ולא הסכים לברך באומרו: "אני בסך הכל יהודי פשוט". לבסוף הסכים הח"ח לקבל את שמותם של בני הזוג ואמר שיתפלל למענם, היהודי חזר למינסק ושם מצא את בני הזוג כשהם באים אליו שמחים והודיעוהו שהחליטו להשאר וכי אכן השלום והשלוה חזרו אל ביתם.[359]

בחור אחר סיפר כי חברו ביקש ממנו שיגש לח"ח ויבקש ברכה על אביו שהינו חולה מאד, הבחור ידע כי הח"ח לא אוהב לברך, על כן אמר לח"ח כי בנו של אותו אדם הינו בחור ישיבה והמצב של אביו חמור ומפריע לו ללימודיו, בכך סבר כי אם הח"ח ישמע כי הדבר מפריע ללימודיו יאות לברך, הח"ח שמע את הדברים ולא הגיב, חזרו ואמרו לח"ח שוב וביקשוהו שיברך, אך הח"ח סירב. הח"ח אמר כשהוא פונה לבחור "תצליח, תצליח" אך את החולה לא הסכים הח"ח לברך, ואכן כעבור זמן קצר נפטר אותו חולה, אותו בחור אמר כי ראה בחוש כיצד מתקיים מאמר חז"ל "אם שגורה תפילתי בפי רואה אני שירפא".[360]

---

357. מפי בעל המעשה ר' בערל חפץ, ע"י ר"ד צינמון.

358. מפי ר"ז גולדברונד, תלמיד הישיבה בראדין, ארה"ב.

359. הנ"ל.

360. מפי הרב ניסלבאום, תלמיד הישיבה בראדין, ארה"ב.

ברכה כהכרת הטוב

בחור מספר כי בפעם אחרת היה בבית הח"ח ושמע את הח"ח קורא לו, הבחור נגש לח"ח ושאלו מה רצונו, הח"ח ביקשו אם יכול להביא לו את הטלית והתפלין, הבחור עשה זאת בשמחה, אח"כ ראה הבחור כי הח"ח מתקשה בחגירת הגרטל שהיה ארוך מאד, וסייע לח"ח, וכשגמר בירכו הח"ח בחפץ לב, אף שלא היה הח"ח אוהב ורגיל לברך, הרי כשחש הכרת הטוב אז מעצמו היה מברך.[361]

למרות שהיו מעשים רבים מעין אלו הרי כל ענייני המופתים היו זרים לרוחה של ראדין, בנו הגדול של הח"ח סיפר כי היה בוורשה, ואנשים ביקשוהו כי יספר להם מופתים על אביו, ענה להם ר' לייב: "אצל צדיקים יש את הדבר שצדיק גוזר והקב"ה מקיים, אך אצל אבי זה ההיפך הקב"ה גוזר והוא מקיים". המופת הגדול ביותר של הח"ח היו חיי המופת שנהג בהם כל ימיו, וכפי שגדולי ישראל סברו, הרי יותר נתפעלו מאמונתו החושית, דיבורו עם הקב"ה כבן אל אביו, זה בעיניהם היה הגדול שבמופתיו של הח"ח.

אמנם ר' אלחנן וסרמן היה מספר על המעשה הנורא עם הדיבוק שהיה מעורב בו הח"ח, ואף נהג לבוא לראדין כל שנה ולספרו, למרות זאת בראדין כלל לא דיברו על זה ולא על מופתים אחרים של הח"ח, ר' מרדכי לונדינסקי מספר כי לא שמע מאביו אף פעם שיזכיר את סיפור הדיבוק, למרות כל קרבתו של ר' משה לח"ח וודאי שידע מה שאירע שם, ובכל זאת דרכו היתה להתעלם מזה וכלל לא לעסוק בנושאים מעין אלו.[362]

---

361. הנ"ל.

362. תלמיד ראדין ר"ש אפשטיין אומר "היום מה שמעניין אנשים זה גילויים של ישועות ומופתים שעושים ה"גדולים", אצלנו בחוץ לארץ אצל בני ליטא המקוריים לא היו דברים כאלו זה לא מה שענין אותנו ולא חיפשנו את זה, גם ששמענו על מקרים כאלו לא עשו עסק ולא דיברו על זה, כל הנהיה אחר דברים אלו של מופתים וכדו' זו המצאה של הדור האחרון... אפילו הסיפור על הדיבוק שבא לפני הח"ח לא הרשה הח"ח שישיחו עליו, ובאמת לא זכור לי שדיברו על כך בכל שנות לימודי בישיבה... בליטא לא חיפשו ולא התלהבו מהדברים האלו... [ראיון עימו יתד נאמן בא, תשנ"ו].

רבי אלחנן ווסרמן. מימינו רבי ראובן לייבוביץ' ורבי שרגא פייבל מנדלוביץ'.

אפילו בנו של הח"ח בכותבו את תולדות חייו לא הזכיר את ענין הדיבוק, והסיפור היחיד הדומה לזה סיפר כי הביאו לאביו נערה שחששו שיש לה דיבוק, ואביו אמר להם שיקחוה לרופא. זה המעשה היחיד שהיה לבן הח"ח לספר על אודות המעשה של אביו והדיבוק, באשר עיקר הגדלות ראוה בחייו המופלאים במסירות נפשו ובמידותיו התרומיות.

ניסים הם כמו מסמרים

אולי הסיפור הבא יוכל לתת לנו מעט הבנה, מדוע העדיפו בראדין, ומדוע

גם ר' משה העדיף לא לעסוק כלל בענייני מופתים ודומיהם. היה אדם בראדין בשם מרדכי הלוי שהיה יהודי ירא שמים, תלמידי ראדין מספרים שלעיתים היה מתפלל לפני העמוד, וכשהיה אומר קדושה: "אז בקול רעש גדול אדיר וחזק משמיעים קול", יכלו לחוש כאילו המלאכים נמצאים ממש פה...

אותו יהודי אהב לראות ולחפש ניסים בכל צעד ושעל, תמיד ראה את ניסי ה' בכל מעשיו והיה מרבה לספרם לאחרים, גם את ילדיו רצה לחזק בדרך זו, ולכן יש והיה מחזיק תפוח בידו כשהוא מאחורי גבו, ואומר לבנו התפלל נא לה' שישלח לך תפוח, ואחרי שהיה הילד מתפלל היה מביא לו את התפוח ואומר לו אתה רואה התפללת ונעשה לך נס, כך חי האיש, כך גם היה מגיע לר' משה ומספר לו על כל מיני ניסים שארעו לו, פעם אחת כשסיפר את ניסיו לר' משה אמר לו ר' משה: "ניסים הם כמו מסמרים. כששולחן חזק מספיק לא צריך לחזקו במסמרים, ורק מתי שהשולחן רופף ומתנועע צריכים לחזקו במסמרים. אדם שאמונתו חזקה איננו זקוק כל הזמן למופתים וניסים. רק מי שהאמונה בקרבו לא מספיק חזקה זקוק לחזקה כסדר עם "מסמרים" שהם ניסים ומופתים".[363]

אפשר שגם ביחס לח"ח היו הדברים אמורים, בראדין גדלותו של הח"ח נראתה בכל צעד ושעל, אמונתו החושית ותפילתו הפשוטה אך המרוממת, כמו גם מסירות נפשו לכל ענין הנוגע לכלל ישראל כל אלו היו לגביהם מסכת אחת גדולה של מופתים, ולכן הם לא נזקקו לתוספות של מופתים וניסים ונפלאות אחרים, זה היה היחס בראדין לח"ח, וממנו נבע היחס השלילי והמרחיק לסיפורי פלאות ומופתים.

ואולי סיבת הדבר לריחוק והתעלמות מהמופתים היתה מחמת כי ככל שמספרים יותר מופתים והופכים את הרב למלאך כך גורמים לריחוק ממנו, כי כיצד אפשר לשאוף להיות מלאך, אך כשהרב נשאר "בשר ודם" אפשר להמשיך ולקבל ממנו, לכן בליטא העדיפו להתמקד בגדלות האישית ולא להתעסק

363. מפי ר"ח קלצקין תלמיד ראדין.

בגדלות שבמופתים[364], וכך אכן נהגו בראדין וכך גם היה יחסו של ר' משה למופתים של הח"ח...

364. שמענו מפי רבי שלמה וולבה. מענין כי במכתב של ר"ח ברלין בנו של הנצי"ב כשביקשוהו כי יכתוב סיפורים על אביו הנצי"ב, עונה ר"ח ברלין כי אביו הנצי"ב כעס כשהוציאו ספר של רע"ק איגר וכתבו בראשו את תולדותיו של רעק"א, הנצי"ב טען כי העיסוק בסיפורי תולדותיו מסיטים את האדם מהעיקר, ועיקר הגדלות של רעק"א נראית מתוך ספרי חידושיו שם נמצא סיפור גדלותו ולא ראוי א"כ לכתוב את סיפור תולדותיו... [המכתב מובא בספר דרשות הנצי"ב].

פרק כ"ד

"מרדכי תפילותיך התקבלו"...

הישיבה בראדין המשיכה במלוא עוצמתה, חזרה להיות כאחת מהישיבות החשובות ביותר, כשעטרה לראשה הח"ח, אשר אישיותו המופלאה היוותה דמות מחייבת לעליה לכל בני הישיבה, בצד עמלו של הח"ח לקיום הישיבה, עמל גם על העמדת הדת על תילה בכל קהילות ישראל, הח"ח היה למנהיג הדור וככזה כל בעיות הדור ומצוקותיו הופנו אליו, והוא כאב רחמן וכקברניט מסור

מימין - רבי מרדכי לונדינסקי, רבי מאיר אבוביץ רבה של נבהרדוק ובעמח"ס "פני מאיר", רבי יצחק וויס רבה של לובטש.

פעל בכל כוחו למען כלל ישראל.

בשנת תרפ"ח חלה הח"ח מאד ונשקפה לו סכנת חיים, בישיבה הרבו בתפילות ותחנונים לשלומו ולרפואתו, הרב מרדכי לונדינסקי אשר היה מקורב לח"ח בין מצד עצמו וכן מצד הקירבה המיוחדת שהיתה בין ר' משה אביו והח"ח חש צער גדול, וחשש מאד לשלומו של הח"ח, בליבו חשב מה עוד הוא יכול לפעול למען רפואתו של הח"ח, אחר מחשבה החליט ללכת לבהכנ"ס שם אמר תהילים מעומקא דליבא כל הלילה, לפנות בוקר פתח ר' מרדכי את ארון הקודש ואמר "רבונו של עולם כלל ישראל צריך את הח"ח, אני תורם חמש שנים משנותי למען רפואתו והחלמתו של הח"ח", סיים את דבריו עזב את בהכנ"ס והלך לביתו, איש לא ידע על תפילותיו, ואיש כמובן גם לא ידע על תרומת חמש השנים שתרם לח"ח בסיום אותו ליל תפילות.

כעבור מספר ימים חלה הטבה במצבו של הח"ח, הוא התאושש ושב לאיתנו, ר' מרדכי לא סיפר לאף אחד על תפילותיו ועל דבריו האחרים, כעבור זמן לא רב נכנס ר' מרדכי לח"ח, ומיד כשנכנס ר' מרדכי פנה אליו הח"ח ואמר לו "מרדכי תפילותיך נתקבלו, אמנם אל תדאג על השנים שנדבת, ממך זה לא יחסר", והח"ח הוסיף ואמר "אתה תחיה לא פחות משנותי היום".[365]

הבחור מרדכי לונדינסקי התפעל עד למאד ממשמע אוזניו, בראותו בחוש כיצד הח"ח ידע את שעשה לבדו בבהכנ"ס באישון ליל, ר' מרדכי נצר את הסיפור בלבבו ולא סיפרו לאיש מלבד לבניו, אמר שאין רצונו שהסיפור יתפרסם בחייו, מפני שאיננו רוצה שיתלו בו חלק בסיפור מופלא זה, וכל מטרתו בפירסום הסיפור הינו להראות את גדלותו של הח"ח, לכן ביקש ר' מרדכי מבניו כי הסיפור יסופר רק בהלוויתו, "כדי שידעו מי היה הח"ח".

ואכן ברכתו של הח"ח לר' מרדכי לונדינסקי נתקיימה במלואה, כשנפטר בגיל קרוב לתשעים, ר' מרדכי כה בטוח היה בברכתו של הח"ח עד שכשבנו ר' משה אמר לו כי חלומו כי יזכה שר' מרדכי יסדר את הקידושין אצל כל בנותיו, אמר לו ר' מרדכי: "יש לי ברכה של הח"ח, וכל זמן שאינני בגיל של הח"ח כפי שהיה

---

365. לפי גירסה אחרת ר' מרדכי ניגש לח"ח ושאלו האם אדם שתרם משנותיו עבור חולה עשה כיאות, וע"ז השיב לו הח"ח את התשובה האמורה.

בשעת אותו מעשה אתה יכול להיות רגוע"...

פן נוסף בסיפור זה הוסיף ר' מרדכי כשאמר, שכידוע בחמש שנותיו האחרונות של הח"ח הזיקנה קפצה עליו, הוא כבר לא היה כמו לפנ"כ, הח"ח היה חלש מאד, ולעיתים אף השכחה היתה מצויה אצלו, ר' מרדכי אמר כי אפשר כי תרומתו לא היתה בשלמות הלב הראויה, ולכן בריאותו של הח"ח אח"כ לא היתה בשלמותה...

ר' מנדל זקס – ראש הישיבה

הח"ח שב לאיתנו והמשיך בכל כוחותיו להנהיג את כלל ישראל ואת הישיבה בראדין, באותה התקופה ר' נפתלי אמנם היה ראש הישיבה אך הח"ח ידע כי כוחותיו אינם עימו, באשר מאז שאיבד ר' נפתלי את אשתו בעת נדודיהם בגלות רוסיה חלה התדרדרות במצבו, לא היה זה אותו ר' נפתלי כפי שהיה קודם לכן, ההתדרדרות במצבו החלישתו, ור' נפתלי החל למעט במסירת שיעוריו, הח"ח סבר כי לטובת הישיבה מן הראוי להכניס כח צעיר נוסף, ולהעמידו בראשות

רבי מנדל זקס בעת כהונתו כראש ישיבת ראדין.

הישיבה, לאחר לבטים החליט הח"ח להעמיד בראשות הישיבה את חתנו ר' מנדל זקס.

ר' מנדל היה ת"ח גדול ועוד בהיותו בחור היה מבחירי תלמידיה של הישיבה, הח"ח העריך את ר' מנדל מאד,[366] ולבסוף אף בחר בו כחתן לבתו הצעירה, אחר נישואיו המשיך ר' מנדל בלימודיו בישיבה, עד שלבסוף החליט הח"ח כי ראוי הוא לעמוד בראשות הישיבה, היו מבחורי הישיבה אשר סברו כי למרות גדלותו של ר' מנדל עדיין אינו ראוי למלא את מקומו של ראש הישיבה ר' נפתלי טרופ, אשר היה מגדולי ראשי הישיבות שבדור, הבחורים פנו לח"ח וביקשוהו כי מן הראוי כי לראשות הישיבה יבחר ראש ישיבה במעמד כזה אשר יהיה ראוי למלא את מקומו של ר' נפתלי, הח"ח שמע את תלונותיהם של בחורי הישיבה והח"ח השיב להם "קושיות טובות אפשר למצוא בפני יהושע, ולתרץ תירוצים אני סבור שהוא יודע טוב כמו האחרים".[367]

בחורי הישיבה לא הסתפקו בכך, וניסו לפעול שר' נפתלי יגש לח"ח ויאמר לו שאיננו מסכים שידחקו את רגליו, ר' משה ששמע כי יש נסיון לערב את ר' נפתלי בדבר על מנת למנוע את המינוי של ר' מנדל, ניגש לר' נפתלי ואמר לו: "גם כשאתה התמנית לראש ישיבה יכולתי לטעון כי בכך מצרים את רגלי, אך לא עשיתי זאת, אני מבקשך כעת שגם אתה לא תתערב כיון שהדבר לטובת הישיבה". ר' נפתלי שמע לעצתו של ר' משה, ואכן המינוי של ר' מנדל התקבל והתממש כרצון הח"ח.[368]

מעשה נוסף ישנו בקשר למעורבותו של ר' משה בענין, היה זה שכשמינה הח"ח את ר' מנדל חתנו לראש ישיבה, ר' נפתלי בא לר' משה ואמר לו: "ראה

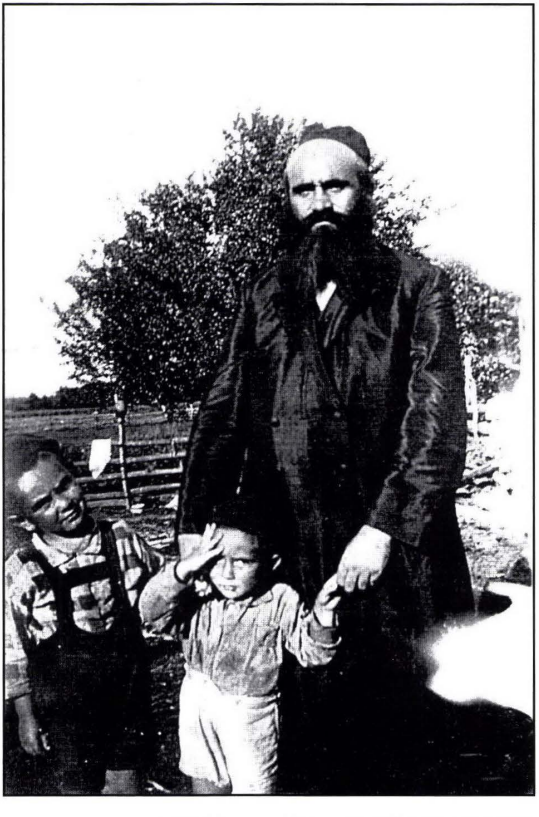
---

366. רבי מנדל זקס היה מקורב מאד לח"ח ולמד עימו בחברותא מידי יום ביומו כשהח"ח היה פונה אליו היה מדבר בגוף שלישי "אתם", לביתו אמר שתזהר בכבודו באשר הוא גדול בתורה, למרות שהח"ח היה מקמץ במותרות לחתנו דאג שיקבל את כל מחסורו ושינתן לו את הטוב והמשובח ביותר, תכופות היה יושב הח"ח ליד ר' מנדל בעת שאכל והיה אומר "נהנה אני לראותך אוכל... אכילתך חביבה עלי כתורתך... אהבתיך יותר מאהבת אב את בנו יחידו..." [ח"ח חייו ופעליו תרפח'].

367. מפי הרב סאווצקי, ע"י חתנו.

368. מפי רבי יוסף שלמה כהנמן גאב"ד פונביז', שמע מפיו הרב לוי, שוויץ.

ר' משה מה עושים לי, מכניסים ראש ישיבה תחתי.. דוחקים את רגלי", ר' משה שמע את דבריו ואמר: "ר' נפתלי האמת היא שכשהביאו אותך גם אני הרגשתי כי דוחקים את רגלי, אך החלטתי לגשת לבהמ"ד לראות כיצד אתה מוסר את שיעוריך, באתי לבית המדרש התבוננתי וראיתי כיצד בזמן מסירת השיעור כל בית המדרש גועש ורועש כמרקחה, אז נרגעתי ושמחתי, כי חשתי כי זה גורם להגדלת התורה". כאן פנה ר' משה לר' נפתלי ואמר לו: "גם כעת מינויו של ר' מנדל הינו לטובת הישיבה ולטובת התורה, וא"כ עליך לקבל אותו בשמחה". ר' נפתלי השתכנע והמינוי של ר' מנדל אכן נעשה והתקבל כפי רצון הח"ח.[369]

רבי ברוך פייבלזון, חתנו של ר' נפתלי, ר"מ בישיבה בראדין.

פטירתו של ר' נפתלי

מצבו הגופני של ר' נפתלי הוסיף להתדרדר, עד שבשלהי אלול שנת תרפ"ט איבד ר' נפתלי את הכרתו. רופאים שהובאו מלידא ווילנא לא הצליחו להשיב את הכרתו, ר' משה סבר כי הנסיונות של הרופאים אינם אלא נסיונות שוא, גם סבר כי כל נסיונותיהם אינם מועילים ורק גורמים ומוסיפים לתוספת סבל וצער לר' נפתלי, ר' משה נגש אליהם ואמר מתוך כאב עצור: "תנו

369. מפי הרב חיים ואלקין בשם אביו הרב ש.ד. וואלקין, וכן סיפר הרב אהרון יפה'ן שמע מפיו ר"ד צינמון.

רבי אברהם טרופ - שלישי מימין.

לו למות. מדוע אתם מצערים אותו... תנו לו למות," כך גם אמר ר' משה לתלמידי הישיבה שאמרו ללא הרף תהילים...

בנו של ר' נפתלי ר' אברהם ניגש לח"ח וזעק "רבי למה תחשה, הלא מצבו של אבי כה מסוכן הוא", הח"ח הגיב "כסבור הוא שאפשר לנתקו בכח",[370] הח"ח חש כי כבר נגזרה הגזירה. ר' שמואל ואלקין מספר כי בעת מחלתו האחרונה של ר' נפתלי הח"ח ישב כל היום וסיפר בשבחו למען עורר עליו רחמי שמים, אך כאמור הגזירה נגזרה ור' נפתלי נפטר למגינת לב תלמידיו הרבים, וכל עולם הישיבות חש יתום וגלמוד כי ר' נפתלי היה אחד מגדולי ראש הישיבות ועמודי התווך שלהם, שנים אחר כך בחורי הישיבה התקשו לעכל את חסרונו של ר' נפתלי, פטירתו הותירה אחריה חלל שלא נתמלא בלבבות תלמידיו ובישיבת ראדין עצמה.[371]

רבי מאיר שפירא בראדין

בשנת תרפ"ט הגיע רבי מאיר שפירא מלובלין לראדין, כחלק ממסע שערך ר' מאיר שפירא בישיבות נוספות על מנת לתהות על קנקנן, והדברים שימצאו חן בעיניו ינהיגם בישיבתו הגדולה ישיבת "חכמי לובלין", כמובן שהח"ח שמח מאד לקראתו של ר' מאיר שפירא והזמינו שיאכל בביתו, ר' מאיר שפירא שהיה חסיד שאל את הח"ח האם גם אשתו של הח"ח תאכל ליד השולחן, וכשהח"ח ענה בחיוב אמר ר"מ שפירא כי אם כך אין באפשרותו להענות להצעה, ר' מאיר

370. ח"ח חייו ופועלו ח"ב תרנג'.

371. אחרי פטירתו של ר' נפתלי טרופ מונה חתנו ר' ברוך פייבלזון לר"מ בישיבה, כנראה שהיה במשפחה עוד אחד שסבר שמגיע לו תפקיד בישיבה והוא פנה לר' חיים עוזר להזמין לדין תורה בנושא את מנהלי הישיבה, ר' חיים עוזר שלח מכתב לח"ח בנושא,

רבי מאיר שפירא, ראש ישיבת יח"ל, עם ס"ת בידו בקבלת פנים לנשיא פולין.

שפירא התכבד באמירת שיעור בישיבה וביום שישי אמר ר' מאיר שפירא שיעור בישיבה, השיעור היה מלא חריפות והקיף ענינים מסדר קודשים טומאה וטהרה, כולם היו מלאי התפעלות מדברי תורתו שנאמרו בהיקף נפלא ובחריפות נדירה, שעה ארוכה אחר השיעור הקיפוהו בחורי הישיבה בשאלות והערות, ועל כל השאלות השיב רמ"ש בחן וחריפות.[372]

ר' יעקב משה שורקין סיפר כי מחמת העמקות המופלאה של שיעורו של ר' מאיר שפירא, רוב בחורי הישיבה התקשו בהבנת הדברים שאמר, ואף הרמי"ם בישיבה נשמטו אט אט מחמת הקושי לעמוד על עומק דבריו, היחיד שנשאר והתנצח על השיעור והדברים שנאמרו בו מבין הרמי"ם היה ר' משה לונדינסקי. ר' משה עצמו מאוד התפעל מאישיותו הגדולה של ר' מאיר שפירא, אחר השיעור דיבר ר' משה בהתפעלות עצומה, והוסיף כי למן הימים שלמד בוואלוזין בימי תפארתה ועד היום לא ראה

תשובתו של הח"ח היתה חריפה וחד משמעית "כבר גיליתי דעתי כי נותנים אנו מקום להגיד שיעור ואת השני לפצותו באיזה פיצוי לפנים משורת הדין ולדעתנו יצאנו בזה יד"ח הדין והיושר ומה שהם מסרבים דוקא להיות שניהם זה דבר שא"א להיות שנוגע הדבר לקיום ישיבתינו... אם יהיו ח"ו מחלוקות ופירודים אזי בטלו כל החיובים... שאין אנו מוסרים לו שום זכות בישיבה רק להגיד שיעור כמו אביהם ז"ל" [מכתבים ומאמרים מכתב פ"א].

372. יח"ל ומחוללה עמ' ס"ז.

עילוי כה נפלא כר"מ שפירא.[373]

בשבת אכל ר' מאיר שפירא באכסניה, הח"ח שלח בחורים שיאכלו עימו, הסעודה היתה מרוממת כשר' מאיר שפירא אומר דברי תורה ושר שירים חסידיים..., במוצאי שבת ערך ר' מאיר שפירא מעין טיש חסידי, כשרבים מבחורי הישיבה מצטרפים אליו, בין הבאים היו גם ר' משה לונדינסקי ור' אברהם טרופ, עוד זמן רב אחר אותה שבת דיברו בראדין על אותה שבת נפלאה ומרוממת.

373. עדות הרב ש.ד. ואלקין. [ספר היובל לרמ"ש עמוד תמ'].

פרק כ"ה

אל נשיא פולין

בשנת תרפ"ט החליטה ממשלת פולין, בעידודם של המשכילים שזממו לפגוע ולהרוס את כרם ישראל, לדרוש כי כל המלמדים בחדרים יחויבו בידיעת והשכלת לימודי חול, ומלמד שלא תהיה בידו תעודה כי עבר את המבחנים לא יורשה ללמד. כמו כן דרשה הממשלה כי גם הרבנים ישתלמו בלימודי חול, בנוסף זממה הממשלה להקים מעין גוף עליון אשר יהווה מעין נשיאות של קהילות פולין אשר יקבע את צורת הקהילות ודרכי הנהגתם.

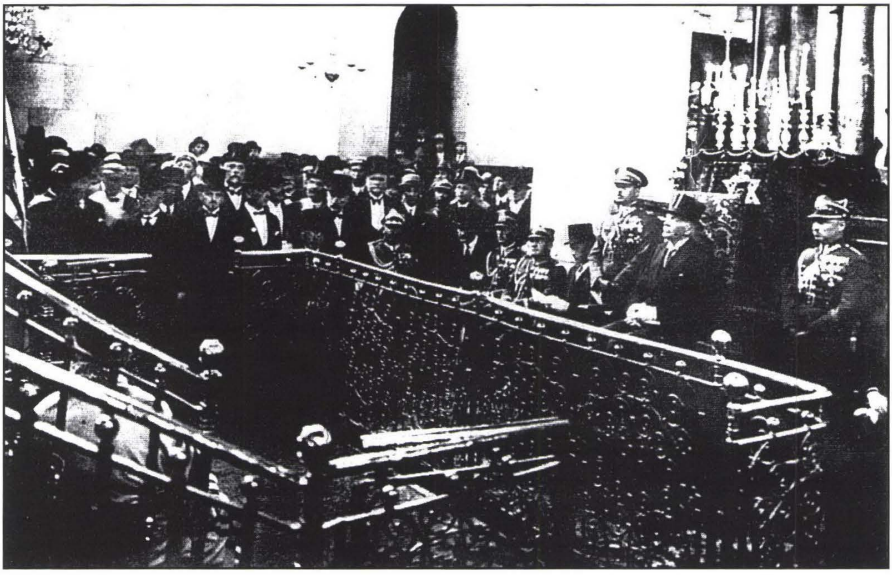
הח"ח חשש מאד מגזירות אלו, וסבר כי אם יתקבלו דרישות הממשלה זה יכול לפגוע פגיעה אנושה בצביונן הטהור של הקהילות, הח"ח חשש כי הרבנים לא יוכלו לעמוד בדרישות הממשלה ובכך יפתח פתח לכניסתם של רבנים משכילים אשר יהרסו את הקהילות, כמו כן סבר כי הדרישה מהמלמדים ללימודי חול תגרום כי רבים מהמלמדים לא יוכל לעמוד בה, ורק אלו מהמשכילים שהשתלמו בלימודי חול הם יעמדו באותן הדרישות, וממילא יכנסו להיות המלמדים של הדור הצעיר, וכמובן שמלמדים משכילים מעין אלו ימיטו חורבן על הדור הצעיר.

גם בדרישת הממשלה להקמת נשיאות אשר תחליט לגבי כל הקהילות והיא תייצגם כלפי הממשלה, והיא אשר תחליט לגבי הנהגת הקהילות, גם בזה מצא הח"ח מקום גדול לחשש, באשר הח"ח חשש כי המשכילים יחדרו לנשיאות זו, ואפשר אף שישלטו בה והחלטות אשר יצאו מנשיאות זו יכולות להיות חמורות מאד, הח"ח ראה בדרישה זו של הממשלה שעת גזירה, והחליט להרעיש ולפעול בכל כוחו לביטול אותן הגזרות, שסבר שהינן גורליות ומסוכנות לקיום התורה והיהדות.

הגזרות הללו הטרידו את מנוחתו של הח"ח, תלמיד הישיבה שהתפלל שחרית במנין שהתקיים בביתו של הח"ח סיפר כי כל יום אחרי התפילה היה הח"ח מדבר אודות גזרה זו. פעם אחת אמר הח"ח: "נו מה יהיה עם הגזירה הזו. הרי זו גזירה נוראה, אם הרבנים ידעו פולנית, הגוים יתנו "סמיכה" לרבנים שאכן יודעים פולנית, האם יוכלו לפסוק עם "סמיכה" כזאת, הרי זו גזירה נוראה, יהיה בזה כל כך הרבה ביטול תורה". הח"ח החל לבכות בדמעות שליש, הוסיף ואמר כי צריכים לפעול שהגזירה לא תצא אל הפועל, ולא תקבל תוקף כי אחרת יהיה גרוע מאד לכלל ישראל ולישיבות.[374]

ביקור נשיא פולין בראדין

בינתיים נודע לח"ח כי נשיא פולין עומד לבקר בראדין. הח"ח חש כי זוהי הזדמנות לבקשו לבטל את הגזירות, ואכן בכד' אלול תרפ"ט הגיע נשיא פולין

נשיא פולין, בעת ביקור בבית הכנסת הגדול בווילנא.

374. מע"י ח"ב 15.

איגנץ מושציצקי לראדין, כמובן שהח"ח נבחר להיות ראש המדברים ומקבלי הפנים, הח"ח קיבלו בברכת ברוך הבא, והביע את שמחתו על שזוכה בימי זקנותו לקבל את נשיאה של פולין שהיתה למדינה עצמאית.

הח"ח גם הודה לו על עזרת הקונסול הפולני ליהודי א"י בתקופת הפרעות שארעו באותה השנה. הח"ח סיים בברכה לנשיא שיאריך ימים על ממלכתו.

בסיום דבריו הגיש הח"ח לנשיא תצהיר ובו מבקש ממנו בתור זקן רבני פולין, ואשר זכה להיות מהעומדים בראש היהדות העולמית לבקשו לשים ליבו לדברים הנכתבים במכתב זה, במכתבו כתב הח"ח כי החלטות הממשלה עלולות לפגוע בצביון הקהילות, מביע את חששו כי גורמים הרחוקים מהתורה יכנסו לשלטון על הקהילות ויהרסו את צביונם ובנינם כפי שהיו זה דורות רבים, גם לדרישת הממשלה מהמלמדים התייחס הח"ח ובמכתבו, וכתב כי עיקר המטרה של המלמדים הינה ללמדם בתורה ויותר מכך להשפיע מרוחם על הנפשות הרכות, ומובן שכל זה אפשרי רק כשהמלמד מאמין ומקיים תורה ומצוות, אך מלמדים שאינם כאלו ירעילו את נפשות הילדים, כך ביקש הח"ח במכתבו שהגיש לנשיא פולין

ברוך הבא!

תודה לד' שזכיתי לעת זקנתי לקדם בברכה
את ראש הממלכה הפולנית
ה' איגנאצי מאשציצקי.

מאושר אני לראות ממלכת פולין שקמה לתחיה. אחרי זמן ארוך שהיתה נתונה תחת עול זרים ושהיא עתה עולה ופורחת ותהי לממלכה אדירה.

הנני שמח להביע בהזדמנות זו, ברכתי החמה אליך נשיא הממלכה. בעברך דרך עיר"ה זו שהיא מרכז התורה בישיבתה הגדולה המתקיימת פה זה יותר משמים שנה.

אברכך שיאריך ד' ימיך ושנותיך לכבוד ולאושר כל הממלכה שאנו חוסים בצלה ואשר לשלומה אנו דורשים תמיד.

ישראל מאיר הכהן.

ראדין, כ"ב אלול תרפ"ט.

נוסח הברכה שאמר הח"ח לראש ממשלת פולין.

כי לא יבוצעו החלטות הממשלה, והנהגות הקהילות וסדרי החדרים ישארו כפי שהיו בדורות הרבים שלפנ"כ.[375]

הח"ח קיוה כי בקשותיו מנשיא פולין אכן יועילו, אך כשהמתין וראה שאין תוצאות למכתבו, ואף הגיעו לאזניו השמועות כי הממשלה החליטה לבצע למעשה את אותן ההחלטות, החליט הח"ח כי צריך לפעול ביתר שאת וביתר כח, במכתב לר"ז סורוצקין כותב הח"ח "אמרתי לעוררם ולזרזם שבכל תוקף ועוז יעמדו להגן על כבוד התורה והרבנות, שלא תחולל ע"י החדשות שרוצים להעמיד עלינו, ובכל התחבולות שיש ביכולתם עליהם לראות שלא יצא הדבר לפועל, כי סכנה גדולה נשקפת מחדשות אלו... ובכל גופנו ונפשנו עלינו ללחום נגד זה, אשר זה מחתרת תחת הדת קודשנו ולהעמדת הרעפארם ח"ו".[376]

כינוס הרבנים בראדין

הח"ח החליט כי צריך לעשות כינוס של כל הרבנים בווילנא ע"מ לטכס עצה מה לעשות, והחל בפעולות מעשיות לפעול בענין, אף שיגר הזמנות לחלק מהרבנים. במכתב הזמנה לכינוס זה ששלח אל ר"י ליבשיץ רבה של קאליש כותב לו הח"ח: "אין ביכולתי למסור בכתב כאב ליבי על הצרות והגזירות הנוראות העומדות לצאת השורפות את דת קודשנו שריפת הנפש עד לכליון ח"ו, ולמה אנו מחשים הלא ודאי נהיה נתבעים ע"ז, כי אשמת הדור על הראשים, ובענינים כאלו אנו מחויבים למסור נפשנו, כי לא לחינם הוקבע בפרשת ק"ש פעמיים בכל יום "ובכל נפשך" ומי יתן שאזכה לזה בחיי, על כן מחויבים אנו לעשות מה שבידינו. ואם כי קשה עלי הנסיעה לזקנותי ממש בנפשי, אעפ"כ לא אביט ע"ז ואי"ה אהיה גם אני בין הנאספים, ואבקש מכת"ר לבוא אל האסיפה בלי שום אמתלא כי דבר זה בנפשנו הוא".[377]

למרות שהח"ח סבר כי יש לפעול בכל הכח ובמסירות נפש, הרגיש לגבי עצמו כי אין בכוחותיו לנסוע לווילנא, לכן זימן הח"ח את הרבנים אליו לראדין,

375. ח"ח חייו ופועלו תקנד'. וכן אגרות ומאמרי ח"א רטו'.

376. אגרות ח"ח אגרת צב'.

377. אגרות ח"ח אגרת צג', באגרת אחרת כותב הח"ח, "ועל ענינים כאלו מחויבים אנו

ואכן הגיעו אליו לראדין גדולי ראשי הישיבות ודנו מה לעשות ע"מ להפר ולבטל את הגזירה, רוב הנוכחים סברו כי יש לבחור משלחת אשר תסע לוורשה ותתייעץ עם גדולי הרבנים והעסקנים שם מה אפשר לעשות ע"מ לבטל את גזירת השלטונות, ר' משה הביע את דעתו כי על הח"ח לנסוע בעצמו לוורשה על מנת להשתדל נגד הגזירות, ר' משה אמר כי רק אם הח"ח יסע יש סיכוי לפעול משהו אחרת לא יצא מזה דבר.

לשמע ההצעה של ר' משה נזעק הח"ח ואמר: "איך תדברו כך וכי במצבי אני יכול לנסוע". גם בני ביתו של הח"ח התרעמו על ר' משה כיצד מעלה אפשרות כזו, הכיצד בכלל ניתן להעלות על הדעת אפשרות כזו לקחת את הח"ח במצבו החלש כ"כ עד לוורשה. דעתו של ר' משה לא נתקבלה, ולבסוף אחר התייעצות עם ר' חיים עוזר הוחלט לשגר לוורשה משלחת של רבנים ממשתתפי האסיפה ,השלוחים שנבחרו היו רב"ב לייבוביץ ראש ישיבת קמניץ ור' אלחנן ווסרמן ראש ישיבת ברנוביץ, עליהם הוטל לנסוע לוורשה ולראות כיצד ניתן לפעול לסיכולה של הגזירה.[378]

אחר קבלת ההחלטה על שליחת משלחת לוורשה פנה הח"ח לר' משה ואמר לו "נו, ברוך השם עשינו משהו", ר' משה ענה לח"ח "מה עשיתם. שלחתם שליחים במקומכם לוורשה. הם לא יצליחו כלום. וכי מה אתם סבורים, מאומה לא יצא מזה."

הח"ח היה נסער ואמר לר' משה: "מה אתה מדבר ר' משה, מה הפירוש לא יצא מזה כלום". ר' משה נשאר איתן בדעתו ואמר לח"ח: "רק אם אתם תסעו יש סיכוי שיצא איזה דבר, ואם אתם לא תסעו לא יצא מזה כלום". הח"ח פנה לר' משה בתרעומת ואמר: "ר' משה איך תדברו. וכי במצבי אני יכול לנסוע", ר' משה נשאר בשלו ואמר לח"ח: "אתם הרי אומרים שצריך כאן מסירות נפש. אז זה תהיה מסירות הנפש שלכם"..[379]

למסור את נפשנו ולא לחנם הוקבע בק"ש פעמים בכל יום בכל נפשך, ומי יתן שאזכה לזה בחיי" [ח"ח חייו ופעליו תקנז'].

378. ח"ח חייו ופעליו תקנח'.

379. ח"ח חייו ופעליו, מע"י ח"א 190.

"חוסו עלי והביאוני לוורשא"

משלחת הרבנים שנסעה לוורשה כפי שחזה ר' משה לא הצליחה לפעול מאומה, מנוחתו של הח"ח הוטרדה עד למאד, חרה לו מאד על שלא שמע מיד לעצתו של ר' משה.[380] הח"ח התחנן בפני מקורביו שיסיעוהו לוורשה. בני ביתו טענו כי נסיעתו לנסיעה כה ארוכה לוורשה, ובעצומו של החורף הקשה כשמצבו כ"כ חלש אין אפשרות שיקחוהו, הם אמרו לח"ח הלא אפילו בבית אינך מתפקד וכיצד א"כ תסע עד וורשה הרחוקה. כך הצליחו לדחות את הח"ח מיום ליום, ביום מסוים הגיע מברק משליח מיוחד ששלח הח"ח אחר כישלון המשלחת הראשונה, במברק כתב השליח כי מן הנמנע לפעל בענין, ורק הח"ח אם יבוא יוכל לפעול בענין, בני ביתו של הח"ח העלימו ממנו את המברק.

הח"ח כינס את בני ביתו ואמר להם "אנא חוסו עלי והביאוני לוורשה. כאן אין לי מנוחה כשאני שומע על גזירות כאלו, לא אוכל יותר לסמוך על שלוחים, בשבילי זה מלחמת מצווה ואני מחויב לצאת לחזית ולא להסתפק בשליחת אחרים", לאחר דבריו אלו כבר לא היתה לבני ביתו של הח"ח ברירה והם החלו לתכנן את הנסיעה לוורשה.

הח"ח החל לפעול במרץ רב בהכנות לנסיעה זו, נסיעה זו שהיתה לגביו לרגל חולשתו ממש נסיעה במסירות נפש, אך למרות זאת הח"ח חש כי לטובת כלל ישראל נדרשת מסירות נפש, הח"ח סבר כי יתכן שעקב התנגדותו הנמרצת לממשלה יאסרוהו ויושיבוהו בכלא, אך הוא מוכן לכל.

חתנו של הח"ח ר' מנדל סיפר כי הח"ח התחרט תדיר על שעזב את רוסיה ולא נשאר שם ונלחם. הח"ח אמר כי אף שבדרך הטבע לא היה סיכוי, אך למרות זאת אמר הח"ח, כך היא דרך התורה שבגזרות שמד צריכים להלחם במסירות נפש, ואז אע"פ שאין סיכוי לבסוף מנצחים כך היה גם אצל יון והחשמונאים, הוסיף הח"ח ואמר, גם כעת כשאני נוסע לנשיא פולין אני נוסע על דעת שאם לא אצליח, אעשה מריבה ואמסור את נפשי, אפשר בזה יכופר מה שלא עשינו מרידה ומלחמה במסי"נ ברוסיה.[381]

---

380. שם.

381. הצדיק ר' שלמה עמ' כו'.

כך ניגש הח"ח לנסיעה זו מתוך ידיעה כי זה לגביו ממש מצב של מסירות נפש, סבר שדווקא מסירות נפש נדרשת כאן, ורק זה יוכל להביא לביטולה של הגזרה, אפשר שלכך גם ר' משה סבר לכתחילה כי רק הח"ח יוכל לפעול בגזירה זו, מאחר שהוא במסירות נפשו אכן ראוי ומתאים ביותר לכך שעל ידו תתבטל הגזירה, עד שלבסוף הח"ח סבר כי ר' משה צדק, ולכתחילה היה צריך לשמוע לדעתו, ושהוא עצמו יסע.

ואכן הוזמנה כרכרה שתוביל את הח"ח, בחור מסוים שחס על בריאותו של הח"ח אמר לבעל העגלה לנסוע, בכך חשב למנוע את נסיעתו של הח"ח, הח"ח שראה שהעגלה לא מגיעה הבין שמישהו מנסה למונעו מלנסוע הח"ח אמר פנה לשמשו ואמר: "תן לי תקיעת כף שלא תלך עימי ברמאות"[382] אחר כך הוזמנה

הח"ח בעת ביקורו אצל ראש ממשלת פולין לידו שמשו ר"ל ברוידא. עומד מאחורי הח"ח בנו ר' אהרן. קיצוני משמאל - רבי יהושע לוינסון.

382. אגב אותו תלמיד שניסה לדחות את נסיעתו של הח"ח ע"י ביטול העגלה שהיתה אמורה לקחתו נענש אח"כ משמים כשנשברה רגלו ונשאר צולע כל ימיו [מע"י ח"א 190].

עגלה אחרת והח"ח נסע, כשאליו מצטרפים נכדו ר' אלעזר קפלן, ר' הלל גינזבורג, משמשו לייב ברוידא, ור' משה שלמעשה היה יוזם הנסיעה.

כעבור שעות של נסיעה תוך קור מקפיא הגיעו לתחנת הרכבת בבסטון משם עלו לרכבת הנוסעת לכיוון וורשה, ולמחרת בשעה 8.00 בבוקר כעבור נסיעה וטלטול דרך קשה של יממה הגיע הח"ח ופמלייתו לוורשה.

הח"ח מיד בהגיעו דאג לארגון כינוס של כל גדולי ישראל, משלחת רבנים מיוחדת נבחרה לצורך הזמנתם של גדולי ישראל מכל החוגים ע"מ שיגיעו לכינוס המיוחד שיזם הח"ח. הח"ח עצמו למרות חולשתו הרבה היה פעיל במשך יותר משמונה עשרה שעות ביממה, הוא נפגש עם גדולי הרבנים והאדמו"רים ועם גדולי העסקנים ממש ללא הפסק, הח"ח ידע כי קיימים מתיחויות בין קבוצות שונות, והוא עמל לעשות שלום ביניהם, עד אותו הזמן היה סכסוך ומתיחות בין חצרות גור לאלכסנדר. הח"ח נפגש עם מנהיגיהם והצליח לסיים את הסכסוך ארוך השנים, [במכתב לאדמו"ר מאלכסנדר שנה אח"כ הח"ח כותב "מה גדלה שמחתי לשמוע כי ב"ה כנוס הצדיקים מחורף העבר גדל ועשה פרי, ונעשה חיבור בין הצדיקים ושלום גדול בין היראים].[383] נסיונות הח"ח הצליחו והוא הצליח להביא לחזית אחת ולאחדות של כולם ללא מחלוקות כשהמטרה הינה להלחם יחדיו למען התורה והיהדות.

כאמור זומנו כל גדולי ומנהיגי הדור לאסיפה. האדמו"ר מבלז שקיבל את ההזמנה שלח את רבה של טורנפול שישאל את הח"ח האם זה הכרחי שהוא יבוא לאסיפה זו, השיב לו הח"ח "אינני אומר כי האדמו"ר מבלז מוכרח להגיע, אני רק אומר שכל יהודי שמוכן למסור את נפשו למען כבוד שמים חייב להופיע". מובן כי האדמו"ר מבלז הגיע מיד לאסיפה.[384] קודם שנכנס הח"ח לכינוס נכנס אצלו האדמו"ר מגור בעל ה"אמרי אמת", משמשו של הח"ח שהיה נוכח בחדר סיפר כי הח"ח פנה לאדמו"ר מגור ואמר לו: "הגזירה שבפניה אנו עומדים קשה ביותר, אולם כידוע יש לרבי הרבה חסידים, ואני שואל כלום מוכנים אתם ללכת בחרב ובחנית עד כדי מסירות נפש". השיב האדמו"ר מגור

383. אגרות ח"ח אגרת קא'.

384. ח"ח חייו ופעליו קא'.

ואמר "כן", אם כך אמר הח"ח אפשר להתחיל במערכה.[385]

לפני האסיפה ביקש הח"ח להתבודד בחדרו כמובן שמבוקשו ניתן לו, ילד אחד שסקרנותו גברה התקרב לחלון על מנת לראות מה עושה שם הח"ח, והנה אוזנו שומעת את הח"ח מדבר אל עצמו ואומר: "ישראל מאיר תראה איזה קידוש ה' גרמת. ראה כמה גדולי תורה מכל רחבי פולין התאספו לכאן בזכותך". ואז המשיך הח"ח ואמר, "ישראל מאיר הלא יכולת לעשות זאת כבר לפני שנים רבות.. מדוע המתנת עד עכשיו", ולפתע פרץ הח"ח בבכי ושמעוהו מתייפח ואומר: "ישראל מאיר, מדוע המתנת עד עתה מה תענה על כך בפני ב"ד של מעלה", כך המשיך הח"ח ובכה והתייפח במשך זמן מה, וכשגמר יצא הח"ח מהחדר ופנה לפתיחת האסיפה.[386]

"לעשות למען כבוד ה' בלבד"

אולם הכינוסים היה מלא בכארבע מאות רבנים, הח"ח פתח את האסיפה ואמר שהנושא העומד על הפרק הינו כבוד השי"ת, והננו מחויבים למסור את נפשנו על כך, הח"ח המשיך ואמר, אני יודע שכעת כולכם תמימי דעים עמדי, אך כשתצאו ונצטרך להגשים את החלטתנו, אני חושש שמא תשמטו ואוותר לבדי, לכן ברצוני להזכיר לכם את מה שכתב רש"י לגבי משה שכשהלך לפרעה ליווהו זקני ישראל וכשהתקרב לחצר המלך נשמטו ממנו אחד אחד עד שהגיע לפרעה רק עם אהרן, לבסוף נענשו ע"ז הזקנים בכך שבמעמד הר סיני לא זכו להתקרב להר, כך התרה הח"ח בנוכחים, שמי שינטוש ידע שגם בעוה"ב ירחיקוהו מהמקום שהיה ראוי לו אילולי נטש.

הח"ח התייחס בדבריו גם לניסיונותיהם של קבוצות שונות שרצו לנצל את המעמד להגברת כוחם והשפעתם, ובכך גם גרמו לויכוחים שונים אודות מי ישתתף וכמה תמנה משלחת זו יותר מהאחרת, לח"ח חרה כי בעיסוק בענין הרה גורל מכניסים האנשים את נגיעותיהם האישיות ובנאומו אמר הח"ח: "הלא

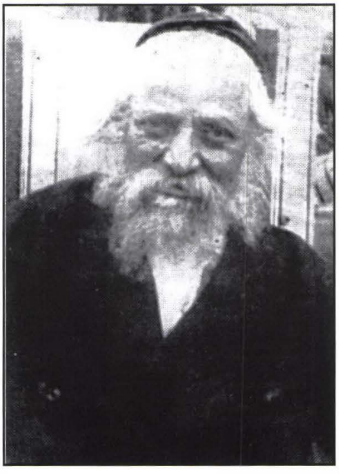
---

385. שאל אביך ויגדך ח"ג עמוד רפה'.

386. מע"י ח"ב 358, וכן ח"ח חייו ופעליו תקסב'.

משה אחר חטא העגל אמר מי לה' אלי, בפנייתו זו התכוון משה לומר שרק מי שלא נתן אפי' פרוטה אחת עבור העגל ראוי לבוא". הוסיף הח"ח ואמר: "דעו לכם כי מי שאומר זה שלי וזה שלך הריהו כעובד ע"ז, כיצד בכלל יכול אדם להתבטא "זה שלי", מי הוא האדם הלא כולנו ביד ה' ועלינו לעשות אך למען שמו בלבד".

הנאספים התפלאו כיצד הח"ח ידע להתייחס לדברים ומתיחויות שקרו מאחורי הקלעים, ושנדמה היה לכולם שאיננו יודע את הקורה שם, ובכ"ז בדבריו התייחס אליהם ודרש במפגיע שכולם יעבדו שכם אחד אך למען כבוד ה'.

רבי ברוך בער לייבוביץ.

רבי ברוך בער לייבוביץ ממשתתפי אותה האסיפה סיפר, כי רבים סברו כי לרגל חולשתו של הח"ח וכובד שמיעתו וודאי לא שומע את כל הנואמים בכינוס זה, אך ר' ברוך בער שישב לידו אמר כי להפתעתו הח"ח התייחס והגיב על הכל למרות ששמיעתו היתה כבדה. ואף שכשדברו קרוב אליו היו צריכים לדבר בקול רם, ובכ"ז בכינוס זה דברים שנאמרו רחוק מאוזנו ידע ושמעם.[387]

בכינוס הובאה דעתו של זקן רבני וורשה רבי נפתלי זילברברג שטען כי דווקא הח"ח לבדו ללא שום מלווים ילך אל הפגישות, ושהוא בדבריו הפשוטים באידיש יפעל יותר טוב מכל האחרים, נימוקו היה כי רק הח"ח לבדו נקי מכל חשבון אחר ואך טובת הכלל ותורת ה' לנגדו, ממילא הוא היחיד הראוי כי ילך ויפעל ואף יצליח,[388] למעשה זו היתה גם עמדתו של ר' משה שסבר מלכתחילה כי ראוי שהח"ח ילך כי הוא היחיד הראוי לפעול בדבר ושפעולתו אכן תצלח.

למרות זאת הח"ח סבר כי ראוי שיבואו עמו עוד אחדים מהרבנים, לבסוף הוחלט כי תורכב משלחת שבראשה יעמדו הח"ח, האדמו"ר מגור, האדמו"ר

387. עובדות לבית בריסק ח"ב שכד'.

388. ח"ח חייו ופעליו תקסב'.

מבלז וציר הסיים ר' אשר מנדלסון, למשלחת נקבעו פגישות עם שר ההשכלה, וכן עם ראש הממשלה, בתחילה ביקרו אצל שר ההשכלה אשר התייחס אליהם שלא בכבוד הראוי. יש לציין, כי אותו שר שזלזל במנהיגם של ישראל לא הוציא את שנתו.

פגישתו עם ראש הממשלה

הביקור אצל ראש הממשלה היה שונה לחלוטין, ראש הממשלה קיבל את הח"ח בכבוד רב, וישב כפוף ע"מ להקשיב לדבריו של הח"ח. הח"ח סיפר לראש הממשלה כי זוכר כיצד לפני 64 שנים העבירו דרך עיירתו פולנים עצורים כבולים באזיקים, שוטרי הצאר היכום והתעללו בהם, הח"ח אמר כי מראה זה ציערו ודיכאו מאד, והוא נכנס לחדרו, ובכה ושאל: "רבש"ע אנשים אלה הלא צודקים הם, מבקשים לחיות את חייהם בעצמאות, מגיע להם את זה, א"כ מדוע מגיעים אליהם עינויים אלו". הוסיף הח"ח ואמר: "אח"כ כשהיה מרד הפולני נגד הצאר הצטערתי, כי המרד נכשל ופולין לא זכתה לעצמאות. לפיכך זכיתי לבסוף לראות את פולין בתקומתה".[389]

הח"ח הוסיף ואמר: "כל יום אני מתפלל לשלומה של מלכות פולין. כל זמן שהממשלה לא מתערבת אנחנו לגמרי ברשותכם, נשלם את כל המיסים, כשעל יהדותנו אנחנו חייבים לשמור כעל בבת עינינו. אבל אם תתערבו ביהדות שלנו תהיה לכם מפלה כמו שהיתה לכל השונאים שלנו בכל הדורות. כך סיים הח"ח את דבריו, המתורגמן ציר הפרלמנט ר' אשר מנדלסון היה חיור כשלג, איך יתרגם דברים קשים כאלו כפי שאמר הח"ח. בעוד ההמתורגמן חוכך בדעתו מה לעשות קם נשיא פולין ואמר: "לא צריך לתרגם אני מבין את שפת הלב".[390]

---

389. לח"ח כאב לא רק סבלם של ישראל, אלא אף סבלם של אוה"ע נגע לליבו הרב כהנמן הרב מפונביז' סיפר כי כשביקר אצל הח"ח התענין אצלו על מצבם של הכושים באפריקה, וכשהרב כהנמן סיפר לו על עוניים ומצוקותיהם הביע הח"ח רגשי חמלה עליהם ואמר "הלא הם אנשים, גם הם". [מתוך ראיון עם הרב כהנמן הרב מפונביז', בית יעקב שנה ד' גליון 52].

390. ר"ש שבדרון ששמע את הדברים משמשו של הח"ח ר' לייב ברוידא [שאל אביך ויגדך ח"ב עמוד עד'].

הוסיף הח"ח ואמר: "אם לא תשכילו כיצד להתנהג עם נתיניכם היהודים הלא האלוקים יבקש נרדף ובכך אתם מסכנים את עצמאותכם. הלא יגיע זמן ואף העם היהודי יגאל, אל לכם להפריע לנו בחיינו העצמאיים".

ראש הממשלה שהתרגש מדבריו הפשוטים והישירים של הח"ח, הורה להקפיא את ההליכים לביצוע החוקים האמורים, ובכך למעשה הצליח הח"ח במבוקשו, ובדבריו הפשוטים פעל את מה שלא הצליחו קודם גדולי וטובי העסקנים.

כששב הח"ח לראדין התבטא בפני תלמידיו :"אתם רואים לא צריך השכלה.. אפילו קמצוץ השכלה לא צריך. הנה דברתי עם שרים וראש ממשלה מבלי לדבר אף מלה אחת בפולנית".[391]

כל אותו הזמן עמל ר' משה בנוסף להיותו עם הח"ח גם לאיסוף כספים רבים, שנזקקו להם להצלחת השליחות, ההוצאות היו גדולות, ור' משה ניצל את קשריו עם עשירי עולם על מנת לגייס את סכומי הכסף הגדולים שהיו זקוקים להם. בנוסף לכך שלח ר' חיים עוזר מכתב לארה"ב שעליו חתמו ר' חיים עוזר והח"ח, בו הם מבקשים סיוע כספי במכתב הם כותבים כי אינם יכולים לאסוף את הכסף בוורשה וכלשונם במכתב: "כי הדבר לא ניתן לפירסום ורק בחשאי אצל יחידי סגולה שהינם מועטים ואין בכוחם לעשות דבר", כנראה שהיתה זו אסיפת כספים לצורך "שיכנוע" גורמים בשלטון, וכספים אלו לא יכלו לאוספם בפולין, לכן נזקקו לאסיפתם בחשאי בארה"ב.

כאמור הנסיעה הוכתרה בהצלחה, ומשימתו של הח"ח לביטול הגזירה הצליחה, אגב באותה אסיפה השתתף גם מאיר ברלין, קודם לאותו כינוס נפגש מאיר ברלין בנפרד עם הח"ח ואמר לו כי לדעתו זקוקים וחייבים לשתף פעולה עם הציונים, טען בפני הח"ח כי אנו מתי מעט וללא שיתוף פעולה עמהם נאבד, הח"ח שמע את דבריו ולא ענה לו כדרכו לא להתווכח ולענות באותם מקרים שידע שהדבר לא יועיל, באסיפה כשראה הח"ח את מאיר ברלין התייחס הח"ח בנאומו לדברים ששמע ממאיר ברלין ובתוך נאומו אמר: "נו בלי הציונים אנחנו ב"ה נמצאים, וב"ה לא נאבדנו".[392]

---

391. שם.

392. מע"י ח"א 190, וכן שאל אביך ויגדך ח"ג עמוד רפח'.

בעיתון מאותה תקופה מתוארת הפגישה בין הח"ח למאיר ברלין בזה הלשון: "מיד כשנכנס הרב ברלין אל הח"ח ונתן לו שלום פנה אליו הח"ח ואמר לו: "הנה היה לך אבא טוב, אביך היה יהודי טוב הוא חיבר ספרים נאים על תושבע"פ ועל תושב"כ אתה לא היכרת את אביך". הרב ברלין הגיב: "מה הפירוש לא הכרתי את אבי. הכרתיו טוב מאד", אך הח"ח נשאר בשלו "לא, אתה לא הכרת את אביך". אלמלא הכרת אותו לא היית כותב כי אם היהודים החרדים לא יצטרפו לסוכנות יפסיקו באמריקה את התמיכה למוסדות התורה בפולין, אלמלא הכרת את אביך לא היית כותב מכתב כזה, הרב ברלין ענה: "פחדתי כי תפסק התמיכה פחדתי שהכל יהיה כלה ונאבד" הגיב הח"ח לדבריו ואמר: "אשרי אדם מפחד תמיד, אך יש פסוק אחר "פחדו בציון חטאים" הכל יהיה נאבד אך אנו נשאר קיימים".[393]

רבי אהרן קוטלר סיפר כי מאיר ברלין שלח מכתב לח"ח בענין שאין רוח חכמים נוחה הימנו [כנראה הכוונה לענין הצטרפות לסוכנות ולשיתוף פעולה עם הציונים] ביקש כי הח"ח יחתום על המכתב, ואחרי שהח"ח יחתום ודאי כל שאר הרבנים יצטרפו, כשהגיע המכתב לח"ח מיד לקחו וקרעו לגזרים, כששמע על כך מאיר ברלין התבטא כי ודאי הח"ח עשה כך מפאת שהוא זקן ואין דעתו צלולה. לכן החליט מאיר ברלין לבא לועידת הרבנים ולהפגש עם הח"ח ולנסות להשיג את הסכמתו וחתימתו, סבר כי כשיפגש עם הח"ח, הח"ח יכירהו וממילא יסכים לדבריו. קודם שנכנס לח"ח ניגש אליו ר"א קוטלר ואמר לו: "הלא אמרת שהח"ח הזדקן ודעתו איננה צלולה, אבל דע לך התקיימה כאן אסיפה גדולה של רבנים והח"ח ישב בראשה, ולא זו בלבד אלא שמנהגו של הח"ח היה שביום של אסיפה שנוגעת לכלל ישראל הח"ח היה צם כל אותו היום, וכך נהג הח"ח גם כאן."

אח"כ נכנס מאיר ברלין לח"ח והח"ח השיב לו את הדברים שנכתבו לעיל.[394] מענין כי למרות שהח"ח התייחס בחריפות ובתקיפות למאיר ברלין ולדעותיו, הרי ברשימה שפרסם בעיתון אחר פטירת הח"ח הוא כותב כי התפעל כיצד הח"ח שבקושי שמע ושדיבר חלושות בכ"ז זכר להפליא את כל חליפת

393. בעיתון דאס אידישע טאגבלאט, ט' שבט תר"ץ.

394. שאל אביך ויגדך ח"ג עמוד רסט'.

המכתבים שביניהם, ואף מכתבים שנכתבו שנים קודם לכן, הח"ח דיבר על אותם ענינים כאילו רק עתה קיבלם. מאיר ברלין היה מלא התפעלות וכתב: "למראה גדלותו בתורה, ולכח הבנתו בעניני העולם והיהדות, מן ההכרח לבא למסקנה שיש לו את הזכות לשאת לא רק את תואר "כתר התורה" אלא גם את "כתר המלכות" של כלל ישראל".[395]

הכל היה כדאי כדי לעודד יהודי זה

סיפור נוסף הקשור לכנס זה, היה אחר הכינוס הגדול ואחרי הצלחתו הגדולה של הח"ח לביטול הגזירה, הח"ח שב לאכסניתו התפלל ערבית ואכל ארוחת ערב, והנה הגיע יהודי וביקש לדבר עם הח"ח, הוא נכנס לחדרו של הח"ח ושפך בפניו את צרותיו, הח"ח החל לשאת בפניו דברי עידוד ובטחון בה', הח"ח אמר לו כי חייו עוד לפניו, ובוודאי עוד יבואו ימים טובים מאלה, הח"ח הוסיף ואמר לו: כי יהודי שמצטער הקב"ה עצמו רוצה לעזור לו, וכי עליו להתחזק בתורה ובמצוות, כך ישב הח"ח עם היהודי במשך כחצי שעה ועודד את רוחו, היהודי יצא מהח"ח מלא עדוד ותקווה, אחר שהלך אותו יהודי שמע תלמיד את הח"ח מדבר לעצמו ואומר: "היה כדאי לבא עד ווילנא ולעשות את כל העסק הגדול הזה עם כל הטרדות והטרחה. הכל היה כדאי כדי לעודד יהודי זה".[396]

לאחר מספר חודשים כשחש הח"ח כי הענין טרם נסגר וישנה אפשרות לחידוש אותן גזירות, החל בפעולות שונות על מנת לפעול כי הגזירה לא תשוב ותעלה על הפרק, הח"ח שלח מכתבים לכל מי שסבר שיוכל להועיל בדבר. במכתבו להגר"ז סורוצקין שהיה רבה של לוצק כותב: "לפי שעה הצליח ד' בידינו שנתקבלנו אצל שרי המלוכה בחן והבטיחונו לעשות טובות בענייניו, אך מאז עדיין לא יצא הדבר לפועל, והחופשיים עומדים להפריע את מעשינו והדבר צריך השתדלות רבה לעמוד על המשמר. ולשלחנו בשבוע העבר לוורשה את ידידי הרה"ג ר"מ קרליץ ואת חתני הרב ר"ה גינזבורג והודיעו לי... כי נחוץ ומוכרח שיהיה כת"ר בוורשה ולהיות אצל המיניסטר הפנים עוד פעם... על כך

395. מאמר של מ. ברלין, [ההד חשוון תרצד'].

396. מע"י ח"א 185.

אבקשו שיהיה מוכן ומזומן לנסיעה זו... וכת"ר הלא יודע כי לא חסתי על הטורח והעמל הרב אשר נגע זה ממש עד נפשי..."[397]

בחשאי לריישא

הח"ח המשיך לפעול תוך שהוא דואג וחרד, למרות המשלחת שנשלחה לוורשה עדיין חשש הח"ח כי עדיין אין די בכך, באחד הימים פנה הח"ח לר' מרדכי לונדינסקי שהיה אז בחור בישיבה וממקורביו, וביקשו כי ללא שאף אחד ידע יזמין עגלה ויקחנו לריישא באשר רצונו להפגש שם עם רב העיר הרב אהרן לוין שהיה גם חבר הסיים הפולני, ר' מרדכי ששמע את בקשתו של הח"ח חשש מאד, ביודעו כי נסיעה כזאת לח"ח הינה ממש סכנת נפשות באשר להגיע לריישא היו צריכים לנסוע עד וורשה שזה לקח כיממה, ומוורשה היו צריכים לנסוע עוד מספר שעות עד לריישא, ר' מרדכי חשש מאד לבריאותו של הח"ח באשר סבר כי במצבו הבריאותי הרעוע לא יוכל הח"ח להחזיק מעמד בנסיעה כה קשה וארוכה, מאידך גיסא ר' מרדכי לא ידע כיצד להתחמק מבקשתו של הח"ח, וכי כיצד יוכל לסרב לבקשתו של הח"ח...

שני משמאל - רבי אהרן לוין רבה של ריישא, וחבר הסיים הפולני.

הח"ח לא הירפה מבקשתו והמשיך לבקש מר' מרדכי שיענה לבקשתו, עד

397. אגרות ח"ח אגרת צו'.

שבראשו של ר' מרדכי עלה הרעיון, פנה לח"ח ואמר לו: רבי, הלא יתכן ואם נסע לריישא כשנגיע יתברר לנו כי הר' אהרן לוין לא נמצא שם, א"כ עדיף כי קודם כל נשלח טלגרמה, ונברר שהוא אכן שם, ואחר שיתברר לנו שהוא נמצא אז נוכל לנסוע, הח"ח השתכנע מדבריו של הבחור מרדכי, ולבסוף הרעיון ירד מעל הפרק.

לימים הוסיף ר' מרדכי, כי בתשובתו לח"ח ובהצעתו כי קודם לנסיעתם ישלחו טלגרמה, היתה מונחת ידיעתו כי דרכו של הח"ח היתה לפעול בדרך מסוימת, ומיד כשנתקל בקשיים פנה לדרך אחרת ולנסיונות בכיוונים אחרים, וכך ששמע הח"ח את תשובתו של ר' מרדכי ראה כי בדרך זו ישנם קשיים, מיד פנה הח"ח לנסות בכיוונים אחרים ע"מ לבטל את הגזרות העומדות בפתח, זו היתה דרכו של הח"ח,[398] וכך במסירות נפשו הצליח להפר את הגזרות שעמדו לנחות על כלל ישראל.

398. זו היתה דרכו של הח"ח לפעול ולא להרפות משום כיוון ואפשרות, היו תקופות וזמנים בהם הח"ח הירבה לנסוע תכופות לוילנא לר' חיים עוזר כדי לטכס עצה לחיזוק הדת, למרות חולשתו הרבה ורפיון בריאותו עד שר' חיים עוזר התקשה לעמוד במרץ פעולותיו של הח"ח, ור' חיים עוזר ביקש מחתן הח"ח ר' מנדל זקס שינסה למנוע מהח"ח להגיע אליו בתכיפות כ"כ גדולה מאחר שאין בכוחו לעמוד בלחץ של הסבא קדישא שהוא כמו אש לוהטת לא ידע מנוח [הצדיק ר' שלמה קטז'], בנו ר' לייב סיפר כי פעם אחת הגיע הח"ח לוילנא והחל לפעול למען הקמת מטבחים כשרים לחיילי הצבא ר' חיים עוזר טען שאין זה הזמן המתאים מאחר שזה היה אחרי המלחמה ועדיין היתה שם אנדרלמוסיה גדולה, אך למרות זאת הח"ח פעל והצליח [דוגמא מחיי אבי כד'].

פרק כ"ו

על משמר הטהרה

כקברניט נאמן המנתב את ספינתו בין הגלים הסוערים, כך היה הח"ח מנהיג לכלל ישראל, ובכל דבר שחש כי חומות היהדות מתחילות להפרץ, מיד נגש במלא המרץ לתקן את הפרצות העומדות בשער, אחת מהפרצות שהח"ח מסר נפשו עליהם היה ענין של טהרת ישראל. הח"ח חש כי רוחות ההשכלה פוגעות גם ביסודות הקדושה של הבית היהודי, ואכן בשנת תרפ"ח פרסם הח"ח מכתב בו הוא קורא לכולם להתחזק, הח"ח מזכיר כי ברוסיה המצב השורר שם בענינים אלו בגלל רדיפות הדת חמור מאד, ולכן דבר זה דורש מאיתנו להתחזק ובכך להשיב את טהרת ישראל לתפארתה.[399]

בחורף של שנת תרפ"ט הוחמר המצב בעניינים אלו בעקבות צו של הממשלה לסגור את המקוואות שבאזור ווילנא, עד שיתאימו לדרישות ההיגיינה המודרניות,[400] הח"ח חשש מאד כי הדבר יגרום לפגיעה חמורה בטהרת בית ישראל, ולכן פרסם מכתב כי על כולם להתגייס בכל כוחותיהם לסייע בשכלול ושיפוץ המקוואות, עוד כותב כי כל אדם מחויב לתת כל אשר לו עבור הענין, ואפילו למכור את ספריו, ואם נדרש אף את ספרי הנביאים של בתי הכנסת מותר למכור לצורך מצוה גדולה זו. הח"ח כותב כי: "דמוע תדמע עינינו למה שהגענו, שאנו מוכרחים למכור את הספרים הקדושים שלנו שהם חיינו ואשר מסרנו נפשנו עליהם במשך גלותנו המר".

---

399. מכתבי ח"ח מכתב טו'.

400. כמובן שכל זה היה עלילה של המשכילים כשמטרתה איננה ה"דאגה" לשלום הציבור,

הח"ח ממשיך וכותב כי על כל אחד ואחד לתת מחצית ההוצאות שעמד להוציא עבור הוצאות שבת למשך ארבעה שבועות, והכסף יתרם עבור המקוואות, הח"ח מסיים את מכתבו באומרו: "וכאשר יראה ד' שעשינו כל מה שבידינו ואפילו שבת קודש שלנו בטלנו למען שמו וקיום מצוות התורה הקדושה, בודאי ישלח לנו עזרתו מקודש".[401] הרב מפוניבז' שנפגש עם הח"ח סיפר כי הח"ח התייפח בבכי על גזירה זו, והתאונן שאין בכוחו בגלל חולשתו וזקנותו לפעול בנחישות לביטולה, הרב מפונביז שאל את הח"ח: "ואם היה מר במלא כוחותיו מה היה עושה לביטול גזירה זו", הח"ח השיב לרב מפוניבז': "לולא שתקפה אותי חולשתי, הייתי קם ונוסע לעיר הבירה ומסביר לשליטים את חשיבות המקוואות. אולי פה ושם לא ענו על דרישות ההגיינה אך מה ערך לפגם קטן זה בייחס לכך שהמקוואות הינם מקלטי המגן שלנו המצילים את כל הוויתינו, את כל קדושת ישראל", והוסיף הח"ח ואמר: "אני בטוח שדברי היו מתקבלים אצלם כי הלא רק האמת דיברתי ולבי עם פי שווין וחזקה על דברים היוצאים מן הלב שנכנסין ללב. אלא שאני זקן וחלש וחולה ואין לי כח".[402]

הח"ח המשיך בפעולותיו בעניינים אלו בכל כוחותיו, ולמרות כל אותן הפעולות, חש הח"ח כי עדיין אפשר עוד לפעול למען קדושת בית ישראל, תלמיד ראדין מאותם הזמנים ר' שלמה אפשטיין מספר[403] "זכורני בחורף של שנת תרצ"א באחת השבתות שנכנסו לשמוע את דבריו בין קבלת שבת למעריב, הח"ח ישב על מקומו כשלצידו ראש הישיבה ר' משה לונדינסקי, הח"ח החל לדבר לפתע על ענין טהרת המשפחה הח"ח אמר: "חייבים לדאוג לשמור על טהרת המשפחה, המצב מחמיר והולך... חייבים לתקן את הפירצה..." תוך כדי דיבורו הח"ח התחמם והתלהט מרגע לרגע ודרש וחזר ודרש בקול: "חייבים לדאוג לקיום טהרת המשפחה", ולפתע תפס הח"ח את ידו של ראש הישיבה ר' משה והחל לומר לו: "ר' משה, אנחנו הרי כבר שני זקנים ולא מפחדים מאף

אלא נסיון לעקור את טהרת כלל ישראל.

401. מכתבי ח"ח מכתב יז'.

402. הרב מפונביז ח"ב עמ' כו'.

403. מתוך שיחה עמו יתד נאמן מוסף שב"ק בא תשנ"ו, וכן שמענו עדות אישית מר"ש אפשטיין.

אחד, בוא ונלך מבית לבית ונדאג שלא ישאר שום בית לא טהור", בדבריו של הח"ח ניצתה בו אש של להט וכאומר הבה נצא כבר לדרך לפעול בענין.

ר' משה שראה את גודל תשוקתו והתלהבותו של הח"ח, ושכוונתו אכן רצינית ממש להתכונן לנסיעה ופעולה שכזאת אמר לח"ח: "בעז"ה אחרי שבת נראה, לאט לאט, לא בזה הרגע", ר' משה רצה להרגיעו קימעא מהתלהבותו ולהניאו מרעיון כה נועז לצאת בגיל כה מופלג ע"מ להתחיל לפעול בדבר, אך הדברים שאמר ר' משה לא הועילו. גם בני משפחתו של הח"ח ניסו להניאו, אך הח"ח המשיך ואמר: "כל זמן שיש כוחות עלי לפעול להרבות כבוד שמים", ואכן לבסוף רצון הח"ח גבר, ממשיך התלמיד ומספר כי לתדהמת כולם ביום ראשון או שני כשהיה בדרכו מדירתו לכיוון הישיבה לפתע ראה עגלה שעומדת ליד ביתו של הח"ח, אז נודע לו כי אכן הח"ח מתכונן כעת ממש לנסיעה לווילנא על מנת לעורר שם על חיזוק טהרת המשפחה, בגלל הקור הגדול וזקנותו של הח"ח הכניסו לתוך העגלה תנור גדול של פחמים והציעו לו כרים וכסתות, וכך נסע הח"ח לווילנא, הח"ח סבר כי לנסיעה זו הוא זקוק לצידו את רעו הקרוב ר' משה, ור' משה הצטרף לח"ח לנסיעה זו לווילנא.

בבואו של הח"ח לווילנא זימן הח"ח אליו מיד את כל רבני המקום ותבע מהם כי עליהם להוכיח את בני עדתם, הח"ח הוכיח להם מתוך חז"ל כי אף אם סבורים שאין הם צריכים להוכיח באשר דבריהם עלולים ליפול על אוזנים ערלות, בכל זאת עליהם לעשות את שביכולתם לפעול להוכיח, הוסיף ואמר עלינו לעשות את שביכולתנו וחובתנו לעם ישראל כדי שלא נתבע ע"ז אח"כ.[404]

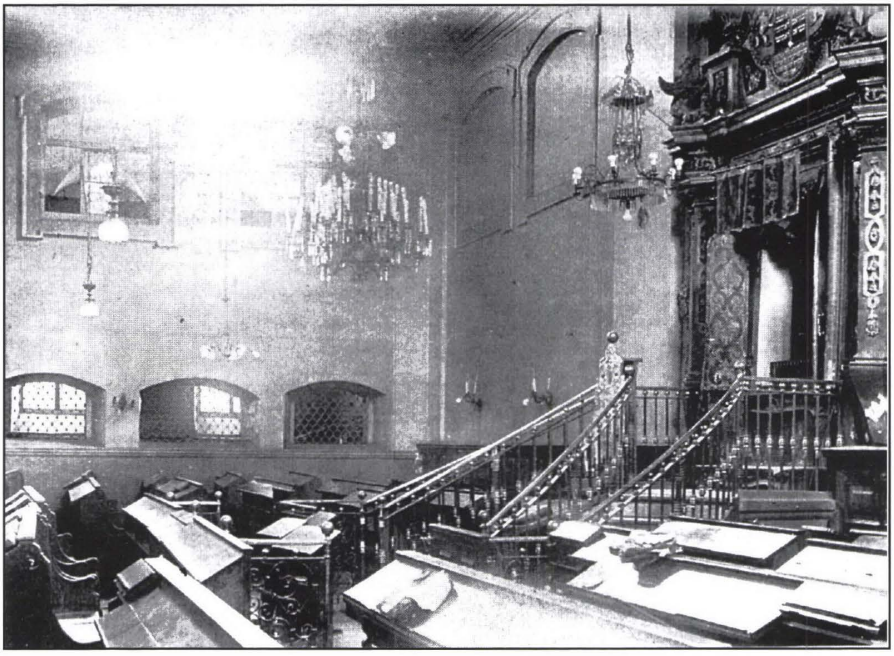
דרשת הח"ח לפני נשות ווילנא

הח"ח לא הסתפק בכך, וביקש לפרסם מודעות הקוראות לכינוס נשים

---

404. בדבריו התייחס הח"ח כנראה לטענות חלק מהרבנים שאין מה לעשות ולפעול בדבר ובכך הצדיקו את חוסר פעולתם בענין, וע"ז הח"ח הגיב כי חייבים לפעול ללא קשר אם יראו תוצאות או לא כשאנו נפעל סוף התוצאה לבא.

בביהכנ"ס הגדול שבווילנא שבו הוא ינאם בפניהן, היה זה מאורע היסטורי שבו התמלא בהכנ"ס הגדול בווילנא ע"י נשים, מודעות גדולות התפרסמו בכל רחבי ווילנא הקוראות לנשים לבוא לכינוס שבו ישא הח"ח דברים בפניהם, שעה ארוכה לפני תחילת הכינוס היה בהכנ"ס מלא וגדוש באלפי נשים שבאו לשמוע את מנהיג הדור הח"ח, הח"ח הוכנס לבהכנ"ס כשהוא יושב על כסא, נשאוהו והושיבוהו ליד ארון הקודש, סביבו ישבו נכדיו מנהלי הישיבה ר' יהושע לייב לוינסון ור"א קפלן, ולידו ישב רעו הקרוב ר' משה לונדינסקי.

המקום בו ישב הח"ח ודיבר לפני אלפי נשות ווילנא, בביהכנ"ס הגדול.

הח"ח דיבר בפני הנשים במשך כשעה ואמר שזוכר את וילנא שלפני שבעים שנה שהיתה עיר של תורה ויראת שמים, עתה הרעים הח"ח המצב שונה לחלוטין שוב אין וילנא ירושלים דליטא, הדורות הולכים ומתמעטים. נמצאים בתוכנו מסיתים ומדיחים שמתעים את העם הקדוש לבוז. כשפורצת דליקה

בבית כשכולם ישנים זה שניעור צריך לזעוק ולעורר את הישנים. באתי הנה לזעוק ולעורר, קשה מאד היתה לי הנסיעה אך כשהדבר נוגע לחיי חלק גדול מהיהודים אינני יכול לשבת בבית כל אחד מחויב לזעוק ולהעיר את חברו, הוסיף הח"ח וזעק מקרב ליבו רחמנה על עמכן ועל ילדיכן, לא נותר זמן רב לגאולה הבה ננהג כראוי למען לא נבוש חלילה.[405]

בסוף דרשתו פתח הח"ח את ארון הקודש וברך את כל הנוכחות בברכת כהנים ואיחל להם פרנסה בריאות ושלום. בסיום דבריו אמר הח"ח: "כל אשה שתרבה טהרה בביתה, אני מבטיח שמי שלא נפקדה בזרע, תפקד. היולדת בקושי תלד בנקל"...[406] אח"כ הוציאו את הח"ח, הח"ח היה חלש מאד אך כשנזכר שהכל עשה לש"ש התעודד, והדבר חיזק את רוחו, בדרך חזרה אמר הח"ח למקורביו: "כסבורים אתם שאינני יודע שימצאו ביניכם כאלו שיתלוצצו עלי ויאמרו שלעת זיקנותי הפכתי מגיד לנשים, ברם לא איכפת לי בכך, לו אף אם יהיה זה בזיון, הרי זה לכבוד שמים ובזיון כזה הינו ענין גדול, כמו שמצאנו אצל דוד המלך שביזה עצמו למען כבוד ה' ותורתו".[407]

מאידך גיסא, מספר ר"י ליס ששמע מר"ש גרינמן כי אחר דרשת הח"ח בוילנא כשעבר דרך ביאלסטוק, בשהותו ביקשוהו לערוך גם שם כזאת אסיפה לנשים, אולם הח"ח סרב באומרו: "אינני רוצה להיות דרשן של נשים", וכשהציעו בפניו רב פלוני שידרוש דחה הח"ח את ההצעה באומרו שדבריו לא יהיו נשמעים, לבסוף העלה הח"ח את הצעה כי ר' ברוך בער ידרוש בפניהן, ר' ברוך בער קיבל את ההצעה אך היתנה שיביאו לו משקפיים עם עדשות מפוחמות, וכך עשו השחירו משקפיים עם פחם, ולאחר שהרכיב משקפים אלו עמד ר' ברוך בער ודיבר לפני קהל הנשים בביהכנ"ס של ביאליסטוק.[408]

אחרי ששב הח"ח לראדין שבוע אחר אותה הנסיעה שהה רי"מ שורקין בביתו של הח"ח, הגיע מאן דהוא מוילנא וסיפר לח"ח כי פעולתו הועילה ורבתה

405. דרשתו מובאת באגרות ומאמרי ח"ח אגרת עז'.

406. מגד גבעות עולם עמ' כח'.

407. ח"ח חייו ופעליו ח"ב תקי'.

408. מע"י ח"ג 638.

הטהרה בוילנא על הצד היותר טוב, הח"ח שמח על כך ואמר "ברוך ה', ברוך ה'".[409]

409. מגד גבעות עולם, שם.

פרק כ"ז

"הרגשותיו" של הח"ח

סיפר רבי ברוך בער, כי בעת האסיפה בווילנא הח"ח היה כבר חלש, ואוזניו כבדו משמוע וכולם סברו שהח"ח לא שומע את דברי הנואמים, ר' ברוך בער היטה אוזנו לעבר הח"ח ושמע כיצד מגיב על כל דבר שדיברו עליו הנואמים, למרות כובד שמיעתו הרי כי את מה שצריך היה לשמוע, היה הח"ח שומע.

לעת ערוב, בסוף ימיו כשכוחות גופו נחלשו התגלו לפתע אצל הח"ח כוחות רוחניים מחודשים, אף שכוחותיו הגופניים היו חלשים, בכ"ז כוחותיו הרוחניים המשיכו לפעול כך שהמשיך בכוחותיו אלו לשמוע לראות ולדעת את שצריך היה לדעת.

רבי ברוך בער ליבוביץ עם רמ"י ישיבת קמניץ ובחורי הישיבה.

היה זה בסוף ימיו כשהח"ח היה חלש, תלמידיו שרתוהו והגישו לו אוכל, פעם אירע שהגישו לו מרק עוף, בטרם נגע הכף בפיו, שאל הח"ח לפתע האם המאכל כשר, כולם נשתוממו על שאלה זו של הח"ח, ומיד השיבוהו: ודאי שהמרק כשר הרי הרבנית הכינה אותו וודאי שהינו כשר, למרות התשובה הח"ח נמנע מלטעום מהמרק, ביקש לגשת לרבנית ולשאול אותה האם האוכל שהוגש לו כשר, הרבנית ששמעה את שאלתו של הח"ח התפלאה, ואמרה כי זו הפעם הראשונה שהוא מציג בפניה שאלה מעין זו.

כיון שכך, החליטה הרבנית ללכת לבדוק, ניגשה למשרתת והתברר לה שאכן ארעה טעות, באשר נשחטו שתי עופות, ובעוף אחד נתעוררה בו שאלה, ובטעות המשרתת בישלה את העוף שעליו היתה השאלה, ואף שהרב התיר את העוף הח"ח נהג להחמיר לא לאכול עוף שהיתה עליו שאלה, כך שהח"ח "הרגיש" שישנה בעיה בעוף ולכן התעקש לא לאוכלו.[410]

תלמיד ששימש את הח"ח בשנותיו האחרונות, סיפר כי פעם בא להתפלל ערבית בביתו של הח"ח, בגלל הקור ביקש הח"ח מהרבנית שתיתן לו מעיל, הרבנית נתנה לו את המעיל, הח"ח התעטף בו, ושאל את הרבנית: "האם זה המעיל שלבשתי שנה שעברה", הרבנית אמרה לו: "הלואי שתלבשנו גם בשנה הבאה", התלמיד התפלא על שאלתו של הח"ח, באשר הח"ח לא היה מדבר ושואל סתם לשם ידיעה בעלמא, אחר ערבית הסיר הח"ח את מעילו ואמר שהוא חושש משום "לא ילבש", ואז נתנו לו את המעיל של חתנו, התלמיד הוסיף שבזה ראה שאף בעת חולשתו הגדולה של הח"ח לעת זקנותו, למרות זאת כשנגע הדבר לחשש איסור מיד הרגיש בו.[411]

ר' משה מגיע

מעשה הקשור לאותן "הרגשות" של הח"ח בסוף ימיו וקשור לר' משה, סיפר רש"ר וויס כי ביקר בשבת בראדין, בסעודה שלישית אכל אצל ר' משה, לאחר

410. ח"ח חייו ופעלו תתקפא'.

411. שיחות ח"ח עב'.

סעודה שלישית הלך רש"ר וייס לשמוע את שיחתו של הח"ח, הח"ח היה אז כבר זקן מאד ותשוש, שכב על הספה בחדר ודיבר אל בני הישיבה, הבחורים הקיפוהו מכל עבר, במצב זה לא יכל הח"ח לראות את הקורה מעבר לו, כמו כן גם שמיעתו של הח"ח היתה חלשה מאד, וכשנזקקו לדבר עמו היו צריכים לצעוק לתוך אוזנו.

לפתע באמצע דיבוריו הפסיק הח"ח את דבריו ואמר: "שא שא ר' משה מגיע", הח"ח למרות זקנותו התאמץ והתרומם ממקומו לכבודו של ר' משה, המתין עד שר' משה התיישב ואז המשיך הח"ח בשיחתו.

הרב וייס סיפר בוודאות, כי הח"ח לא יכל לראות כי אכן ר' משה עומד להיכנס, גם שמיעתו היתה מאד חלשה א"כ כיצד יכל הח"ח לדעת שר' משה עומד להגיע ואף לקום לכבודו כשנכנס. רש"ר וייס אמר "אילו היתי חסיד הייתי אומר כי לח"ח יש רוח הקודש"...[412]

מעשה ומקורבו של הח"ח ר"ש גריינמן הגיע לראדין אחר שנים של העדרות מפאת מעברו לגור באמריקה, ניגש לח"ח ונתן לו את ידו לשלום, הח"ח לא הכירו והשיב לו שלום רפה, למחרת בשבת בבוקר קרא ר' שמואל בתורה, ר' שמואל כשהיה בראדין היה הבעל קורא, ומתוך הקריאה בתורה נזכר לפתע הח"ח כי זהו ר' שמואל גריינמן מקרובו, מיד אחר קריאת התורה קרא לו הח"ח, ובשמחה קיבלו ושאלו לשלומו, תלמידי הישיבה התפעלו כיצד הזכרון של הח"ח שהיה כבר חלש, כך שבתחילה אכן לא הכיר את ר' שמואל, ורק מתוך הקריאה בתורה נזכר הח"ח בר' שמואל, תלמידי הישיבה סחו בהתפעלות כי למרות הכל התורה עדיין נשארה קבועה וזכורה בליבו כמימים ימימה.[413]

בנו ר' לייב מספר כי צערו התמידי של הח"ח בימיו האחרונים היה על כבוד ה' המחולל בגולה, וביותר בעקבות הקמת רוסיה והקומוניזם, ארע ולח"ח הגיע אדם וביקש ממנו ברכה על בריאות ופרנסה, הח"ח ברכו, האיש התעקש וביקש כי הח"ח יברכו שתהא פרנסתו בהרחבה. השיב לו הח"ח תוך כדי אנחה: "וכי

412. מפי הרב משה לונדינסקי ארה"ב, ששמעם מפי בעל המעשה.

413. מפי תלמיד הישיבה ר"ש אפשטיין.

כבוד ה' בגולה הוא בהרחבה".[414]

ואף לגבי עצמו חש הח"ח כי צריך להשתתף בצער השכינה, הר"ש גרינמן מספר כי לעת זקנותו כשקשתה על הח"ח הישיבה על ספסל עץ כדרכו מאז, הביא לו נכדו כסא רך עם משענת מאחוריו למען יוכל לשבת עליו בנוחות, אך הח"ח מיאן לשבת עליו באומרו: "הלא רש"י מביא כי אין הכסא שלם עד שימחה שמו של עמלק, וא"כ אם הכסא של ה' עדיין לא שלם ועל כבודו לא חסת מדוע על כבודי חסת..[415]

מעין מעשה זה סיפר רבי אליעזר מנחם מן שך שליט"א, שר' משה סיפר לו כי הח"ח קרא לו ושאלו האם כל הכסאות בישיבה שלמים, השיב לו ר' משה, ודאי, כל הכסאות שלמים הם, הח"ח שמע את דבריו ופרץ בבכי ואמר "רבש"ע כל הכסאות בראדין שלמים אבל הכסא שלך אינו שלם".[416]

רבי אלחנן ווסרמן במחנה קיט בארה"ב.

דאג הח"ח על כבוד השכינה המחולל ועל כסא ה' שאיננו שלם, וכך המשיך ודאג לגורלם של יהודי רוסיה. הח"ח אף תיקן תענית ציבור למענם ואף תפילה שתאמר בר"ה קודם התקיעות וקודם נעילה,[417] בנוסף כששמע הח"ח כי הגזרות מחריפות והולכות סבר כי עליו לנסוע לווילנא על מנת להתייעץ עם ר' חיים עוזר, ר' אלחנן ניסה להניאו והציע כי הוא יסע במקומו, ואכן ר' אלחנן נסע, ושכנע את ר' חיים עוזר שיבוא לח"ח באשר לח"ח אם יסע זה ממש סכנת נפשות ואכן ר' חיים עוזר הגיע לראדין.

הח"ח ניסה לברר עם ר' חיים עוזר האם ישנן

414. דוגמא מחיי אבי יט'.
415. ח"ח עה"ת קיא'.
416. שימושה של תורה קמד'.
417. כתבי ח"ח דף סו'.

דרכים דיפלומטיות או אם ישנה אפשרות כל שהיא לפעול למען יהודי רוסיה, ר' חיים עוזר טען שבדרכים הקיימות אין שום סיכוי לנסות לפעול בענין, ולא עוד אלא שאדרבא פעולה כזאת עלולה לגרום לכך שהבולשביקים יחריפו את לחצם על היהודים, כששמע הח"ח את הדברים אמר הח"ח א"כ אין מה לעשות אלא להשען על אבינו שבשמים, הח"ח החליט על קביעת תענית ציבור ועל תפילות מיוחדות שינשאו למען יהודי רוסיה.

פעם אחת אף החליט הח"ח לפנות לאפיפיור ולבקשו שימחה בתוקף נגד רדיפות הדת ברוסיה, הח"ח אף הכין מכתב לרומא, אך חשש שזה עלול להזיק יותר מלהועיל, באשר חשש כי הרוסים יסברו כי יש כאן מעין התארגנות כלל דתית נגדם, לכן גנז הח"ח את המכתב. במכתבו לאפיפיור כתב הח"ח: "מן הדברים הידועים כי כל היצורים כולם נבראו לכבוד הבורא ית"ש. על כן החובה על כאו"א ממין האדם שיכיר את הבורא ויכבד אותו כפי יכולתו, וחובת האדם ללמד תועים בינה ולהכיר את הבורא ית"ש לכולם. ומובן מזה שחובת האדם לראות בכל יכולתו שלא יתבזה כבוד ה' בעולם. כשאנחנו רואים הבזיון שמבזים בארץ רוסיה להבורא יתברך, אשר מעולם לא היה כזאת שתעמוד מלכות גדולה ותעשה נאצות גדולות בלי שיעור, ורוצים להשכיח שם ה' מהעולם ואם אנחנו מחשים זה עוון פלילי. אנחנו עם בני ישראל אין לאל ידינו לעמוד נגדם כי מעטים אנחנו בלי כח ממשלה, אך עליכם אשר אתם עומדים בראש הדת ברוב חלקי הישוב אשר בטח יהיו דבריכם נשמעים לכל הסרים תחת משמעתכם לעמוד נגדם בכל היכולת, והיה לי תמהון גדול עליכם ועל כל יושבי תבל הרואים בבזיון כבוד הבורא ומחשים בזה... עד אשר שמעתי כי רום מעלתו התעורר בזה ומבקש תחבולות איך לעמוד כנגדם, הנני מודה לרום מעלתו ומתפלל להבורא ית' שיעזרהו ויצליחהו בעבודתו למען כבוד הבורא יתברך, והנני מתחנן לפני הבורא שיזכני למסור נפש על קידוש וכבוד שמו, הרהבתי עוז בנפשי לבוא בכתובים לרום מעלתו בענין גדול כזה אחרי שזיכני הבורא ית' להיות זקן הדור אצל עמנו ישראל ואשר חיברתי שלושים חיבורים לכבוד הבורא יתברך ותורתו אשר נתפשטו בכל העולם בעמנו ישראל".[418]

---

418. ח"ח חייו ופעליו תקלב'.

ניסה הח"ח בכל דרך אפשרית בניסיונותיו להקל את סבלם ומצוקתם של יהודי רוסיה, ופעל הח"ח בכל ענין שביהדות, ובכל דבר שחש כי יכול לסייע ולבנות למרות זקנותו, מסר הח"ח את נפשו למען הכלל והתורה. מבטו היה רחב וראה את כל דבר הנזקק לתיקון, למרות זאת לא רק ענייני הכלל היו בראש מעיניו, אלא גם ענייני הישיבה והתפתחותה היו על ליבו, השגיח ודאג כל הזמן כי מקום התורה שעמל להקימו ימשיך וישגשג, ימשיך ויעלה.

פרק כ"ח

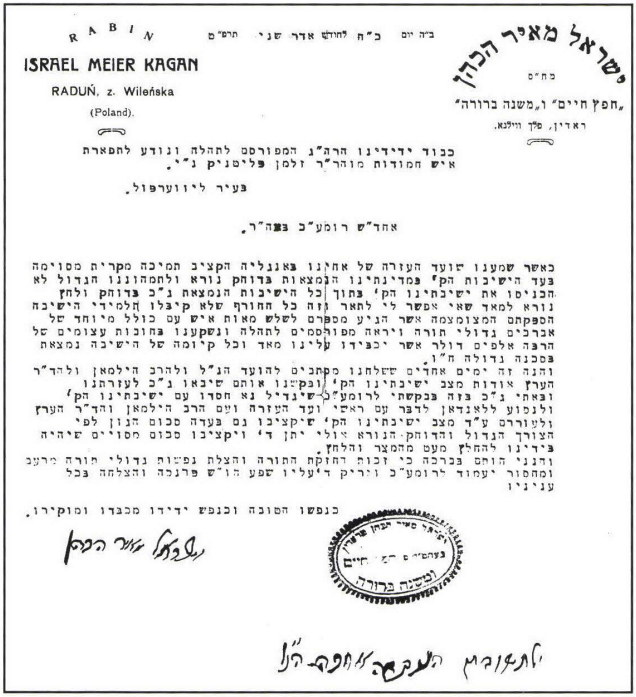
זמני מצוקה בראדין

הישיבה בראדין המשיכה לשגשג לעלות ולהוות אבן שואבת לטובי הלומדים ובני העליה, ואם בצד הרוחני הישיבה היתה בשיא פריחתה, הרי בצד הגשמי השנים האחרונות לחיי הח"ח היו לישיבה שנות מצוקה קשות, באשר הישיבה התבססה על אסיפת הכספים של הח"ח ושל ר' משה, וזקנותם מנעה מהם את האפשרויות והכוחות לאסוף כספים לישיבה והישיבה נקלעה לקשיים כלכליים חמורים מאד.

קבוצה מתלמידי הישיבה בשנת תרצ"א.

נוסף למצב בו עמודי התווך של הישיבה הח"ח ור' משה לא יכלו לנסוע לאסוף כספים, היתה זו תקופה בה היה בעולם כולו משבר כלכלי חמור, ומקורות ההכנסה של הישיבות נתדלדלו ונחלשו. הח"ח כתב מכתבים רבים בהם בין היתר כתב: "לדאבוני הגדול נמצאת הישיבה במצב קשה מאד לרגל המשבר הנורא, השורר במדינתנו זה זמן רב גם תמיכת אחינו בני אמריקה רפתה בעת האחרונה, וכל קיום הישיבה עומד בסכנה ח"ו אם לא יחישו לעזרתה",[419] הח"ח התחנן לקבלת סיוע למען לא תתמוטט ישיבתו מחמת הלחץ הנורא.[420]

ישראל מאיר הכהן

חפץ חיים" ו„משנה ברורה"

ראדין, פלך וילנא.

RABIN

ISRAEL MEIER KAGAN

RADUŃ, z. Wileńska

(Poland).

כבוד ידידינו הרה"ג המפורסם להלה ונודע לתפארת
איש חמודות מוהר"ר זלמן פליסניק נ"י.

בעיר ליוורפול.

אחד"ש רומע"כ בשה"ר.

כאשר שמענו יועד העזרה של אחינו באנגליה הקציב תמיכה מקרית מסוימה בעד הישיבות הק' ממדינתינו הנמצאות בדוחק נורא ולחמהוננו הגדול לא הכנסנו את ישיבתינו הק' בתוך כל הישיבות הנמצאת נ"כ בדוחק ולחץ נורא למאד שאי אפשר לי לתאר לזה כל החורף שלא קיבלו תלמידי הישיבה הספקתם המצומצמה אשר הגיע מספרם לשלש מאות איש עם כולל מיוחד של אברכים גדולי תורה ויראה מסופקים להחלה ונשקענו בחובות עצומים של הרבה אלפים דולר אשר יכבידו עלינו מאד וכל קיומה של הישיבה נמצאת בסכנה גדולה ח"ו.

והנה זה ימים אחדים שנלחנו מקתבים להועד הנ"ל ולהרב הילמאן ולהד"ר הערץ אודות מצב ישיבתינו הק' ובקשנו אותם שינאו נ"כ לעזרתנו ובאתי נ"כ בזה בבקשתי לרומע"כ-שיבגיל נא חסדו עם ישיבתינו הק' ולנסוע ללאנדאן לדבר עם ראשי ועד העזרה ועם הרב הילמאן והד"ר הערץ ולעוררם ע"ך מצב ישיבתינו הק' שיקציבו גם בעדה סכום הגון לפי הצורך הגדול והדוחק הנורא אולי יחן ד' ויקציבו סכום מסויים שיהיה בידינו להחלץ מעט מהמצר והלחץ.

והנני הוסיף בברכה כי זכות התורה תהלה והצלה נפשות גדולי תורה מרעב ומחסור יעמוד לרומע"כ וזריח ד'עליו שפע הו"ש פרנסה והצלחה בכל ענינו

כנפשו הסובה וכנפש ידידו מכבדו ומוקירו.

ישראל מאיר הכהן

ולתשורת העדה מחפץ-חיים

מכתב בקשה לעזרה ששיגר החי"ח לר"ז פליטניק, בסיום המכתב הוסיף החי"ח בכת"י "ולתשובתו הנכבדה אחכה"...

ואכן תלמידי הישיבה שגם בזמנים כסדרן לא היתה פרנסתם בהרחבה, הרי כשמצב הישיבה נעשה קשה הרגישו זאת היטב על בשרם. בזמנים כסדרן היה כל בחור מקבל תלוש שהיה כעין שטר חוב של

419. מכתבי הח"ח מכתב עה'.

420. שם מכתב עז'.

הישיבה, ועם תלוש זה היו משלמים לבעלי הבתים ששם היו אוכלים, היו גם תלושים אשר נותנים זכאות לכמות מסוימת של לחם, כל בחור קיבל תלושים כאלו בתחילת החודש ועמם היה משלם לבעה"ב, מחמת הקשיים שנקלעה אליהם הישיבה הגיע המצב שהישיבה לא יכלה לפרוע את אותן שטרות חוב, ובמשך שמונה חודשים הבחורים לא קיבלו כל תמיכה, בעלי הבתים הפסיקו לתת אוכל לבחורי הישיבה. בחורי הישיבה הגיעו ממש עד פת לחם, והישיבה לא יכלה לסייע.[421]

הח"ח במכתבו מתייחס למצב החמור הזה וכותב: "הנה מצב ישיבתנו נתמוטטה בימים האחרונים עד למאד, ואין לשער גודל הדוחק והלחץ השורר בישיבתנו הק' כי זה זמן רב שלא קבלו בישיבה את תמיכתם הפעוטה".[422]

בחור שלמד בראדין מספר כי קשה לתאר את העוני והדוחק בו היו נתונים בחורי הישיבה, הם ממש רעבו ללחם, המצב הכללי היה קשה, פעם אותו בחור שאל בחור מבוגר מדוע איננו מתחתן, והוא ענה לו, כעת אין לי מה לאכול כשאתחתן לא יהיה לי לתת לה לאכול ולא לילדי, א"כ למה אתחתן, כזה היה המצב באותן הימים.[423]

הח"ח ידע על חששם של בחורי הישיבה להתחתן מפאת המצב הכלכלי הקשה, ולכן פעם דיבר הח"ח בשיחתו עם בחורי הישיבה על ענין זה, בתוך דבריו זעק הח"ח: "למה לא מתחתנים. רוצים שתים עשרה כסאות לבית. שתים עשרה כסאות צריך, לא פחות. בשביל מה, מספיק שיהיה בבית כסא אחד לבעל כסא אחד לאשה כסא לילד ועוד כסא אחד לאורח, וזהו. לא צריך כ"כ הרבה, חייבים להתחתן".[424]

הישיבה גם נהגה לתת לבחורים תלוש לבית המרחץ, התלושים נתנו

---

421. עד ראיה הרב פורטנוי תלמיד הישיבה בראדין, ארה"ב.

422. שם מכתב פד'.

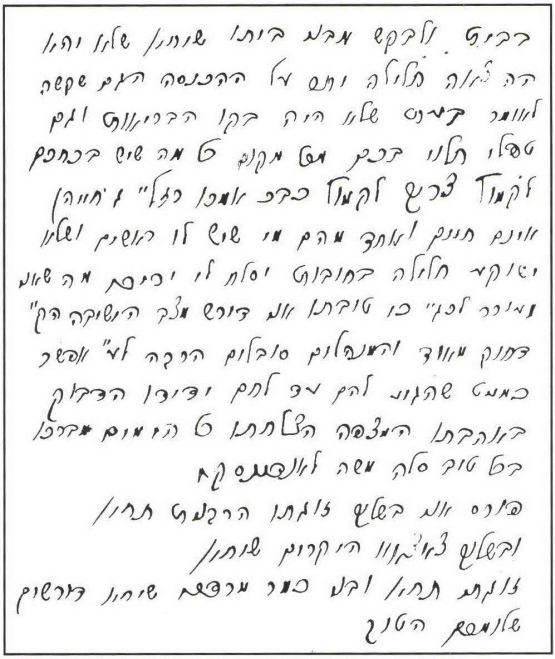
423. עד ראיה הרב בעלסקי תלמיד הישיבה בראדין, ארה"ב. זו היתה הסיבה לנישואיהם של בחורי הישיבות באותו הדור בגיל מבוגר, נוסף על כך שהמבט על לומדי התורה היה בשפל המדרגה ורוב הבחורות לא רצו להנשא לבחור ישיבה.

424. מפי תלמיד הישיבה ר"ש אפשטיין.

לבחורים זכות להיכנס לבית המרחץ פעם בשבוע. כשמצב הישיבה הורע ניתנו אישורים רק לפעם בשבועיים, וכשהחריף המשבר ניתנו אישורים רק לפעם בחודש, בחורי הישיבה יכלו ללכת לבית המרחץ רק פעם בחודש, כה חמור היה המצב.[425]

"ראוי שגם אני אהיה עמהם"...

הח"ח ראה כי הישיבה בסכנת התמוטטות ואין לאל ידו להושיע, המצוקה הכלכלית פגעה גם בבחורים וגם ברבני הישיבה, גם הם היו שרויים במצוקה נוראה, ושום פתרון לא נראה באופק, גם מצבו הכלכלי של ר' משה היה בכי רע, אך למרות זאת עדיין היה מצבו טוב במעט ממצבם של בחורי הישיבה. שבת אחת הגיע מצבם של בחורי הישיבה לכך, שכל סעודות שבת אכלו רק לחם שחור ותפוחי אדמה, ר' משה לא יכל לשאת את המצב שהוא אוכל כרגיל ותלמידיו האהובים סובלים מאוכל דל, ר' משה עזב את ביתו והלך לאכול עם התלמידים את הלחם השחור ותפוחי האדמה, בחורי הישיבה שהתפלאו לראותו מצטרף לסעודתם הדלה שאלוהו מדוע איננו אוכל בביתו ששם יש יותר אוכל, ענה להם ר' משה: "במה אני יותר טוב מבחורי

מכתב של ר' משה לר"מ ישר.

425. כנ"ל.

הישיבה, אם הם סובלים ראוי שגם אני אהיה עמהם".[426]

כשמצב הישיבה החמיר החליט ר' משה כי במצב זה אסור לו ליטול כסף מהישיבה, וכך עשה ר' משה ניגש אל מנהלי הישיבה והודיע להם כי הוא מוותר מכאן ואילך על משכורתו. ר' משה לא הסתפק רק בוויתור על משכורתו הדלה, אלא חיפש דרכים כיצד יוכל לסייע לישיבה ולחלצה מן המיצר, באותו הזמן תלמידי הישיבה לשעבר שגרו באמריקה שיגרו מכתב לר' משה וביקשוהו כי יבוא לאמריקה כדי לגייס את התמיכה לה זקוקה הישיבה, ר' משה השיב: "אם כי באופן אישי מוכן ומזומן אני להקריב את הקרבן הגדול ביותר למען קיומה של הישיבה, ומוכן אני להתעלם מזקנותי וחולשתי, הרי סבורני שנסיעתי לאמריקה לא תהא לטובת הישיבה, שכן באמריקה להצלחת המגבית דרוש שיבוא אחד מהמנהיגים הצעירים..."[427]

ר' משה בדבריו אלו היה בגדר חכם עדיף מנביא, למרות שמעולם לא ביקר באמריקה הרי ידע לנתח את אופיה ואת אופי תושביה כיאות, באמריקה באותה התקופה ראשי הישיבות שהצליחו ביותר היו דוקא אלו הצעירים מביניהם, בעוד שראשי הישיבות המבוגרים יותר שבאו לאמריקה באותו הזמן זכו להצלחה מועטת בלבד, כך שבדבריו אלו קלע מאד ר' משה למטרה.

נסיעתו של ר' משה לאנגליה

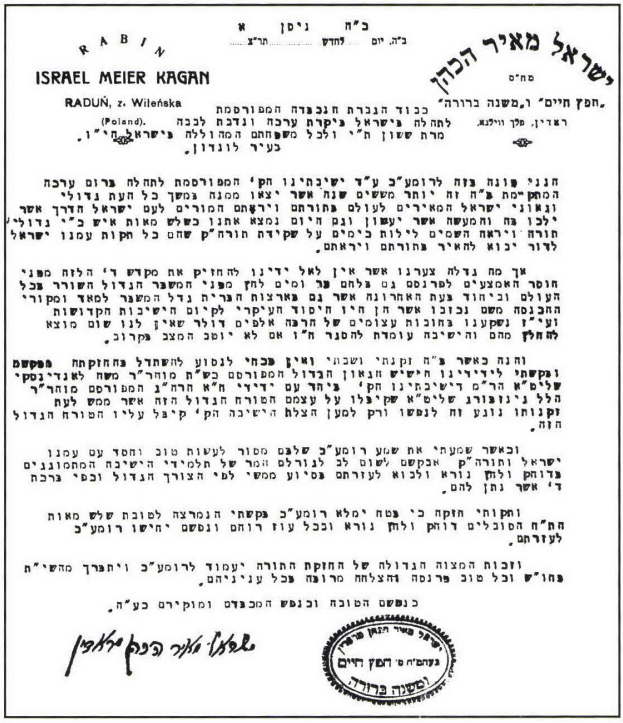
אם לאמריקה סבר ר' משה כי אין אופיה מתאים לכך שיצליח, בבואו לשם, הרי כשעל הפרק עלתה ההצעה כי יסע לאנגליה ר' משה הסכים מיד, למרות שמצבו הבריאותו היה חלש מאד, סבר שצריך להקריב את הכל למען הישיבה, וכך במכתב לר"ד דריין, קרוב משפחתו, כותב: "אני מכין א"ע לנסוע למדינת אינגלנד למרות זקנותי מפאת מצב הישיבה הק' הדחוק מאוד יתן ה' הטוב שיהיה דרכי בהצלחה".

הח"ח כתב במכתבו לנדיבה גב' ששון: "מה גדלה צערנו אשר אין לאל ידינו

---

426. הרב אשר כצמן, דאס אדישע וורט, אייר תשמ"ח.

427. ח"ח חייו ופעליו תרעג'.

ישראל מאיר הכהן

RABBI
ISRAEL MEIER KAGAN
RADUŃ, z. Wileńska

כ"ח ניסן א

"חפץ חיים" ו"משנה ברורה"

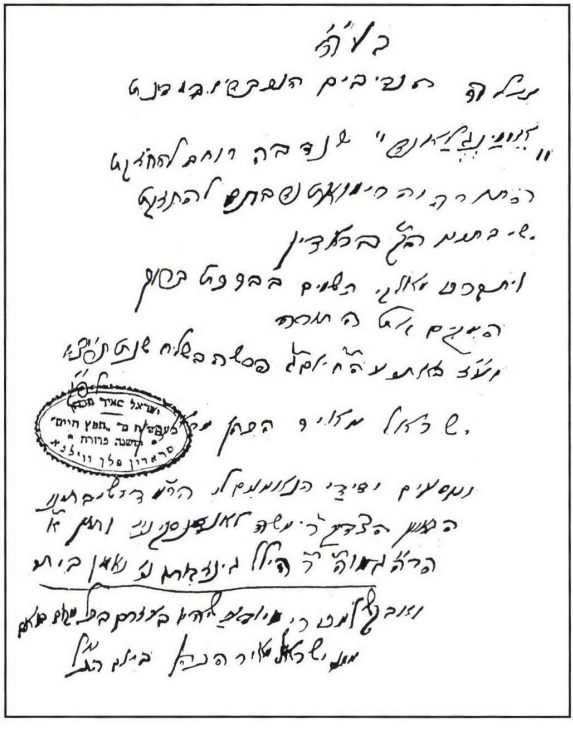
מכתב החי"ח בו כותב "ובקשתי לידידינו הישיש הגאון הגדול המפורסם ר' משה לונדינסקי... שקיבלו ע"ע הטורח הגדול הזה, אשר לעת זקנותו נוגע זה לנפשו"...

להחזיק את מקדש ה' הלזה מפני חוסר האמצעים לפרנסם גם בלחם צר ומים לחץ מפני המשבר הגדול השורר בכל העולם, וביחוד בעת האחרונה אשר גם בארצות הברית גדל המשבר למאד ומקורי ההכנסה משם נכזבו אשר הם היסוד העיקרי לקיום הישיבות הק', ועי"ז נשתקענו בחובות עצומים של הרבה אלפים דולר שאין לנו שום מוצא להחלץ מהם, והישיבה עומדת להסגר ח"ו אם לא יוטב המצב בקרוב. והנה כאשר זקנתי ושבתי ואין בכוחי לנסוע ולהשתדל בהחזקתה, ובקשתי לידידנו הישיש הגאון הגדול המפורסם כש"ת מוהר"ר משה לאנדינסקי שליט"א הר"מ דישיבתנו הק' ביחד עם ידידי ח"א הרה"ג המפורסם מוהר"ר הלל גינזבורג שליט"א שקיבלו ע"ע הטורח הגדול הזה, אשר לעת זקנותו נוגע זה לנפשו ורק למען הצלת הישיבה קיבל ע"ע הטורח הגדול הזה".

קודם נסיעתו של ר' משה עם ר' הלל גינזבורג לאנגליה ציידם הח"ח במכתב ברכה לכל מי שיסייע להחזקת הישיבה הק', במכתב זה כותב הח"ח: "נוסעים ידידם הנאמנים לי הר"מ דישיבתנו הגאון הצדיק ר' משה לונדינסקי נ"י וחתן א' הרה"ג מו"ה ר' הלל גינזבורג נאמן ביתי, ואבקש למכירי ומיודעי שיהיו בעזרם

בכל מקום בואם".[428]

במסירות נפש יצא ר' משה לנסיעתו לאנגליה, אחר נסיעה ארוכה הגיע ר' משה לאנגליה ומיד החל לעסוק במרץ רב לאסיפת כספים להצלת הישיבה בראדין, באנגליה ההצלחה האירה לו פנים, בכל מקום שהגיע נתקבל בכבוד ויקר, ולמרות היותו שונה באישיותו מאנשי אנגליה התחבב עליהם, ואישיותו הגדולה והקורנת הביאה לכך שהצליח לגייס כספים רבים למען הישיבה.

מכתב ששלח החי"ח ליהודי אנגליה שיסייעו להצלחת מסעו של ר' משה למען הישיבה.

גם בזמן שהותו באנגליה המשיך החי"ח במשלוח מכתבים בבקשות לאנשים שונים שיסייעו לר' משה במשימתו הגדולה והחשובה, במברק ששלח החי"ח נכתב: "מצב הישיבה בסכנה אנא הצילו הישיבה ממשבר נורא, ויושע לעזרת באי כוחנו הרבנים ארליך ולאנדינסקי בכל יכולתם".[429]

במכתב אחר כותב החי"ח בתוך דבריו: "ואבקשו לפרוס בגיני בשלום ידידי הגה"צ הר"מ דישיבתנו הק' כש"ת מוהר"ר משה לאנדינסקי שליט"א, ובטח ישתדל כתר"ה לטובתו בכל אשר יהיה ביכולתו להתראות עם נדיבים אחדים

428. מכתבי ח"ח מכתב פה'.

429. שם מכתב פא'.

שיוכל כתר"ה להשפיע עליהם שיקחו חלק בהחזקת ישיבתנו הק' הנמצאת בדוחק ולחץ נורא ומסובלת בחובות עצומים אשר אין להם מוצא.[430]"

ר' משה סבר כי כולם מחויבים לסייע בהחזקת התורה ולכן פנה ליהודים מכל שכבות האוכלוסיה, ר' משה לא נמנע מלפנות אף לכאלו שהיו מרוחקים מן התורה, בחכמתו ופיקחותו יחד עם גדלותו בתורה בצד אישיותו המיוחדת, הצליח לפלס דרך ללבבם ולשכנעם לסייע בהחזקת לומדי התורה, ואכן הצליח למעלה מן המשוער.

כולנו בני איש אחד נחנו

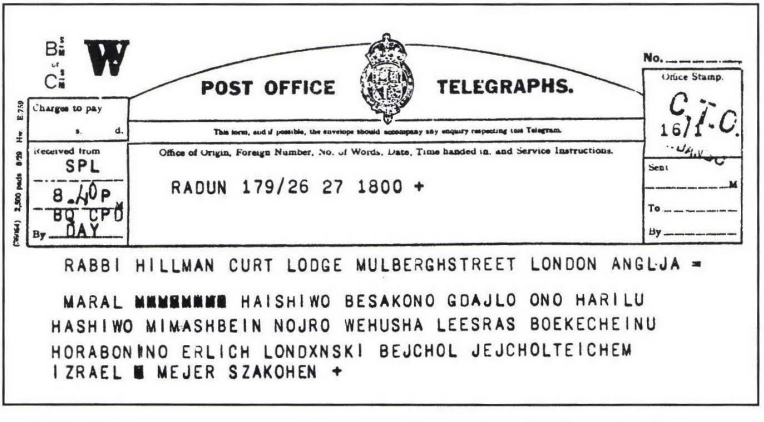
בשהותו בליברפול הוזמן ר' משה להתפלל בבית כנסת מודרני שהתפילות בו התקיימו באנגלית. ר' משה שקיבל את רשות הדיבור פתח ואמר: "אחים יקרים אני פונה אליכם בתור אחים, באשר אחר סילוקם של המחיצות וההבדלים החיצוניים הרי כולנו אחים אנחנו, רואה אני בכם שהנכם מסתכלים בי במבט מוזר, אני במלבושי הרבניים כפי מנהג פולין בזקני ובפאותי, ואתם בפניכם המגולחות למישעי ובנימוסכם האנגליים, אנו מביטים איש בפני רעהו כמרוחקים וכמוזרים זה לזה, אולם אחרי הכל "כולנו בני איש אחד נחנו" אחים אנחנו ובקרבנו אותם הלבבות ואותם הנשמות," הוסיף ואמר "כשאחי יוסף באו למצרים אומרים חז"ל שהלכו לחפש את אחיהם יוסף, היכן חיפשוהו בכל הפינות בשכבות הירודות ביותר, ודאי לא חיפשוהו בין אנשי האצולה, באשר לא עלה על דעתם כי יוסף יהיה שם, והנה עומד מולם המשנה למלך כשהוא נוהג מנהגי נסיכות ומדבר אליהם בשפת המצרים וע"י מתורגמן, כלל לא עלה על דעתם להרהר שמא אחיהם הוא, עד שיוסף הסיר מעליו את בגדי המלכות ואת נימוסיו המלכותיים, ואז לפתע נתגלה להם כי זהו אחיהם ובשרם המדבר בלשונם והמבין לרגשות ליבם".

פנה ר' משה אל שומעיו כשדמעות בעיניו ואמר: "מרגיש אני כי ההבדל שבינינו איננו אלא הבדל חיצוני השוני איננו אלא חיצוני, מחיצה מלאכותית

430. שם מכתב פח'.

מבדילה ביני לבינכם, בעוד בפנימיותנו, בעמקי נשמותינו הננו קרובים אחים אנחנו".[431]

דיבר ר' משה בהתרגשות גוברת ופילס דרך לליבם וגרם לעוד יהודים להצטרף להיות תומכים בלומדי התורה, ולהיות להם חלק וזכות בהיותם ממחזיקיה, המשיך ר' משה ועמל עד שהצליח להשיג סכום נכבד של כסף שהעמיד את הישיבה על רגליה והציל את תלמידיה מחרפת רעב. הצלחה זו באה לר' משה אחר עמל מפרך, וזה החלישו מאוד ופגע בבריאותו, ר' משה שב לראדין כשבאמתחתו סכום כסף שהוציא את הישיבה ממיצר, אך הוא עצמו

POST OFFICE TELEGRAPHS.

Charges to pay

Received from SPL

8.40P

BO CPO

By DAY

Office Stamp. C.T.O. 16/1

Office of Origin, Foreign Number, No. of Words, Date, Time handed in, and Service Instructions.

RADUN 179/26 27 1800 +

Sent

To

By

RABBI HILLMAN CURT LODGE MULBERGHSTREET LONDON ANGLJA =

MARAL [redacted] HAISHIWO BESAKONO GDAJLO ONO HARILU HASHIWO MIMASHBEIN NOJRO WEHUSHA LEESRAS BOEKECHEINU HORABONINO ERLICH LONDXNSKI BEJCHOL JEJCHOLTEICHEM IZRAEL [redacted] MEJER SZAKOHEN +

מברק ששלח הח"ח לאנגליה בו הוא כותב "מצב הישיבה בסכנה אנא הצילו הישיבה ממשבר נורא"...

נחלש, ולקח לו פרק זמן מושך להתאושש מהמאמץ הגדול שנסיעה זו דרשה ממנו, באשר לגביו זה היה מסירות נפש כפשוטו למען קיום התורה, הישיבה ותלמידיה.

קודם נסיעתו של ר' משה לאנגליה ביקשו ממנו מנהלי הישיבה כי כיון שהרגליהם של האנגלים שונים מהרגליהם של היהודים בליטא, ורגילים לרבנים הלבושים בבגדי רבנות וחבושים כובעים מיוחדים, וודאי לא יבינו וישיגו כיצד

431. ח"ח חייו ופעליו תרעד'.

ראש ישיבה כה גדול יבוא אליהם לבוש בלבוש של אנשים פשוטים כפי שעד אז היה לבושו של ר' משה, לכן ביקשוהו כי לטובת הצלחת המגבית מן הראוי שיסע לאנגליה כשהוא חבוש בכובע מכובד של ראשי ישיבות, עד אז ר' משה חבש על ראשו כובע כשל אנשים פשוטים, ר' משה ששמע שזה לטובת הישיבה השתכנע, והסכים לטובת הענין לשנות מהרגלו ולחבוש לראשו מגבעת של רבנים.

באנגליה הסתובב ר' משה בניגוד גמור למה שנהג בהיותו בליטא, כשהוא לבוש בבגדים חשובים ועל ראשו מגבעת מכובדת של ראשי ישיבות, כששב חזרה התפלאו בני הישיבה לראות כי גם בראדין ר' משה ממשיך ללבוש את הכובע הרבני לראשו, בחורי הישיבה שהכירו את הנהגותיו של ר' משה ואת פשטות הליכותיו התפלאו מה קרה, כיצד ר' משה נטש את כובעו הפשוט לטובת מה שלא היה רגיל עד אז, ניגשו לר' משה ושאלוהו: "ר' משה מה קרה, מדוע הכובע הפשוט איננו יותר על ראשך", ר' משה ענה להם כשחיוך מרחף על שפתותיו, "פשוט הדבר, בכובע שהייתי חבוש קודם לכן, כובע מצחיה של יהודים פשוטים, בכובע מעין זה צריך תמיד להקפיד שהמצחיה תהיה לפנים, בעוד כובע רבני זה בכל צורה שאני חובשו הוא אותו דבר, כך שיותר נוח לי כובע זה שבכל צורה שאני מניחו על ראשי הוא מונח טוב".[432] ואכן לעיתים מזומנות ראו בחורי הישיבה את ר' משה חבוש בכובעו החדש כשהוא איננו שם לב כיצד מונח האם כראוי או לאו.

---

432. מפי הרב ש.מ. מילר תלמיד הישיבה בראדין.

פרק כ"ט

רוח סערה מתקרבת

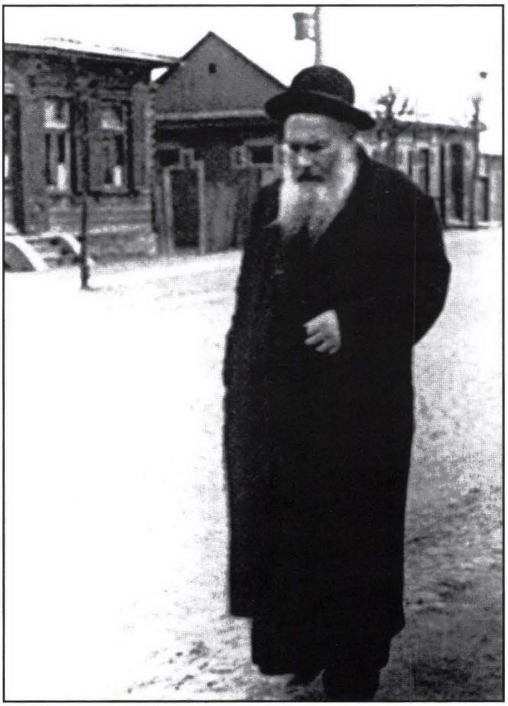
בשנותיו האחרונות של הח"ח הרבה לדבר על תקופה איומה העומדת להגיע, ועל צרות גדולות העומדות לבוא על כלל ישראל. למעשה מיד אחרי מלחמת העולם הראשונה אמר הח"ח כי בעוד עשרות שנים תגיע מלחמה שהמלחמה העולמית הראשונה תהיה כהכנה בלבד לעומתה. הח"ח אמר כי המלחמה העתידה לבא תעלה באכזריותה על כל מה שראינו עד כה, בחודש ניסן תר"ץ דיבר הח"ח בשיחתו על חבלי משיח ולפתע אמר "רוח סערה באה... מתקרבת שואה איומה, המלחמה העולמית שעברנו לא מכבר תהיה למשחק לעומת זו שעתידה לבא. אתם אינכם יודעים אבל אני רואה מה שעתיד להתרחש כעבור עשר שנים".

הח"ח הוסיף לדבר בענין ואמר כי יגיעו ימים שכל הדיבורים של אומות העולם על גאולת האנושות וביצור אושיות הדמוקרטיה, כל אותן דיבורים יעלמו, אומות העולם תתקוממנה נגד היהודים וינעלו את שעריהן מפני היהודים הנרדפים שהאדמה בוערת תחת רגליה, האומללים לא ימצאו מנוח ומפלט, וגם הגויים אשר לא ישתתפו בפועל בהשמדת היהודים יעלזו בקרב לבם על הצרות שנוחתות על עם ישראל".

הח"ח בדבריו ממש פירט לפרטי פרטים את העתיד לבא, התלמידים והמקורבים לח"ח כפי שמעיד הרב ישר לא היטו אוזן כראוי לדברי הח"ח ולא התעמקו בדבריו, הכל דימו כי הינם עומדים על קרקע מוצקה, ולב מי היה פנוי לשמוע על חורבן נוסף העומד בפתח.[433]

433. ח"ח חייו ופעליו תרכג'.

בחורף של שנת תר"ץ בא תלמיד מהישיבה להפרד מהח"ח אחרי שעמד לחזור לבית הוריו באמריקה, הח"ח נשמע כמדבר אל עצמו וכך אמר "שנים עשר מליון זה משחק ילדים, בעוד עשר שנים יהיה הרבה הרבה יותר גרוע", כך חזר הח"ח על דבריו פעמיים ושלש פעמים, כשכוונתו כי השנים עשר מליון הרוגים ופצועים שהיו במלחמת העולם הראשונה אינם אלא כמשחק ילדים ביחס למה שעתיד להיות. הח"ח לא רק שחזה את שעתיד להיות אלא אף נקב כמעט במדויק בזמן שבו עתידה המלחמה להתחיל.[434]

רבי אלחנן ווסרמן ברחובות ברנוביץ.

מעשה היה עם ר' אלחנן וסרמן כשחזר מראדין לברנוביץ, ובניגוד לפעמים קודמות שכשהיה חוזר מראדין לא היה פוסק מלספר את מה שראה ושמע מהח"ח, הרי בפעם זו ר' אלחנן לא סיפר מאומה, ר' אלחנן רק אמר בהתרגשות למקורביו "החפץ חיים צופה ומביט מסוף העולם ועד סופו, דברים נוראים שמעתי ממנו, ואלמלי ניתנה לי הרשות לחזור בפניכם על דבריו בוודאי אתם הייתם נוכחים לדעת שהוא צופה ומביטו ממש מסוף העולם ועד סופו".[435]

ביום הראשון של סוכות שנת תרצ"ב אחרי התפילה דפק הח"ח על השולחן באופן בלתי צפוי ואמר בדאגה: "אינני מפריז מתקרבת עת

434. ח"ח עה"ת קסה'.

435. אור אלחנן ח"א נט' וכן עדות הרב ניסלבאום, תלמיד הישיבה בראדין, ר"ש גלאי תלמיד ראדין סיפר כי ר' אלחנן אמר כי אם היה מפרסם מה ששמע מהח"ח העולם היה מזדעזע. [יתד נאמן מוסף סוכות תשנ"ה].

436. ח"ח חייו ופעליו תרכב'.

בה נהיה כולנו בסכנה. אינני מדבר בנוגע לפרנסה, אני מתכוון לסכנת חיים לנו לנשינו ולבנינו".[436]

בנו של הח"ח מספר כי בשנת תרצ"ב כשבגרמניה היו בחירות והמועמדים לנשיאות היו הינדנבורג ומולו היטלר ימ"ש, נכנסו לח"ח שני תלמידים, אחד התלמידים אמר לח"ח כי צריך להתפלל שלא יארע רע ח"ו ע"י הבחירות, ושהיטלר לא יעלה לשלטון, הח"ח שמע את דבריו ואמר: "יתן ה' שכל מה שחפץ להרשיע ישוב על ראשו", כעבור רגע התחיל הח"ח לבכות ואמר בלחש בזה הלשון: "רבש"ע מה אומר לך, עשה מה שבחפצך, רק שלא יתחלל עי"ז שמך הגדול ח"ו..."[437]

ובהר ציון תהיה פליטה

בעוד תלמידי הישיבה ששמעו את דברי הח"ח אודות העתיד לקרות סברו שמדבר מזיקנה מופלגת שלא בצלילות הדעת,[438] הרי ר' משה ידע כי כל דבריו של הח"ח הינם קודש, ושכינה מדברת מתוך גרונו, וכך באותה השנה אחר עלייתו של היטלר לשלטון שאל ר' משה את הח"ח מה יעלה בגורלה של יהדות אירופה אחרי שהיטלר הצהיר כי זומם להשמיד את כלל ישראל האמנם יעלה זממו בידו.

הח"ח השיב לר' משה ואמר: "חלילה, טרם עלה ביד מישהו להשמיד את עם ישראל, הלא מקרא מפורש הוא "אם יבוא עשיו אל המחנה והיכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה", ר' משה הבין מתשובת הח"ח כי אכן הסכנה גדולה מאוד. המשיך ר' משה ושאל: "האם יעלה בידו להשמיד את יהדות אירופה המהווה רוב מנין ובנין של כלל ישראל א"כ היכן יוותר "המחנה הנשאר לפליטה", השיב לו הח"ח: "ובהר ציון תהיה פליטה והיה קודש", ר' משה יצא מהח"ח כשידיו רועדות וכולו מזועזע על דברים ששמע כשמאידך היה מלא בטחון כי ארץ הקודש תינצל מהחרב המאיימת.[439]

---

437. שיחות ח"ח עב'.

438. מע"י ח"א עט'.

439. ח"ח חייו ופעליו תרכג' אחד בדורו ח"ב 349. ח"ח עה"ת עב'.

דיבר הח"ח וחזה את הסופה הנוראה העתידה לבא, ואת החורבן הגדול העתיד לנחות על כלל ישראל, הח"ח דיבר וזירז את שומעיו לעשות כל שביכולתם לשוב בתשובה ולהרבות במעשים טובים אולי בזכות זה ישוב חרון אף ה' מאיתנו, אולי נזכה בדין,[440] כך אמר הח"ח הרעיש דרש וזעק.

מעשה נורא נוסף ארע עם הח"ח הקשור לראייתו את העתיד לבא על כלל ישראל תוך שנים מעטות, היה זה בשנותיו האחרונות של הח"ח, הח"ח הגיע לאחת העיירות על מנת לחזק את הדרוש חיזוק בעניני היהדות, הח"ח התארח בבית רב העיירה הרב ינובסקי, לבית הרב הגיעו אנשים רבים ע"מ לקבל את פניו של גדול הדור, רבים גם באו ע"מ לנסות ולזכות בברכתו של אותו צדיק, בין הבאים הגיעה אשה אחת אשר באה לבקש את ברכתו של הח"ח באשר מנע ה' ממנה פרי בטן במשך שנים ארוכות, האשה שטחה את בקשתה בפני הח"ח, אחר שסיימה את דבריה המתינה לברכתו של הח"ח, אך הח"ח סרב לברכה, האשה בכתה בדמעות שליש והתחננה לח"ח כי יברכנה אך הח"ח סרב, אחר מספר הפצרות, החל הח"ח לדבר בפני כל הנוכחים ואמר כשהוא פונה לאותה האשה, "למה את זקוקה לילדים... עוד מספר שנים יגיע מצב נורא ואנשים יצטערו על הילדים שנולדו להם... עדיף שתישארי בלי ילדים מאשר להגיע לזמן הנורא ההוא עם ילדים". כל הנוכחים ששמעוהו געו בבכיה נוראה בשומעם את תחזיתו הקודרת של הח"ח על העתיד לבא.[441]

---

440. מע"י ח"א 34.

441. מפי עו"ד מנחם ינובסקי, ירושלים, הסיפור ארע בעת היותו של הח"ח בבית אביו הרב ינובסקי.

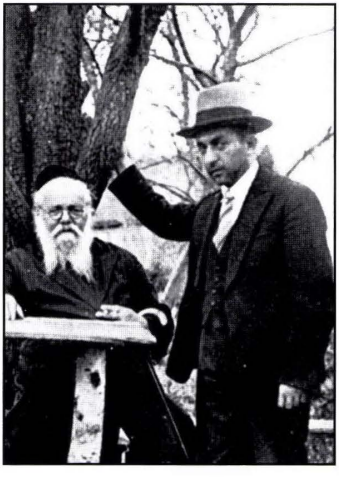

פרק ל'

הימים הנוראים האחרונים

החפ"ח הלך ונחלש, זקנותו המופלגת נתנה בו את אותותיה, ליבו הגדול הלך ונחלש מצרותיו של כלל ישראל, ומהצרות שחש בבירור וראה שעתידות לנחות. בכלל בשנותיו האחרונות לא היה בכוחותיו של החפ"ח להגיע כמעט לישיבה, כוחותיו לא איפשרו לו זאת, רק לעיתים נדירות היה החפ"ח מגיע לישיבה, שאר הזמן התפלל החפ"ח במנין מיוחד שאורגן בביתו.

בערב יום הכפורים האחרון של החפ"ח שנת תרצ"ב היה חלש מאד. ר' מרדכי לונדינסקי שהיה מתלמידי הישיבה, מקום מושבו בתפילה היה סמוך לאביו ר' משה והחפ"ח, ר' מרדכי זכר כי שלש שנים קודם לכן נחלש החפ"ח והרופא אמר לו כי מוכרח לאכול, אמנם החפ"ח לא הסכים ולא אכל, מכל מקום ר' מרדכי סבר שאם אז הרופא סבר שעל החפ"ח לאכול, קל וחומר כי ביוכ"פ זה שהינו הרבה יותר חלש, ודאי כי ישנה אפשרות שהחפ"ח לא יוכל להמשיך בצום מחמת חולשתו הרבה, ר' מרדכי החליט להתכונן לאפשרות כזו, ולכן הכניס לתוך התא שבסטנדר שלו מעט מזונות ויין.

רבי מרדכי לונדינסקי עם רבי אהרן ואלקין רבה של פינסק.

באמצע יוהכ"פ פנה לפתע החפ"ח לר' מרדכי ושאלו האם יש ברשותו משהו לאכול, כשהתשובה היתה חיובית אמר החפ"ח לר' מרדכי שיכנס לבית שני הפנימי הסמוך ושם אכל החפ"ח את המזונות, אחר שסיים החפ"ח ברך ברכה אחרונה ושב להתפלל. ר' מרדכי

התפעל כיצד ידע הח"ח לגשת בדיוק אליו, היחיד שהכין את המזונות לאפשרות שהח"ח יזדקק לה, למרות שהח"ח לא ידע על כך לפני כן.[442]

ר' שמואל גריינמן מספר כי בעצומו של יוהכ"פ ביקש הח"ח שלא יעלוהו לתורה לכהן, למרות שהרגלו כל שנה היה לקבל את העליה הראשונה של כהן, העומדים סביבו חרדו לפשר בקשתו זו שהיה בה שינוי מדרכו בקודש כמידי שנה בשנה, באמצע קריאת התורה תקפה שינה את הח"ח, הקורא בתורה הפסיק קריאתו וחיכה עד אשר יקיץ הח"ח, אך הח"ח לא נתעורר, ובעל הקורא נאלץ להמשיך בקריאתו, זה היה יוהכ"פ האחרון של הח"ח לפני עלייתו לישיבה של מעלה.[443]

הח"ח חש כי זאת שנתו האחרונה, תלמידו ר' אלחנן סיפר כי בכל שנה כשניגש אל הח"ח ובירכו בכוח"ט היה הח"ח משיבו "וכן למר", ואילו בשנה האחרונה כשברך את הח"ח, הח"ח שתק ולא השיבו מאומה, הדבר היה בעיניו לחידה עד שלהי השנה, אז נתחוור לו מדוע הח"ח לא ענה לברכתו כמנהגו מידי שנה בשנה.[444]

עצוב יהיה לילדים בלי אבא

בשמחת תורה של אותה השנה הח"ח הרגיש כי כוחותיו אוזלים, הביע את רצונו להתפלל במעונו הפרטי, קשה עליו היתה ההליכה עד הישיבה, ר' אלחנן נכנס אל הח"ח וביקשו שלמרות הקושי יבוא אל הישיבה ואם ההליכה קשה עליו בחורי הישיבה ישאוהו על הכורסה שישב בה, הח"ח מיחה בו ואמר: "לשאת אותי בכורסה זה מתאים למר בר רב אשי ולא בשבילי", אך ר' אלחנן חזר וביקש: "לא הייתי רוצה להטריח את רבינו, אבל עצוב יהיה לילדים בלא אבא", לשמע הדברים נעתר הח"ח, ובליל החג הביאו את הח"ח להיכל הישיבה והעמידו כורסתו במרכז מעגלי הרוקדים.

---

442. שמע מפיו נכדו ר"ד צינמון.

443. ח"ח עה"ת יא'.

444. אור אלחנן ח"א עג' הערה 55.

בנין הישיבה בראדין.

הח"ח ישב בכורסה גדולה מכורבל במעילו כשעיניו עצומות, היה ניתן להתרשם כאילו אינו משתתף בשמחה הגדולה, מרוב חולשתו סברו הנוכחים כי נרדם, אך עצם המצאו הספיקה והריקודים הלכו וגברו.

ר' אלחנן רקד עם בחורי הישיבה ולפתע נעצר מריקודו עמד ונשתהה כמה רגעים כשהוא אחוז שרעפים, ואחר פסע כמה צעדים עד שנעצר מול הח"ח, באותו רגע השתרר שקט מתוח ונדם קול השירה, הכל זקפו עינים תמהות מה עומד ר' אלחנן לעשות, מדוע חדל מן הריקוד וניצב מול הח"ח שבין כה וכה אינו מסתכל בו, באשר עיניו עצומות הן.

אלא שבאותו רגע פתח הח"ח את עיניו הקדושות זקף ראשו ומבטו נח על ר' אלחנן, אחר הגביה הח"ח את ידיו לפליאת כולם ומחא כף אל כף, תחילה ברפיון ובאיטיות רבה אך מרגע לרגע ביתר זריזות וביתר מרץ, כאילו נתרונן ליבו למראה תלמידו הנאהב העומד בקרבתו, כיון שראה ר' אלחנן את הח"ח מוחא כפיים החל ר' אלחנן מרקד לפניו ריקוד בלתי מקובל, הנה גופו נזקף מלא קומתו גבוה גבוה והוא פוקח לרווחה את עינו ומסתכל על רבו מתוך התבוננות יתירה, והנה מרכין ראש וכל גופו מתכופף כאילו ביקש לשבת על הקרקע, ושוב

פעם מתרומם בתנועה זריזה ושוב מתכופף, ושוב... והנה זוקף ר' אלחנן את שתי זרועותיו ממעל לראשו ומוחא כף אל כף בקצב תואם להפליא לשירה, וכל אבריו של ר' אלחנן רעדו רעדה גדולה אחזתו חילה.

בכל רגע פקח שוב את עניו הזכות שלא הביטו ברע מעולם, ובראותו לפניו את רבו הקדוש התרומם בכל גופו, וחזר והשתפל חזר והתגבה, ושוב התנמך, והיה כמרחף בחלל הישיבה, אף הגה לא הוציא מפיו אלא מזנק חיש מעלה ומטה. והח"ח מוסיף עדין למחוא בידיו הקטנות כף אל כף והשמחה בעצומה... וכולם מסביב לא ראו כי אם את שני הקדושים שבמרכז, את הרבי ואת תלמידו את הידים הקטנות המוחאות כפיים ואת הדמות הגדולה המרחפת רחיפת בזק בחלל בית המדרש.

אז לא ידעו התלמידים כי זוהי שנתו האחרונה של צדיק הדור, אולם בשנה שלאחריה היו רבים מתלמידי ראדין מהרהרים בכל הרצינות כי מן הסתם הרגישו שניהם בדבר הח"ח ור"א שזה להם ריקוד אחרון ריקוד הפרידה...[445]

הח"ח הלך ונחלש מבחינה גופנית, בהמשך השנה כמעט ולא ירד ממיטתו,

מסיבת אירוסי רבי מרדכי לונדינסקי, בתמונה , שני מימין חתן אשתו של הח"ח ר"ה גינזבורג רביעי מימין רבי מרדכי לונדינסקי, רבי משה לונדינסקי, רבי אהרון ואלקין, ר' יעקב אריה אשכנזי.

445. תיאורו של ר"ד זריצקי, אור אלחנן ח"א ע"ב.

תלמידי הישיבה לא משו ממנו, שמרוהו ושרתוהו יומם ולילה, היו ימים שהיה חלש עד כדי כך עד שלא יכל לדבר, שוכב היה אז מהורהר ומרחש בשפתיו, בשבוע קודם פטירתו שכב הח"ח במטתו כשעיניו עצומות, הבחורים שהקיפוהו יצאו לשעה קלה כדי להתפלל מנחה, הח"ח הקיץ, פתח את עיניו וראה כי הבחורים אינם, ביתו הרבנית זקס עמדה ליד מיטתו, הח"ח שאלה היכן הבחורים, ענתה הרבנית זקס לח"ח כי הבחורים הלכו להתפלל מנחה, העיר הח"ח בקולו החלוש "מצוות מחפשים הם, עת להם עתה לחזר אחרי מצוות, משאירים גוסס והולכים לחפש מצוות".[446]

השבוע האחרון לחיי הח"ח היה ברובו מצב בו הח"ח היה ללא הכרה. תלמיד הישיבה ר"ש אפשטיין מספר כי זה היה מחזה נורא ואיום לראות את הח"ח במצב כה קשה, זה היה נראה ממש כמצב בו אראלים ומצוקים אוחזים בארון הקודש, בחורי הישיבה עמדו סמוך למיטתו של הח"ח וניסו להקל כל שביכולתם מסיבלו ויסוריו הקשים, רופא שהוזעק לנסות ולסייע, מיד כשהגיע אמר: "אני מתפלא איך עד עכשיו הוא החזיק מעמד". זה היה מצבו של הח"ח גופו חי והחזיק בצורה על טבעית, שנים קודם לכן תלמיד ישיבה שנסע לראדין פגש ברופא שהיה מטפל בח"ח, הרופא אמר לאותו תלמיד "הרי אתה יודע שאני אפיקורס גמור. אבל כל פעם שאני נקרא לח"ח דעתי נחלשת עלי. שהרי על פי דרך הטבע אין הח"ח יכול לחיות כלל, וכשאני רואה את הח"ח, הרי זו הוכחה שיש משהו ביהדות".[447]

הבלן שהציל את הח"ח

מצבו של הח"ח הלך התדרדר ונחלש, בישיבה הוכרז על אמירת תהילים לרגל חומרת מצבו של הח"ח. קולות התפילה היו קולות קורעי לבבות שיצאו מליבם הדואג והאוהב של תלמידיו של הח"ח, לתפילה הצטרפו גם רבים מתושבי העיירה ראדין, בין תושבי העיירה שאמרו תהילים בלט באופן מיוחד הבלן של ראדין אשר אמר את התהילים בבכיות נוראות, אחר שגמרו את אמירת

---

446. ח"ח חייו ופעליו תרכד'.

447. עובדות לבית בריסק ח"א קסו'.

התהילים ניגש אליו תלמיד הישיבה זונדל גולדברונד ושאלו מדוע הינו כה בוכה, מהיכן הגיע לדאגה כה גדולה לשלומו של הח"ח, הבלן סיפר כי בשנת תר"ע כשהיה בלן בראדין, ודרכם היתה בעת שבאו לחמם את המים נהגו לאטום את הארובה כדי שהאש תחמם כראוי את המים, כמובן שבזמן הרתחת המים לא היו נכנסים לבית המרחץ, באשר לא היה שייך להימצא שם מחמת היות בית המרחץ אפוף עשן, הח"ח סבר כי לא יאונה לו כל רע, ובכ"ז נכנס, למרות הזמן הקצר שהח"ח שהה במקווה. העשן שבמקווה גרם לכך שכעבור זמן קצר בהיותו כבר לבוש בבגדיו נפל הח"ח ואיבד את הכרתו.

הישארותו שם יכלה להיגמר באסון ח"ו, באשר בזמן שהותו שם לא היה בבית המרחץ שום איש שיוכל להוציאו ולנסות להצילו, באותו הזמן גם הבלן לא היה במקוה, באשר הבלן הלך לסחור עם הגויים בעצים לצורך הסקת המקוה, תוך כדי המשא ומתן חש הבלן צורך לא ברור ללכת לראות מה קורה בבית המרחץ, כשנכנס הבלן למקוה, חש לפתע כי נתקל באדם השוכב על הרצפה, בתחילה סבר כי זהו עוזרו הגוי, בעט בו ברגלו ואמר "קום שיכור", העשן הרב שהיה אפוף בכל בית המרחץ מנע ממנו לזהות מי האיש השוכב על

בית המרחץ של העירה ראדין.

הקרקע. כשראה הבלן כי האיש לא זז נשאו החוצה, ושם התברר כי האיש אינו אחר מאשר הח"ח, כמובן שמיד הוזעקו יהודים ובני הישיבה, הם נשאו את הח"ח לבהמ"ד וניסו לעוררו אך לשוא, גם רופא מומחה לא היה בעיר שיאמר להם מה לעשות על מנת לעורר את הח"ח ולהשיב את הכרתו, היה שם חובש אחד שהציע שישפכו עליו הרבה מים רותחים אולי זה יועיל אך גם זה לא הועיל במאומה, גופו ואבריו נשארו במצבם והח"ח היה נראה כמת גמור.

נמשך הדבר משך כמה שעות, כשבינתיים בני העיר ותלמידי הישיבה החלו באמירת תהלים בצעקות ובכיות, צעקתם עלתה השמימה, וכשעה לפני השקיעה לפתע שב הח"ח להכרה, מיד כששהקיץ הח"ח מילותיו הראשונות היו האם אפשר עדיין להניח תפילין, כשנענה בחיוב מיד הח"ח הניח תפילין, ובליל שבת כבר שב לאיתנו, אמנם זמן רב אחר אותו המעשה סבל הח"ח מהכוויות שנגרמו לו כתוצאה מהמים הרותחים שנשפכו עליו ע"מ להשיב את הכרתו. הח"ח תמיד היה מודה לה' שהחזיר את נשמתו לגופו, ובכך יכל עוד עשרות בשנים לעסוק בתורה ובעבודה, לח"ח גם היתה הכרת הטוב גדולה לבלן שבזכותו ניצל, הח"ח נתן לו ברכה, ואמר לו כי בכל הספרים הבאים שיוציא יהיה לו זכות וחלק, עוד ברכו הח"ח שכל זמן שהוא הח"ח חי גם הוא יחיה, הבלן היה כה בטוח בברכתו של הח"ח עד כדי כך שבכל פעם כשחלה ורצו להזמין אליו רופא לא הסכים באומרו: "יש לי ברכה של הח"ח", וכך כשחלה הח"ח אותו בלן דאג מאד, אחרי פטירתו של הח"ח אמר הבלן לתלמידים כעת אינני יודע אם אחיה, עד עכשיו עמדה לי זכותו של הח"ח, כעת אני דואג, ואכן בתוך ימי השבעה של הח"ח נפטר גם אותו בלן, והובא לקבורה ביום שישי שבוע אחרי פטירתו של הח"ח...[448]

בנו של הח"ח ר' לייב מספר כי אחר מעשה הצלתו של הח"ח מצא חוברת ובה צוואתו של ר' יואל מאציסלב מחסידי רייסן בני דורו של הגר"א, ושם מספר כי קרה לו מעשה מעין זה שארע לח"ח, וגם אותו הציל בלן בשם יוסף, היה לו את אותו השם שהיה לבלן מראדין שהציל את הח"ח, ר' יואל סיפר כי אחר אותו מאורע המשיך לחיות יותר מעשרים שנה, ר' לייב התפלא לראות את הדמיון הרב שבין שני המקרים, הגיש את החוברת עם הספור לח"ח ור' לייב מספר שגם

448. עדותו של ר' זונדל גולדברונד, וכן בדוגמא מחיי אבי עמ' כו'.

אביו הח"ח התפלא על כך ושמח מאד, ר' לייב מספר כי אמר לאביו כי אולי יש בו ניצוץ של אותו הצדיק ולכן מה שארע לאותו הצדיק ארע לח"ח (הוא מעיד כי כשאביו שמע את הדברים האירו פניו), מאז מספר ר' לייב כל פעם שחלה אביו היה בנו אומר לו שאינו צריך לדאוג, באשר כשם שהצדיק ר' יואל האריך יותר מעשרים שנה כך גם לו יארע, ואכן הח"ח חי אחרי אותו מאורע כמעט עשרים וחמש שנים, החוברת בה היה כתוב הספור היתה יקרה מאד בעיני הח"ח עד שהאיש שהביאה לח"ח קיבל תמורתה מהח"ח את הספר תורת כהנים. הח"ח סבר כי יש משהו בדברי בנו.[449]

לילה לפני יום פטירת הח"ח המצב החמיר מאד, ובחורי הישיבה אמרו תהלים מתוך זעקות כאב, תוך תפילה לה' שישאיר את רבם עטרת תפארת ישראל בחיים, אך המצב הלך והחמיר, שערי שמים ננעלו, הח"ח ליבם ועיניהם של ישראל היה ללא הכרה.

הרב יוסף כהנמן סיפר כי שמע מעד מהימן כי ביום האחרון לחייו לפתע פתח הח"ח את עיניו ושאל "מה נשמע"? ר' משה לונדינסקי שישב ליד מטתו השיב: "עם ישראל זקוק לרחמים משום שהצורר [הכוונה להיטלר] מאיים להרע ליהודים". הח"ח נתעורר והגיב על דבריו של ר' משה באומרו "ובהר ציון תהיה פליטה והיה קודש". ר' משה נזדעזע באשר מדברי הח"ח הבין כי אכן עתיד להתרחש אסון גדול על כלל ישראל, אך בד בבד היה מונח בדברי הח"ח דברי תקוה כי "בהר ציון תהיה פליטה והיה קודש" לא יעלה בידי הצורר להשמיד את כלל ישראל, יושבי ציון ינצלו. אלו היו מילותיו האחרונות של הח"ח, כמה סימלי כי אותם מילים היה מונח בהם גם אימות לחששות מפני הצפוי ויחד עמהם את התקווה כי למרות האסון הצפוי "בהר ציון תהיה פליטה והיה קודש", יש תקוה ועם ישראל ימשיך ויתקיים. כמה סימלי הוא כי מילותיו האחרונות של הח"ח נאמרו לידידו הקרוב רבי משה, אשר בארבעים ושנים שנותיו האחרונות לא משה ידו מיד הח"ח. לימים כשבנה הרב כהנמן את ישיבת פוניבז' הורה כי על בנין הישיבה יתנוסס הפסוק עם מילותיו האחרונות של הח"ח: "ובהר ציון תהיה פליטה והיה קודש".[450]

---

449. עובדות מחיי אבי עמ' כו'.

450. מתוך ראיון עם רבי יוסף שלמה כהנמן הרב מפונביז', [בית יעקב שנה ד' גליון 52].

ובא השמש

ביום שישי כד' אלול תרצ"ג נאסף החי"ח לבית עולמו, מנהיג הדור מאורן של ישראל, אשר היה להם כאב רחום נאסף אל עמיו. הידיעה הקשה התפשטה כאש בשדה קוצים והשרתה אבל כבד על כל כלל ישראל, כולם חשו כיתומים, כולם הרגישו כי הורם הנזר ונסתלקה העטרה מבית ישראל, העיירה ראדין איבדה את כיתרה, את האיש שבזכותו הפכה העיירה הקטנה למושג ולסמל ולפירסום בכל העולם כולו.

עם פטירתו של החי"ח טלפנו בני משפחתו של החי"ח לווילנא לביתו של ר' חיים עוזר [בגלל צורכי כלל ישראל שהיו על כתפיו של ר' חיים עוזר היה בביתו טלפון] הרב סאוויצקי ששהה בביתו של ר' חיים עוזר כשהטלפון הגיע הודיע לר' חיים עוזר כי ישנו טלפון מראדין, עוד לפני ששמע ר' חיים עוזר את הבשורה המרה כבר אז אמר ר' חיים עוזר: "ברוך דיין האמת". ר' חיים עוזר ידע מה עומד לשמוע, ואכן בטלפון קיבל ר' חיים עוזר את הבשורה המרה כי ידידו הקרוב החי"ח נפטר, אחר מסירת הבשורה המרה לר' חיים עוזר, שאלוהו בטלפון מתי עליהם לעשות את הלוויה, ר' חיים עוזר אמר שידחו את הלוויה ליום ראשון מפני שצריך לאפשר לכלל ישראל להגיע ללוויה.

אח"כ נשאל ר' חיים עוזר למי לתת להספיד את החי"ח, ר' חיים עוזר ענה כי יספידוהו ראשי הישיבות, ולא רבני הערים הגדולות עמם לא הסתדר החי"ח כל כך מחמת מלחמות הדת שלחם עבור כלל ישראל, ובאותן המלחמות שתפו פעולה עם החי"ח ראשי הישיבות ופחות רבני הערים הגדולות, כשנשאל ר' חיים עוזר האם יגיע ללויה אמר שלא יגיע. למרות שהחי"ח היה הקרוב לו ביותר, וייחסו אליו היה כנשיא של כלל ישראל למרות זאת ר' חיים עוזר לא הגיע ללויה. את פשר אי הגעתו של ר' חיים עוזר ללויה הסביר הרב סאוויצקי כי ר' חיים עוזר ידע שעומדת לפרוץ מחלוקת בישיבה, וחשש כי אם יגיע המחלוקת תפרוץ כבר בלוויה לכן ר' חיים עוזר לא הגיע ללווית החי"ח למרות רצונו העז להגיע...[451]

---

451. מפי חתנו של הרב סאוצקי וכן סיפר הרב מרדכי לונדינסקי לר"ד צינמון. באותו הזמן נתפרסמה הידיעה כי ר' חיים עוזר לא הגיע בגלל חולשתו, הדבר גרם לדאגה רבה שאם

כאמור על פי עצת ר' חיים עוזר נדחתה לווית הח"ח ליום ראשון, וביום ראשון בבוקר נהרו אלפים מכל קצוות הארץ ללוות את רבם ומנהיגם האהוב, תלמידים מכל הישיבות עם רבותיהם נציגים של מוסדות ואף נציגי השלטון כולם נקבצו לראדין למרות מזג האויר הקשה וקשיי התחבורה באו לראדין ללוות את הח"ח בדרכו לישיבה של מעלה.

הלוייתו של הח"ח

ביום ראשון מועד הלוויתו של הח"ח כל הדרכים לראדין מלאו אנשים, ושיירות של עגלות בהם אנשים מכל הקהילות הקרובות והרחוקות, כמו כן הגיעו ראשי הישיבות מכל המקומות בלויית רבים מתלמידיהם, את שורת

אנשי ראדין נאספים ליד ביתו של הח"ח לתחילת הלויתו.

ר' חיים עוזר לא הגיע ללווית רעו הקרוב ביותר הח"ח כנראה שמצבו חמור מאד ורבים דאגו לשלומו של ר' חיים עוזר בתשובה למכתב הדואג על מצב בריאותו עונה ר' חיים עוזר "לרגלי איזה קאטער קל לא יכולתי ללוותו ולנסוע לראדין, ועל יסוד מכתב שכתבתי בעיתון דאס ווארט שהיה לי איזה הצטננות פירסם היט"א טלאגראפע שהיתי

ההספדים פתח בנו הגדול של הח"ח ר' לייב. אמר בין יתר דבריו כי אין איש המסוגל לגלות אפילו מקצת מן המקצת מגדלותו של הנפטר הדגול, ספריו היוו בבואה למהותו חפץ חיים ואהבת חסד, באשר הוא הבין את מהותם של החיים, והוא אשר היה התגלמותה של מידת "אהבת חסד", כן הספידו את הח"ח בן זיקוניו ר' אהרן, ונכדיו הרב לוינסון ורא"ז קפלן.

הספדו של ידידו הקרוב של הח"ח במשך עשרות בשנים ר' משה היה מרגש ומזעזע במיוחד,[452] עד ראיה מספר כי למרות היותו ילד בעת הלוויה הרי כי בכיותיו הנוראיות של ר' משה בהספדו חרוטים היטב בלבבו, ואכן ר' משה שהיה כה מקורב לח"ח והיה רעו וידידו, לרום גדלותו ידע להעריך את גודל האבדה ואת עוצמת החורבן בעקבות פטירתו של הח"ח.

ר' משה בהספדו ביכה בקול בוכים קורע לב את הח"ח וכה היו דבריו: "על מי נטשתנו רבינו" זעק ר' משה "מצבו של עם ישראל הינו כה קשה וכה כאוב, שלשה מליון יהודים נמקים בגיהנום הרוסי. עתה עלתה הפורענות גם על יהדות גרמניה, כה קשה הוא מצבו של כלל ישראל ממש ללא מוצא... על מי נטשתנו אבינו..."

"רבנו הקדוש" שאג ר' משה בקול בוכים "עלה למרום אסוף את האבות הקדושים ולכו בצוותא אל כסא הכבוד ושאלו את ריבונו של עולם עד מתי עוד יהיו בניך שותתים דם מופקרים ללעג וקלס... עד מתי ימשכו נדודינו וגלותינו... הלא בכל העולם אין אפילו לב יהודי אחד שלם... כל לבבות ישראל שבורים כחרס הנשבר עד מתי זה ימשך"... המשיך ר' משה ואמר תוך כדי בכי מר: "רבנו הקדוש, הלא תמיד ציפית למשיח... הלא תמיד השתוקקת לגאולה השלמה ושהיהודים יתנערו מעפרם היה נא מליץ יושר לטובת כלל ישראל והשתדל כי

חולה ומצאתי לנכון להודיעו ולהרגיעו כי ב"ה שלום לנו" [אגרות ר' חיים עוזר החדש איגרת ר'] הרי כי מחלתו של ר' חיים עוזר לא היתה כ"כ חמורה... וכנראה שהיתה עוד סיבה בגללה לא הגיע ללוות את רעו הקרוב ביותר הח"ח, והיא כפי שנכתבה לעיל מעדות הרב סאויצקי שהיה אצל ר' חיים עוזר באותו הזמן.

452. ח"ח חייו ופעליו ח"ב תרכ"ו.

ר' לייב בנו הגדול של של הח"ח מספיד בהיכל הישיבה.

תבוא הגאולה, כי בא מועד".[453]

ר' משה הוסיף ואמר בהספדו: "קשה להבין את דרכי ה', אבל אנחנו מאמינים בני מאמינים ויודעים כי טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו והנהגתו כולה חסד, ואף שלפעמים קשה לראות את הטוב והחסד הזה, שהוא נעלם מכל חי, וכמו כעת שנלקח מעמנו רבינו הגדול והשאיר ה' את עמו כצאן אשר אין להם רועה, ועדיין לא שלח לנו את משיח צדקנו שבוודאי ובלי ספק היה ביכולתו של רבינו להביא את המשיח, וכל כך קיווינו וציפינו לזה אך לא זכינו".

המשיך ר' משה בקול בוכים ואמר: "איך מבינים ואיך מתרצים את הדבר היכן החסד, אבל צריכים ומוכרחים לענות. והתירוץ הוא כפי שכתוב בפסוק "דימינו אלקים חסדך בקרב היכלך" פירוש דימינו קיווינו לראות ולהבין את חסד ה', אבל לפעמים לא זוכים לזה והחסד נשאר נעלם ונסתר מעמנו... אבל אין לבוא

453. ח"ח חייו ופעליו שם, הח"ח היה רגיל לומר "למה ישנים האבות. למה שותקים הצדיקים יגשו לכסא הכבוד ויעשו רעש וצעקה בפני אדון העולם. והח"ח היה אומר

ח"ו למסקנה שהשי"ת אינו כל כולו בהנהגת החסד... ודאי ובלי פקפוק שהוא טוב ומטיב לכל וכולו אומר חסד, אלא ש"בקרב היכלך" שם בפמליא של מעלה הכל ברור ומחוור והכל מתיישב ומתורץ. ויש לצפות לבוא לקרב היכלו".

הוסיף ר' משה ואמר: "אני בעצמי מחכה ללכת לשם כדי להבין ולראות את ה"חסדך בקרב היכלך".[454] בתוך דבריו והספדו אמר ר' משה: "הלא ארבעים ושתים שנה היינו קרובים זה לזה ואף פעם לא התקוטטנו".[455] בסיום דבריו קורעי הלב ביקש ר' משה מכל הנוכחים שיזכרו את מפעל חייו של הח"ח ויסייעו בהמשך קיומה והחזקתה של הישיבה.

לאחר סיום דברי ההספד נישאה מיטתו של הח"ח שנעשתה מהסטנדר בו למד כל שנותיו[456] וכשעליה ספריו אשר חיבר, לעבר בית העלמין אשר בראדין לקול בכי נהי כל המלווים כשבלב כולם ההרגשה הנוראה כי כלל ישראל איבד את נזרו ותפארתו וספינת כלל ישראל איבדה את קברניטה, בשעה שגלים סוערים נראים באופק והאב הגדול שכיון והדריך, הנהיג והוביל איננו, ונותרה בת ציון כצאן ללא רועה, כשבאופק העתיד קודר ומאיים.

באחד מהספדיו של ר' משה על הח"ח אמר ר' משה כי כשרואים רכבת נוסעת כשהקטר גורר אחריו קרונות, נראה כי כל הרכבת נוסעת לא שמים לב מי המנהיג ומי הוא נותן הכח, רק כשהקטר ניתק אז רואים שלמעשה כל הקרונות אין להם שום כח עצמי ולמעשה הקטר הוא שמושך את כולם. כל זמן שהח"ח היה עמנו לא הרגשנו עד כמה השפעתו, ועד כמה גורר ונושא אותנו, ורק אחרי שנפטר חשים אנו עד כמה קטנים אנו, כל זמן שהיינו מחוברים אל הח"ח בימי חייו יכולנו להגרר אחריו, אך עתה כמה קטנים וחדלי אונים אנו,

---

שאם יפטר לעולמו ישתדל להגיע לכסא הכבוד ולבקש פתרון על כל הבעיות שיש לכלל ישראל [ר"ח זייציק, ואני תפילה ח"ד עמוד ריב'].

454. מפי הרב שמואל דוד ואלקין, שמע מפיו נכדו ר"א ואלקין.

455. מפי הרב ש. מ. מילר, וכן סיפר ר' יהודה קרביץ, מפי בנו ר"ש קרביץ.

456. לפי גירסה אחרת ששמענו מפי תלמיד הישיבה ר"ח קלצקין היה נהוג אז לקבור את הסטנדר שעליו למדו יחד עם הנפטר, וכך עשו גם אצל הח"ח, הנהגה זו היתה כביטוי לכך שהסטנדר שלמד עליו יכול לבא עימו לישיבה של מעלה ולהעיד על גודל שקידתו ועמלו בתורה. אותו תלמיד סיפר כי אחר פטירת הח"ח, שמו ארון על המקום בו נהג

רבי חזקיהו מישקובסקי גאב"ד קריניק מספיד את הח"ח בחצר הישיבה.

מסע הלויה ברחובות ראדין.

מיטת הח״ח מוצאת מהיכל הישיבה.

מסע הלוויה בסמוך לבנין הישיבה.

רק אחר פטירת הח"ח אנו חשים עד כמה בימי חייו הוביל משך והנהיג. ר' לייב בנו של הח"ח ששמע את הספדו של ר' משה שיבחו, ואמר לר' משה כי בהספדו קלע למטרה בהגדירו את האובדן והחלל שנוצר ע"י פטירתו של הח"ח.[457]

לשבת בבהמד"ר כדי שאף אחד לא ישב על מקום זה, מעין זה עשו בווילנא אחרי פטירתו של הגר"א...

457. לפי עדות הרב ש.מ. מילר. דבריו אלו נאמרו בלוית הח"ח, לפי עדות הרב ישר נאמרו הדברים בזמן יותר מאוחר בתום השנה בהספד שנערך בהיכל הישיבה.

פרק ל"א

רכבת ללא קטר...

כפי שאמר ר' משה בהספדו הח"ח היה הקטר שמשך אחריו את כל הקרונות, ואחרי פטירתו כל הקרונות נעצרו, כך היה בענייני הכלל, וכך היה גם בישיבתו בראדין. למרות שהח"ח לא מילא בה שום תפקיד רשמי הרי היה מעורב בכל, ואחר פטירתו אז שמו לב עד כמה כל קיום הישיבה היה תלוי בו. כך ארע שאחר פטירתו של הח"ח נקלעה הישיבה לקשיים מרובים, הן קשיים גשמיים והן קשיים רוחניים. המצב הכלכלי של הישיבה שעוד לפני כן היה בכי רע החמיר עוד יותר, אך לא רק למצוקה חומרית נקלעה הישיבה, פטירתו של הח"ח הותירה חלל עמוק וחוסר בהירות בקשר להמשך הנהגת הישיבה ונשאר ספק מי יכוונה ומי ינהלה, הדברים לא היו ברורים, ולמרות נסיונותיו של ר' חיים עוזר לפשר ולהכריע, לא הצליחו הצדדים להגיע לעמק השווה, וכך ישיבתו של הח"ח רודף השלום והחסד נקלעה למחלוקת חריפה שאיימה על המשך קיומה.

בנסיון לכבות את אש המחלוקת הובא בנו של הח"ח ר' לייב, ומונה כנשיא הישיבה ורב העיירה ראדין. בכך קיוו כי בתוקף גדלותו יצליח להשכין שלום בישיבה אך גם תקווה זו ונסיונותיו המרובים של ר' לייב לא עלו יפה, ואש המחלוקת בערה במלא עוזה בישיבה. בחורים רבים החלו לנטוש את הישיבה, באשר המחלוקת הקשתה על קיום לימודים סדירים ושקטים.

גם ר' משה לעת זקנותו נאלץ לראות כיצד הבית הגדול שעמל להקימו יחד עם הח"ח בוער באש המחלוקת, ניסה כל שלאל ידו לפעול אך לשוא, ר' משה ראה למול עיניו עד כמה גדול כוחה של המחלוקת עד שלמרות שהדבר הזיק לכולם לא הצליח איש להשקיטה, אפשר והדברים שראה הזכירו לו וורט שאמר

בזמנו לח"ח ושראהו כעת מתממש לנגד עיניו, היה זה שנים קודם לכן בעת שהח"ח נשא שיחה בישיבה בשיחתו שאל הח"ח על מה שכתוב אצל יעקב שאמר: "בסודם אל תחד כבודי" ופירשו חז"ל שהתכוון ששמו לא יוזכר במחלוקת קורח ועדתו, שאל הח"ח מדוע לא התפלל יעקב שהמחלוקת כלל לא תפרוץ, מדוע יעקב רק התפלל ששמו לא יוזכר באותה המחלוקת, ענה ר' משה לח"ח: "כנראה שאפילו ליעקב אין הכח שיביא שמחלוקת לא תהיה, כה גדול כח המחלוקת עד שאפילו יעקב בתפילתו לא יכל לפעל שלא תהיה, לכן רק התפלל ששמו לא יוזכר שם," הח"ח ששמע את הדברים של ר' משה נהנה מהם עד מאד ואמר שאכן הם אמת לאמיתה של תורה.[458]

אותם הדברים שאמר ר' משה אודות המחלוקת וכוחה ההרסני חסר הגבולות התממשו לנגד עיניו, ראה כיצד הכל בוער, כיצד הכל הולך ונחרב, ואין איש אשר יעמוד בפרץ ויעצור את המגפה, והאש שהשתוללה שרפה וכילתה חדר אחר חדר אגף אחר אגף, והישיבה הלכה הלוך וחסור הלוך ודעוך.

כאן שוה ליצה"ר לעשות מחלוקת.

תלמיד הישיבה מאותם הזמנים זוכר כיצד עמד ר' משה בכניסה לישיבה והחל לדבר לפני התלמידים מתוך כאב רב, ר' משה אמר להם: "היכן אתם חושבים שהיצר הרע יעשה מחלוקת בבית המדרש אצל הבעלי בתים. לא! שם לעשות מחלוקת לא שווה לו. כאן בישיבה שווה ליצה"ר לעשות מחלוקת כאן שווה לו,[459]... כך דיבר והתחנן ר' משה מתוך כאב, וניסה בכל כוחו לכבות את אש המחלוקת אשר בערה בישיבה שבה השקיע את כל כוחותיו במשך עשרות בשנים, וכך נאלץ ר' משה לראות את הישיבה מעשה ידיו ופרי עמלו הבוערים למול עיניו כשאין לאל ידו להציל ולהושיע.

ר' משה ניסה בכל כוחותיו לפשר להרגיע בנסיון לכבות את אש המחלוקת, אותן הנסיונות לא הועילו, ולא עוד אלא אף אירע שאחד הצדדים סבר כי ר'

458. ח"ח חייו ופעליו תתשא'.

459. עדות הרב בעלסקי, תלמיד הישיבה בראדין, ארה"ב.

משה נוטה לצד השני וסובר כי הצדק עמו, בחורים שעמדו לימין אותו הצד במחלוקת לא שקטו על השמרים, אלא אף העיזו ועשו מעשה, ובאחד הימים נטלו את הכסא והסטנדר של ר' משה והוציאוהו מהיכל הישיבה, ר' משה שהגיע לישיבה וראה כי הוציאו את כסאו משם, בלי לומר שום מילה הסתובב פנה לאחור והחל ללכת לביתו, לא ניכרו על פניו שום רגשות פגיעה או כעס, אלא בפשטות וכדבר מובן מאליו החל לפסוע חזרה אל ביתו, בחורים מהישיבה נגשו אל ר' משה ושאלוהו מדוע איננו נשאר בישיבה כפי שהתכונן בתחילה, ענה להם ר' משה: "בישיבה משתוללת אש. המחלוקת הינה אש. ואש טיבעה ששורפת בלא להבחין בין טוב לרע. מוטב כי אשאר בביתי ואלמד ליד אש התנור. האש בבית לא מזיקה אלא רק מחממת בעוד האש שבישיבה שורפת לכן עדיף כי אשאר בביתי".

כאמור בשנותיו האחרונות של ר' משה נאלץ לראות בכאב לב כיצד הישיבה שכה עמל לבנותה יחד עם החפץ חיים הולכת ודועכת הן מבחינה רוחנית והן מהבחינה החומרית. המצב היה בכי רע, ר' חיים עוזר כותב במכתביו כי מצבה החומרי של הישיבה בראדין הינו איום ונורא,[460] תלמידי הישיבה הגיעו ממש עד למצב של פת לחם, כמו כן המצב הרוחני של הישיבה נחלש מאד כפי שנכתב, המצוקה הגשמית פגעה בראש וראשונה ברמי"ם ובהם בר' משה, הם היו הראשונים אשר לא קיבלו את מעט הכסף שהיו זקוקים לו למחייתם.

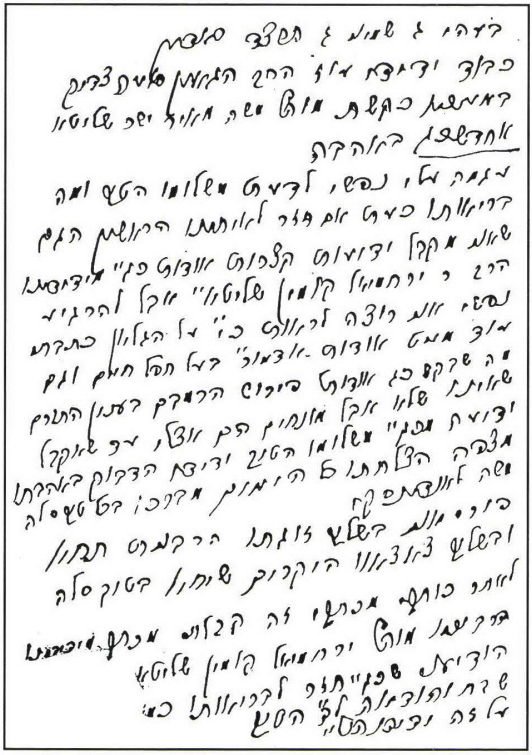
ר' משה במכתב לר' משה ישר כותב "משיש בקופת הישיבה כסף הריני מקבל משכורתי בערך חמשה עשר דולר לחודש",[461] היה זה סכום זעום למדי, אך ר' משה שכל חייו חי בדחקות ושום מותרות לא באו לפיו. המצב הקשה אליו נקלע לא הפריע לו להמשך לימודיו ושקיעתו בתורה. וכפי שכותב הרב ישר בספרו

---

460. אגרות ר' חיים עוזר קכז' וכן מכתבים ומאמרים מכתב צד'.

461. ח"ח חייו ופעליו תרעד', לשם הבנה כמה היה סכום זה נמוך ולא מספק נביא את שכתב הח"ח בצוואתו אודות הישיבה ושם כתב "אני מוסר הזכות שיש לי בישיבה לחתני הנ"ל שיהיה ר"מ בישיבה מכוחי וזכותי... וזכות פרנסתו יהיה ג"כ מקופת הישיבה ומחוייבין לפרנסו ג"כ כדי צורכו... ולעת עתה קצבנו בסך שישים וחמשה דולר לחודש... [ח"ח חייו ופעליו תרצג'] מכאן נבין כמה מועט היה הסכום שהוקצב לר' משה... וגם סכום זה קיבלו רק לעיתים ולא באופן קבוע.

"שום חילופי זמנים שום סערות חיצוניות לא שינוהו אף כחוט השערה, הוא נשאר אותו ר' משה במקוריותו המיוחדת, נקודת האמת היתה כל ימיו תמצית מהותו.. אף בשנותיו האחרונות כשהרגיש את עצמו חלש, בכ"ז נשאר ר' משה המתמיד המבהיל עד לרגעו האחרון, דמותו הפקחית החביבה מוחו הגדול והחם נשארו בלתי נפגעים ונחלשים, הרעננות ומעוף הנעורים הפאר והברק של ואלוזין, עם הקדושה והרצינות רחבות הממדים של ראדין לא עזבוהו עד לנשמת רוח אפו הקדושה האחרונה".

אחד מכתביו הרבים של רבי משה לר"מ ישר.

בשנותיו האחרונות כשהרב מ. ישר עמל לכתוב את תולדותיו והנהגותיו של הח"ח ביקש את סיועו של ר' משה אשר היה יותר מכל מקורב לח"ח, ור' משה בחפץ לב סייע לו ככל שיכל, חלק נכבד מהעובדות שבספריו על הח"ח נמסרו לו ע"י ר' משה, ור' משה סייע בכל יכולתו על מנת שיכתב ספר ראוי לשמו, אשר יתאר את הנהגותיו וגדלותו של הח"ח, במכתבים שכתב לר' ישר רואים כיצד ר' משה התעניין ודאג כי אכן הספרים יאירו לדורות את הנהגותיו ואורחותיו של הח"ח, ר' משה באחד ממכתביו לר' ישר כותב "אנו נתגדלנו על ברכיו של הגאון הצדיק הח"ח", וככזה הוא היווה בריח התיכון בידיעותיו אודות הח"ח, וממנו שאב הרב ישר את החלק הארי מספרו, ספריו של הרב ישר עד היום הינם הספרים הכמעט יחידים המשרטטים נאמנה את דמות דיוקנו של הח"ח.

ובא השמש

ביום שני יח' אדר ב' תרצ"ח נפל ר' משה למשכב. רופאים שהוזעקו למיטתו קבעו כי מצבו איננו מסוכן, המחלה שהתגלתה אצלו התברר כי סבל ממנה כבר שנים קודם לכן, למרות חולשתו הרבה המשיך ר' משה לחזק את עצמו ואת הסובבים אותו, למחרת כשחש בהטבה מסוימת ניסה ר' משה לרדת ממיטתו, לפתע חש ר' משה בכאב חד בחזהו, ובאופן בלתי צפוי התברר כי קיבל התקפת לב חזקה. כל נסיונות הרופאים להשיבו לאיתנו לא הועילו, בישיבה נאמרו תהילים בבכיות קורעות לב, אך שערי שמים ננעלו, ובאור ליום רביעי כ"ז באדר ב' תרצ"ח השיב ר' משה את נשמתו הגדולה הקדושה והטהורה אל בוראו.

הידיעה על פטירתו של ר' משה התפשטה מהר בראדין ובכל סביבותיה. אבל כבד השתרר בישיבה, באשר ר' משה היה השריד האחרון לגדולי התורה שהקימו את הישיבה. אישיותו הגדולה גידלה ורוממה, ורוחו הגדולה היא שסייעה לבנות ולרומם את הישיבה במשך ארבעים ושתים שנים, ובפטירתו חשו הכל כי בכך מסתיימת תקופת הזוהר והפאר של ראדין, וראדין שהיתה עם ר' משה אינה אותה הישיבה בלעדיו. הכאב התעצם יותר לנוכח המצב הקשה של הישיבה, ולנוכח המצב הקשה של כלל ישראל, היה נראה כי פטירתו של ר' משה הינה מעין "מפני הרעה נאסף הצדיק", פטירתו של ר' משה סיימה תקופה של פאר וגדלות של ראדין, והאבל היה גדול וכבד מאד.

לקראת הלוויתו של ר' משה התאספו המונים מקרב תושבי ראדין, תלמידי הישיבה בעבר, וגדולי ראשי הישיבות, אשר הוקירו והעריכו את ר' משה כולם נקבצו ובאו להלוויתו על מנת להשתתף בלוויתו של זה אשר היה מהיהלומים היותר גדולים שבכתר עולם הישיבות, ואשר ענקיותו וגדלותו היו לפלא אף באותו דור דעה, בפטירתו חשו הכל כיצד אין זו רק לוויתו של אדם גדול אלא זוהי סתימת הגולל על תקופה גדולה של גדלות שהיתה ואיננה, תקופה מפוארת אשר ר' משה היוה לה סמל, והיה אחד מפאריה ענקיה והדריה.

בלוויה שהתקיימה בראדין נשאו דברי נהי והספד גדולי הרבנים בתחילה הובאה מיטתו לבית הכנסת של העיירה ראדין בו היה מתפלל תדיר, שם הספידו חתנו הרב אברהם סחרוב רבה של העיירה טראב, משם המשיך מסע הלוויה רווי הכאב לעבר היכל הישיבה המקום שכה עמל להקימו ושעליו מסר את

תמונת לוייתו של ר' משה סמוך לבנין ישיבת ראדין.

תמצית דמו וחלבו, ליד הישיבה הספידוהו הרבנים הגאונים: בנו של הח"ח ר' לייב, מנהל הישיבה ר' אלעזר קפלן, וכן רבה של איישישוק הרב שמעון רוזובסקי, הרב של וורנובה הרב יעקב יאסלבסקי, וכן המגיד מישרים של ווילנא הרב זוכוביץ. בסיום ההספדים נשא דברי הספד אחד מתלמידי הישיבה.

מהישיבה המשיך מסע הלוויה לעבר בית הקברות של ראדין, שם הספידו הרב מרדכי אייוועד מראדין, הקבורה היתה בלילה ולכן נערכה לאור לפידים וכך נטמן ר' משה הגדול בסמוך לקברו של רעו ראש הישיבה ר' נפתלי ובסמוך לקברו של רעו הגדול הח"ח. עם סתימת הגולל חשו הכל כי סתימת גולל זו הינה סתימת גולל על תקופה מפוארת, בה ראדין היתה לסמל ולדוגמא לגדלות וענקיות, ופטירתו של ר' משה היוותה את סיומה של תקופת הזוהר והפאר של ראדין, יחד עם סיום תקופה של גדלות בה ר' משה היה לסמל ולדוגמא של גדול וענק מבית היוצר הגדול של וואלוזין.

מלבד ההספדים שנערכו על ר' משה נערכו עליו הספדים בעיירות נוספות על ידי מקורביו ותלמידיו הרבים אשר העמיד ואשר המשיכו את דרכו ומורשתו הרוחנית הגדולה, כולם ביכו על האובדן הגדול לדור, כשאדם כה גדול נסתלק ואשר בהסתלקותו נפער חלל כה גדול וכה נורא.

מה זרעו חיים אף הוא בחיים

אלפי תלמידים העמיד ר' משה שכולם המשיכו בדרכו ולאור הנהגותיו, את דרך הגדלות אותה הנחיל להם ואת אשר לימדם המשיכו תלמידיו להנחילה לרבים כך שלמרות האובדן הגדול שבפטירתו של ר' משה הרי מורשתו הרוחנית המשיכה על ידי תלמידיו ותלמידי תלמידיו בכל תפוצות ישראל. מלבד התלמידים הרבים שהעמיד, זכה ר' משה להעמיד משפחה גדולה של בנים וחתנים גדולי תורה אשר היו והיוו לממשיכי דרכו הרוחנית.

צו רעד פטירה און לוי' פון הגאון
מוה"ר משה לאנדינסקי זצ"ל

ווי מיר האבן שוין בקיצור נעמלדן אין פארגין נומער, אי'ז סדריגן דינסטאג נאך א שוועדער קראנקייט נאכר נע־טער ראש־ישיבה פון דער „חפץ־חיים"־ישיבה אין ראדין, הרב הגאון מו"ה משה לאנדינסקי זצ"ל.

דער נאכר,—וועלכער אי'ז געווען אן אייגנארטיג פארזונדליכקייט, א סדהיקקי־נער פון אלטן דור גרויסע אידן מיט דאס כח־קקטעריסטישע ששטות, תמימות און סקרות גוט־יידן,—אי'ז געווען פון די ערשטע בויזר פון רעדינער ישיבה, צו־זאמען מיטן „חפץ־חיים" זצ"ל, זיינענדיג מסם זיין „ר' ימינו", מיט וועמען דער ח"ח זצ"ל פלעגט זיך באראטן בייַ אלע פארווילטע ענינים. בייַ יעדער שווע־רער שאלה אין הלכה ווי אין מילי דעל־מא און הנהלת הישיבה, ס־פעגט דער־„חפץ חיים" הייסן גלייך רופן רעם „אל־מער ספרים", ווי ער האט נעריפן ר' משה'ן, צוליב זיין געוואלטיגע בקיאות און זיין דעה, וואס האט זיך תמיד אויס־געצייכנט מיט איר ישרות און משפוט. פלעגט אלע מאל מכריע זיין. 40 יאר בלי הספק האט ער געוואגט שעורים אין ישיבה און בעזונדליגער מאל דורכגעפארגט ש"ס בבלי און ירושלמי, אין וועלכע ער איז געווען בקי „כמאן דמונח בקופסי".

אויסער מיט זיין גדלות בתורה האט ער זיך אויך אויסגעצייכנט מיט זיין גע־וואלטיגער השבה, מיט וועלכע ער פלעגט מהנה זיין אלעמען אן אונטערשייד, אידן ווי קריסטן, מיט זיין געווויניליכער פש־טות און תמימות „ולא מחזיק טיבותי לנפשי".

די לוי' איז פארגעקומען מיטאך אונס. ס'זויינען אנגעקומען פיל רבנים פון דער גאנצער סביבה, צו דער התעסקות מיט אים האט מען צוגעלאזען נאר נאך שבי־לות. צו ערשט טראגט מען אים עריין אין בית־מדרש, וואו ס'איז אים מספיד זיין איידעם, דער טראפער רב' הרב ר' אברהם סאכאראוו. פון דארט טראגט מען אים אין ישיבה תאו אויסן תויך איז אים וועדים מספיד דער רעדינער רב דעם ח"ח'ס זון הרב ר' לייב פוזנא. אין ישיבה־גבין זיינען אים נאך מספיד דער איישישקער רב הרב ר' שמעון ראזנוסקי, דער משגיח פון ישיבת הרב ר' אליעזר קאפלאן, דער וואראנאוער רב הרב ר' יעקב יאסעלעוויטש, הם"מ הרב זוכאוויץ פון ווילנא און א תלמיד פון ישיבה. נאך דער הזכרה קומט פאר די לוי' לבית עולמו, וואו ס'איז אים נאך מספיד הרב ר' מרדכי איוויער פון רעדין. די קבורה קומט שוין פאר ביים ליכט פון שטוך. קאנצ און ער ווערט נקבר אין שכנות פון הגאון ר' נפתלי טראפ זצ"ל.

אין שוערן טרויער קערט זיך אום דער גרויסער עולם פון בית־התיים, אין בעזואוסטוין, אז ס'איז פון אונז אויסק אויף אייביג א וואונדערבארע אייננאר־טינג נאונישע פערזענליכקיים פון אלטן דור, איבערלאנגדיג נאך זיך א אומאוים־לבאדן חלל.

חבל על דאבדין.

תנצב"ה.

כתבה בעיתון בוורשה שפורסמה אחר פטירתו של ר' משה.

חתנו הגדול הגאון רא"י משה סלומון אשר נשא את בתו צירל ע"ה, כיהן כרבה של אורלובה ובוולטשנסק אשר ברוסיה, ואח"כ התגורר שנים רבות כרבה של העיר חרקוב אשר ברוסיה, כמו כן ייסד וניהל שם ישיבה במחתרת, אח"כ עלה לירושלים ונתפרסם בתוארו "הרב מחרקוב" כמו"כ יסד בית אולפנא ללימוד הירושלמי וחיבר את הספר נתיבות הקודש אשר מהוה ספר יסוד ללומדי סדר קודשים נפטר בז' מרחשן תשי"ז.

חתנו השני של ר' משה היה הרב אברהם סאחרוב לימים רבה של העיר

רוד זאריצקי

דער וואנדער־גאון

מאמר מיוחד שפירסם תלמידו של ר' משה, ר' דוד זריצקי אחר פטירתו, במאמר הוא מתאר את גדלותו וקשריו המיוחדים עם החי"ח, ואת האבדה הגדולה לכלל ישראל בפטירתו.

טראב אשר בליטא הוא וכל משפחתו נספו בשואה הי"ד. בתו צביה אשר נישאה לרש"ד ואלקין היא שניצלה וממנה המשיך דור ישרים מבורך. כמו כן ניצלו בחסדי שמים עוד שנים מילדיו של ר"א סאחרוב.

חתנו השלישי לוקח ביתו הצעירה פרידה היה הרב ר"ז פליטניק לימים רבה של העיר ליברפול באנגליה ר"ז הרבה לסייע לישיבות ליטא, ובמכתבים ששלחו אליו גדולי הדור ובתוכם הח"ח מתייחסים אליו בתוארים מפליגים.

בנו של ר' משה ר' נחמן דוד יסד את הישיבה המפוארת ישיבת גייטסד אשר

שרידי תלמידי ראדין בחתונת נכדתו של ר' משה עם רח"י פלאטו.
יושבים מימין: הרב בעסקין, הרב נחמן דוד לונדינסקי, הרב דאכוויץ, הרב גראזלסקי, הרב מנדל זקס, הרב מרדכי לונדינסקי, הרב ש. ד. ואלקין, הרב אברהם טרופ, הרב פופקה, הרב פומרנץ.

באנגליה ושנים העמיד בה תלמידים רבים, לרגל מחלת בנו נאלץ לנסוע לארה"ב שם המשיך להרביץ תורה עד פטירתו.

בנו השלישי של ר' משה הרב ר' מרדכי לונדינסקי בצעירותו שימש כרבה של העיירה פאהוסט אשר בליטא, ואח"כ עבר לארה"ב ויחד עם חתנו של הח"ח הקים את ישיבת "חפץ חיים", אח"כ הקים בארה"ק את ישיבת "ראדין" בנתניה. ר' מרדכי נפטר בי"ז בסיון תשנ"ה והובא לקבורה בארה"ק.

פרק סיום

כפי שכבר סופר ישיבת "ראדין" הלכה ודעכה, גדוליה נפטרו, וטובי תלמידיה החלו לנוטשה, מאידך גם מצבו של כלל ישראל החל להחמיר, המצב נעשה גרוע מיום ליום, הצורר הגרמני החל לבצע את אשר זמם, וכך ארץ אחר ארץ עיירה אחר עיירה, נכבשו על ידו, והיהודים החלו לחוש כיצד חבל התליה הולך ונכרך סביב לצווארם. בחורי הישיבה בראדין החלו לחוש כיצד דברי הנבואה של הח"ח אודות אסון נורא העומד לנחות על כלל ישראל הולכים ומתגשמים, כלל ישראל נהיה כצאן לטרף למשיסה ולביזה ואין מושיע ואין עוזר...

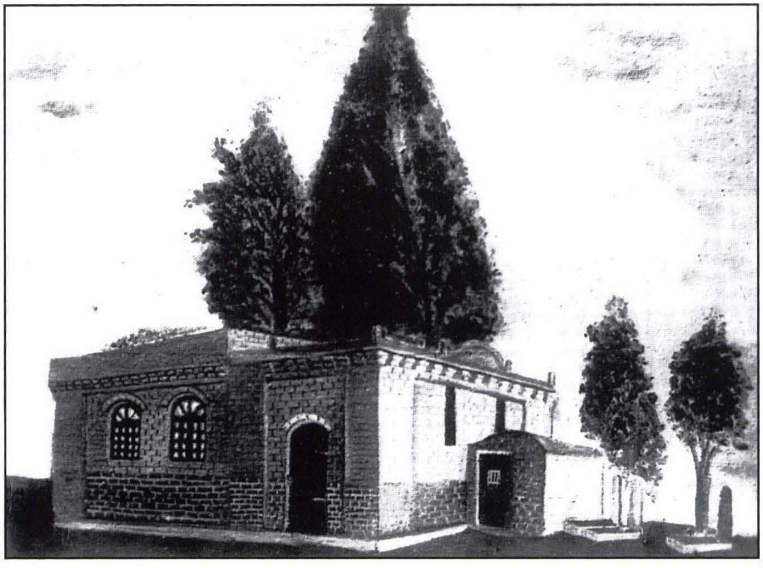
כך עיירה אחר עיירה וכך גם ארץ לאותה עיירה קטנה אך גדולה לאלוקים היא העיירה ראדין, גם היא נפלה שבי ביד הצורר הגרמני, והגורל שנחת על היהודים בשאר המקומות גם נגזר על יהודיה התמימים והיקרים של ראדין... עד הראיה ר' איסר פישר מספר כי הוא ובני משפחתו התגוררו הרחק מראדין, אך אביו שהיה מתלמידי הישיבה בראדין סבר כי בשעה זו של זעם וחרון מן הראוי כי ישהו בראדין, אולי זכות הח"ח וגדוליה של ראדין יגנו עליהם, כך עשו את דרכם לעבר ראדין כשהגיעו מצאו כי המצב בראדין איננו שונה משאר המקומות. הגרמנים כינסו את כל היהודים בגטו, עינו והרגו ללא כל סיבה, וחיי היהודים נעשו הפקר, כאשר מידי יום ביומו גדל מספר הנרצחים המעונים והנשחטים.

כעבור תקופה מסוימת חשו היהודים כי הזמן קרוב ביותר בו יהרגו הגרמנים את כולם, ר' איסר פישר מספר כי בתור ילד נכנס לבתים וראה כיצד יהודיה של ראדין יושבים מחכים ומתכוננים להריגתם. ראה יהודים שעטפו את עצמם בתכריכים, אחרים התעטפו בטלית ותפילין והתכוננו בסלודין למסור את נפשם על קידוש ה', יהודים פשוטים חיכו למותם בקדושה ובטהרה, אותם היהודים

פנו אליו ואמרו לו "נער, לך יש כח אם כן ברח ליער אולי תנצל", נתנו לו כל שבידם תכשיטים ואוכל ובירכוהו וזירזוהו לברוח. ר' איסר פישר אכן שמע לעצתם וברח ליער, משם ראה כיצד הנאצים הארורים עוברים מבית לבית וטובחים את כל היהודים.

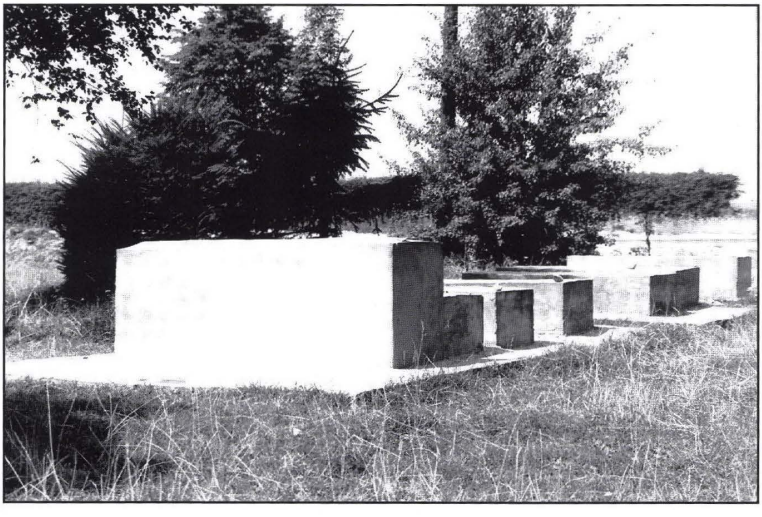
בתוך הנרצחים היו גם נכדי הח"ח מנהלי הישיבה ר"א קפלן ור"ה גינזבורג ואחרים אשר לפי עדויות[462] המתינו למותם כשהם עטורים בטלית ותפילין, כך באה לסיומה תקופת הפאר של ראדין כשכל יהודיה נהרגים על קידוש ה', וזוכים למסור את נפשם בקדושה וטהרה לבוראם, ובכך זכו להגיע לדרגתם של צדיקים קדושים וטהורים אשר מסרו את נפשם על קידוש ה'. סיומה של תקופת ראדין היה מתוך התעלות זכות וטהרה, כשכל יהודיה של ראדין זכו להגיע לדרגות הקדושה הנעלות ביותר, לשכון תחת כסא הכבוד.

גם אחרי חורבנה הרוחני והגשמי של ראדין עדיין נשאר בה שריד אחרון לימי פארה וגדולתה. היה זה בית העלמין שבעיירה, בו היו טמונים מאורי

קברו של הח"ח והאוהל שהוקם לצידו בבית הקברות בראדין.

462. מפי ר"ח קלצקין תלמיד ראדין.

תמונת קברו של החי"ח כפי שצולמה לאחרונה.

ישראל ארזי הלבנון אדירי התורה, ובראשם הח"ח ר' משה ר' נפתלי ועוד גדולי תורה, היה נראה כי לפחות שריד זה ישאר, אך החוק הפולני קבע כי אחרי 25 שנה בית עלמין מאבד מחשיבותו ומותר להורסו, ולאור אותו החוק התקבלה ההחלטה על הריסתו של בית העלמין הקדוש בראדין, ר' מרדכי לונדינסקי ששמע על הגזירה החל לפעול על מנת לנסות להציל את שניתן, ולאחר שהוכנס לעובי הקורה אחד מחשובי העסקנים בארה"ב הצליח אחרי שהפעיל אישים בממשל האמריקני, ועל ידי התערבותם נתקבל אישור ממשלת פולין להעברת קבריהם של הח"ח ר' משה ר' נפתלי ועוד כמה מרבני הישיבה לארץ ישראל, שמחתו של ר' מרדכי היתה ללא גבול באשר סבר כי לפחות אותם קברים קדושים ינצלו ויועלו לארץ הקודש.

אך לפתע נתעוררה סיבה לא צפויה מצד גורמים מסויימים שסברו כי יוכלו לפעול בדבר, ללא הזדקקות לאותם העסקנים שכבר פעלו והצליחו, כתוצאה מהתערבותם הצליחו לטרפד את הסיכום שהושג, וכשניסו לפעול בכוחות עצמם התברר כי אין הדבר באפשרותם, בינתיים אבד זמן יקר, ובית העלמין הקדוש שבראדין נחרש ונחרב רח"ל, כל ימיו היה מבכה ר' מרדכי לונדינסקי על

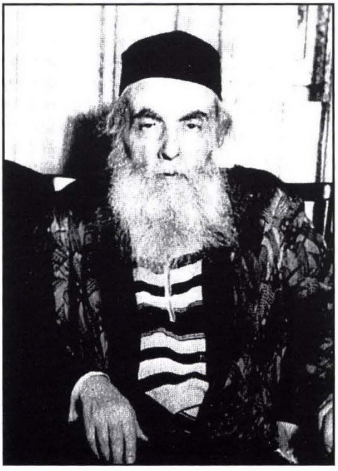
שעת הכושר שהוחמצה לבלי שוב.

השריד האחרון לימי זוהרה ופארה של ראדין חרב ונהרס, כנראה כי בשמים סברו כי ראדין שמהותה היתה פנימיות וצניעות, כך ראוי לה שתשאר, כפנימיות צרופה ללא כל זכר גשמי, נשארה ראדין כרוחניות צרופה וקדושה, וכאבן יסוד בבית ישראל לעולמי עד.

תולדות חייהם של בניו וחתניו של רבי משה לונדינסקי זצ"ל

הרב ישראל משה סלומון - הרב מחרקוב

בעל נתיבות הקודש

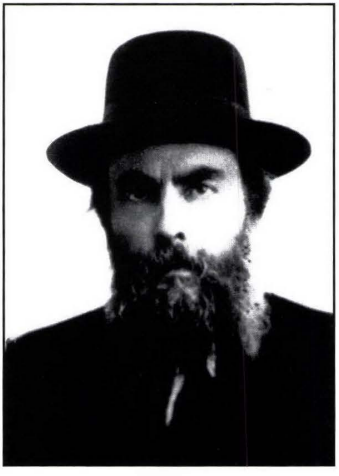
הרב ישראל משה נולד לאביו ר' מרדכי בקר, עוד משחר נעוריו הצטיין בשקידתו המיוחדת בתורה, ובעמלו הרב בסוגיות הש"ס, עם הגיעו לגיל הבחרות עבר ללמוד בישיבת וואלוזין ותוך זמן קצר התבלט כאחד המתמידים הגדולים בישיבה, התמדתו הגיעה לשיאים ולדרגות מופלאות עד כדי כך שלא שם לב לקורה סביבו, באשר כל מעיניו היו מוקדשים לתורה, הדברים הגיעו לידי כך שלימים ארע ופגש רב מסוים שלמד עמו באותו הזמן בואלוזין, הרב סלומון החל לשוחח עימו ושאלו היכן ישב ישיבה, תוך כדי השיחה התברר להם כי אותו הרב ישב ממש באותו הספסל בו ישב הרב סלומון, אך למרות זאת הרב סלומון כלל לא הכירו ולא זכרו, באשר מוחו וליבו נתונים היו אך לתורה,

והתמדתו המופלאה היתה בוואלוזין לנס ופלא.

בנוסף להתמדתו המופלאה רכש הרב סלומון בקיאות מופלאה בכל מכמני התורה, בקיאותו היתה מדהימה, תלמידו הרב ישראל גרוסמן סיפר כי כאשר שוחחו עמו בלימוד והביאו לו ראיה מתוספות מסוים, מיד היה מתחיל הרב סלומון למנות את כל המקומות בש"ס בהם עוסקים התוספות בשאלה זו, וכך היה ממשיך ומביא את כל השינויים והחילוקים שנאמרו בהם, כך גדל ונתעלה הלוך וגדול ונעשה לאחד מהאריות שבבית המדרש רבתא היא ישיבת עץ חיים שבוואלוזין.

תקופת ראדין

כעבור שנים של עמל בישיבת ואלוז'ין החליט ר' ישראל משה ללכת ללמוד בישיבת החפץ חיים בראדין, עם בואו לראדין חשו ראשי הישיבה כי אין זה עוד בחור, אלא לפניהם עומד בחור שעתידו לפניו להיותו אחד מגדולי התורה, הם רחשו חיבה רבה לעילוי המיוחד ולמתמיד המופלא, אשר בנוסף לכשרונותיו והתמדתו גם יראת השמים שבו היתה מופלאה ונשגבה, גם הח"ח העריכו עד מאד ופעם אף התבטא הח"ח לגביו ואמר "ניכר עליו את "יראת ה' טהורה" ולכן "עומדת לעד", יראת השמים שלו עומדת כל מצב ובכל זמן", היו אלו מילות הערכה מופלאות ונדירות של הח"ח כלפי העילוי מחראקוב.

ה"חרקובער".

גם ראש הישיבה ר' משה העריך מאוד את הבחור המופלא ר' ישראל משה, בקיאותו הביאה לכך שר' משה מצא בו בן שיח ראוי לשוחח עימו תדיר בלימוד, בקיאותו העצומה של ר' משה מצאה בר' ישראל משה בר שיח ראוי ומתאים לשוחח עמו בלימוד, באשר ר' ישראל משה בקיאותו היתה מופלאה עד למאד, ההערכה הרבה שרחש ר' משה לתלמיד האהוב גרמה לכך כי לבסוף אף הציע לו ר' משה את ביתו הבכירה ככלה, ר' משה לא הסתפק בהכרותו את הבחור

מהישיבה, והחליט לערוך לו בחינה, הבחינה של ר' משה לחרקובער היתה באופן זה, ר' משה אמר לו מחלוקת מסוימת ועליו היה לומר כמה פעמים מופיעה מחלוקת זו בש"ס, כך נערך המבחן אחרי שעמד ר' ישראל משה במבחן זה בהצלחה הסכים ר' משה כי הוא הראוי להיות החתן הראשון לביתו הבכירה, אחר הסכמתו של ר' משה הוחלט כי ר' ישראל משה יפגש עם המדוברת, אך היתה בעיה קטנה, לר' ישראל משה לא היה מעיל ראוי לשמו באשר לגודל עניותו היתה לו רק חליפה אחת לימי חול ולשבת, ר' משה לונדינסקי פתר את הבעיה בדרכו האופיינית כשנתן לו את מעילו, וכך בא ר' ישראל משה לפגישה עם מעילו של העתיד להיות חותנו ראש הישיבה ר' משה לונדינסקי, ביתו של ר' משה סיפרה כי כשנכנס ר' ישראל משה לחדר מיד הכירה כי המעיל אותו הוא לובש הינו המעיל של אביה...[463]

כעבור זמן מה נקבע התאריך לחתונה, והחתונה אכן נערכה כשר' משה שמח עד למאוד על האוצר הגדול שהכניס לביתו.

הרב מחארקוב

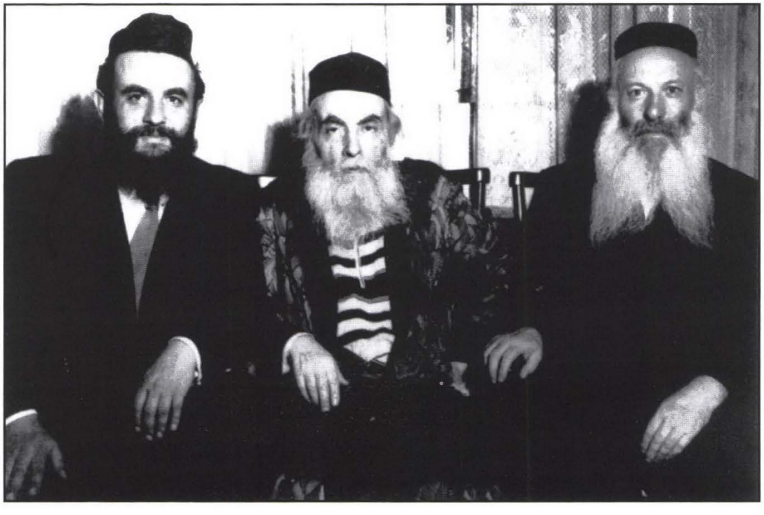
תקופה מסוימת המשיך רי"מ בלימודיו בראדין, וכעבור זמן מה הוצע לו התפקיד המכובד להיות רב בעיר חארקוב אשר ברוסיה, היתה זו עיר גדולה והתפקיד היה כבד ומלא אחריות, אחרי לבטים החליט ר' ישראל משה ליטול על עצמו את התפקיד, עם הגיעו לכהן כרבה של חארקוב החל לפעול במרץ להעמיד את הדת על תילה, ובד בבד החל להרביץ תורה לצעירי הצאן ללמדם ולהעלותם בדרך העולה בית קל, כמו כן למרות טירדותיו בניהול עניני היהדות בעיר, המשיך ר' ישראל משה לעמול בתורה מתוך שקידה עצומה יומם ולילה.

כעבור שנים אחדות לכהונתו, עלו הבולשביקים לשלטון, הם החלו ברדיפת הדת, ובנסיונות חיסול כל זכר לקיום תורה ומצוות, היה זה מצב של סכנה להמשיך בקיום והחזקת הדת, אך הרב מחרקוב לא חת ולא פחד, וכך המשיך במסירות נפש להעמיד את הדת על תילה, למרות שהדבר היה בחזקת סכנת נפשות, בנוסף לכך בתקופה זו המשיך בקיום ישיבתו "יגדיל תורה" במחתרת,

463. מפי הרבנית יוכבד סלומון, ששמעה את הדברים מפי ביתו של ר' משה.

כך למרות הסכנות המשיך הוא בקיום התורה ובלימודה כאשר היה קודם לכך, דבר פעולותיו נודעו לשלטונות והם החליטו לעוצרו, וכידוע מעצר באותן הימים היה בו סיכוי סביר כי הנענש יסיים את חייו בעבודת פרך בסיביר הרחוקה.

ר' ישראל משה שחש כי הסכנה אכן מוחשית וכי השלטונות מחפשים אחריו במשנה מרץ החליט להימלט לתקופת מה לבית ידידים בעיר אחרת עד יעבור זעם, השוטרים הבולשביקים שהגיעו לביתו חיפשוהו, וכשראו שאיננו נמצא הודיע לבני ביתו כי הם יחכו בביתו עד אשר יגיע, השוטרים לא התייאשו אך כעבור שעות ארוכות החליטו כי ילכו ויחזרו בזמן אחר, בערב הגיע ר' ישראל משה לביתו, בני ביתו המבוהלים ביקשו ממנו כי ימהר להמלט על נפשו, אך ר' ישראל משה אמר כי איננו חושש "אין סכנה"... אמר, בני ביתו התעקשו ואמרו "הלא השוטרים ישובו ויתפסו אותך", ענה להם ר' ישראל משה "כשעמדתי לשוב לביתי ארעה תקלה ברכבת והתעכבנו למשך שעה ארוכה עד שהגיעה הרכבת השניה, כעבור נסיעה ברכבת זו שוב ארעה תקלה שגרמה להמתנה של עוד שעות אחדות, עד שהגיעה הרכבת השלישית, אם כן רואים אתם כי מן השמים שומרים עלינו ואם כן מה הדאגה".

מימין - רבי שמואל דוד ואלקין, רבי ישראל משה סלומון, רבי דוד סלומון.

כך במשך שלושים שנה כיהן ר' ישראל משה כרבה של חארקוב במסירות נפש מיוחדת ומופלאה, הרחק משם בעיירה ראדין ישב חותנו הגדול ר' משה ובכה בכי תמרורים על חתנו ונכדיו הנמצאים בשביה, ר' משה חשש לגורלם הרוחני תחת שלטון הרשע והכפירה, כשמישהו ניגש לר' משה וניסה לנחמו באומרו "מי שרוצה יכול להישאר יהודי גם ברוסיה", ענה לו ר' משה "זה קל לומר את הדברים כשהם יוצאים מאדם שבניו ונכדיו היו רחוקים היהדות, אך חתני הגדול ביתי ונכדי מה יהא עליהם מה יהיה בגורלם".

כעבור שנים אחדות התאפשרה יציאתם של משפחתו של ר' ישראל משה כשהשיגו דרכונים על שם "סלומון", כך באמצעות דרכונים אלו יכלו סוף סוף לצאת מארץ הרשע, ובשנת תרצ"ו עלתה משפחת הרב מחארקוב לארץ הקודש לירושלים, הרבנית פתחה חנות מכולת לפרנסתם כך יכל החרקובער ללמוד בהשקט וברוגע יומם ולילה בהתמדה עצומה.

בעיר הקודש ירושלים

מימין - רבי דוד סלומון, רבי זלמן פליטניק, ה"חרקובער", רבי חיים סלומון.

גם בשהותו בירושלים לא נח ר' ישראל משה על זרי הדפנה, הוא פעל כל שלאל ידו לחיזוק הדת והעמדת הדת על תילה, כך ייסד בירושלים את "משמרת השבת", משמרת של אברכים שיצאו מידי ערב שבת קודש להזכיר לחנוונים לנעול חנויותיהם לפני כניסת השבת, גם הוא עצמו היה מכתת רגליו על מנת לדאוג שהשבת תישמר, כמו כן דאג רבות לרבנים הפליטים מרוסיה,

עבורם יסד קרן עזרה שיזמה את הקמת "שיכון הרבנים" ברוממה, מאותה הסיבה הקים את מפעל "אוצר הפוסקים" על מנת שאותן רבנים יוכלו להמשיך ללמוד תורה ולהתפרנס בכבוד.

בנוסף למעשי החסד המופלאים שעשה, המשיך ר' ישראל משה לעמול בתורה בצורה מופלאה, סדר יומו היה קבוע, הוא היה משכים בשעה שתיים לפנות בוקר ולומד בהתלהבות עד שעות הבוקר, אז היה מתפלל עם הנץ החמה ושוב חוזר ללימודו ברציפות עד שעות אחר הצהרים, אז היה נח מנוחה קצרה ושב ללימודו עד לשעות הערב המאוחרות, כך למד ר' ישראל משה בהתמדה מופלאה יום אחרי יום שעה אחרי שעה, יומם ולילה לא ישבותו...

במשך רוב שעות היממה היה ר' ישראל משה עטור בתפילין, כאשר נאלץ היה לעזוב את לימודו על מנת לטפל בהדפסת ספריו היה חובש את כובעו על התפילין של ראש לובש מעילו על כתפיו והולך, ומיד חוזר לתלמודו.

התמדתו היתה מופלאה, סיפר רבי רפאל סאלוויצ'יק כי בזמן מלחמת השחרור נפלו פגזים מכל עבר, כולם נמלטו למקלטים לתפוס מחסה, אך החרקובער נשאר בביתו והמשיך ללמוד, הכל היו אחוזי אימה וחיפשו מסתור מהפגזים, ורק החרקובער המשיך להיות שקוע בתלמודו, כשהוא אינו שם לב למתרחש סביבו, בני ביתו התחננו בפניו כי ילך למצוא מסתור, אך הוא נשאר בשלו והמשיך בלימודו, כשבני ביתו פנו אל הגרי"ז וביקשוהו שיורה לו לרדת למקלט, ענה הגרי"ז "תורתו של הרב מחארקוב תגן עליו", רק כשהתפוצץ פגז ליד חלונו נכנע מעט והסכים כי ישימו מזרון על החלון, עד אז גם לכך לא הסכים, באשר סבר כי מיעוט האויר יפריעו בלימודו.

בצילו של הגרי"ז

בירושלים נעשה ר' ישראל משה לאחד מהמקורבים ביותר להגרי"ז, הגרי"ז העריכו עד למאוד, החרקובער היה היחיד אשר זכה לשמוע מהגרי"ז את הזמנת החיבה "זעץ זיך" [שב נא], פעם אחת כאשר שוחח בלימוד עם הגרי"ז ושטח בפניו את חידושיו קרא הרב מבריסק בהתפעלות "זקני ת"ח כל זמן שמזקינים דעתם מתיישבת עליהם, הרב מחרקוב מוסיף להתעלות בזקנותו ממש כאדם

צעיר הוא הולך ומתעלה הולך ומתעלה".

לר' ישראל משה היתה קביעות לבא ולשוחח בלימוד עם הגרי"ז מדי ערב שבת, היה זה בזמן שהגרי"ז היה יושב כמנהגו ומצפה לביאת השבת, בנו של הגרי"ז ר' רפאל סיפר כי לעיתים כשהגיע ואמרו לו להמתין מעט עד שיוכל להכנס מיד היה נוטל ספר ומתחיל ללמוד כדי לא לבטל אף רגע מלימוד התורה..., הערכתו של הגרי"ז אליו היתה כה גדולה עד שכשחיבר את ספרו הגדול נתיבות הקודש זכה לקבל הסכמה חמה מהגרי"ז בהקדמתו לספרו כותב הרב מחארקוב כי חידושיו רובם ככולם אמרם בפניו הגרי"ז, הרי לנו ביטוי נוסף לעוצמת קירבתו להגרי"ז, ואכן בהסכמתו כותב הגרי"ז "אבל לדעתי הנ"ל לא זקוק לא לדידי ולא לדכוותי להסכים ולהעיד על דבריו וחידושיו וגדולות תורתו נודעת לכל לומדי התוה"ק כי רבה היא ואוקי גברא רבא אתקפיה", מילים נדירות ומפליגות שכמעט ולא יצאו מעטו של הגרי"ז על אף אחד[464].

יצחק זאב הלוי סאלאווייציק
ירושלם תובב"א.

הסכמתו הנדירה של הגרי"ז שניתנה לספרו של ר"מ סלומון "נתיבות הקודש".

באותן השנים החליט ר' ישראל משה על פתיחת כולל ללימוד הירושלמי, בכולל השתתפו תלמידי חכמים מסלתה ושמנה של ירושלים, ר' ישראל משה מסר שיעור יומי, בשיעורו עמל בניתוח הסוגיות ובירור הגירסאות הרבות, כמו

464. מפי הרבנית יוכבד סלומון.

כן עמל לבאר את הבדלי השיטות שבין הבבלי לירושלמי, בזמן השיעור היו ויכוחים חריפים בינו לבין אברכי הכולל שהיו אריות בתורה, ור' ישראל משה לחם כארי במלחמתה של תורה בעת מסירת שיעוריו, בנוסף כתב ר' ישראל משה חיבור גדול על הירושלמי, אך גולת הכותרת של ספריו הינם ללא ספק ספריו "נתיבות הקודש" על מסכתות זבחים מנחות תמורה אשר הפכו להיות ספרי יסוד בלימוד סדר קודשים, כך זכה ר' ישראל משה גם להרביץ תורה בעל פה וגם להרביץ תורה בכתב ע"י ספריו שנתפשטו בכלל ישראל והפכו לספרי יסוד שרבים נהנים וגדלים על ידם.

כך המשיך ר' ישראל משה לעלות ולגדול לעמול ולגדול, הוא עמל להוסיף בתורה ובמעלותיה והוא גם עמל כיצד יוכל עוד לסייע בחסד, כששמע על ת"ח הנתון במצוקה לא נח ולא שקט עד שהצליח להוציאו ממיצר, כך גם פעל בכל דרך לסייע לכל נזקק ולכל אחד הזקוק לסיוע, בנוסף עבודת התפילה שלו היתה פרק מופלא בפני עצמו, מעיד תלמידו ר"י גרוסמן כי הוא זוכר כיצד עמד בתפילתו שופך דמעות כמים בתחנונים ממש כאחד החסידים הראשונים, אף

רבי ישראל משה סלומון עם תלמידו רבי ישראל גרוסמן.

ברכת המזון נאמרה על ידו במשך שעה ארוכה, תוך כדי שהוא חוזר על מילים ופסוקים פעמים רבות באימה ויראה, כך עמל בעבודת ה' וכך עמל בתורה ובחסד, כך חי החרקובר וגדל להיות חד מיחידי הדור ומהגדולים שבו.

ביום שישי ז' חשון תשי"ז למד אחה"צ בסדר הקבוע עם נכדיו מישיבת חברון [כשביניהם הגרב"ש סלומון שליט"א], לפני הדלקת הנרות התישב ר' ישראל משה על המיטה לנוח כשהספר מסילת ישרים בידו, לאחר דקות ספורות מצאוהו ללא רוח חיים כשהמסילת ישרים על פניו, כך במיתת נשיקה עלתה נשמתו הטהורה לגנזי מרומים. המונים השתתפו בלוויתו כשהם כואבים על הסתלקות חד משרידי דור דעה ומהמיוחדים שבגדולי הדור ת.נ.צ.ב.ה.

הרב זלמן פליטניק זצ"ל

רבה של ליברפול - אנגליה

הר"ר זלמן פליטניק נולד לאביו ר' משה אריה ואמו בעיירה ביאלסטוק. בבית לתוכו נולד שררה עניות רבה, באשר אביו היה מלמד דרדקי ומשכורתו הדלה הספיקה אך בקושי להחזקתם ומחייתם. למרות העניות הגדולה ששררה בבית, היה הבית ספוג באווירה של אהבת תורה וחסד, וכך עוד מינקות ינקו בני הבית את אותן תכונות של אהבת תורה וחסד, ואכן האוירה שבבית השפיעה רבות על אופיו ותכונותיו של ר' זלמן. עוד מילדותו ניכרו בו ניצני תכונות יחודיות, אחיותיו סיפרו כי העניות ששררה בבית היתה חמורה ומנת האוכל שהוקצבה לכל אחד היתה ממש בצמצום, ולמרות כל זאת ר' זלמן בהיותו צעיר לימים לא

---

* **התמונות בפרק זה ועוד רבות המופיעות בספר ניתנו ע"י מרת אסתר שלומוביץ תחי', ביתו של ר' זלמן פליטניק.**

נטל את מנת האוכל שלו עד שראה כי אחיותיו נטלו את שלהן ושבעו, מידות מיוחדות ונאצלות אלו התגלו אצלו עוד מילדות.

אחר שנים של לימוד בחדר המקומי, עם הגיעו לגיל המאפשר את כניסתו לישיבה שלחוהו הוריו בשנת תרס"ח ללמוד בישיבה המפורסמת ישיבת וואלוזין. בישיבה המשיך ר' זלמן להתעלות ולשקוד על התורה ועל העבודה תוך כדי שהוא מתקרב לרבני הישיבה ושואב ממימי תורתם ומדרכם. היו אלו לגביו ימים של התעלות גדילה ופריחה, בנוסף לעמלו בתורה עמל הוא על לימודי שו"ע ונהיה בקי גדול בהלכות שבשו"ע. כעבור חמש שנים של עליה ושקידה בתורה עזב ר' זלמן את ישיבת ואלוזין אחרי שהוצע לו תפקיד של מלמד לצעירי הצאן בעיירה איישישוק. קודם שעזב ר' זלמן את ישיבת ואלוזין הוא קיבל מכתב המלצה חם מראש הישיבה הגאון ר' רפאל שפירא זצ"ל. במכתבו כותב ר' רפאל "הנה הבחור הנעלה הרב החריף ובקי יקר ומהולל ר' זלמן... למד פה כחמש שנים בשקידה והצליח ועשה פרי בלימודו, כי הוא בקי בהרבה גמרא ובח"א יו"ד, גם הוא יודע לפלפל בשמעתתא ובדבר הלכה בפלפולא דאורייתא בשכל ישר ובטוב טעם ודעת"... דברי שבח אלו מבטאים יותר מכל את אשר זכה ר' זלמן להתעלות בעת לימודו בישיבה בוואלוזין.

"ענבי הגפן בענבי הגפן"

כאמור אחרי חמש שנות לימוד כשהוצע לר' זלמן לשמש כמלמד לצעירי הצאן קיבל הוא את ההצעה, וכך עזב ר' זלמן את ואלוזין ועבר לאיישישוק. שם החל בהרבצת תורה. שמעו של ר' זלמן החל להתפרסם והגיע עד לראדין, וכעבור זמן לא רב הוצעה לר' זלמן הצעת שידוך, המדוברת היתה ביתו של ראש הישיבה בראדין הגאון ר' משה. כשההצעה והשידוך עלו יפה התארס ר' זלמן עם מרת פרידא, וכעבור זמן לא רב נישאו השנים לשמחת לב הוריהם. כך המשיך ר' זלמן בלימודיו ובהרבצת תורה, כשבד בבד הוא מתקרב יותר ויותר לחותנו הגדול הגאון ר' משה, וחותנו ר' משה ככל שהכירו כך אהבו יותר ויותר. ר' משה העריך מאד את גדלותו בתורה את מידותיו ותכונותיו הנאצלות, בנוסף להתקרבותו לר' משה זכה ר' זלמן גם להתקרב לחפץ חיים, באחד ממכתביו כתב ר' זלמן אודות הקשר שהיה לו עם הח"ח, הוא כותב "ידעתי והכרתי את הח"ח

במשך שנים רבות בהיותי בן עירו וחתנו של ראש ישיבת ראדין הגאון ר' משה לונדינסקי שליט"א"...

אחרי מספר שנים הוצע לר' זלמן לבא ולהרביץ תורה בעיר ליברפול שבאנגליה. רבה של ליברפול היה הגאון ר' א"י אונטרמן, והוא ששימעו של ר' זלמן הגיע לאוזניו סבר כי בואו יהיה לברכה להגדלת תורה והאדרתה. ר' זלמן שמע את ההצעה ולבסוף נענה לה בחיוב.

מימין - רבי א"י אונטרמן, רבי זלמן פליטניק, בעיר ליברפול.

חותנו ר' משה שלח מכתב תודה לרב אונטרמן על ההצעה. ובמכתבו כותב ר' משה "מצאתי חובה לנפשי ליתן תודה וברכה לכ"ג ולעדתו הנכבדה שבחרתם בחתני הרה"ג המצויין מו"ה זלמן פליטניק שליט"א להיות למורה ולמנהיג להדריך את צעירי בני ישראל, על דרך התורה והיראה... כי הוא בעל רוח והנהגתו בדרך ישרה עם ה' הטוב ואנשים עד להפליא... כי הוא מפורסם לשבח בענין זה וכל מגמתו לתורה ולתעודה..."

בשולי מכתבו של ר' משה הוסיף החפץ חיים בכתב ידו מספר מילים, "הנה ראיתי את דברי ידידי הרב הגאון יא"ב ר' משה לאנדינסקי ויודע אני היטב כי לא יפליא ולא יגזים, וה' הטוב יתן כי יגודלו בה עדתכם לתורה ותעודה..." כך מצוייד בברכתם של גדולי ישראל חמיו הגדול ר' משה והח"ח יצא ר' זלמן אל מעבר לים לעיר ליברפול על מנת להרביץ תורה ולהאדירה כשאיפתו וכרצונו כל הימים.

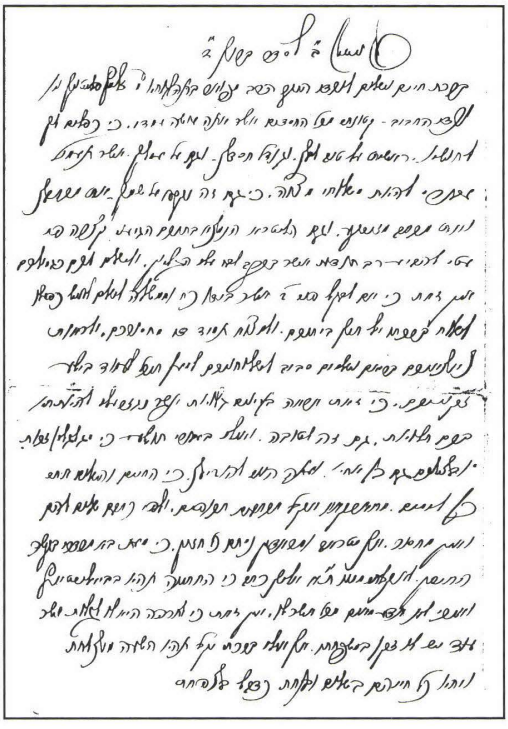
מרביץ תורה באנגליה

עם בואו של ר' זלמן לאנגליה לעיר ליברפול, החל הוא לפעול במרץ להרבצת תורה לצעירי הצאן. אישיותו המיוחדת וגישתו לכל אחד גרמה לכך שהצליח לאהוב את התורה על כל תלמידיו, ותלמידיו הרבים השיבו לו אהבה ורבים מהם נקשרו אל אישיותו הגדולה בקשרי אהבה וחיבה. אנגליה של אותן הימים היתה מדבר שממה מבחינה רוחנית, ולר' זלמן היתה עבודה קשה ומיוחדת לעמול להחדיר בתלמידיו את האהבה לתורה וללומדיה, לימים כשגיסו ר' נחמן דוד לונדינסקי פתח את הישיבה בגייטסד, סייע לו ר' זלמן רבות, ואף הצליח לשלוח חלק מתלמידיו לישיבה שבגייטסד. בנוסף על הרבצת תורה לתלמידים, עמל ר' זלמן להרביץ תורה ליהודיה של ליברפול, בנועם ובחן הצליח ר' זלמן להאהיב את התורה ולקרב רבים לתורה, אישיותו המיוחדת והנהגותיו המופלאות גרמו לכך שרבים התקרבו בזכותו לתורה.

מימין - רבי חיים סלומון, רבי מרדכי לונדינסקי, רבי זלמן פליטניק.

בנוסף על הרבצת תורה ר' זלמן הרבה מאד במעשי חסד. על כל מקרה של נזקקים ששמע עליו עמל ללא לאות לסייע, בנוסף על מעשי החסד הרבים שעשה בעירו ליברפול, לא שכח ר' זלמן את כור מחצבתו ועמל לסייע בכל

"קטונתי מכל החסדים אשר אתה עושה עימדי"...
מתוך מכתב ששלח רבי דוד לונדינסקי לר' זלמן פליטניק

יכולתו לישיבות שבליטא. מתוך מכתבים רבים שהפנו אליו גדולי ראשי הישיבות אנו יכולים לראות את הערכתם הגדולה לר' זלמן על אהבתו הגדולה לתורה ועל סיועו הרב לישיבות. גדולי התורה המשיכו וביקשו את סיועו של ר' זלמן והוא ללא לאות סייע ככל שניתן. החפץ חיים הירבה להתכתב עם ר' זלמן. באחד הימים ביקשו לנסוע ללונדון על מנת לפעול לקבלת סיוע לישיבה ראדין. ר' זלמן נסע ללונדון ופעל ככל יכולתו על מנת לסייע, והח"ח במכתבו בירכו על סיוע הגדול שהועיל מאד, ר' זלמן סייע לישיבות רבות אך כמו כן לא שכח את בני משפחתו. וכך למרות ריחוקו מבני משפחתו הגרים בליטא ליבו היה עמהם, הוא חש את מצוקותיהם וסייע ככל שניתן, כך ששמע כי סב אשתו ר' דוד במצוקה, שלח לו כסף במשך תקופה ארוכה. סכומי הכסף ששלח סייעו לו רבות. במכתב שכתב ר' דוד לונדינסקי לר' זלמן הוא כותב "קטונתי מכל החסדים אשר אתה עושה עמדי כי כפליים לך לתושיה ראשית על טוב לבך וגודל חסדך וגם על עמלך אשר תעמול עבורי להיות משלוחי מצוה כי גם זה נקרא על שמך... קצרה עטי להביע רוב תודתי אשר בקרב ליבי על הגליון ולשלם לכם כגמולכם". כך ישב ר' זלמן באנגליה הרחוקה וליבו דואג ומסייע לאחיו ומשפחתו אשר בליטא הרחוקה, כך המשיך ר' זלמן במעשי חסד והרבצת תורה ויראה.

רבה של ליברפול

כעבור שנים מספר בעת שהוזמן הרב אונטרמן לכהן כרבה של ת"א, היה זה אך טבעי כי התפקיד הפנוי יוצע לר' זלמן, ואכן ר' זלמן קיבל את ההצעה ועלה לכהן פאר כרבה של ליברפול, כרב העיר עמל ר' זלמן לחזק את חומות היהדות, ולהחדיר את הרצון לשמירת התורה והמצוות ליהודיה של ליברפול. אישיותו הנאצלת גרמה לכך שהאהיב את התורה ואת לומדיה על רבים, בד בבד עמל ר' זלמן על הקמת מוסדות חינוך אשר יחנכו את הדור הצעיר בדרך התורה והמסורה, ר' זלמן הפך לסמל של רב גדול בתורה המשלב את עמידתו על עקרונות היהודות כשיחד עמהן הוא מסמל את הנאצל היפה והנעלה שביהדות. בהנהגותיו ובנאומיו גרם להאהיב שם שמים על רבים, וברבנותו היה את השילוב של רב גדול בתורה מבית מדרשה של ואלוזין, ואשר מאידך גיסא יודע לקלוע ולהבין לליבם של יהודיה של אנגליה אשר למרות שהיו רחוקים מרוח ועולם התורה של ליטא, הרי כי ר' זלמן ידע כיצד להביא להם את ניחוחותיו של אותו עולם נפלא, כשדבריו נאמרים בשפה המוכרת להם והנוגעת לליבם, כך במשך שלושים שנה כיהן ר' זלמן כרבה של ליברפול. הוא זכה לבנות קהילה לתפארת אשר גאה ביהדותה ושומרת על דרך המסורת. בנוסף לכך עמל ר' זלמן לגדל את ילדיו בדרכו המיוחדת, ואכן ילדיו של ר' זלמן ר' יעקב דוד, מרת אסתר שלומוביץ ומרת רחל פיינגולד מהווים בבואה לגדלות שספגו בבית אבא.

רבי זלמן פליטניק בשנותיו האחרונות.

לעת זקנותו של ר' זלמן החליט לעזוב את רבנותו ולעלות לארץ הקודש, הארץ שכה אהב וכה חלם לחונן את עפרה ולנשום את אויר קדושתה. ואכן

בשנותיו האחרונות זכה להתגורר בארץ הקודש, שם השיב ר' זלמן את נשמתו הטהורה לבוראו. רבים רבים באו ללוות את ר' זלמן בדרכו האחרונה, כולם ביכו על אובדנו של ר' זלמן שהיה בו את השילוב של רב שהיה בו מהוד הקדומים של ליטא עם האצילות המיוחדת ומידותיו הנפלאות שחונן בהם בלי גבול, באובדנו חשו הכל את החלל העצום שנפער באובדנו של ר' זלמן גדול בתורה רודף צדקה וחסד ומופלא במידות, דמותו המופלאה והגדולה תמשיך להאיר לכל בני משפחתו ולכל מכריו לאורך ימים ושנים. ת.נ.צ.ב.ה.

הרב נחמן דוד לונדינסקי זצ"ל

מקים וראש ישיבת גייטסד

הרב נחמן דוד לונדינסקי נולד לאביו הגאון ר' משה בשנת תרס"ב בעיירה ראדין, בעודו צעיר לימים ניכרו בו כישרונות גדולים ושקיקה לתורה ועליה, אביו שראה את כשרונותיו הברוכים סבר כי למען מיצוי כשרונות אלו לא מספיק לו החיידר שבראדין, ולכן שלחו בגיל תשע ומחצה ללמוד במחיצתו של הגה"צ ר' זונדל מאיישישוק אשר היה מפורסם בגדלותו ובכוחו הגדול להדריך את צעירי הצאן, במחיצתו של ר' זונדל עלה והתעלה ר' נחמן דוד בצורה מופלאה לשמחת לבבו של אביו הגדול. עם הגיעו לגיל בר מצוה שלחו אביו ללמוד בישיבות החשובות שבאותן ימים הישיבה בקלם במיר ובלומזה, כעבור שנים אחדות הגיעה לאוזניו השמועה על הקיבוץ המיוחד של בחורים המסתופפים בצילו של הגאון ר' אהרן באקשט. ר' נחמן דוד שם פעמיו לעבר ישיבתו של ר"א באקשט, שם זכה להתקרב לראש הישיבה ר' אהרן באקשט

אשר היה מדמויות ההוד ומהגדולים של אותו דור דעה.

ר' אהרן באקשט החדיר בקרב תלמידיו את הרצון ואת הדרך לעליה ולגדלות, ור' נחמן דוד שאב ממימי תורתו מלא חופניים של תורה ודרכי עבודת ה'. הימצאותו במחיצתו של ר' אהרן באקשט הטביעה בו את חותמה הוא קבל ממנו דרכים והנהגות אשר האירו את דרכו למשך שנים ארוכות, פעם כששוחח ר' נחמן דוד עם ר' אהרן בלימוד, ר' נחמן דוד ניסה להסביר לו את חידושיו, ור' אהרן חש כי אף שבדבריו מונחים חידושים גדולים, מכל מקום הסבר הדברים היוצאים מפיו לוקה בחסר. ר' אהרן לקח את ידו של ר' נחמן דוד ואמר לו בחביבות "תלמידי היקר דע לך כלל, דבר שחסרה בהירות בהסברתו אות הוא כי לאומרו חסרה השלמות בהבנתו...", הדברים שנאמרו מתוך לב אוהב חדרו לליבו של ר' נחמן דוד, ושנים אחר כך סיפר ר' נחמן דוד לתלמידיו כי מילותיו אלו של ר' אהרן היו לו תמרור ואבן דרך לעמול להגיע לבהירות המירבית, ואכן לימים כשהוא עצמו הרביץ תורה לעדרים הצטיינו שעוריו בבהירות רבה ובכחו המיוחד הצליח לפשט ולמסור בצורה הקולעת ביותר אף את הדברים המסובכים ביותר.

רבי נחמן דוד לונדינסקי בשמחת בר מצוה לבן אחיו ריי"ד לונדינסקי.

"ענבי הגפן בענבי הגפן"

כעבור שנים אחדות של לימוד תורה תוך התעלות בלתי פוסקת של ר' נחמן דוד, הגיעה הצעת שדוך, לר' נחמן דוד הוצעה ביתו של ר' חנוך הענך בעזאזא. ר' העניך היה חסיד גור מחשובי חסידיו של האדמו"ר בעל ה"אמרי אמת". למרות שר' נחמן דוד היה בנו של ראש ישיבה ליטאי הגאון ר' משה, וצד הכלה היה מרקע שונה התברר כי השידוך מתאים, וכעבור זמן לא רב בקיץ שנת תרפ"ח

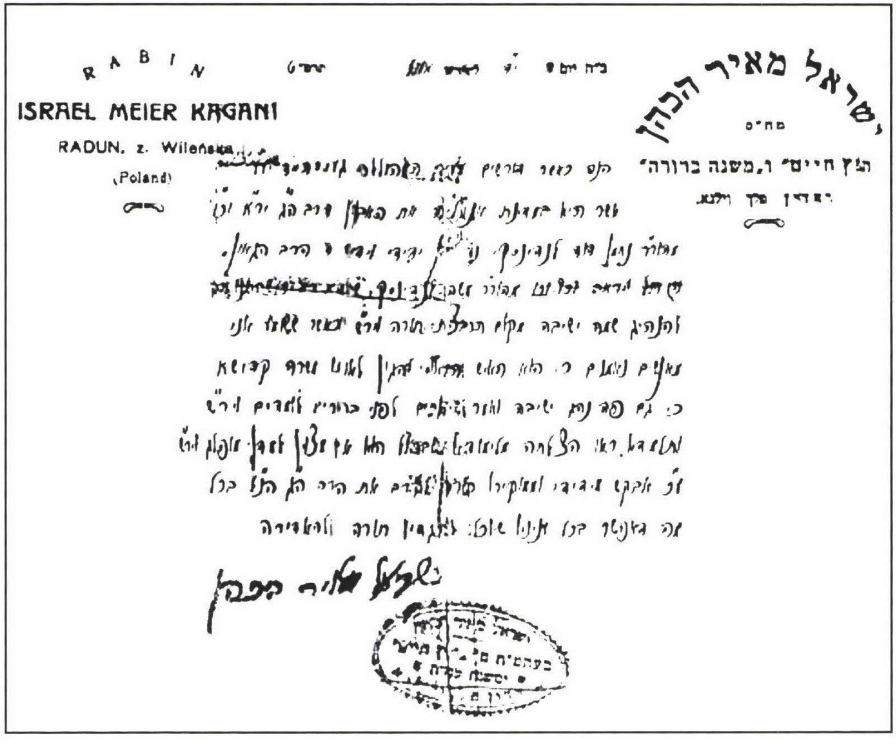
נחוגה החתונה בעיירה ווישקאווע אשר בפולין. החופה נערכה ביום שישי אחר חצות, ובשבת אכלו כל האורחים בצוותא, אחד המשתתפים בחתונה מספר כי האוירה בחתונה היתה אוירה מלאת הוד וקדושה, בחן מיוחד בלט מראהו של אבי החתן הגאון ר' משה אשר הדרת פניו המיוחדת, ואשר למרות זקנותו היה נראה צעיר פניו היו מאירות, ונוכחותו הוסיפה מאד לאוירה המרוממת של החתונה. בסעודת ליל שבת כיבד המחותן ר' העניך את ר' משה עשיית הקידוש, אך ר' משה בענווה אופינית סרב, אך לאחר שהמחותן התעקש נאלץ ר' משה לוותר, והוא אכן עשה את הקידוש, כך נמשכה השבת מתוך אוירת שמחה ורוממות. במוצאי שבת מיד אחר ההבדלה הגיעה תזמורת והחלה שמחת החתונה. היה זה מחזה מרהיב לראות כיצד בחורי ישיבה ליטאים ובראשם הגאון ר' משה ראש הישיבה של ראדין רוקדים יד ביד עם חסידי גור אשר הגיעו מצד הכלה..., כך נמשכה החתונה המיוחדת עוד שעות ארוכות. אחרי חתונתו המשיך ר' נחמן דוד לעמול בתור ולהמשיך לגדול ללא גבול ושיעור. כשרונותיו הברוכים והתמדתו הגדולה הביאוהו לפסגות חדשות ומופלאות, אלה שהכירוהו אמרו כי בבקיאותו ובבהירותו הוא מזכיר מאד את אביו הגדול הגאון ר' משה.

מקים עולה של תורה

כעבור זמן לא רב הוצע לר' נחמן דוד לעמוד בראשות הישיבה בעיר ווישקאווע שליד ורשא, מיד עם תחילת כהונתו ניכרו בו כשרונותיו הגדולים להעמדת תלמידים ולהדרכתם בנתיבי העליה בתורה וביראה. באותם ימים, בגייטסד אשר באנגליה שכן שוחט צדיק וירא ה' בשם ר' דוד דרייען. ר' דוד סבר כי צריך לנסות ולבנות מקום תורה בעיירה גייטסד, ר' דוד היה אדם מיוחד ות"ח בעל שיעור קומה. הוא החליט לפנות לח"ח בבקשה שישלח לו אדם הראוי להקים את הישיבה בגייטסד. הח"ח במכתבו אל ר' דוד דרייען כותב כי שמע כי ר' נחמן דוד הצליח להעמיד ישיבה ולהרביץ תורה ויראת שמים, ולכן המליץ הח"ח על קבלתו של ר' נחמן דוד, הצעתו של הח"ח נתקבלה ור' נחמן דוד נסע לאנגליה ע"מ להקים ישיבה בגייטסד.

אנגליה של אותן הימים היתה מדבר שממה מבחינה רוחנית. מושגים של הקרבת החיים לתורה, ולימוד בישיבה על טהרת הקודש, היו מושגים שיהודיה

של אנגליה לא הכירו כלל ועיקר. היה צריך כח רצון ועקשנות מיוחדים על מנת לעמול ולבנות דבר כה מחודש ולא מוכר עד אז באנגליה. אך ר' נחמן דוד בעקשנות ובמסירות עמל ויגע, ואכן תחילתו היתה מצער,[465] ר' נחמן דוד הצליח להשיג שלושה בחורים עימם החל מבראשית. ר' נחמן דוד החל ללמדם גמרא, ובכח הסברתו הנפלא ובאישיותו המיוחדת גרמה לכך שאט אט הצטרפו

מכתב ההמלצה של החי"ח לרבי דוד נחמן המיועד לקהילת גייטסעד.

---

465. ר' נחמן דוד סיפר לתלמידו כי כשהגיע ניגש ליהודים והתחנן כי יתנו לו את ילדיהם באשר רצונו ללמד תורה ואכן אחר מאמצים הצליח לשכנע שני הורים שישלחו אליו את בניהם. וכך עם שני תלמידים דוד פליג ושמואל בקמן התחיל ר' נחמן דוד את ישיבתו, ומשם גדלה והתפתחה ללא גבול ושיעור.

עוד ועוד תלמידים, והחלום להקמת מקום תורה החל אט אט לקרום עור וגידים, במשך הזמן התמנה גיסו הרב זלמן פליטניק לרבה של ליברפול אשר באנגליה, וגם הוא החל לפעול בקרב קהילתו ולשכנעם לשלוח את בניהם לישיבה אשר בגייטסד. כך הלך וגדל מספר הבחורים בישיבה, כשבד בבד ר' נחמן דוד מצליח להעלות את רמתם בלימודים, ושיעוריו שהחל בהם כמלמד גמרא בלבד החלו לשאת אופי אחר לגמרי, באשר הבחורים שהגיעו חסרי ידע עלו ונתעלו ור' נחמן דוד יכל כבר למסור להם שיעורים מלאי עומק והבנה כפי ששאף ורצה שיהיה.

ההצלחה זו של ר' נחמן דוד עלתה לו בקשיים מרובים, ורק כשרונותיו המבורכים וכח הרצון הגדול שבו לִבנות ולהקים תורה הם שסייעו לו לעמוד בכל הקשיים המרובים שניקרו בדרכיו. ראוי כאן להביא את שכתב תלמידו מאות הימים ר' יהושע יונתן לוסטיג "רק אדם עם כוחות כה גדולים כפי שהיו לר' נחמן דוד יכל לקחת על עצמו כזו משימה..., אדם עם כוחות פחותים וודאי שהיה מתייאש מלהקים מקום תורה במקום שומם מתורה כאנגליה. היה קשה למצוא אנשים אשר יסייעו לו מבחינה חומרית. היה קשה בכלל להשיג תלמידים שיסכימו לבא וללמוד תורה ורק תורה, אך ר' נחמן דוד היו לו הכוחות ליצור יש מאין, ובכוחות אלו הצליח באותו מדבר שממה לבנות מקום תורה, בהתלהבותו הצליח להצית עוד ועוד, ולשכנע עוד אנשים שיצטרפו ויסייעו, ובכך הפך את גייטסד למקום תורה שהשפיע על כל אנגליה ועל כל אירופה"...

תמונות מחתונת בנו של רבי נחמן דוד, מימין רבי נחמן דוד, החתן ר' יעקב, האדמו"ר מזידיטשוב.

ואכן בנינה והקמתה של הישיבה דרשה מסירות נפש. ר' נחמן דוד מסר כל יום שני שיעורים, שיעור אחד לבחורים חדשים אשר הוצרך ללמדם גמרא כפשוטה, והשעור השני היה לוותיקים יותר להם מסר ר' נחמן דוד שעור בעיון מלא בקיאות ובהירות. בד בבד על כתפיו הוטלה האחריות על צרכיה החומריים של הישיבה, ור' נחמן דוד נאלץ גם לנדוד ולהתאמץ על מנת להשיג נדיבים אשר יסייעו בהחזקתה של הישיבה. מסירות נפשו הביאה לכך כי אכן הישיבה בגייטסד החלה לגדול ולהתבסס, וכך במשך הזמן הצליח ר' נחמן דוד להחדיר לתודעה כי גם באנגליה אפשרי הדבר לגדל דור של בני תורה אשר יקדישו את חייהם לתורה ויראה.

"כל בחור הוא חלק מהחיים שלי"...

למרות גדלותו של ר' נחמן דוד ידע הוא לרדת לסוף דעתם של תלמידיו ולחוש את צרכיהם ואת מחסורם, לתלמידיו הוא לא היה רק רב בלבד אלא הוא היה להם כאב רחום. פעמים רבות התבטא ר' נחמן דוד "כל בחור הוא חלק מהחיים שלי"..., כך חש כלפי תלמידיו וכך חשו תלמידיו ביחס אליו, ואכן דמותו האבהית הקורנת, בצד אישיותו הגדולה גרמו לכך שתלמידיו נקשרו אליו בכל נימי נפשם, וכך זכה ר' נחמן דוד להעמיד מאות רבות של תלמידים, ולהפוך את העיירה גייטסד למקום תורה אשר היווה מגדלור לכל אנגליה, ולכל אירופה.

שנים אחר כך בשנת תש"ב כשהגיע הרב א.א. דסלר לגייטסד והוחלט לפתוח בגייטסד כולל לאברכים, המקום כבר היה מוכשר לכך, באשר הישיבה כבר עמדה על תילה, והרעיון להקמת הכולל יכל לקרום עור וגידים, וכאמור כל זה היה מכוח מסירות נפשו של ר' נחמן דוד, אשר בזכותו המקום הוקם, ובמסירותו נהפך המקום למקום של תורה. עם גדילתה של הישיבה הוסיף לה ר' נחמן דוד רמי"ם נוספים אשר סייעו בידו לשאת בנטל הכבד מלא האחריות.

כך התגשם חלומו הגדול וגייטסד הפכה למקום תורה מפואר. בשנותיו האחרונות לרגל מחלתו של בנו נאלץ ר' נחמן דוד לנדוד הרחק לניו יורק, על מנת לתת לבנו את הטיפול הרפואי שנדרש לו, צער רב היה לו על ניתוקו מבית חייו ומהמקום אשר השקיע בו את תמצית דמו וחלבו היא הישיבה שבגייטסד,

אך ר' נחמן דוד קיבל את הגזירה באהבה. תלמידו משכבר הימים מספר כי גם בגלותו בארה"ב המשיך לשקוד על התורה כמימים ימימה, הוא מספר כי כשבא לבקרו וכשהגיע אמר לו ר' נחמן דוד "בא ונלמד", למרות שזמנו של התלמיד היה קצר הוא ראה את להיטותו של ר' נחמן דוד ולכן נאלץ להענות לבקשתו, ואז פתח ר' נחמן דוד גמ' במסכת נדרים בדף בו בכל העמוד ישנו ר"ן ארוך, לתלמיד היה נראה כי להכנס להבנת הענין יהיה זה בלתי אפשרי בשבילו, אך ר' נחמן דוד החל ללמוד, והתלמיד חש כיצד הכל מתחוור ומתבהר. המתיקות שבה העביר ר' נחמן דוד את הדברים השכיחה ממנו את הזמן הקצר שנותר לו, וכך הם המשיכו ללמוד שעות ארוכות, בלא לשים לב לזמן שחולף..., כך נשאר ר' נחמן דוד באדיקותו לתורה ובכושרו ללמדה במתיקות נפלאה בכל מצב ובכל מקום.

כעבור מספר שנים של שהיה בנכר בכ"ד ניסן תשכ"ח חש ר' נחמן דוד ברע ואושפז בבית החולים, הרופאים טענו כי אין מחלתו מסוכנת כלל ועיקר, אך לפתע פנה ר' נחמן דוד לבנו ואמר לו בשקט "אמור עימי את הוידוי"... הבן התפלא על בקשתו של אביו, אך למרות זאת אמר עימו את הוידוי, וכשגמר ר' נחמן דוד לומר את הוידוי נפטר, וכך עלתה נשמתו הטהורה השמימה. פטירתו היתה מכה קשה וכואבת לתלמידיו אשר בנאם והיה להם אב רחום, בפטירתו חשו מאות תלמידיו יתומים, עולם התורה איבד את אחד מגדולי בוניו וראשי הישיבות אשר בנו והקימוהו אחר החורבן הגדול.

בלווייתו השתתפו רבים רבים מתלמידיו ומכריו אשר ביכו מרה על הסתלקותו של ר' נחמן דוד, אשר נפטר בעודו בשיא כוחותיו, ואשר בכוחותיו המופלאים יכל לתרום עוד רבות לעולם התורה. בלווייתו הספידוהו גדולי הרבנים שבארה"ב, ובהם הגאון ר' משה פיינשטיין, הגאון ר' מנדל זקס אשר תיאר את גדלותו ואת היותו בן בית אצל הח"ח, וכן הספידו הגאון ר"א טרופ.

ר' נחמן דוד השאיר אחריו דור ישרים מבורך בנים ובני בנים ההולכים בדרכו הגדולה אשר הנחיל להם ואשר מסר את נפשו עליה. ת.נ.צ.ב.ה.

הרב מרדכי לונדינסקי זצ"ל

הרב מרדכי לונדינסקי נולד לאביו הגאון ר' משה בסביבות חנוכה שנת תרס"ה בעיירה ראדין, ר' מרדכי היה בן הזקונים במשפחה, בצעירותו למד בחיידר שבעיירה ראדין, כשבד בבד אביו הגדול עוקב ודואג אחר גדילתו והתפתחותו הרוחנית, ר' מרדכי היה קשור מאוד להוריו והקשר של הוריו אליו היה גם הוא יוצא דופן, אביו הגדול ר' משה אהבו אהבת נפש ופעם אף התבטא "אם יחרב כל העולם וישאר לי רק את מרדכי שלי דייני"...[466]

כשגמר ר' מרדכי את החיידר בעיירה ראדין החליט אביו ר' משה לשולחו לישיבתו של ר' אלחנן ווסרמן "אוהל תורה" שבברנוביץ, ר' מרדכי אכן נסע

466. מפי הרב זלמן דרורי.

לברנוביץ, אך הקשר הקרוב כ"כ לאביו היקשה עליו, הניתוק מאביו הגדול היה לגביו בלתי נסבל, וכך כעבור תקופה קצרה שב ר' מרדכי לראדין.

ר' מרדכי החל ללמוד בראדין ולשאוב ממעיני התורה והדעת של אביו הגדול, אביו הזהירו ולימדו על גדלותו העצומה של הח"ח, ופעם אף אמר לו כשראה שלא נכנס לשיחתו של הח"ח "אני עצמי מצטער על כל שיחה שלא נכנסתי", ואכן ר' מרדכי החל להתקרב לח"ח וממש הפך להיות בן בית אצל הח"ח, ר' מרדכי שאב מלא חפניים תורה וקיבל רבות מהנהגותיו של הח"ח, אשר שאב מהח"ח היה נר לרגליו ולפיד המאיר לפניו את הדרך כל חייו. מעשים רבים ידע ר' מרדכי לספר מתקופת הסתופפותו בצל הח"ח, בהם היו מעשים שבדידו הווה עובדה, חלק מאותם מעשים מובאים בספר זה, כשהבולטים שבהם היה המעשה בו התפלל ר' מרדכי בעת מחלתו של הח"ח, ר' מרדכי שהיה קרוב לח"ח בכה כל הלילה ולפנות בוקר פתח את ארון הקודש ואמר כי הוא תורם משנותיו חמש שנים למען הח"ח, כעבור ימים אחדים הח"ח החלים ממחלתו, כשנכנס ר' מרדכי לח"ח בלא שאמר מאומה, אמר לו הח"ח "מרדכי תפילתך התקבלה בשמים, לי התרומה הועילה אך ממך השנים לא יגרעו"... וכך תפילתו של ר' מרדכי שהיה בחור ישיבה צעיר הוסיפה לח"ח ולכלל ישראל עוד חמש שנות אורה וברכה...

מעשה נוסף שארע עם ר' מרדכי והח"ח, היה כשהח"ח פנה אל ר' מרדכי וביקשו כי יקחנו בחשאי לריישא ע"מ שיפגש שם עם הרב אהרן לוין שהיה רבה של ריישא וחבר הסיים הפולני, ר' מרדכי חשש כי במצבו החלש של הח"ח הדבר יסכנו ולכן מצא עצה לדחות את הח"ח ואכן לבסוף הח"ח מצא דרך אחרת בענין. כזו קירבה היתה לר' מרדכי עם הח"ח...

בתקופת לימודיו בימי בחרותו נסע ר' מרדכי לאחותו אשר התגוררה בביאלסטוק, באותן הזמנים שכנה בביאליסטוק אחת מהישיבות היותר חשובות של נבהרדוק, מיד כשהגיע ר' מרדכי לביאליסטוק החלו אחדים מבחורי הישיבה לשכנעו להצטרף לישיבה, ואכן ר' מרדכי הצטרף לפרק זמן קצר לישיבת נבהרדוק בביאלסטוק, הוא סיפר בערגה כיצד הוא זוכר שבעזרת נשים ישב בחור ולמד בהתמדה מופלאה יומם ולילה, כשהכל מסתכלים בהערצה על עמלו והתמדתו בהערצה, לימים אותו תלמיד צמח להיות מגדולי הדור הלא הוא רבי

יעקב ישראל קנייבסקי ה"סטייפלר", כאמור ר' מרדכי שהה בישיבה תקופה קצרה, יותר לא יכל להנתק מהישיבה בראדין, ומאביו אשר ממש נפשו נקשרה בנפשו, וכך שב ר' מרדכי למקורות גדילתו ושורשיו, לראדין.

ברכות האם והאב

בזמן לימודיו בישיבה חלתה אימו הרבנית אסתר רחל, תקופת מחלתה היתה במשך חודשים ארוכים, ור' מרדכי סעדה וטיפל בה במסירות נפש מיוחדת במינה, מסירותו היתה כה גדולה עד שבלילה חשש שתחטפנו שינה וכשאימו תזדקק לו עייפותו תגרום לו שלא ישמע את בקשותיה, במוחו של ר' מרדכי עלה הרעיון והוא קשר חוט על ידה של אימו כשקצהו מחובר לרגלו וכך שהיתה אימו זקוקה לו היתה מושכת בחוט ור' מרדכי היה מתעורר ועושה את כל חפצה, אימו שהעריכה עד מאד את מסירותו של בן זיקוניה אליה בירכתו כי את אותה המסירות שגילה כלפיה אף הוא כשיזקין יזכה לכזה יחס מבניו ונכדיו..., וכך אכן היה.

אביו שהעריך עד למאוד את מסירותו אליו ואל רעייתו בירכו כי לא יהיה עשיר... וכי יזכה להקים משפחה שכולה קשורה לתורה... וכן שיזכה לבנות ולהקים תורה... ברכות שנתקיימו במלואן.

שמו של ר' מרדכי הגיע עד למיר הרחוקה והמשגיח הנודע ר' ירוחם שלח ופנה לר' מרדכי בהצעה כי יבוא ללמוד בישיבתו הנודעת ישיבת מיר, אך ר' מרדכי שהיה קשור בעבותות אהבה לראדין סירב להצעה זו, ונשאר בראדין סמוך וקרוב לאביו הגדול ולרבו הגדול הח"ח.

כעבור תקופה מסוימת של לימוד והתעלות הגיעה הצעת שידוך לר' מרדכי מבית אחד מנכבדי וורשה, בתו של ר' יעקב דייטשגוואנד, [יוזם השידוך היה אחיינו של ר' מרדכי ר' דוד סלומון אשר היה בדרך לא"י והוא הציע את השידוך לר' יעקב הנ"ל]. לא עבר זמן רב והצדדים הגיעו לעמק השווה והחליטו להתארס, האירוסין היו בעיר וורשא כשהשתתפו בהם אביו הגדול ר' משה, כמו כן הגיע לאירוסין הגאון ר"א וואלקין [אשר בנו רש"ד היה נשוי לאחייניתו של ר' מרדכי], כמו כן הגיע עם ר' משה לאירוסין חתן אשתו של הח"ח וממנהלי

בעזהי"ת

מתכבדים אנו לבקש את מע"כ לבא להשתתף בשמחת כלולת בננו

הרב מר **מרדכי** נ"י

עם ב"ג העלמה מרת **מלכה לאה** תחי'

בת הר' הנדיב הנכבד מוהר"ר **יעקב אריי' דייטשגעוואנד** שליט"א

מורשה, הנועדה להיות ברצות ה" למז"ט ביום ד' פ' תרומה א' דר"ח אדר תרצ"ד בשעה 8 בערב בביאליסטאק.

ברגשי כבוד

משה לנדינסקי, ר"מ בישיבת ח"ח בראדין, ורעיתו

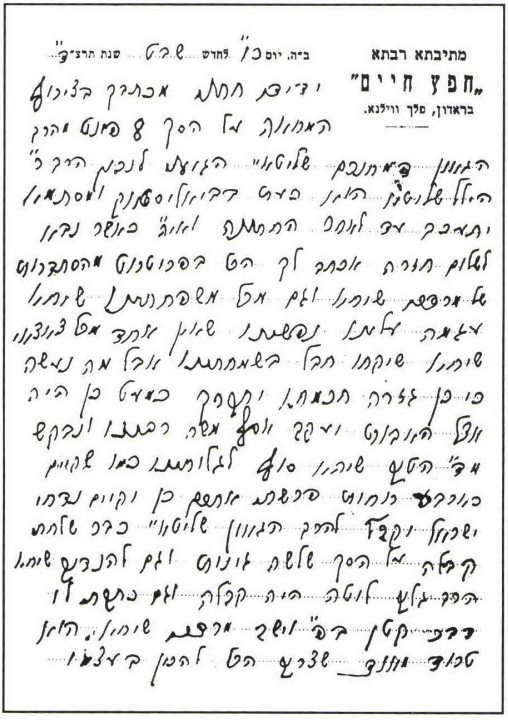
הכתובת: Dajczgewand — Landyński, Białystok, ul. Sosnowa 1.

צילום ההזמנה ששלח ר' משה לחתונת בנו ר' מרדכי.

הישיבה בראדין ר' הלל גינזבורג, ועוד נכבדים וגדולי תורה, האירוסין נחגגו בליל כ"ד אלו תרצ"ג כשלמחרת נפטר הרב הגדול הח"ח...

כעבור מספר חודשים נקבע מועד לחתונה אשר נועדה להיות בא' דר"ח אדר תרצ"ד בביאליסטוק אביו ר' משה כאב כי בחתונת בנו יקירו וחביבו לא ישתתפו שאר בני המשפחה אשר התגוררו הרחק משם ולא היה באפשרותם להגיע, במכתב לחתנו ר"ז פליטניק כותב ר' משה "מאד עגמה נפשי שאין שמחתי אף אחד משאר בני משפחתי... אך מה אעשה שגם אצל האבות יעקב יוסף ומשה וכדו' לא השתתפו שאר בני משפחתם"...

כך נחוגה החתונה ולמרות אי השתתפותם של בני המשפחה השמחה היתה גדולה, כעבור זמן קצר אחרי חתונתו הוצע לר' מרדכי את משרת הרבנות בעיירה פאהוסט, עד אז שימש בה כרב שארו רש"ד וואלקין וכשעזב ר' שמואל דוד ועבר לכהן ברבנות בעיר לוקטש הציע את התפקיד לר' מרדכי. היתה זו עיירה קטנה ושקטה שתושביה אוהבי תורה ומוקירי רבנן, ר' מרדכי חכך בדעתו האם להענות להצעה, הוא חשש שהליכתו לעיירה קטנה תגרום לו לניתוק מלימוד התורה באשר עיירה זו חסרה גדולי תורה ות"ח, רעו של ר' מרדכי

מכתבו של ר' משה לר' זלמן פליטניק בו כותב "עגמה נפשי שאין אחד מכל צאצאי שיקחו חבל בשמחתי".

מראדין ר' משה לוין [לימים ראב"ד דנתניה] שיכנעו כי כדאי לו לקחת רבנות זו, והוא הציע לו כי הוא יבוא עימו לפאהוסט וילמדו שם בחברותא, הדבר שיכנע את ר' מרדכי, ואכן ר' מרדכי קיבל על עצמו את הרבנות בעיירה פאהוסט, וכך במשך שנה למד ר' מרדכי יומם וליל בחברותא עם ר' משה לוין, כשהעיירה השקטה מהווה להם בית היוצר לגדילה בתורה ויראה.

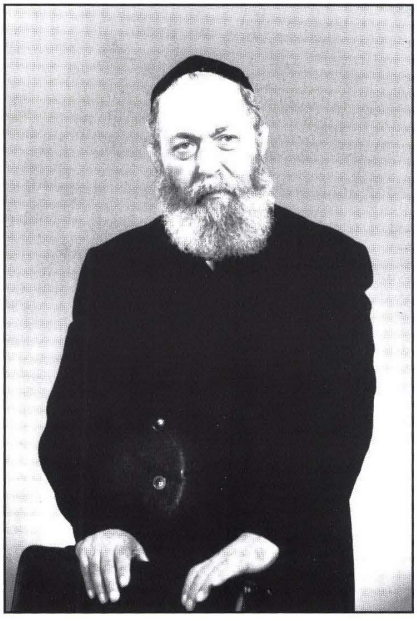
הרבנות בפאהוסט היה בה הקרבה לא פשוטה ביחס לאישתו של ר' מרדכי הרבנית מלכה לאה, היא באה מבית עשירים, והרבנות בפאהוסט אילצה אותה לחיות חיי דוחק ומחסור, המשכורת היתה נמוכה כשחלקה של המשכורת היה בכך שלרבנית היתה הזכות למכור את הסבון והשמרים של העיירה, לבת עשירים כמותה היה זה נסיון קשה ולא פשוט, אך מסירותה הרבה למען תורתו של בעלה הביאתה להסכים לקבלת רבנות של העיירה פאהוסט.

כעבור שנה החליט ר' מרדכי לעלות לא"י שם התגוררו הורי אישתו, ר' מרדכי למד בכולל בת"א, כולל שריכז בקירבו בני עליה רבים, שם למד ר' מרדכי במשך שנתיים ימים.

נס ההצלה

בשנת תרח"צ הוצעה לר' מרדכי רבנות בקהילה נכבדה באיסט ניו יורק, אחרי

שבירר ר' מרדכי את אופי הקהילה ואפשרותו לפעול ולהשפיע החליט ר' מרדכי לקבל ע"ע את עול הרבנות, לפני הנסיעה לאמריקה החליט ר' מרדכי לנסוע לראדין שבפולין, לעלות על קברי אבותיו שנפטרו בינתיים, ולקחת את ספריו ושאר דברים שנשארו בראדין.[467]

אחרי אותו ביקור שהיה בשנת ת"ש החליטו לשוב לאמריקה, אך הנאצים כבשו את חלקה הגדול של אירופה, ולפתע הובר להם שהדרך לצאת מאירופה נסגרה בפניהם, כשניסו לחפש דרך לצאת התברר להם כי אין יותר אוניות אשר מפליגות חוץ לאירופה, למרות זאת החליטו ר' מרדכי ורעייתו לנסות אולי בכ"ז ישנה אפשרות להפלגה לצאת מן המיצר, הם פנו לעבר הנמל ושם התברר להם כי האניה האחרונה טרם נסעה, כך נפתחה בפניהם הדרך להצלה, כשרצו לעלות על האניה התברר להם כי ביתם הקטנה רחל בגלל דלקת שנמצאה בעיניה לא מאפשרים להם לעלות ולהפליג, הרבנית מלכה לאה בכתה בדמעות שליש והתחננה כי יאפשרו להם לעלות על האניה, ואכן לבסוף תחנוניה נשאו פרי והם קיבלו אישור לעלות ולהפליג, ואכן האוניה הפליגה. כשהיתה האניה לא הרחק מהחוף כבר הגיעו הנאצים לחוף ודרשו מהקברניט כי ישוב חזרה, הקברניט סירב ומחשש כי יופצצו ביקשו מהנוסעים כי ישליכו כל אשר להם לימים, על מנת שיקל על האוניה להפליג במהירות, כך עשו, ומכל רכושם לא נותר להם אלא זוג פמוטים קטנים שהשאירום למזכרת...

467. בזמן שהותו בראדין התכנס ב"ד לדון בדבר אפשרות מינויו של ר' מרדכי לתפקיד בישיבת ראדין, בית הדין כתב החלטתו כי "הכרתנו גודל ערך של הרה"ג המפורסם ר' משה לונדינסקי זצ"ל... החלטנו שבנו הרה"ג ר' מרדכי לונדינסקי שליט"א יש לו מישרה קבועה תנאי השכירות שלו הם וכו'... על הפסק חתומים כמסכימים לו מנהלי הישיבה רא"ז קפלן ורי"ל לוינסון, אך כעבור זמן לא רב פרצה המלחמה, ותפקיד זה שקיבלו ר' מרדכי לא יצא אל הפועל.

כך ניצלו חייהם של ר' מרדכי רעייתו וביתם הקטנה רחל, כעבור זמן קצר הנאצים כבשו את כל אירופה והתברר כי זו היתה האניה האחרונה שעזבה טרם כיבוש הנאצים, כך היתה סייעתא דשמיא לר' מרדכי ומשפחתו אשר גרמה להינצלם מהשואה שעמדה בפתח ואשר איימה לכלות את יהדות אירופה.

ר' מרדכי הגיע לארה"ב והחל לשמש כרב קהילה במשך מספר שנים, באותו הזמן הגיעו לאוזניו הידיעות המרות על השואה שניחתה על יהדות אירופה, ר' מרדכי חש כי עליו לעשות כל אשר לאל ידו ע"מ לנסות ולהציל את היהודים שנותרו, כך הצטרף ר' מרדכי ונעשה לאחד מראשי וועד ההצלה שסייע רבות להצלת–יהודים, ר' מרדכי בפיקחותו הרבה העלה רעיונות רבים ומיוחדים שסייעו בדרכים שונות להצלת אותם יהודים, בנוסף דאג ר' מרדכי כי ישלחו חבילות מזון וסיוע ליהודים אשר גלו לארצות נידחות, ר' דוד זריצקי סיפר כי הופתע לקבל בהיותו בסיביר חבילות מזון שהגיעו מאמריקה הרחוקה, לימים התברר לו כי לר' מרדכי נודע כי הוא שרוי בסיביר, והוא דאג כי ישלחו אליו חבילות אלו אשר סייעו בידו להחזיק מעמד במצבו הקשה. כך גם דאג לבני משפחתו אשר נמצאו בשנגחאיי הרחוקה ובזכות סיועו וכספו קיבל שארו הרב ש.ד. ואלקין ובני משפחתו אישורים לכניסה והגעה לארה"ב.

כשנגמרה המלחמה החליט ר' מרדכי כי עליו לנסוע לאירופה החרבה לנסות להציל את מה שנותר, אחר התייעצות עם שאר בשרו ר' שמחה ווסרמן, החליטו השנים לנסוע לאירופה, כיון שהיה זה מסוכן לנסוע ולהסתובב כיהודים התחפשו השנים לקציני צבא אמריקאים, וכך נסעו הם לאירופה כשהם לבושים בבגדי קציני צבא אמריקאים וסייעו רבות לשארית הפליטה, כמו כן בהציגם את עצמם כקציני צבא הם הצליחו להוציא ילדים יהודים ממנזרים נוצריים ולהשיבם לחיק היהדות, כך במשך שנה שלמה הסתובב ר' מרדכי אירופה כשהוא מנותק ממשפחתו וילדיו ועמל מסירות נפש להצלת שארית הפליטה. היה בזה גם מסירות נפש מיוחדת מצד רעייתו אשר הסכימה להישאר לבדה במשך תקופה ארוכה, ובכך לסייע לבעלה בנסיונותיו להציל את שנותר.

מקים עולה של תורה

אחרי המלחמה החליט ר' מרדכי לשאת בנטל הקמת עולה של תורה, ובשנת תש"ה עבר למנהטן על מנת לסייע להרב מנדל זקס חתנו של הח"ח בייסוד

ופתיחת ישיבת חפץ חיים, ר' מרדכי מסר שם שיעורים, ואף עמל לסייע בקיום החומרי של הישיבה, בד בבד המשיך ר' מרדכי לחנך את ילדיו בדרכו המיוחדת כשהוא נוטע בהם את הדברים הגדולים שקיבל מאביו הגדול ומרבו הגדול הח"ח, ר' מרדכי ינק מילדות את מעלת תורה בטהרתה וכך כשהוצע לו תפקיד במוסד מסוים שעירב קודש וחול והמשכורות והתנאים החומריים שאותו מוסד הציע היו מפתים, אך ר' מרדכי בעוז וגבורה לא הסכים באומרו "אבא לא היה מסכים", כך המשיך ר' מרדכי בדרכו זו כשהוא גם מחדירה ומשרישה לילדיו, לימים אמר רבי אהרון קוטלר לחתנו של ר' מרדכי רח"י פלאטו "הבית של ר' מרדכי זה בית של חינוך"...

כעבור שנים כשעול הפרנסה הכביד על כתפיו של ר' מרדכי ניסה הוא את כוחו במסחר, היו בראשו רעיונות גדולים שהיה נראה כי יצליחו, אך תמיד ברגע האחרון אותם רעיונות נכשלו, היה נראה כי ברכתו של אביו שבירכו "שלא תהיה עשיר" התממשה פעם אחר פעם, משמים רצו כי ייעודו יהיה כפי שבירכו אביו "שתזכה לבנות תורה", כעבור זמן מה חלה ר' מרדכי במחלה קשה וכשהחלים קיבל על עצמו לבנות עוד מקום תורה, בליבו גמלה ההחלטה להקים שם ושארית לישיבת ראדין המעטירה בארץ הקודש.

ר' מרדכי נסע לארה"ק ובסיוע ידידים וביניהם שארו ר' דוד רזניק קיבל קרקע בעיר נתניה והחל לבנות את ישיבת ראדין, הדבר עלה לו בקשיים מרובים ובעמל רב, הוא נאלץ לנדוד בכל קצוות תבל ע"מ להשיג מימון לבניית הישיבה, ואכן מסירות נפשו עלתה בידו בהצליחו להקים מקום תורה, היא ישיבת ראדין בנתניה.

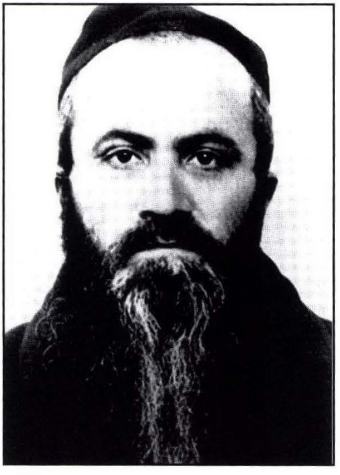
בנוסף להקמת עול תורה עמל ר' מרדכי על בניית ביתו וגידול ילדיו, תשומת לב רבה השקיע בחינוכם והדרכתם, אך מעל לכל אישיותו המיוחדת היוותה מעין מלאך המכה על קודקודם ואומר להם גדל, ואכן עמלו הרב בחינוך ילדיו נשא פירות ופירי פירות, ר' מרדכי זכה לראות עולמו בחייו כשילדיו גדלו והקימו בתים לתפארת בישראל.

בשנותיו האחרונות, ר' מרדכי סבל רב ויסורים קשים, אך אישיותו המופלאה הביאתו לעמוד בהם ללא שמץ של טרוניה, כך שלמרות כל יסוריו הקשים שום אנחה לא נשמעה מפיו, אישיותו הגדולה הזדקרה והאירה באור יקרות בזמן

יסוריו שקיבלם באהבה, בכ' סיון תשנ"ה השיב ר' מרדכי את נשמתו הטהורה לבוראו, כשאחרי ארונו מלוים רבים הכואבים את הסתלקותו של גברא רבה שריד לדור דעה ומהיחידים שהאירו לדור והקרינו מהאור הגדול של ראדין לדור יתום ועני. ת.נ.צ.ב.ה.

רבי אברהם סאחראב הי"ד

רבה של טראב

על אודות ילדותו ונעוריו של ר' אברהם סאחראב אין בידינו פרטים מפאת כי כמעט כל משפחתו נכחדה בשואה, אך מהמעט שבידינו אנו יודעים כי בנעורותו בא ללמוד בישיבת החפץ חיים בראדין, הוא למד בשקידה מופלאה יומם ולילה, כשיחד עם עמלו הרב בתורה הוא עמל על עבודת המידות, אחרי שנים אחדות של עמל ויגיעה נחשב ר' אברהם לאחד מטובי הבחורים של הישיבה, בזמן שהותו בראדין הוא התקרב לראש הישיבה ר' משה, כמו כן נהיה

---

* כל העובדות שבפרק זה הינם כפי שקיבלנו מהרב אהרון ואלקין אשר קיבלם מסבו רבי שמואל דוד ואלקין ומסבתו הרבנית צביה וואלקין.

לאחד ממקורביו של משגיח הישיבה באותן הימים ר' ירוחם, הערכתו של ר' ירוחם אליו היתה כה גדולה, עד שכשעזב ר' ירוחם את ראדין הוא ביקש כי ר' אברהם יצטרף אליו, ר' משה שהכיר והעריך את ר' אברהם ביקש מר' ירוחם כי ישאירנו בראדין, באשר מחמת הערכתו הגדולה אליו הוא מתכונן לקחתו לחתן לביתו, ואכן ר' אברהם נשאר בראדין, וכעבור זמן קצר הציע ר' משה לו את ביתו ואחר שהגיעו הצדדים לעמק השווה נעשה השידוך, כעבור זמן לא רב נערכה החתונה כשר' משה מלא שמחה על הכלי המפואר שהכניס לביתו.

אחר נישואיו נשאר ר' אברהם לגור בעיירה ראדין, שם המשיך בעמל התורה יומם ולילה בצורה מופלאה, עד כמה הגיע גודל שקידתו של ר' אברהם בעת לומדו בראדין יעיד הסיפור הבא.

כעבור תקופת זמן נולדה לר' אברהם ביתו הבכירה ונקרא שמה בישראל צביה, ר' אברהם המשיך בעמלו בתורה יומם ולילה, הסב הגדול ר' משה ואשתו הרבנית לקחו את נכדתם תחת חסותם וגידלוה, הגיעו הדברים לידי כך שהנכדה הקטנה קראה לסבא ר' משה "אבא", ולאשתו קראה היא "אמא", מחמת עמלו הגדול של האב בתורה הנכדה כלל לא הכירה את אביה... כעבור שנים אחדות הוצעה לר' אברהם משרת הרבנות בעיירה טראב ר' אברהם נענה להצעה בחיוב, והוחלט לעזוב את ראדין לעבר העיירה טראב, כשבא ר' אברהם לקחת את ביתו הקטנה צביה מבית סבה ר' משה היא כלל לא הכירה את אביה, והסב ר' משה נאלץ לומר לה כי הוא לא אביה אלא ר' אברהם הינו אביה, ולכן ביקשה ר' משה שתלך עימו..., זהו ביטוי לעמל התורה המופלא של ר' אברהם, עמל בו המשיך כסדר כל השנים.

רבה של טראב

ר' אברהם ומשפחתו עברו לגור להתגורר בטראב, ומיד עם בואו החל ר' אברהם לעמול על העמדת הדת על תילה, בנוסף על פעולותיו לחיזוק הדת והיהדות המשיך ר' אברהם לעמול בתורה בשקידה מופלאה.

העיירה טראב היתה עיירה לא גדולה ולא היו בה תלמידי חכמים ויהודים יראים רבים, חותנו של ר' אברהם ר' משה חשש כי נכדתו צביה תגדל בכפר כזה,

באשר החסרון של אנשים יראי ה' ות"ח יכול לפגום מגדילתה הרוחנית, לכן הציע ר' משה כי נכדתו צביה תעבור להתגורר אצלו והוא יגדלה ויחנכה כראוי, ר' אברהם ורעייתו קיבלו את ההצעה וצביה עברה לגור בבית הגדול של הסבא ר' משה.

בבית גדול זה גדלה צביה כשהיא סופגת מלא חופניים מרוח גדלות התורה של הסבא הגדול, ומאידך ר' משה לא גרע את עיניו מחינוכה, הוא עמל לחנכה ולגדלה, ואכן החינוך וההשקעה של ר' משה בטיפוחה של נכדו נשאו פירות, אהבת התורה של הסב הוטבעה בדמה, מידותיו הנאצלות היו לה לסמל ולמופת, כך גדלה הנכדה אצל הסב, וכך גידל ורומם הסב את נכדתו.

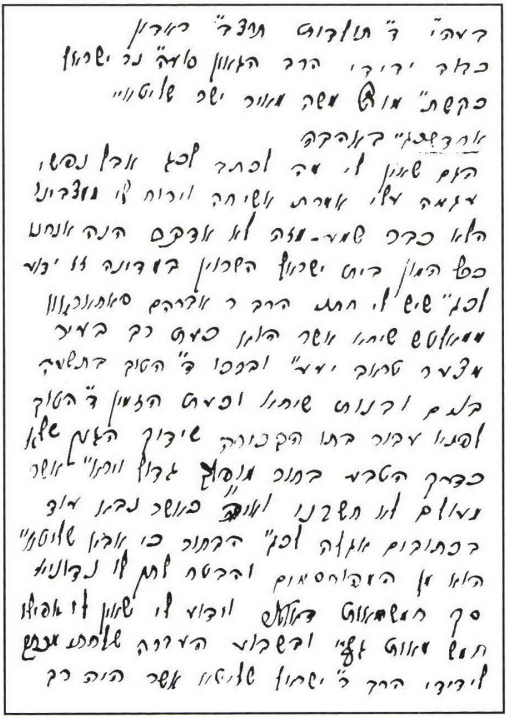
אותן שנים ארוכות בה גדלה צביה אצל ר' משה גרמו לכך שהיה קשר מיוחד בין הסב ר' משה לנכדתו צביה, אמנם היא היתה נכדתו אך במובנים רבים הוא גידלה כבת, הוא השקיע בה את מיטב כוחותיו, ומוחו הגאוני עמל כיצד לגדלה לרוממה ולחנכה בדרך ישראל סבא.

ואכן החינוך שספגה צביה בבית הסב הגדול נשא פרי, דוגמא קטנה לדבר אנו יכולים לראות מתוך המעשה הבא, אחרי שנים רבות בהן גדלה צביה בבית סבה הגדול ר' משה בראדין היא שבה אל בית הוריה בעיירה טראב, באותן הזמנים היה מקובל כי משכורת הרב היתה בצמצום רב, ולכן הרב קבל זכויות לממכר חפצי קדושה נרות וכדומה, וברווחי אותה מכירה יכל הרב לפרנס את משפחתו, ואכן ר' אברהם ורעייתו פתחו חנות בביתם, ר' אברהם מינה את ביתו הבכירה צביה לנהל את החנות, כעבור כמה שבועות ר' אברהם שם לב כי במקום כי ירוויח מעט כסף מהחנות, החנות רק גורמת לו הפסדים, ר' אברהם התפלא לפשר הדבר, הוא החל לחקור וכששאל את אנשי הכפר הם אמרו לו כי ביתו צביה אשמה בדבר, באשר יש לה לב טוב יותר מדאי, ולכן כשמגיע לחנות אדם עני או אדם במצב כספי קשה היא מרחמת עליו ונותנת לו את מבוקשו בלא תמורה כספית, ר' אברהם כמובן החליף את ביתו ומינה אחר תחתיה לנהל את חנותו..., כשהגיע סיפור הדברים לאוזני הסבא הגדול ר' משה הוא הגיב ואמר "עמלתי רבות לחנכה... ברוך ה' כי חסרונה הוא שיש לה לב טוב מידי"...

"אני מאוד רוצה את השידוך הזה"...

כאמור ר' משה השקיע רבות בחינוכה של נכדתו וממש היא היתה לו כבת, עם הגיעה לגיל 17 החל ר' משה לחפש לה חתן אשר יתאים לאישיותה הגדולה, צורת התייחסותו של ר' משה לשידוכה של נכדתו האהובה צביה הינו פרק מאלף ומעניין במיוחד כפי שיסופר בהמשך,

ר' משה החל לברר ולחפש אחר חתן לנכדתו, פעם אחת הגיע ר' אלחנן וסרמן לראדין, הוא נכנס לביתו של ר' משה, ר' אלחנן פנה לר' משה ואמר לו כי יש לו הצעת שידוך עבור נכדתו, ר' משה לא נתן לר' אלחנן אפילו לסיים את דבריו ולומר במי המדובר, אלא מיד אמר לר' אלחנן "אין על מה לדבר... יש לי כבר מישהו בשבילה... אני לא רוצה אפילו לשמוע על מישהו אחר"..., ר' אלחנן מיד שאלו מיהו הבחור שזכה שיבחר על ידי ר' משה מכל בחורי הישיבה שבראדין, ר' משה גילה את אוזנו כי המדובר בבחור ר' שמואל דוד וואלקין בנו של הרב דפינסק הגאון ר' אהרון, כששמע ר' אלחנן את הדברים אמר לר' משה "ר' משה לא ידעתי שאתה כזה שדכן טוב... בחרת לעצמך את הבחור הכי טוב"..., ר' אלחנן הציע לר' משה כי מכיון שהוא

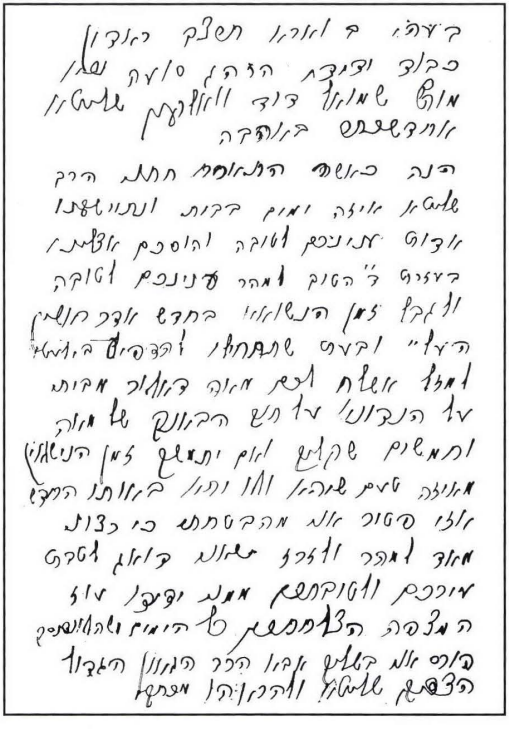

מכתבו של ר' משה בו מנסה לסייע לשידוך נכדתו עם רש"ד ואלקין.

ידידו של אבי המדובר הרב דפינסק הוא מציע שהוא יעלה את ההצעה בפני אבי החתן, ר' משה שמע את הצעתו של ר' אלחנן וענה "יישר כח ר' אלחנן... אבל איני רוצה שאף אחד יתערב בדבר אלא אני בעצמי אהיה השדכן..., אני בעצמי רוצה לטפל בדבר לשמור שלא באשר אני מאוד רוצה את השידוך

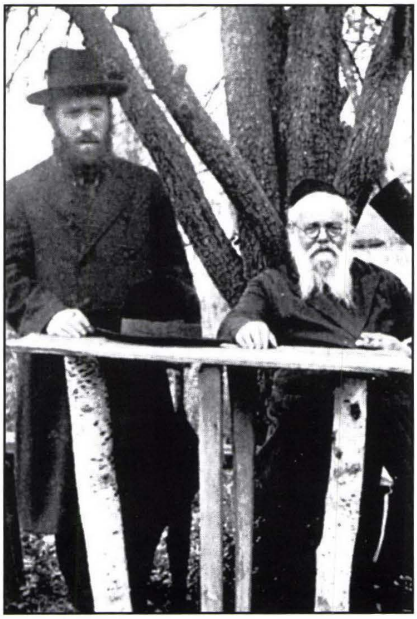
הזה"....

וכך אכן קרה, ר' משה בעצמו טיפל ועסק בכל עניני השידוך, הוא בעצמו דיבר עם אבי החתן ה"בית אהרן" וכן הוא עצמו דיבר עם ר' שמואל דוד והציע לו את השידוך, ר' משה לא נח ולא שקט בעמלו על מנת שהשידוך יצא אל הפועל, פעם אחת בעת שעסק ר' משה בעניני השידוך והגיע הזמן לאכול, הרבנית ביקשה מר' משה שיבוא לאכול אך ר' משה סירב, ר' משה אמר לרבנית "לא, אינני רוצה לאכול, אינני רוצה לישון עד שאסדר את השידוך הזה... אני רוצה מאד את השידוך הזה"...

מכתבו של ר' משה לרש"ד ואלקין המבקשו לזרז את מועד החתונה.

ר' משה אף נטל על עצמו את כל העול הכספי וההתחייבויות הכספיות הקשורות לשידוך הזה, על פי הצעתו של ר' משה הוחלט כי אבי הכלה ר' אברהם יפגש עם אבי החתן ר' אהרון וואלקין, נקבעה פגישה במלון בברנוביץ ושם גם נקבעה פגישה בין המיועדים להיות חתן וכלה, ר' אברהם כאמור נפגש עם ר' אהרון וואלקין הם תחילה שוחחו בלימוד כשבינתיים נפגשו החתן והכלה, כעבור עשרים דקות הכלה ראתה את שני האבות לוחצים ידיים ואומרים זה לזה "מזל טוב", הצדדים נפרדו ובדרך אמר ר' אברהם לביתו כי מגיע לה מזל טוב היא נעשתה לכלה, כששאלה את אביה בדרך למה בחר דווקא בר' שמואל דוד לחתן ומה יחודו על שאר הבחורים, ענה לה ר' אברהם כי זהו השידוך שרצה בו ר' משה, הכלה ששמעה את הדברים כי העומד מאחרי השידוך הינו הסבא ר' משה סיפרה כי כששמעה

מימין - ר' אהרן ואלקין, רבי שמואל דוד ואלקין.

את הדברים נחה רוחה, באשר אם ר' משה בחר בו לחתן אכן הוא הראוי והמתאים לה ביותר...

ר' אברהם וביתו הכלה שבו לראדין לבשר לר' משה כי השידוך אכן יצא אל הפועל, כשהגיעו לביתו של ר' משה וסיפרו לו את הדבר הרים ר' משה את עיניו למרום ואמר בהתרגשות מרובה "אבא תודה לך... תודה ששמעת את תפילתי וקיבלת את מה שביקשתי"...

אחר כך ביקש ר' משה מהחתן והכלה כי ילכו להפגש עם אם החתן, ר' משה אמר כי ילכו ישר לשם ישהו כמה שצריך ויחזרו מיד, החתן ר' שמואל דוד ביקש מר' משה רשות לעבור בדרך ולהכנס לר' חיים עוזר בווילנא ולספר לו על השידוך, בתחילה ר' משה סירב, אך אחרי שהחתן אמר כי הוא ואביו קרובים ביותר לר' חיים עוזר, הסכים ר' משה לדבר, כשנכנסו לביתו של ר' חיים עוזר וסיפרו לו כי הינם מאורסים שמח ר' חיים עוזר מאוד, הוא הוציא בקבוק יי"ש ושתה עמהם "לחיים", אחר כך פנה ר' חיים עוזר לכלה ואמר לה "דעי לך היחוס של השידוך הזה איננו רק בכך שחמיך הינו הגאון הגדול הבית אהרון... אלא הרבה מהיחוס של השידוך הזה הינו החתן שלך ר' שמואל דוד, שאני "מאוד אוהב אותו"...

כפי שנכתב ר' משה מאוד עמל על כי ר' שמואל דוד יהיה לחתן לנכדתו האהובה, ר' אהרון ואלקין שאל את ר' חיים סאחראב מה היא הנקודה המיוחדת שגרמה לכך שר' משה החשיב והעריך כל כך את ר' שמואל דוד, ענה ר' חיים ואמר, ראשית כל ועיקר הסיבה היא מחמת כי החפץ חיים אהב מאד ואחז מר' שמואל דוד, והיו הדברים ידועים בראדין שהח"ח מעריכו מאוד ומכבדו, ובשביל ר' משה הערכתו הגדולה של הח"ח לר' שמואל דוד היתה מספקת שירצה בו כחתן לנכדתו, ר' משה כה העריך את הח"ח עד שידיעתו כי הח"ח מעריך את אותו בחור זה היה מספיק לו, ולא הוצרך ליותר מזה.

אכן ישנה עוד סיבה שגרמה לכך שר' משה ירצה כל כך בר' שמואל דוד כחתן לנכדתו, היה זה בעקבות מעשה שארע ושסיפרו לר' משה בנו ר' מרדכי שהיה ידיד נפשו של ר' שמואל דוד, ר' מרדכי ידע על מעשה שארע עם ר' שמואל דוד בעת לומדו בראדין, ר' שמואל דוד שמע מחתן אחד ששפך את ליבו בפניו ואמר לו שהוא הולך לחתונתו ואין לו אפילו מעיל ללבוש בעת החתונה [מנהג אותו הזמן היה שהחתן לובש מעיל בעת החתונה] ר' שמואל דוד ששמע את דבריו לקח את מעילו מעליו ונתנו לאותו החתן עד שישוב לראדין, למרות שהזמן היה בשיא החורף בתקופת השלגים, ר' שמואל דוד נתן את המעיל היחיד שהיה לו למען חבירו החתן.

מעשה נוסף שארע עם ר' שמואל דוד ואשר עליו ידע ר' מרדכי היה כשאחד מבחורי הישיבה חלה במחלה קשה ונשקפה סכנה לחייו, ר' מרדכי הלך לטייל סמוך ליער שליד ראדין, לפתע ראה אדם העומד בתוך היער ודופק על העץ שלידו, ר' מרדכי התקרב ולפתע הבחין כי אותו אדם הינו ידידו ר' שמואל דוד, ר' מרדכי החליט להתקרב על מנת שישמע על מה הוא צועק, כשהתקרב שמע ר' מרדכי כי ר' שמואל דוד מתפלל מתחנן ובוכה על חבירו החולה, בכיותיו קורעות הלב הפליאו את ר' מרדכי בראותו כיצד ר' שמואל דוד בוכה בעד חברו החולה, וכיצד נושא הוא בעול עם חבירו, כשחזר ר' מרדכי לביתו הוא סיפר את המעשה שראה לאביו ר' משה ויחד עם זה סיפר לו את המעשה שנתן את מעילו לחבירו, ר' משה ששמע את הדברים החליט כי אדם כזה הוא הראוי להיות חתן לנכדתו האהובה, באשר מי שמידותיו כל כך נעלות ומופלאות בוודאי גם מעלותיו בתודה גדולות, זה היה השורש שגרם לכך שר' משה יחפוץ ויתאמץ כל כך למען שידוך נכדתו עם ר' שמואל דוד ואלקין.

כאמור ר' משה עמל רבות על השידוך ואף נטל עול כספי גדול על כתפיו בכדי שהשידוך יצא אל הפועל, ר' משה במכתביו שכתב לר' שמואל דוד בתקופת אירוסיו דאג כי כל הענינים יתנהלו בדרך ישראל סבא ובאחד ממכתביו הוא מעלה על נס את מעלותיה של נכדתו אשר כדבריו גידלה, "בדרך אבותינו החרדים", הוא זירזם להתחתן מהר ככל האפשר ולא להשהות החתונה כדרך אותן הימים, כך עמל ר' משה בבנית הבית הגדול של נכדתו היקרה לו כבת.

"רב לא עוזב קהילתו"...

אחרי נישואיהם המשיכו הרב שמואל דוד ורעיתו הרבנית צביה לגור בעיר טראב, נולדו להם שלשה ילדים חיה לאה, אסתר, ומשה, בליל חג השבועות בסביבות השעה עשר בלילה נשמעו דפיקות על דלת ביתו של ר' אברהם, ר' אברהם פתח את הדלת וראה לפניו את אחד מתושבי טראב שהיה שייך ל"משכילים" ואף היה מתומכיה המובהקים של שיטת הבולשביקים, ר' אברהם שאלו לרצונו והוא אמר לו בלחש "באתי לרב לגלות לו סוד, והוא שמחר מתכוננים לבא שוטרים לבית הרב לקחת את בת הרב ושלושת ילדיה לשולחם לסיביר, ואני מייעץ לרב שיעשה כל שביכולתו להצילם"... אותו האיש סיים את דבריו והלך לו.

ר' אברהם שמע את הדברים ובמהירות החל לארגן ולפעול כדי להציל את ביתו ושלושת נכדיו [הרב שמואל דוד שהה באותו הזמן עם אביו הרב אהרון ואלקין אשר היה חולה מאד והיה זקוק לעזרתו], הרבנית צביה לא ידעה כלום מהצפוי לה והלכה לישון עם שלשת ילדיה, כשבינתיים אביה ואמה התייעצו עם ראשי הקהל מה ניתן לעשות, עד שנמצאה העצה בדמות עגלון גוי שהסכים תמורת תשלום לקחתם ולהבריחם את הגבול הליטאי.

באשמורת הבוקר העיר ר' אברהם את ביתו הרבנית צביה ושלושת ילדיה וסיפר לה את העתיד להיות, הוא ביקשה להכין את עצמה כי בעוד עשר דקות היא אמורה לצאת לדרך, הרבנית התכוננה במהירות המירבית, היא הלבישה את ילדיה בצורה הטובה ביותר כדי שלא יסבלו מהקור הרב ששרר אז, וכך עם בגדיה ועם הפמוטות שקיבלה מחמיה ה"זקן אהרון" לחתונתה, כשילדיה לצידה יצאה מבית הוריה בפעם האחרונה, [מאמה ומאחיותיה היא לא זכתה להיפרד, ונכדה הבין ממנה כי סיבת הדבר היתה כי חשש האב ר' אברהם כי זו תהיה חויה קשה מדי לאמה ולאחיה שהיו קטנים, וכמו כן החפזון להימלט וידיעתו של ר' אברהם כי לפניה דרך ארוכה ואם תצטרך להפרד תישן פחות ואז כוחותיה יהיו פחותים, לכן לא נפרדה הרבנית צביה מאמה ומאחיה].

הרבנית צביה ושלושת ילדיה הקטנים יחד עם אביה הלכו ברגל בין בתיה הקטנים של העיירה טראב, עד שהגיעו לקצה העיירה למקום בו מתחיל היער, שם כמדובר חיכה אותו הגוי שהיה אמור להובילם לעבר הגבול, לפני שנפרדו

שאלה הרבנית צביה את אביה "אבא מדוע לא תצטרפו אלינו הלא אתה כעת בסכנה, שכשיבואו לקחתנו ולא ימצאונו יכלו הם את זעמם בך", ענה לה ר' אברהם "ביתי היקרה לברוח אין באפשרותי, שהרי אני רב המקום, ורב לא עוזב את קהילתו אפילו בשביל הצלת נפשו, שהלא אם אברח הדבר יגרום להכנסת פחד לאנשי הקהילה, ועוד אני חושש שאם אברח יכעסו הבולשביקים ויכלו את זעמם באנשי המקום ויגזרו עליהם גזרות נוראות, אחריותי כרב המקום להשאר ולהיות עם עדתי", כך סיים ר' אברהם את דבריו, הוא חלץ את מגפיו ונתנם לביתו כדי שיקל עליה ללכת בשלג שעדיין היה באותו המקום, הוא ביקשה שתלבש את מגפיו, וכך נפרדו ר' אברהם מביתו הבכירה ושלושת נכדיה בפעם האחרונה...

רבי שמואל דוד ואלקין בשנותיו האחרונות.

הרבנית צביה ושלושת ילדיה עלו על העגלה, כשבעגלה היו עוד שתי משפחות שגם הם ברחו מגורל דומה שהיה צפוי להם, אחרי כשעתיים של התבוססות העגלה בשלג בתוך היער החל להאיר היום, ולפתע הם שומעים קולות של חיילים המחפשים אותם [הבולשביקים שבאו לקחתם ולא מצאום החלו בחיפושים אחריהם], העגלון חשש מאד ואמר להם כי העצה היחידה להינצל היא שהם ילכו ברגל ויחצו את היער והוא יצא מהצד השני, וכך יוכלו להינצל, וכך אכן עשו, כולם ירדו והחלו ללכת ברגל, מאחר שהיו בקבוצה ילדים קטנים ובהם כאלו שכלל לא יכלו ללכת היה קשה מאד לסוחבם לבסוף הגיע המצב לידי כך שכולם זחלו על ידיהם, כך הם זחלו בשלג ובבוץ, כשהם מתפללים לה' שירחם עליהם ויצילם ממצבם הנורא, אחרי זחילה של חצי שעה כולם היו עייפים, אך הרבנית צביה עודדה והמריצה את כולם שהם חייבים להמשיך, אחרי שעה ויותר כבר הרגישו שהם לא יכולים להמשיך, ואחת מההולכות במסע [אחותו של ר' אביגדור זיסקינד] אמרה שיהיה מה שיהיה היא לא ממשיכה, אין בכוחותיה להמשיך, הרבנית צביה התחננה בפניה שלא תחשוב על כלום רק תמשיך והקב"ה יתן לה כוחות חדשים, אבל כוחותיה לא היו עמה, הרבנית צביה אמרה לה "זה פקוח נפש להישאר כאן, הלא אנו שומעים את קולות הכלבים של המחפשים אותנו", אך אחותו של ר'

זיסקינד וחברתה לא היו מסוגלות להמשיך, והם נשארו שם ויותר לא ראו אותם...

הרבנית צביה המשיכה בכוחות על אנושיים במשך כמה שעות, עד שבחסדי שמים הצליחה לצאת מהיער ולהגיע לגבול הליטאי ובכך להינצל, לימים עלתה לארה"ב וזכתה להקים משפחה גדולה ומפוארת בישראל לשם ולתפארת, זהו סיפור הצלתה של נכדתו אהובת נפשו של ר' משה הרבנית מרת צביה וואלקין ע"ה.

ר' אברהם סאחראב נשאר עם משפחתו עם בני קהילתו [ומלבד ביתו הרבנית צביה ובנו ר' חיים ובנו ר' לייב] ועם שבעת ילדיו בעיירה טראב, וכשהגיעו הנאצים ימ"ש הוא נהרג יחד עם ילדיו וכל קהילתו קהילת טראב, תאריך עקידתו עקד"ה לא היה ידוע, עד שר' אברהם הגיע בחלום לביתו הרבנית צביה ואמר לה "ביתי דעי לך כי היארצייט שלי ושל כל בני המשפחה הוא ערב שבת קודש ערב חג השבועות, אז נעקדנו על קידוש ה' עם כל אנשי טראב"... מאז נשמר אותו היום כיום היארצייט של ר' אברהם וכל משפחתו הקדושה הי"ד.

בס"ד

מי הרחמים והסליחות תשס"ח לפ"ק

להאי גברא בחשל ויקיטן אלהך מדינה

מרקיד הצנין ולומדיה

ה' ה' הוי אלטלר אלקפארה שם. 122

בצבות הנקיק המרה מאדין

בל מיני קמיטה וכ' נמי שם

ולגאו תלגיש ושרפה טובה ורחבה

כתיבה ותימה טוב ה

בירושת נאמנ

וכ' יעקב בעל

וכ' יעקב בעל הנ

עיירת "ראדין" יכלה להישאר אלמונית, כעוד אלפי ורבבות עיירות כמותה, אלולא קרע את מסך אלמוניותה הסבא קדישא מרן הצדיק רבי ישראל מאיר הכהן בעל ה"חפץ חיים". בתולדות עם ישראל, ראדין היא לא רק עיירה נידחת, היא צומת חשוב בחיי הישיבות, גדולי התורה, והנהגת האומה בעת שלום ומלחמה, משבר ומצוקה.

בשבילי ראדין פסע תחת דוק של אנונימיות, ראש הישיבה הגאון רבי משה לונדינסקי זצ"ל, עשרות רבות של שנים הלך בסך כצל ימינו של הסבא קדישא, למד עמו כחברותא ונועד בסודו. ההשגחה העליונה זימנם יחד לאותו פונדק דרכים, שם שימש בצוותא לאוזן קשבת ומייעצת בשעות רבות שעברו על הישיבה ועל עם ישראל.

שבילך במים רבים לא נודעו, שביל שפותח אופק לפרקי היסטוריה עלומים של תולדות העם והישיבה, משאיר את הקורא תחת רושם עז לא ימחה, מעולם קסום ומסעיר, משעול העולה בית השם, אורח דרך לעולמה של תורה גדולה ומנהיגיה, ישיבת ואלוז'ין והכולל הראשון, ראדין ישיבתה וכולל קודשים, פרקים מרגשים מחיי הסבא קדישא וראש הישיבה זצ"ל.